«جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سىپىسى»دىكى نەشرىي ئەپكار
入选《中国期刊方阵》的期刊物
«شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن نەشرىي ئەپكار
荣获《新疆期刊奖》的期刊物

双效期刊

CHINA • CULTURE • XINJIANG

ISSN 1008-6498
01>
9 771008 649003

1

2005

新疆文化

شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي

جەمئىيىتىنىڭ 1- قۇرۇلتىيىدىن كۆرۈنۈشلەر

بەختى ياقۇپ نوتوسى

شىنجاڭ ماددىيەتلىرى
54 ـ يىل نەشرى

قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال گەدەبىي ژۇرنال
2005 ـ يىل 1 ـ سان (ئومۇمىي 271 ـ سان)

بۇ سانىدا

مەخسۇس سەھىپە

شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ 1 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى ..... تۇرسۇنگۇل مەھمۇت 2
شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ 1 ـ قۇرۇلتىيىدا سۆزلەنگەن سۆز ..... ئىسمائىل تىلۋالدى 3
شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ 1 ـ قۇرۇلتىيىدا سۆزلەنگەن سۆز ..... كۆرەش مەخسۇت 7
ئالدىنقىلارغا ۋارىسلىق قىلىپ ، كېيىنكىلەرگە يول ئېچىپ ، تىرىشىپ يېڭىلىق يارىتىپ ، شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ خىزمىتىدە يېڭى ۋەزىيەت يارىتايلى ..... ئابلىز ئابدۇرېھىم 11
ئۆگىنىش ، تەشكىللەش ، ئۆيۈشۈشچانلىق ، ئەمەلىيەشتۇرۇشنى كۈچەيتىپ ، ئىلمىي جەمئىيەت خىزمىتىدە يېڭى ۋەزىيەت يارىتىش ئۈچۈن تىرىشمەن ..... ئابلىز ئابدۇرېھىم 18

ئۆگىنىش ۋە تەسىرات

ئىلغار مەدەنىيەت ۋە ئەنئەنە..... ئىمىن تۇرسۇن 21

مىللەتلەر چوڭ ئائىلىسىدە

باشتىن كەچۈردۈم ھەم پۈتتۈم ..... جۇتاۋ 24
تارىم ۋادىسىدىن جەنۇبىي دېڭىز ساھىلىغىچە ..... ئەخمەت تۇمۇر 31

غايە ـــ قەلب قۇياشى

غايىۋى تەربىيە ۋە پائالىيەت ـــ ياش قەلبلەرنى يورۇتقۇچى قۇياشتۇر ..... مۇكەررەم مۇسا 38

پەزىلەت ئىگىسى ھەققىدە ھېكايە

70 يىللىق قەرزنى قايتۇرۇش يولىدا ئىزدىنىش ..... سەلەيجان ئابلىمىت 41

ئەدەبىيات گۈلزارى

تەدبىرلىك بوۋاي ..... پەرھاد ياسىن 44
كەچۈر ، مېنى ئاپئاق پەرىشتەم ..... ئابدۇۋاھىد سەيىت 45

سادا

ئەدەبىياتىمىزنىڭ قوينى ئىللىقراق بولسا ..... خەلىچەم رېشىت 47

ئەرنىڭ غېمى ـ ئەلنىڭ غېمى

مەرىپەت مەشئىلى نۇر چاچقان دىيار ..... ئابدۇۋاھىد توختى 50

فولكلور تەتقىقاتى

ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىللىرىدە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن مەدەنىيەت ۋە ئۆرپ ـ ئادەت ئامىللىرى ھەققىدە ..... ئە . ئابدۇقادىر 57

ئەسەر ۋە ھاسىلات

«ئىز ۋە ئۇلگە» ت . ئېلىيېۋ تەتقىقاتىدىكى ئېسىل ئەسەر ..... ئابدۇسالام توختى 62

مۇۋەپپەقىيەتلىك تەربىيىنىڭ سىرى

تاشتىن گۈل ئۈنۈپ چىقتى ..... ئىززەت ئابدۇرەھمان 65

ئوغلانلىرىمىزغا ئاپىرىن

نازۇك روھتىن پالۋانلار روھىغا مەدھىيە ..... نۇربىيە ياسىن 68

ئالقىش ۋە ئۈمىد

ئۇلار بولمىسا بولمايدۇ ..... مۇھەممەد باغراش 71
ئۇيغۇر خەلق سەنئىتىنىڭ مەكتىپى «مەشرەپ» يېڭى ھاياتىي كۈچكە تولسۇن ..... ئاتىكە زەمرىي 78

مۇقاۋىدا : رەئىس ئىسمائىل تىلۋالدى شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ 1 ـ قۇرۇلتىيىدا مۇھىم سۆز قىلدى . بەختى ياقۇپ فوتوسى . مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى رىسالەت مۇھەممەت

باش مۇھەررىر : زۇنۇن باقى (قوشۇمچە) ، (ش ئۇ ئار مەدەنىيەت نازارىتى ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى)
دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن باش مۇھەررىر : قۇربان مامۇت (ئالىي مۇھەررىر)
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر : رىسالەت مۇھەممەت (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ 1 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى

قۇرۇلتايغا ئىسمائىل تىلۋالدى قاتناشتى ۋە مۇھىم سۆز قىلدى

شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتى نىڭ 1 ـ قۇرۇلتىيى ئىككى كۈن داۋاملىشىپ، 28 ـ دېكابىر ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى «كوئېنلون» مېھمانخانىسىدا ئاياغلاشتى. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ جايلىرىدىن كەلگەن ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، ئۆزبېك، تاتار قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ ۋەكىللىرى «شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ نىزامنامىسى» (لايىھە)نى ئەستايىدىل كۆرۈپ چىقتى ۋەپرىنسىپ جەھەتتىن ماقۇللىدى.

بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاي مەدەنىيەت تۈزۈلمە ئىسلاھاتى چوڭقۇرلىشىۋاتقان، شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ 12 مۇقام تەتقىقاتى ئىلمىي جەمئىيىتى ۋە شىنجاڭ 12 مۇقام فوند جەمئىيىتى بىرلەشتۈرۈلۈپ «شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتى» بولۇپ قۇرۇلغان يېڭى ۋەزىيەتتە ئېچىلغان مۇھىم قۇرۇلتاي.

قۇرۇلتايدا ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتى خىزمىتى ئەتراپلىق يەكۈنلەندى. سايلام ئارقىلىق بۇ ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ رەھبەرلىك كوللېكتىپى بارلىققا كەلدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق رادىئو ـ كىنو ـ تېلېۋىزىيە ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئابلىز ئابدۇرېھىم شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باشلىقلىقىغا، خەن زىيۇك، ئازاد رەھمىتۇللا سۇلتان، مۇختار مەخسۇت، سۇلايمان ئىمىن، جۇجى، ئابدۇكېرىم رەھمان جەمئىيەتنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا، دىلشاد پەرھات باش كاتىبلىقىغا سايلاندى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەتلەر مۇھاكىمە قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق رەئىسى ئىسمائىل تىلۋالدى قۇرۇلتايغا قاتنىشىپ «شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ 1 ـ قۇرۇلتىيىدا سۆزلەنگەن سۆز» دېگەن تېمىدا مۇھىم سۆز قىلدى.

قۇرۇلتايغا ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىدىن ۋۇدۇنفۇ، كۇرەش مەخسۇت قاتناشتى. قۇرۇلتاينىڭ يېپىلىش مۇراسىمىغا كۇرەش مەخسۇت رىياسەتچىلىك قىلدى.

—تۇرسۇنگۇل مەھمۇت

(شىنجاڭ گېزىتى» مۇخبىرى)

شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيتىنىڭ 1 ـ قۇرۇلتىيىدا سۆز لەنگەن سۆز

ئىسمائىل تىلۋالدى

(ح ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق رەئىسى)

يولداشلار:

ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ جاي ـ جايلىرىدا پارتىيە 16 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 4 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇلۇۋاتقان، ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقى تولۇپ تاشقان ئېتىبار بىلەن كۈتۈۋېلىنىۋاتقان مۇھىم پەيتتە، بىز شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيتىنىڭ 1 ـ قۇرۇلتىنى ئېچىۋاتىمىز. بۇ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت تەتقىقاتى ۋە تەرەققىياتىدىكى زور ئىش بولۇپ، ئاپتونوم رايونىمىز مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت تەتقىقاتى ۋە تەرەققىياتىنىڭ يېڭى باسقۇچقا قەدەم قويغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. بۇ قۇرۇلتايدا ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتى خىزمىتى ئەتراپلىق يەكۈنلەندى، يېڭى تەتقىقات ئالپاراتى ۋە يېڭى خىزمەت كوللېكتىپى قۇرۇلدى، نۆۋەتتىكى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى بىر مەزگىللىك خىزمەتلەر مۇھاكىمە قىلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى. يىغىن ناھايىتى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېچىلدى. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەن ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىگە ۋاكالىتەن، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت تەتقىقاتى ۋە تەرەققىياتىغا كۆپ يىللاردىن بۇيان تۆھپە قوشۇپ كېلىۋاتقان ئالىم ـ مۇتەخەسسىسلەر، پېشقەدەم رەھبەرلەر ۋە پېشقەدەم يولداشلاردىن سەممىي ھال سورايمەن ۋە ئۇلارغا چىن كۆڭلۈمدىن رەھمەت ئېيتىمەن! يىغىنغا قاتناشقان ھەر مىللەت ئەدەبىيات ـ سەنئەتكارلارغا ئالىي ئېھتىرام بىلدۈرىمەن!

ئەدەبىيات ـ سەنئەت مىللەت روھىنىڭ مەشئەلى، شۇنداقلا خەلقنى ئالغا بېسىشقا ئۇندەيدىغان چاقىرىق. ئەدەبىيات ـ سەنئەت خادىملىرىمىز «غەربىي رايونلارنى كەڭ كۆلەمدە ئېچىش»، «ئومۇمىيۈزلۈك ھاللىق جەمئىيەت بەرپا قىلىش» ئۇلۇغ ئەمەلىيىتىدە مەشئەلنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، چاقىرىقنى ياڭرىتىپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى دولقۇنىغا بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە ئاتلىنىشىغا ئىلھام بېرىشى لازىم. بۈگۈن مەن مۇشۇ مۇناسىۋەتتىن پايدىلىنىپ،

ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مىللىي مەدەنىيەت تەتقىقاتىنى تەـ خمۇ جانلاندۇرۇپ، مۇنەۋۋەر مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىـ يەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش توغرىسىدا توختىلىپ ئۆتىمەن.

1. ۋەزىيەتنى ئېنىق تونۇپ، ئىلغار مەدەنىيەت بەرپا قىلىدىغان مۇقەددەس بۇرچنى زىممىمىزگە ئېلىشىمىز لازىم

پارتىيە 16 ـ قۇرۇلتىيىدىن بۇيان، يولداش خۇجنتاۋ باش شۇجىلىقىدىكى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى پارتىيـە ـ مىزنىڭ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈپ، دۆلەتنى گۈللەندۈرۈشتىكى تەرەققىياتتىن ئىبارەت بىرىنچى ۋەزىپىسىنى چىڭ تۇتۇپ، ئادەمنى ئاساس قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ، ئىلمىي تەرەققىيات قارىشىنى تۇرغۇزۇپ ۋە ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، خەلق ئىگىلـ كىنىڭ سجىل، تىز، ساغلام، تەكشى تەرەققىياتى ۋە جەمـ ئىيەتنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك يۈكسىلىشىنى ئەمەلگە ئاشۇردى. ھازىر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تە ـ رەققىيات ۋەزىيىتى پۈتكۈل مەملىكەتتىكىگە ئوخشاشلا ياخشى بولماقتا.

يېڭى ۋەزىيەت ۋە يېڭى ۋەزىپە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مىللىي مەدەنىيەت تەتقىقاتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا يېڭى ۋە تېخىمۇ يۇقىرى تەلەپ قويماقتا. شۇڭا بىز چوقۇم ۋە ـ زىيەتنى ئېنىق تونۇپ، مىللىي مەدەنىيەت تەتقىقاتى ۋە تە ـ رەققىياتى خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش مەسئۇلىيەت ئېڭى ۋە تەخىرسىزلىك ئېڭىنى يەنمۇ كۈچەيتىپ، ئىلغار مەدەنىيەت بەرپا قىلىدىغان مۇقەددەس ۋەزىپىنى ئاڭلىق تۇرده زىم ـ مىمىزگە ئېلىپ، «ئومۇمىيۈزلۈك ھاللىق جەمئىيەت بەرپا قىلىش» ئۇلۇغۋار ئىشلىرىغا، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ۋە سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنىڭ قاينـاق ئەمەلىيىتىگە پائال ئاتلىنىپ، ئىجتىھات بىلەن ئىشلەپ، تە ـ رىشىپ ئىجاد قىلىپ، ئىلغار مەدەنىيەتنى زور كۈچ بىلەن گۈللەندۈرۈپ ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئومۇمىيۈزلۈك ھال ـ لىق جەمئىيەت بەرپا قىلىپ، مىللەتلەرنىڭ ئورتاق گۈللىنـ ىشى ۋە يۈكسىلىشىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئاكتىپ تۆھپە قوشۇشىمىز لازىم.

2. دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، مىللىي ئەنـ ئەنىۋى مەدەنىيەت ـ سەنئەت تەتقىقاتىدا ئۇز ـ لۇكسىز يېڭىلىق يارىتىش لازىم

ئىلىمىزنىڭ تارىخى ئۇزاق، مىللەتلىرى كۆپ. ھەر مىل ـ لەت خەلقى 5000 يىللىق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا مول ۋە رەڭدار مەدەنىيەت مىراسلىرىنى يارىتتى. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقامدىن ئىبارەت بۇ قەدىمكى ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت مىراسى ئەنە شۇلار ئىچىدىكى ۋە ـ كىللىك خاراكتېرى ئەڭ كۈچلۈك بولغان نەمۇنە ھېسابلىنـ دۇ. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتـقـاتى جەھەتتە «ئۇچكە ۋەكىللىك قىلىش» مۇھىم ئىدىيىسىنى يېتەكچى قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ، ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ يۆنـ لىشىنى مەھكەم ئىگىلەپ، ئۇنى خەلق ئۇچۇن، سوتسىيالىزم ئۇچۇن خىزمەت قىلدۇرۇش يۆنىلىشى ۋە «بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس ـ بەستە سايراش» فانگجېنىدا چىڭ تۇرۇپ، ئەمەلىيەتكە، تۇرمۇشقا، ئاممـا ئا ـ رىسىغا چوڭقۇر چۆكۈپ، مەزمۇن، شەكىل ۋە ئۇسۇلدا يې ـ ڭىلىق يارىتىپ، مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ يېڭى شان ـ شەرىپىنى تىرىشىپ يارىتىپ، خەلقنى جاسارەت بىلەن ئالغا بېسىشقا رىغبەتلەندۇرۇش ئۇچۇن قۇدرەتلىك مەنىۋى تۇرتكە ۋە ئەقلىي مەدەت بىلەن تەمىن ئېتىش لازىم. بۇ جەھەتتە بىز تۆۋەندىكى بىر قانچە تەرەپنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىشىمىز شەرت:

بىرىنچىدىن، يېتەكچى ئىدىيىنى بىر مەنبەلەشتۇرۇش بىلەن كۆپ خىل ئىدىيىنىڭ تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇ ـ شى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى توغرا تونۇش ۋە بىر تەرەپ قىلىش لازىم. ئىدېئولوگىيە ساھەسى قۇرۇق بوش ـ لۇق ئەمەس، ئىدىيە، مەدەنىيەت بازىسىنى ماركسىزم ئىگە ـ لىمىسە، ماركسىزمغا، سوتسىيالىزمغا قارشى ھەر خىل خاتا ئىدىيىلەر مۇقەررەر ھالدا ئىگىلەپ كېتىدۇ. يېڭى ئەسىرنىڭ يېڭى باسقۇچىدا ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى كۈرەش ئۇزاق مۇددەتلىك ۋە مۇرەككەپ بولىدۇ، بەزىدە ھەتتا ئىنتايىن كەسكىن بولىدۇ. بىر تەرەپتىن، خەلقنىڭ ۋەزىيەتتە يېڭى، چوڭقۇر ئۆزگىرىش داۋاملىق يۈز بەرمەكتە، ھەر خىل ئى ـ دىيە ۋە مەدەنىيەتلەر بىر ـ بىرىگە تەسىر كۆرسەتمەكتە. دۇشمەن كۈچلەرنىڭ دۆلىتىمىزنى غەربچىلەشتۇرۇش، پار ـ چىلاشتىن ئىبارەت ئىستراتېگىيىلىك سۇيىقەستى ئۆزگەرگىنى يوق؛ يەنە بىر تەرەپتىن، دۆلىتىمىز ئىسلاھات، تەرەققىيـ ئىنىڭ ئاچقۇچلۇق مەزگىلىدە چوڭقۇر قاتلاملىق زىددىيەت ـ لەر كۈنسايىن گەۋدىلەنمەكتە، ھەر خىل مەنپەئەت مۇناسى ـ ۋەتلىرى تېخىمۇ مۇرەككەپ بولماقتا. كىشىلەرنىڭ ئىدىيۇى پائالىيىتىنىڭ مۇستەقىللىقى، ئۆزگىرىشچانلىقى ۋە تاللاش، پەرقلىق بولۇش خاراكتېرى كۆرۈنەرلىك كۈچەيمەكتە. بۇلار كىشىلەرنىڭ خىزمەت، ئىدىيە ۋە تۇرمۇشىدا ئەكس ئېتىدۇ. شۇڭا، بىز ماركسىزمنىڭ ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە يېتەكچـ ىلىك ئورنىدا باشتىن ـ ئاخىر تەۋرەنمەي چىڭ تۇرۇشىمىز لازىم. بۇ ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە مىللىي مەدەنىيەت تەـ قىقاتى ۋە تەرەققىياتى خىزمىتىنىڭ خاراكتېرى ۋە يۆنىلـ ىشىنى بەلگىلەيدىغان يېتەكلەش مەسىلىسى بولۇپلا قالماس ـ تىن، بەلكى مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنى تەرەققىي قىلـ دۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈشنىڭ تۈپ ئاساسى ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا، مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت تەتقىقاتى ۋە تەرەققـ ياتىدا يېتەكچى ئىدىيىنى كۆپ مەنبەلەشتۇرۇشكە ھەرگىـز يول قويۇلمايدۇ.

ئىككىنچىدىن، ئەدەبىيات ـ سەنئەت بىلەن سىياسىي-نىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا تونۇش ۋە بىر تەرەپ قىلىش لازىم. ئەدەبىيات ـ سەنئەتنى ئاددىي ھالدىلا سىياسىيغا باراۋەر قىلىپ قويۇشقا بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. ئۇ بىر خىل ئالاھىدە ئىدىئولوگىيە، يەنى ئىستېتىك ئىدىئولوگىيە ھېسابلىنىدۇ. لېكىن ئەدەبىيات ـ سەنئەتنى سىياسىيدىن تامامەن ئايرىۋېتىپ، سىياسىيدىن ئايرىلغان تەتقىقات ۋە ئىجادىيەتنى «تېخىمۇ يۇقىرى قاتلاملىق» ئىستېتىك ئىنتىلىش، دەپ قاراش رېئاللىققا ئۇيغۇن ئەمەس ھەم خاتا. يولداش دېڭ شىاۋپىڭ «ئەدەبىيات ـ سەنئەت سىياسىيدىن ئايرىلالمايدۇ. ھەر قانداق تەرەققىيپەرۋەر، ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ـ سەنئەت خادىمى ئۆز ئەسىرىنىڭ ئىجتىمائىي تەسىرىنى، خەلقنىڭ مەنپەئىتىنى، دۆلەتنىڭ ۋە پارتىيىنىڭ مەنپەئىتىنى ئويلىمايدىغان تۇرالمايدۇ» دەپ كۆرسەتكەنىدى. شۇڭا، بىز مىللىي ئەدەبىيات-نىڭ مەدەنىيەتنى تەتقىق قىلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشتا دەۋر تېمىسى بىلەن كارى بولمايدىغان، سوتسىيالىستىك زامانۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت بۇ ئەڭ چوڭ سىياسىيدىن چەتنەيدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلماسلىقىمىز لازىم.

ئۇچىنچىدىن، ۋارىسلىق قىلىش بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا تونۇش ۋە بىر تەرەپ قىلىش لازىم. مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ قانۇنىيىتى بىزگە خەنزۇ مەدەنىيىتىمۇ، ئاز سانلىق مىللەتلەر مەدەنىيىتىمۇ تارىخىي ۋارىسلىق جەريانىدا ئۆزلۇكسىز توپلىنىدىغانلىقى ۋە تەرەققىي قىلدىغانلىقى، ھەم نىسپىي مۇقىملىققا ۋە تارىخىي داۋاملىشىش خاراكتېرىگە، ھەم دەۋر خاراكتېرى ۋە تارىخىي يۈكسىلىش خاراكتېرىگە ئىگە بولىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ. ھەر قانداق مەدەنىيەت ئىنسانىيەت مەدەنىيىلىكى ۋە تەرەققىياتى ئۈچىمغا ئۆزلۇكسىز ئەگىشىپ ئالغا باساندىلا، ئاندىن جۇشقۇنلۇققا ۋە ھاياتىي كۈچكە تولىدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىلغار مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى زور كۈچ بىلەن ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ شاكىلىنى چېقىرىۋېتىپ مېغىزىنى قوبۇل قىلىش، ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا تەرەققىي قىلدۇرۇش، تەرەققىيات جەريانىدا يېڭىلىق يارىتىش شەرت. ھەم ئۆز مىللىتىمىزنىڭ ئېسىل مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلمىسىمۇ ئۇ ئۇنى جارى قىلدۇرۇشمىز، ھەم مەملىكىتىمىزدىكى باشقا مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلىشقا ماھىر بولۇشىمىز، شۇنىڭدەك چەت ئەللەرنىڭ ئىلغار مەدەنىيىتى ۋە بارلىق ئىنسانىيەت مەدەنىيىلىكىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى قوبۇل قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىشىمىز لازىم. مەيلى قايسى مىللەتنىڭ مەدەنىيىتى بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ تەرەققىي قىلمىسا، يېڭىلىق ياراتمىسا ئىستىقبالى بولمايدۇ؛ ئېچىۋەتمىسە ھەم ئەينەك قىلمىسىمۇ ئىستىقبالى بولمايدۇ؛ ئېسىل ئەنئەنىنى ساقلاش بىلەن بىللە، ئۇزلۇكسىز يېڭىلىق يارىتىپ، خاسلىقىنى ساقلاش بىلەن بىللە، ئۇزلۇكسىز ئۆگەنگەن ۋە ئەينەك قىلغاندىلا، ئاندىن گۈللەندۇرگىلى ۋە ئۆستۈرگىلى بولىدۇ. مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنى پۈتۈنلەي چۆرۈپ تاشلاپ مەدەنىيەت ئىنكارچىلىقى بىلەن شۇغۇللىنىشنىڭ توغرا ئەمەسلىكى تۇرغانلا گەپ. لېكىن مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتتە مۇئەييەن دەۋردىكى ئىلغار مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ يۇنىلىشىگە ئەمەل قىلىنمىغاندا، يېڭىلىق يارىتىش ۋە تەرەققىياتتا چىڭ تۇرمىغاندا، مىللىي مەدەنىيەتتىكى قالاق نەرسىلەرنى ئۆزلۇكسىز چۆرۈپ تاشلىمىغاندا، بىر مىللەتنىڭ ئالغا بېسىشىغا جەزمەن تەسىر يېتىدۇ، مىللىي مەدەنىيەتمۇ ئۆزىنىڭ يېڭى ھاياتىي كۈچىنى بارغانسېرى يوقىتىپ قويىدۇ. شۇڭا، بىز مىللىي مەدەنىيەت تەرەققىياتىغا ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىيات يۇنىلىشىگە ۋەكىللىك قىلىش يۈكى سەكىلكىدە تۇرۇپ توغرا مۇئامىلە قىلىپ، مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىدىكى كونا قائىدىلەرنى ئاڭلىق تۈردە چۆرۈپ تاشلاپ، ۋارىسلىق قىلىش جەريانىدا يېڭىلىق يارىتىپ، تەرەققىيات جەريانىدا مۇكەممەللەشتۈرۈپ، رەتلەش داۋامىدا ئۆستۈرۈپ، قەدىمكىنى بۈگۈنكى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشتا چىڭ تۇرۇپ، كونىلىرىدىن يېڭىنى يارىتىش، مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ ئۆزلۇكسىز تەرەققىي قىلىشى ۋە گۈللىنىشىگە پائال تۈرتكە بولۇشىمىز لازىم.

تۆتىنچىدىن، مىللىي مەدەنىيەت تەتقىقاتى بىلەن مۇقىملىقنى ساقلاش ۋە تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا تونۇش ۋە بىر تەرەپ قىلىش لازىم. شىنجاڭ كۆپ مىللەتلىك، كۆپ دىنلىق چېگرا جاي بولغاچقا، مۇقىملىقنى ساقلاش ئومۇمىيلىققا مۇناسىۋەتلىك ھېسابلىنىدۇ. ئىچكى ـ تاشقى دۇشمەن كۈچلەر مەدەنىيەت ئۇسۇلىدىن ئىبارەت ئەڭ مۇھىم ۋاستە ئارقىلىق بىزگە بۇزغۇنچىلىق قىلماقتا. مىللىي مەدەنىيەتنى تەتقىق قىلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش خىزمىتىدىن ئېيتقاندا، ئىجتىمائىي مۇقىملىق، سىياسىي مۇقىملىق ۋە ئىدىيە مۇقىملىقنى ساقلاشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ، غەربنىڭ چىرىك پىكىر ئېقىمى ۋە مىللىي بۆلگۈنچىلىك ئىدىيىسى، دىن ئەسەبىيلىرى تەرغىب قىلغان بەزى ئەكسىيەتچىل نۇقتىنەزەرلەرنىڭ مەدەنىيەت ساھەسىگە سىڭىپ كىرىشىدىن ھوشيار بولۇش، بەزىلەرنىڭ مىللەت ۋە دىن مەسىلىسىدىن پايدىلىنىپ، ئاتالمىش مىللىي مەدەنىيەتنى قوغداش ياكى ئەۋج ئالدۇرۇش بايرىقىنى كۆتۈرۈۋېلىپ ئىجتىمائىي مۇقىملىققا بۇزغۇنچىلىق قىلىشىدىن ھوشيار بولۇش كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام سەنئىتىنىڭ ئىجابىي تەربىيە رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، بۇ ئالاھىدە بەدىئىي شەكىلدىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۆزئارا ئۆگىنىش، ئورتاق ئالغا بېسىش ۋە تەنىنىڭ بىرلىكىنى قوغداشتەك تارىخىي ئەنئەنىسىنى قىزغىن مەدھىيىلەش، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ «ئىتتىپاقلىق—بىرلىك»، «مۇستەقىل، ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈش»،

«تىنچلىقنى سۆيۈش»، «توختىماي ئىلگىرىلەش» تەلەپ مىللىي روھنى زور كۈچ بىلەن ئەۋج ئالدۇرۇپ، ئاممىنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى ۋە كۈچ ـ قۇدرىتىنى «ئومۇمىيۈزلۈك هاللىق جەمئىيەت بەرپا قىلىش» ئۈلۈغۋار ئىشى ئاساسىدا مۇجەسسەملەشتۈرۈش كېرەك. پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت بىزگە يۈكلىگەن مۇقەددەس بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەت ئەنە شۇ.

3. ئىنتىپاقلىشىپ ئالغا بېسىپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئېسىل مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈش لازىم

نەچچە مىڭ يىلدىن بۇيان مەملىكىتىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلق بىر ـ بىرىگە تايىنىپ، ئۆزئارا ئالاقە ئورنىتىپ، ئۆزئارا ئالماشتۇرۇپ، بىر ـ بىرىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مول مەدەنىيىتىنى شەكىللەندۈردى. ئۇ مەملىكىتىمىزدىكى مىللەتلەر مەدەنىيىتىنىڭ يىغىندىسى ھەم ئورگانىك ھالدا بىرلىككە كەلگەن بىر پۈتۈن مىللىي مەدەنىيەت ھېسابلىنىدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىلغار مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى زور كۈچ بىلەن ئىلگىرى سۈرۈش ـ جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ پارلاق مەدەنىيەت خەزىنىسىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە بېيىتىش، ئادەمنىڭ ئەتراپلىق يېتىلىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ ئېھتىياجى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش، مىللەتلەرنىڭ ئورتاق گۈللىنىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ ئېھتىياجى، شۇنداقلا ۋەتەنپەرۋەرلىك يادرو قىلىنغان مىللىي روھ ۋە ئىسلاھات، يېڭىلىق يارىتىش يادرو قىلىنغان دەۋر روھىنى ئەۋج ئالدۇرۇشنىڭ ئېھتىياجى. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام سەنئىتى شىنجاڭنىڭ يەرلىك ـ ئۆزگىچە ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنىڭ تىپىك ۋەكىلى ۋە مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ جەۋھىرى بولۇپ، كەڭ ئىجتىمائىي تەسىر ۋە ئىنتايىن يۇقىرى ئىلمىي قىممەتكە ئىگە. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتى مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنى گۈللەندۈرۈش، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسىنى بېيىتىش، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىنتىپاقلىقى ۋە مۇقىملىقىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينايدۇ.

پارتىيە ۋە ھۆكۈمىتىمىز مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت تەتقىقاتىغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ، بۇ خىزمەتنى باشتىن ـ ئاخىر پارتىيىنىڭ مىللەتلەر سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇشتىكى بىر مۇھىم ۋەزىپە قىلىپ كەلدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن تارتىپ ھازىرغىچە ھەر نۆۋەتلىك ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قوللىشى، بىر تۈركۈم پېشقەدەم رەھبەرلەر ۋە پېشقەدەم يولداشلارنىڭ ئەستايىدىل كۆڭۈل بۆلۈشى ئارقىسىدا، ھەر مىللەت مۇقام تەتقىقاتچىلىرى ۋە ئەلنەغمىچى، خەلق سەنئەتكارلىرىنىڭ ئورتاق تىرىشچانلىقى ئارقىسىدا، 50 نەچچە يىللىق توپلاش، رەتلەش، تولۇقلاش، دەللەلەش، ئاۋازغا ئېلىش ئارقىلىق يوقىلىپ كېتەي دەپ قالغان بۇ مەدەنىيەت مىراسى ساقلىنىپ قالدى ھەم گۈللىنىۋاتىدۇ. مۇشۇ بىر قانچە يىلدىن بۇيان ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتى ئىزچىل تۈردە ئالدىنقى قاتاردا تۇرۇپ كەلدى، بىزنىڭ تەتقىقات مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىز مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردە كەڭ ۋە چوڭقۇر تەسىر پەيدا قىلدى. لېكىن شۇنىمۇ كۆرۈشىمىز كېرەككى، ھازىر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ بىر مۇنچە جايلىرىدا ئۆزگىچە كلاسسىك ئەدەبىيات ۋە مۇقام تەتقىقاتىغا يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىپ ۋە زور كۈچ بىلەن مەدەنىيەتنى گۈللەندۈرۈش، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنى تەتقىق قىلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئازادە مۇھىت ۋە زۆرۈر ماددىي شارائىت يارىتىشىمىز لازىم. شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقاملارنى تەتقىق قىلىدىغان ئەڭ كەڭ، ئەڭ كۈچلۈك ۋەكىللىكە ۋە ئەڭ يۇقىرى نوپۇزغا، ئەڭ كۈچلۈك تەسىر كۈچىگە ئىگە ئىلمىي تەشكىلات ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا، بۇ ئىلمىي جەمئىيەت پۈتكۈل شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتىنى تەشكىللەش، ماسلاشتۇرۇش، يېتەكلەشنىڭ ئېغىر ۋەزىپىسىنى ئالغىلىق ئۈستىگە ئېلىشى، پۈتكۈل مەملىكەت ۋە خەلقئارادىكى ئىلىم ئالماشتۇرۇش ۋەزىپىسىنى زىممىسىگە ئېلىشى لازىم. ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى باشقۇرغۇچى تارماقلار ۋە مەدەنىيەتنى باشقۇرغۇچى تارماقلار باشقۇرۇشنى قانۇن بويىچە كۈچەيتىپ، كاپالەت خىزمەتلىرىنى ياخشى ئىشلەپ، تەتقىقات خىزمىتىنىڭ ساغلام تەرەققىي قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىشى لازىم. ئىشىنىمەنكى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئىلگىرىكىگە ئوخشاشلا كۆڭۈل بۆلۈشى ۋە مەدەت بېرىشى، شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ تەشكىللىشى ۋە يېتەكچىلىك قىلىشى ئارقىسىدا، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتى تەرەققىياتىنىڭ ئىستىقبالى چوقۇم تېخىمۇ پارلاق بولىدۇ.

2004 ـ يىل 28 ـ دېكابىر
بەختى ياقۇپ فوتوسى

شىنجاڭ ئۇيغۇر كالاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ 1 ـ قۇرۇلتىيىدا سۆزلەنگەن سۆز

كۆرەش مەخسۇت
(ئاپتونوم رايونلىق مۇئاۋىن رەئىسى)

يولداشلار:

شىنجاڭ ئۇيغۇر كالاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ 1 ـ قۇرۇلتىيى يېڭى يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت جەريان يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت جەدىي تەييارلىق كۆرۈش ئارقىلىق ئاخىر ئۆز قەرەلىدە ئۆتكۈزۈلىدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى بۇ قېتىمقى قۇرۇلتايغا يۈكسەك ئەھمىيەت بەردى. ئەتە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى يولداش ئىسمائىل تىلۋالدى قۇرۇلتايغا كېلىپ مۇھىم سۆز قىلىدۇ. بىز رەئىس ئىسمائىل تىلۋالدىنىڭ مۇھىم سۆزىنىڭ روھىنى چوقۇم ئەستايىدىل ئۆگىنىپ، چوڭقۇر ئۆزلەشتۈرۈپ، ئىزچىلاشتۇرۇپ ۋە ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، يول ئېچىپ ئىلگىرىلەپ، ئەمەلىيەتچىل بولۇپ، دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، ئاپتونوم رايونىمىز مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتىدا تىرىشىپ يېڭىلىق يارىتىشىمىز لازىم.

شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتى ئەسلىدىكى شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ 12 مۇقام تەتقىقاتى ئىلمىي جەمئىيىتى ۋە شىنجاڭ 12 مۇقام فوند جەمئىيىتى ئاساسىدا قۇرۇلغان. بۇ ئىلمىي جەمئىيەتلەر قۇرۇلغاندىن بۇيان ئالىم ـ مۇتەخەسسىسلەرنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ۋە يېتەكلەپ، بوشاشماي تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، تۈرلۈك قېينچىلىقلارنى يېڭىپ، ئۇيغۇر 12 مۇقامىغا دائىر 13 تۇم يۇرۇشلۇك كىتاب ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىغا دائىر يۇرۇشلۇك كىتابلار قاتارلىق ناھايىتى يۇقىرى ئىلمىي قىممەتكە ئىگە بىر تۈركۈم ئەسەرلەرنى رەتلەپ، نەشر قىلدۇرۇپ، تارقىتىپ، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە 12 مۇقام تەتقىقاتىغا پۇختا ئۇل سېلىش ئۈچۈن تۆھپە قوشتى. مەن يېڭى ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ «نىزامنامە» بويىچە خىزمەتلەرنى ئاكتىپ قانات يايدۇرۇپ، يەنمۇ غەيرەتكە كېلىپ، كۆپچىلىكنى يېتەكلەپ، بىر نەچچە يىل ـ بىر مەقسەتتە بولۇپ، تېخىمۇ ياخشى ۋە تېخىمۇ كۆپ نەتىجە يارىتىپ، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقامنى مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تونۇشتۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات ـ سەنئىتىنىڭ ئىجتىمائىي تەسىرىنى يەنمۇ كېڭەيتىشنى ئۈمىد قىلىمەن. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىگە ۋاكالىتەن، شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتى 1 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ غەلىبىلىك ئېچىلغانلىقىنى قىزغىن تەبرىكلەيمەن ھەمدە قۇرۇلتايىنىڭ تولۇق مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشىنى تىلەيمەن!

تۆۋەندە مەن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتىنى كۈچەيتىپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك مەدەنىيىتىنى يەنمۇ گۈللەندۈرۈش توغرىسىدا بىر قانچە پىكرىمنى سۆزلەپ ئۆتىمەن:

1. سوتسىيالىستىك ئىلغار مەدەنىيەتنى ئىلگىرى سۈرۈش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت تارىخىي نۇقتا ۋە دەۋر يۈكسەكلىكىدە تۇرۇپ، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام قاتارلىق ئەدەبىيات ـ سەنئەت بايلىقىنى قېزىش، رەتلەش، نەشر قىلىش، تارقىتىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش كېرەك.

«ج ك پ 16 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 4 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ قارارى»دا پارتىيە خەلقنى يېتەكلەپ جۇڭگوچە ئۇلۇغ ئىشلارنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن

سوتسيالىستىك مەدەنىيەتنى زور كۆچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇپ، پۈتكۈل پارتىيە، پۈتكۈل مەملىكەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىشىپ كۆرەش قىلىشتەك ئورتاق ئىدىيىۋى ئاساسىنى ئۇزلۇكسىز مۇستەھكەملىشى شەرت، دەپ كۆرسىتىلدى. بۇ «ئومۇميۈزلۈك ھاللىق جەمئىيەت بەرپا قىلىش»، جۈملىدىن سوتسيالىزم ئۇلۇغ ئىشلىرىنى ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ ئېھتىياجى، مىللەتلەرنىڭ ئۈيۇشقاقلىقى، ئىجادچانلىقنى ئۇزلۇكسىز كۈچەيتىپ، جۈملىدىن مىللەتلىرىنىڭ ئۇلۇغ قايتا گۈللىنىشىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ ئېھتىياجى، شۇنداقلا ماركسىزمنىڭ ئىدىئولوگىيە ساھەسىدىكى مۇستەھكەملەپ، پارتىيىنىڭ ئىدىئولوگىيە ساھەسىدىكى تىزگىنلەش كۈچى، تەسىر كۈچى ۋە رىقابەت كۈچىنى ئۇزلۇكسىز ئاشۇرۇشنىڭ ئېھتىياجى. «قارار» دا تەكىتلەنگەن «ئورتاق ئىدىيىۋى ئاساس» ۋە «ئۇچ ئېھتىياج» ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ يېتەكچى ئىدىيىسى، خىزمەت ۋەزىپىسىگە ئايلىنىشى كېرەك. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتىدا يېڭىلىق يارىتىش خىزمىتىنى «پۈتكۈل پارتىيە، پۈتكۈل مەملىكەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىشىپ كۆرەش قىلىشتەك ئورتاق ئىدىيە-ۋى ئاساسى»نى چۆرىدەپ قانات يايدۇرغاندا ئىلمىي جەمئىيەت خىزمىتىنىڭ نىشانى ئېنىق، ئۇنۇمى روشەن، نەتىجىسى گەۋدىلىك بولىدۇ، جۇشقۇنلۇق ۋە ھاياتىي كۈچكە تولۇپ تاشىدۇ. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتىدا يېڭىلىق يارىتىش خىزمىتىنى «ئۇچ ئېھتىياج»نى چۆرىدەپ قانات يايدۇرۇش زامانىۋىلىشىشقا، دۇنياغا، كەلگۈسىگە يۈزلەنگەن، مىللىي، ئىلمىي، ئاممىۋى سوتسىيالىستىك مەدەنىيەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ ماھىيەتلىك تەلىپىدۇر. 5 ملڭ يىللىق جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى مەنبە قىلغان، جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە يىلتىز تارتقان ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام قاتارلىق كلاسسىك ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئۈلگىلىرىنىڭ قەدىمكى زامان ئەمگەكچى خەلق ئەقىل ـ پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى، سەنئىتىنىڭ جەۋھىرى، دۇنيا ئەدەبىيات ـ سەنئىتىنىڭ گۆھىرى ھېسابلىنىدۇ. ھاياتىي كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغان، ئەمگەكچى خەلق ئىنتايىن ئەتىۋارلايدىغان كلاسسىك ئەدەبىيات ـ سەنئەت ۋە مۇقام سەنئىتىنى خەلق ئۈچۈن، سوتسيالىزم ئۈچۈن، «ئومۇميۈزلۈك ھاللىق جەمئىيەت بەرپا قىلىش»قا تېخىمۇ ياخشى خىزمەت قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ ۋە مالىيە كۈچى سەرپ قىلىپ قېزىش، تەتقىق قىلىش، رەتلەش ۋە ئاسراشقا توغرا كېلىدۇ. مۇشۇ بىر قانچە يىلدىن بۇيان، بىز «ئۇچكە ۋەكىللىك قىلىش» مۇھىم ئىدىيىسىنىڭ تەلىپى بويىچە نۇرغۇن ئۇنۇملۇك تەتقىقات ئىلىپ بېرىپ ۋە يېڭىلىق يارىتىپ ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى ۋە دۆلەت مەدەنىيەت تارماقلىرىنى رازى قىلغۇدەك مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، مۇشۇ ساھەدىكى ئىلمىي تەتقىقاتنا پۈتكۈل مەملىكەتنىڭ ئالدىنقى قاتاردا ماڭىدۇق. بۇ يەردە مەن كۆپچىلىك بىلەن بىرلىكتە مۇنداق بىر قانچە چوڭ مۇۋەپپەقىيەتنى ئەسلەپ ئۆتكۈم كېلىۋاتىدۇ: ئىككى يىل تىرىشچانلىق كۆرسەتىش ئارقىلىق بىز شىنجاڭ ئۇيغۇر مۇقام سەنئىتىنى ب د ت نىڭ غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى قاتارىغا كىرگۈزۈشنى ئىلتىماس قىلىش خىزمىتىنى تاماملىدۇق. دۆلەت مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى بىردىنبىر كۆرسەتكەن تۇنجى سۈپىتىدە ئۇنى ب د ت پەن ـ مائارىپ ـ مەدەنىيەت تەشكىلاتىنىڭ تەستىقلىشىغا سۇندى؛ بەش يىلدىن كۆپرەك تىرىشىش ئارقىلىق بىز 12 مۇقامنىڭ CD, VCDپلاستىنكىلىرىنى ئىشلەش ۋە تارقىتىش خىزمىتىنى تاماملىدۇق. ھازىر 12 مۇقامنىڭ ئۇيغۇر، خەنزۇ، ئىنگلىز، ئەرەب يېزىقلىرىدىكى DVD پلاستىنكىسى ئىشلىنىۋاتىدۇ، ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىق مەرىكىسىدىن بۇرۇن مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تارقىتىلماقچى. شىنجاڭ مۇقام ئانسامبلى ۋە باشقا سەنئەت ئۆمەكلىرى ئورۇندىغان مۇقاملار ۋە مۇقاملار ئاساسىدا ئۆزگەرتىپ ئىشلەنگەن، ئىجاد قىلىنغان ناخشا ـ ئۇسسۇللار مەملىكەت ئىچى، چەت ئەللەردە قويۇلۇپ كەڭ ۋە چوڭقۇر تەسىر پەيدا قىلدى. بۇنىڭدىن كېيىن بىز تېخىمۇ يۇقىرى قىزغىنلىق ۋە تېخىمۇ كۈچلۈك ئەقىل ـ پاراسىتىمىز بىلەن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقامنى قېزىش، رەتلەش ۋە بۇ كلاسسىك مىراسلارنى مەنبە ۋە خۇرۇچ قىلىپ يېڭىلىق يارىتىش جەھەتتە كۈچ سەرپ قىلىپ، بۇ سەنئەت دۇردانىلىرىنى سوتسيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش ئۇچۇن، شىنجاڭنى دۇنياغا تونۇتۇش ئۇچۇن تېخىمۇ ياخشى خىزمەت قىلدۇرۇشىمىز لازىم. مانا بۇ دەۋر بىزگە يۈكلىگەن باش تارتىپ بولمايدىغان مۇھىم تارىخىي ۋەزىپە. بىز سوتسيالىستىك ئىلغار مەدەنىيەتنى ئىلگىرى سۈرۈش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت تارىخىي نۇقتا ۋە دەۋر يۈكسەكلىكىدە تۇرۇپ، زىممەمزدىكى تارىخىي ۋەزىپىنىڭ ئېغىرلىقى، تەخىرسىزلىكى ۋە پۈرسەتنىڭ غەنىيمەتلىكىنى ھېس قىلىشىمىز لازىم. «ئىنسانىيەت روھىنىڭ ئىنژېنېرى»غا خاس ساداقەتمەنلىك بىزنى مىللەتلەرنىڭ خەلق كلاسسىك ئەدەبىيات ـ سەنئىتىگە تېخىمۇ مۇكەممەللىك ۋە بىجانىدىللىق ئاساسىدا مۇئامىلە قىلىپ، ئىلمىي تەتقىقاتنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى خەلق ئاممىسىنىڭ مەنىۋى مەدەنىيىتىنى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ۋە ئادەمنىڭ ئەتراپلىق يېتىلىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە قارىتىپ، كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسىنى بېيىتالايدىغان، مەنۇىيىتىنى يۈكسەلدۈرەلەيدىغان تېخىمۇ كۆپ نادىر ئەسەرلەرنى قېزىپ، توپلاپ، رەتلەپ، كىشىلەرنى نادىر ئەسەرلەر ئارقىلىق ئىلھاملاندۇرۇشتىن ئىبارەت دەۋر مەسئۇلىيىتىنى زىممەمزگە ئېلىشقا ئۇندەيدۇ.

سوتسىيالىستىك گىلغار مەدەنىيەتنى گىلگىرى سۈرۈش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشتىن گىبارەت تارىخىي نۇقتا ۋە دەۋر يۈكسەكلىكىدە تۇرۇش گۈچلۈن قەدىمكىنى بۈگۈنكى گۈ- چلۈن، چەت گەللىكىنى جۈگگو گۈچلۈن خىزمەت قىلدۇرۇپ، كونىلىرىدىن يېڭىنى يارىتىشتا، مەزمۇن، شەكىل ۋە گۈسۈلدا يېڭىلىق يارىتىشتا چىلك تۇرۇشقا توغرا كەلىدۇ. يېڭىلىق يارىتىش بىر مىللەتنىلك گۈللەپ روناق تېپىشنىلك روھىي گاساسى، شۇنداقلا گۇيغۇر كلاسسىك گەدەبىياتى ۋە مۇقام قاتارلىق گەدەبىيات ـ سەنئەت بايلىقنى توپلاش، رەتلەش ۋە تەتقىق قىلىشنىلك مەنبۇى گاساسىدۇر. ھازىر ۋە بۇنىڭ- دىن كېيىنكى بىر مەزگىلدە، شىنجالك گۇيغۇر كلاسسىك گە- دەبىياتى ۋە مۇقام گىلمىي جەمئىيىتى كۆپچىلىكنى يېتەكلەپ تېخىمۇ كۆپ تەتقىقات مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە ئېرىشىشىمەن دەيدىكەن، «ئومۇمىيۈزلۈك ھاللىق جەمئىيەت بەرپا قى- لىش» گەمەلىيىتىگە زىچ بىرلەشتۈرۈپ، ھازىرقى خىزمىتىنى مەركەز قىلىپ، تەتقىقات ۋە يېڭىلىق يارىتىش سالمىقىنى گاشۇرۇپ، تەتقىقات مۇۋەپپەقىيەتلىرىدە دەۋر روھى ۋە يېڭىلىق يارىتىش روھىنى تولۇق نامايان قىلىپ، ئۇنى خەلق ئۈچۈن، سوتسىيالىزم ئۈچۈن، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت خىزمىتىنىلك ئومۇمىيلىقى ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشى خىزمەت قىلدۇرۇشى لازىم.

2. گىلمىي تەرەققىيات قارىشىدا چىلك تۇرۇپ، دەۋر بىلەن تەڭ گىلگىرلەپ، يول ئېچىپ يېڭىلىق يارىتىپ، گىلمىي جەمئىيەت خىزمىتىدە ئومۇ- مۇزلۇك يېڭى ۋەزىيەت يارىتىش لازىم

«ج ك پ 16 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 4 ـ ئو- مۇمىي يىغىنىنلك قارارى»دا مەدەنىيەت تۈزۈلمىسى گىسلا- ھاتىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، مەدەنىيەت گىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى گازاد قىلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئوتتۇرىغا قويۇلدى. گىلمىي جەمئىيەت گەل ئىچى ئىجتىمائىي تەشكە- لاتى بولۇش سۈپىتى بىلەن جەزمەن بازارغا يۈزلىنىپ، تە- رەققىياتنىلك مۇھىم نۇقتىسىنى خەلق گاممىسىنىلك مەنبۇى مەدەنىيەت ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشقا قارىتىپ، گادەمنىلك ئەتراپلىق يېتىلىشىنى گىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن ھەممە تە- رەپتىن خىزمەت قىلىشى كېرەك. گىلمىي جەمئىيەت گىسلا- ھاتىنى قەتئىي ئېغىشماستىن گىلگىرى سۈرگەندىلا ئاندىن گاساسىنى تېخىمۇ پۇختا سېلىپ، تەرەققىياتتا زاپاس كۈچكە گىگە بولالايدۇ.

گىلمىي جەمئىيەتنىلك ئىختىساسلىقلار بايلىقى ئۇستۈنلۈ- كىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇش كېرەك. ئىختىساسلىقلار گادەم بايلىقى ئىچىدە يۇقىرى بىلىم ۋە ساپاغا، يېڭىلىق يارىتىش روھىغا گىگە، گەۋدىلىك نەتىجە قازانغان كىشىلەر ھېسابلە- نىدۇ. مۇنەۋۋەر ئىختىساسلىقلار گىلغار گىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ۋە گىلغار مەدەنىيەت يارىتقۇچىلار، شۇنداقلا دۆ- لەتنىلك سىياسىي، گىقتىسادىي، گىجتىمائىي تۈرمۇشىدىكى تايانچ كۈچ ھېسابلىنىدۇ. شىنجالك گۇيغۇر كلاسسىك گەدە- بىياتى ۋە مۇقام گىلمىي جەمئىيىتى ئىشنى ياخشى باشلاپ، قەدەمنى ياخشى تاشلاپ، گادەمنى گاساس قىلىپ، گالىم- مۇتەخەسسىسلەر ۋە گىلمىي جەمئىيەت گەزالىرى ئۈچۈن ياخشى تەتقىقات شارائىتى ۋە گۇلارنى زىچ ئىتتىپاقلاشتۇرا- لايدىغان گىجتىمائىي مۇھىت يارىتىشى؛ گىلمىي جەمئىيەتنى جۇشقۇنلۇققا، ھاياتىي كۈچكە تولغان، جەلپكارلىق، ئۈ- يۇشقاقلىققا، چاقىرىق كۈچىگە ئىگە تەشكىلات قىلىپ قۇ- رۇپ چىقىشى لازىم.

ئىختىساسلىقلار بولغانىكەن، يەنە ئۇلارنىلك ئاكتىپلىقنى قوزغىيالايدىغان ياخشى مېخانىزم ئورنىتىلىشى كېرەك. ئىختىساسلىقلار بايلىقى ياخشى تەقسىملەنسە ئۇنىلك بازارغا يۈزلىنىپ رىقابەت كۈچى ھاسىل قىلىش گاساسى پۇختا بو- لىدۇ. بازارغا يۈزلىنىپ رىقابەت كۈچى ھاسىل قىلىش ئۇ- چۈن گىلمىي جەمئىيەتنىلك دائىرىسى كەڭ، ئۇچۇر مەنبەسى مول، جەمئىيەتتىكى نوپۇزى ئۇستۈن ۋە تەسىر كۈچى زور بولۇشتەك ئۇستۈنلۈكنى جارى قىلدۇرۇپ، بازارنى تايانچ قىلىش گارقىلىق ئۇنۇم ۋە قىممەتنى گاشۇرۇشى لازىم. شۇڭا، سىياسەتتىن ئوبدان ۋە جانلىق پايدىلىنىپ، گىلمىي جەمئىيەت ۋە جەمئىيەتتىكى بىزگە ئەسقاتىدىغان بارلىق ئىختىساسلىقلارنىلك ئاكتىپلىقى، تەشەببۇسكارلىقى، ئىجاد- چانلىقنى قوزغاپ، پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، ئۆز شارا- ئىتىمىزغا يارىشا ھەر قايسى ساھە، پەن، رايون، ھەتتا دۆ- لەت چېگرىسىدىن ھالقىغان ھەمكارلىقنى قانات يايدۇرۇپ، گىلمىي جەمئىيەتنىلك تۇرلۇك گىشلىرىنى زورايتىشىمىز ۋە كۈچەيتىشىمىز كېرەك.

3. سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت گىشلىرى ۋە گىلمىي جەمئىيەت خىزمىتى گالدىدا يۈكسەك جاۋابكار بولۇش پوزىتسىيىسى بىلەن بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاينى ئوبدان ئېچىپ، يېڭى گىلمىي جەمئە- يەت رەھبەرلىك كوللېكتىپىنى ئوبدان سايلاپ چىقىش لازىم

بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاي ئۇچ گىلمىي جەمئىيەت بىرلەش- تۇرۇلگەندىن كېيىن ئېچىلغان تۇنجى قۇرۇلتاي، شۇنداقلا يېڭى ئەسىرگە قەدەم قويغاندىن كېيىنكى تۇنجى قۇرۇلتاي ھېسابلىنىدۇ. يىغىندا تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتىنىلك خىزمەت دوكلاتى مۇزاكىرە قىلىنىپ ماقۇللىنىدۇ؛ «شىنجالك گۇيغۇر كلاسسىك گەدەبىياتى ۋە مۇقام گىلمىي جەمئىيىتىنىلك نىزام- نامىسى» (لايىھە) مۇزاكىرە قىلىنىپ تۈزىتىلىدۇ؛ شىنجالك گۇيغۇر كلاسسىك گەدەبىياتى ۋە مۇقام گىلمىي جەمئىيىتىنىلك 1 ـ نۆۋەتلىك مۇدىرىيىتى، دائىمىي مۇدىرىيىتى ۋە جەمئە- يەت باشلىقى، مۇئاۋىن باشلىقلىرى سايلاپ چىقىلىدۇ؛ 1 ـ نۆۋەتلىك گىلمىي جەمئىيەت كاتىبات باشقارمىسىنىلك باش كاتىبى بېكىتىلىدۇ؛ شۇنىلك بىلەن بىرگە، گىلمىي جەمئىيەت- نىلك خىزمەت نىشانى ۋە ۋەزىپىسى گورۇنلاشتۇرۇلىدۇ،

چوڭ ـ چوڭ تەتقىقات تۈرلىرى ۋە تېمىسى بېكىتىلىدۇ. دېمەك ۋەزىپىمىز ئىنتايىن ئېغىر. قىسقىغىنە ئىككى كۈن ئىچىدە قۇرۇلتايدا بېكىتىلگەن كۈنتەرتىپلەرنى مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملاپ، ئۇنى ئىتتىپاقلىق قۇرۇلتىيى، غەيرەتكە كېلىش قۇرۇلتىيى، ئالدىنقىلارغا ۋارىسلىق قىلىپ، كېيىنكى لەرگە يول ئاچىدىغان قۇرۇلتاي قىلىپ ئېچىش ئۈچۈن، بىرىنچىدىن، دېموكراتىيىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، كەڭ ـ كۈشادە پىكىر بايان قىلىدىغان، ئەقىل كۆرىستىدىغان ئىلمىي كەيپىيات يارىتىپ، كۆپچىلىكنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىنى مۇجەسسەملەشتۈرۈپ، «نىزامنامە»نى ئوبدان تۈزىتىپ، تەرەققىيات پروگراممىسىنى ئوبدان تۈزۈپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ پروگراممىسىنى ئوبدان تۈزۈپ، مەزكۇر ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن پۈختا ئاساس سېلىش لازىم؛ ئىككىنچىدىن، زېھنىمىزنى مەركەزلەشتۈرۈپ، دىققەتنى يېغىپ، ۋاقىتتىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىش نىسبىتى ۋە قۇرۇلتايىنىڭ ئىلمىيلىكىنى ئۆستۈرۈش لازىم. بۇ قېتىمقى قۇرۇلتايدا ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى تەرەققىياتىغا دائىر چوڭ ئىشلار ۋە مۇھىم ئىشلار مۇھاكىمە قىلىنىدۇ. ئىلمىي جەمئىيەت خىزمىتىنى يېڭى پەللىگە كۆتۈرۈش ـ كۆتۈرەلمەسلىك، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى، مۇقام ۋە باشقا ئەدەبىيات ـ سەنئەت تۈرلىرىنى دۇنياغا يۇزلەندۇرۇپ، دۇنياغا يادا تېخىمۇ كەڭ دائىرىدە تەسىر پەيدا قىلىش ـ قىلالماسلىق بىز تۇزگەن تەرەققىيات يۆنىلىشى، تەتقىقات نىشانى ۋە ئىلمىي نەتىجىلىرىمىزگە زىچ مۇناسىۋەتلىك؛ ئۈچىنچىدىن، ئۆزىمىزنىڭ مۇقەددەس ھوقۇقىنى يۈرگۈزۈپ، دېموكراتىيە ـ مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمى پرىنسىپىنى بويىچە دېموكراتىك كېڭىشىش ۋە ئاۋاز بېرىش ئارقىلىق، كۆپچىلىكنى يېتەكلەپ بىر دەك ئىتتىپاقلاشتۇرالايدىغان، يول ئېچىپ ئالغا ئىلگىرىلىيەلەيدىغان، دادىل يېڭىلىق يارىتالايدىغان رەھبەرلىك كوللېكتىپىنى سايلاپ چىقىشىمىز لازىم.

قۇرۇلتاي ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، يېڭىدىن سايلانغان رەھبەرلىك كوللېكتىپى ۋە خىزمەت ئورگىنى ئۆز خىزمىتىنى باشلايدۇ، كۆپچىلىكنى يېتەكلەپ قۇرۇلتايدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان خىزمەت ۋەزىپىسى ۋە نىشانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئىشقا كىرىشىدۇ. مەن كۆپچىلىكنىڭ ئورتاق نىشان ئۈچۈن بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىپ، خىزمەتنى پۈختا ئىشلەپ، زور نەتىجە يارىتالايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. مانا بۇ ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئۈمىدى، شۇنداقلا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئارزۇسى. ئەمەلىي ئىشلىگەن ئادەمنىڭ قەدىر ـ قىممىتى ئاشىدۇ. ئەمەلىي نەتىجە يارىتقاندىلا جەمئىيەتنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. ھەر قانداق ئۇزۇن سەپەرمۇ تۇنجى قەدەمدىن باشلىنىدۇ. بىز ھەربىر خىزمەتنى پۈختا ۋە بىجانىدىللىق بىلەن ئىشلەپ، تۇنجان ھەر بىر ئىشمىزدا نەتىجە يارىتىدىغانلا بولساق ئىستىقبالىمىز تېخىمۇ پارلاق، ئەتىمىز تېخىمۇ گۈزەل بولىدۇ.

كېلەر يىلى ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىق شانلىق مەرىكىسى. بۇ ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ بىرىنچى ۋەزىپىسى ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىنى چۆرىدەپ تېما تاللاپ، تۈر تۈرغۇزۇپ، تەتقىقات مۇۋەپپەقىيىتى يارىتىشتىن ئىبارەت. شۇڭا، ئىلمىي جەمئىيەت يېڭى رەھبەرلىك كوللېكتىپى جەزمەن ئىلمىي تەرەققىيات قارىشىنى يېتەكچى قىلىپ، ئاممىدىن ئېلىپ ئاممىغا قايتۇرۇشتىن ئىبارەت دېموكراتىيە ـ مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمى پرىنسىپىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، سەرخىل قوشۇن تەشكىللەپ، قايتا ـ قايتا تاللاپ، ئاپتونوم رايونىمىزدا مەلۇم تەسىرگە ئىگە، جەمئىيەتكە تارقىلالايدىغان، دۇنياغا يۈزلىنەلەيدىغان، ئىلمىي قىممىتى ۋە تەتقىقات قىممىتى ئىنتايىن يۇقىرى بولغان بىر تۈركۈم نەمۇنىلىك تېمىلارنى تېزدىن بېكىتىپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تۈر تۈرغۇزۇپ تەستىقلىشىغا سۇنۇپ، بازارلاشتۇرۇشى لازىم. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، بىرلىشىپ مەبلەغ سېلىش، بىرلىشىپ ئىشلەش قاتارلىق ئۇسۇللارنى قوللىنىپ، كىتاب ۋە ئۇن ـ سن بۇيۇملىرىنى نەشر قىلىش، تارقىتىش خىزمىتىنى ئىشلەشكە توغرا كېلىدۇ. ھازىر قولـمىزغا ئالغان تۈرلەرنىڭ سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلىش شەرتى ئاستىدا، سۈرئەتنى تېزلىتىپ، ئامما بىلەن بالدۇرراق يۈز كۆرۈشتۈرۈشكە تىرىشىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەتكە بولغان ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشىمىز كېرەك.

يولداشلار:

بىز ھازىر ئۇلۇغ ئىسلاھات دەۋرىدە تۇرۇۋاتىمىز. ئىسلاھات دەۋرىدە بىز تېخىمۇ ئەستايىدىل ئىلمىي ئىستىل، ئىلمىي پوزىتسىيە ۋە ئەمەلىيەتچىل روھ، چىنلىق ئىستىلى ئارقىلىق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام قاتارلىق كلاسسىك ئەدەبىيات ـ سەنئەت بايلىقى ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بايلىقىنى توپلاش، رەتلەش، قېزىش ۋە تەتقىق قىلىش خىزمىتىنى بارلىق كۈچ بىلەن چىلىك تۈتۈپ، دەۋر روھىغا بىرلەشتۈرگەن ھالدا ۋارىسلىق قىلىپ ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇپ، قەدىمكىنى بۈگۈنكى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش ئىشقا ئاشۇرۇشىمىز كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، يېڭى ۋەزىيەت ۋە دەۋر ئېھتىياجىغا، خەلق ئاممىسىنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت ئېھتىياجىغا بىرلەشتۈرۈپ مەدەنىيەتتە پال يېڭىلىق يارىتىپ، شىنجاڭنىڭ سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت ئىشلىرىنى گۈللەندۇرۇش ئۈچۈن يېڭى ۋە تېخىمۇ زور تۆھپە قوشايلى.

2004 ـ يىل 27 ـ دېكابىر

بەختى ياقۇپ فوتوسى

ئالدىنقىلارغا ۋارىسلىق قىلىپ، كېيىنكىلەرگە يول ئېچىپ، تىرىشىپ يېڭىلىق يارىتىپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ خىزمىتىدە يېڭى ۋەزىيەت يارىتايلى

ئابلىز ئابدۇرېھىم
(شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى)

ھۆرمەتلىك ۋەكىللەر:

مەن شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىگە تەيىارلىق كۆرۈش ھەيئىتىنىڭ ھاۋالىسىغا بىنائەن قۇرۇلتايغا خىزمەت دوكلاتى بېرىپ ئۆتمەكچىمەن. قىممەتلىك پىكىر- تەكلىپلىرىڭىزنى بەرگەيسىزلەر.

بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاي پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ئوتتۇرىغا قويغان مەدەنىيەت تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ روھىغا ئاساسەن، شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ 12 مۇقام تەتقىقاتى ئىلمىي جەمئىيىتى ۋە شىنجاڭ 12 مۇقام فوند جەمئىيىتىدىن ئىبارەت ئۈچ جەمئىيەت بىرلەشتۈرۈلۈپ شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان يېڭى ۋەزىيەتتە ئېچىلغان، تارىخ سەھىپىسىدىن ئورۇن ئالىدىغان مۇھىم قۇرۇلتاي بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

بۇ قۇرۇلتايىنىڭ ئاساسىي تېمىسى «ئۇچكە ۋەكىللىك قىلىش» مۇھىم ئىدىيىسىنى يېتەكچى قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ، جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدىكى كۈچلەرنى ئۇيۇشتۇرۇپ، بىر نىيەتتە ھەمكارلىشىپ، شىنجاڭنىڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام قاتارلىق مەدەنىيەت مىراسلىرىنى توپلاش، قېزىش، رەتلەپ نەشر قىلىش داۋامىدىكى تەتقىقات نەتىجىلىرىنى جەمئىيەتكە يۈزلەندۇرۇپ، «ئومۇمىيۈزلۈك ھاللىق جەمئىيەت بەرپا قىلىش»قا خىزمەت قىلدۇرۇش قەدىمىنى تېزلىتىپ، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام قاتارلىق مەدەنىيەت مىراسلىرىنى تەتقىق قىلىش خىزمەتلىرىنى رىدە يېڭى ۋەزىيەت يارىتىشتىن ئىبارەت.

1. ھازىرغىچە ئىشلىگەن مۇھىم خىزمەتلىرىمىز ۋە ئاساسىي تەجرىبىلەر

بۇ ئۇچ ئىلمىي جەمئىيەت قۇرۇلۇپ ھازىرغا قەدەر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ يۇقىرىقى ئەھمىيەت بېرىشى، غەمخورلۇق قىلىشى، جەمئىيەتتىكى ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ مەدىتى ۋە ياردىمىدە بارلىق ئەزالار، ھەيئەتلەر، دائىمىي ھەيئەتلەر ۋە كونكرېت خىزمەت ئىشلەۋاتقان خادىملارنىڭ ئورتاق تىرىشىشى بىلەن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى مەراسلىرى ۋە مۇقاملارنى قېزىش، توپلاش، رەتلەش، نەشر قىلىش ۋە تەتقىق قىلىش خىزمىتى يېڭى باسقۇچقا كۆتۈرۈلدى. بۇ ساھەدىكى خىزمەتلىرىمىزدە يېڭى ئىلمىي كەيپىيات بارلىققا كەلدى. ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ نوپۇزى ئېشىپ دۆلىتىمىز ئىچى ۋە چەت ئەللەردىكى تەسىرى بارغانسېرى زورايدى.

1. ئىلمىي تەتقىقات خىزمىتىدىكى يېڭىچە ئىلگىرىلەش مۇقامنى دۇنياغا يۈزلەندۈردى

ئالدىنقى نۆۋەتلىك رەھبەرلىك كوللېكتىپى مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن باشلىقى، ئىلمىي جەمئىيەت باشلىقى يولداش تۆمۈر داۋامەتنىڭ يېتەكچىلىكىدە خىزمەتلەرنى ناھايىتى تېز يۈرۈشتۈردى ھەمدە قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا ئىلمىي تەتقىقات خىزمىتىدە زور نەتىجىلەرنى يارىتتى.

1) 1992 ـ يىلى 12 مۇقام تەتقىقاتىغا دائىر ئۆرنەكلىك قىممەتكە ئىگە ئىلمىي ماقالىلەرنى توپلاپ «ئۇيغۇر 12 مۇقامى توغرىسىدا»نامىلىق ئىلمىي تەتقىقات ماقالىلىرى توپلىمى ۋە «يەكەندە ئېچىلغان شىنجاڭ بويىچە 2 ـ نۆۋەتلىك 12 مۇقام ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ ماتېرىياللىرى توپلىمى» نى ئۇيغۇر، خەنزۇ يېزىقلىرىدا نەشر قىلىپ 5000 نۇسخا تارقاتتى.

2) 1993 ـ يىلىدىن 1996 ـ يىلىغىچە ئۇيغۇر 12 مۇقامى ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تارىخىغا دائىر تارىخىي، ئىلمىي،

رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان تەشۋىقات ماتېرىياللىرىنى ئۇيغۇر، خەنزۇ، ئىنگلىز، ياپون قاتارلىق تۆت خىل يېزىقتا 30 مىڭ نۇسخا بېسىپ تارقاتتى.

3) 1994 ـ يىلى ئۇيغۇر 12 مۇقامىنىڭ ھەر بىرىنى بىر تومدىن كىتاب قىلىپ، بىر يۈرۈش 12 كىتابتىن جەمئىي 21 مىڭ 600 نۇسخا نەشر قىلدۇرۇپ تارقاتتى.

4)1995 ـ يىلى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە 12 مۇقامغا دائىر ئۇيغۇر يېزىقىدا 25 تۇم، خەنزۇ يېزىقىدا بەش تۇم، جەمئىي 30 تۇم كىتابنى ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللىقىغا ئاتاپ نەشر قىلدۇردى.

5) 1996 ـ يىلى 12 مۇقامنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولغان «ئابى چەشمە» نى قېزىپ، رەتلەپ، ئۇنىڭالغۇ لېنتىسى ۋە CDپلاستىنكىسى قىلىپ ئىشلىدى.

6) 1997 ـ يىلى «ئۇيغۇر 12 مۇقامى» ناملىق 13 تۇم كىتاب ۋە «12 مۇقام ھەققىدە» ناملىق كىتابنى نەشر قىلدۇرۇپ، جەمئىي 14 مىڭ نۇسخا باستۇردى. بۇنىڭ ئىچىدە بىر يۈرۈش 13 تۇم كىتابتىكى مۇقام تېكىستلىرىنى ئۇيغۇر، خەنزۇ يېزىقلىرىدا ئىككى خىل نۇسخىدا يېزىش ۋە ئۇنىڭ خەلقئارا ترانسكرىپسىيىسىنى قوشۇمچە قىلىش، خەلقئارالىق بەش سىزىقلىق نوتىسىنى ئىشلەش، تېكىستلەرگە ئىزاھات بېرىش ۋە شەرھىلەش، ئېتنومولوگىيىسىنى چۈشەندۈرۈش ھەم لۇغەت قاتارلىق 11 تارماق مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالغان مۇكەممەل، يۈرۈشلۇك كىتاب قىلىش ئۈچۈن ئۇچ يىل ۋاقىت سەرپ قىلىندى.

7) 1999 ـ يىلى «ئۇلۇغ ئىلمىي ئابىدە ـ قۇتادغۇبىلىك» (ئۇيغۇر، خەنزۇ يېزىقلىرىدىكى نۇسخىسى)، «قۇتادغۇبىلىك» تىكى رۇبائىيلار»، «يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ دۇنيا قارىشى»، «قۇتادغۇبىلىك» تىكى تەبىئەت بىلىملىرى» قاتارلىق بەش مەخسۇس كىتابنى نەشر قىلدۇردى.

بۇ ئۇچ ئىلمىي جەمئىيەت يەنە ئىلگىرى ـ كېيىن يەكەن، مەكىت، ئۇرۇمچى، قەشقەرلەردە مەملىكەتلىك 12 مۇقام ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى، دولان مۇقامى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى مۇھاكىمە يىغىنى، مەشھۇر ئۇيغۇر ئالىمى ۋە مۇتەپەككۇرى، شائىرى يۈسۈپ خاس ھاجىپ تۇغۇلغانلىقىنىڭ 980 يىللىقى ۋە «قۇتادغۇبىلىك» دۇنياغا كەلگەنلىكىنىڭ 928 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن مەملىكەتلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئۆتكۈزدى.

بۇ ئىلمىي جەمئىيەت يەكەندە مۇقام ئۇستازى ئامانىنسا خانىنىڭ مەقبەرىسى ۋە ھەيكىلىنى ياساتتى. ئۇيغۇر 12 مۇقامى ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تونۇشتۇرۇلغان بەش قىسملىق تېلېۋىزىيە فىلىمى ئىشلىدى.

يېڭى ئەسىر بىزگە قۇچاق ئاچقاندا، ئىلمىي جەمئىيەت ئەڭ قىسقا ۋاقىتتا كەلگۈسى بەش يىللىق تەرەققىياتنىڭ زور پىلانىنى تۈزدى ھەمدە تېزلا يولغا قويدى. كېشىلەر 2001 ـ يىلىنى «نەۋرائىي يىلى» دېسە، 2002 ـ يىلىنى «12 مۇقام يىلى» دەپ ئاتاشتى. بۇ تولىمۇ ئورۇنلۇق گەپ بولدى. 2001 ـ يىلى ئىلمىي جەمئىيەت 16 نەپەر ئالىم ـ مۇتەخەسسىستىن تەركىب تاپقان تەھرىر ھەيئىتى تەشكىللەپ، «نەۋرائىي شېئىرلىرىدىن تاللانمىلار»، «بۇيۇك شائىر ئەلىشىر نەۋائىي توغرىسىدا ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى» (ئۇيغۇر يېزىقىدا)، «بۇيۇك شائىر نەۋائىي توغرىسىدا ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى» (خەنزۇ يېزىقىدا) قاتارلىق بەش تۇم كىتابنى نەشر قىلدۇردى. بۇ ئەسەرلەر، بولۇپمۇ «نەۋائىي شېئىرلىرىدىن تاللانما» دېگەن بۇ كلاسسىك شېئىرلار توپلىمى جەمئىيەتتە زور تەسىر قوزغىدى. جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئەدەبىيات تەتقىقات ئورنى ۋە بىر قىسىم ئۆلكىلىك (شەھەرلىك)، ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىلىرى، ئالىي مەكتەپلەر ئارقا ـ ئارقىدىن تېلېفون بېرىپ، خەت ئەۋەتىپ، «نەۋائىي شېئىرلىرىدىن تاللانما»نى ئەۋەتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. ئىلمىي جەمئىيەت پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، نەۋائىي تۇغۇلغانلىقىنىڭ 560 يىللىقىنى خاتىرىلەش مۇناسىۋىتى بىلەن 2001 ـ يىلى 7 ـ دېكابىردىن 10 ـ دېكابىرغىچە بېيجىڭدا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئۆتكۈزدى.

چوڭ ھەجملىك (13 تومluq) كىتاب «ئۇيغۇر 12 مۇقامى» نەشر قىلىنغاندىن كېيىن، دەرھال جۇڭگو ئۇيغۇر 12 مۇقامىنىڭ DVD, VCD, CDپلاستىنكىلىرىنى ئىشلەپ نەشر قىلىشنىڭ زور پىلانى تۈزۈلدى. 1998 ـ يىلىدىن باشلاپ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق رادىئو ـ كىنو ـ تېلېۋىدېنزىيە ئىدارىسى باشلامچى بولۇپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ پائال ماسلىشىشى بىلەن بۇ نەشر قىلىش زور قوللۇشى رەسمىي باشلاندى. 2002 ـ يىلى 18 ـ دېكابىرغا قەدەر 12 مۇقامنىڭ 24 سائەتلىكتىن تۆت خىل تىلدىكىCD پلاستىنكىلىرى ۋە 12 سائەتلىكتىن VCD پلاستىنكىلىرىنى تولۇق ئىشلەپ بولدۇق. دۆلەت مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى نامىدىن بېيجىڭ «خەلق» ساربىيدا بىرلەشمە ئاخبارات ئېلان قىلىش يىغىنى ئاچتۇق. يىغىنغا دۆلەت رەھبەرلىرى، دۆلىتىمىز ۋە چەت ئەللەردىن ئالىم ـ مۇتەخەسسىسلەر، چەت ئەللەرنىڭ جۇڭگودىكى باش ئەلچىلىرى ۋە مۇخبىرلار قاتناشتى. چەت ئەللەرنىڭ مۇخبىرلىرى ئۆز دۆلەتلىرىنىڭ ئاساسلىق ئاخبارات ۋاستىلىرىدا جۇڭگو ئۇيغۇر 12 مۇقامى توغرىسىدا بىر قەدەر تەپسىلىي خەۋەرلەرنى ئېلان قىلدى. ئاخبارات ئېلان قىلىش يىغىنىدىن كېيىن يەنە جۇڭگو ئۇيغۇر 12 مۇقامى ئىلمىي مۇ-ھاكىمە يىغىنىنى ئاچتۇق. چەت ئەللەرنىڭ ئالىم ـ مۇتەخەسسىسلىرى ۋە چەت ئەللەرنىڭ دۆلىتىمىزدىكى باش ئەلچىخانىلىرىنىڭ مەدەنىيەت مەسلىھەتچىلىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتناشتى. نەچچە ئون ئالىم ـ مۇتەخەسسىس يىغىندا ئىلمىي ماقالىلىرىنى ئوقىدى.

2002 ـ يىلى مايدا «جۇڭگو ئۇيغۇر 12 مۇقامىدىن ھۇ-زۇرلىنىش» ناملىق 53 قىسملىق (جەمئىي 1590 مىنۇتلۇق) چوڭ ھەجمدىكى مۇزىكىلىق مەخسۇس فىلىم مەركىزىي تې-لېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 3 ـ يۈرۈش پروگراممىسىدا ھەر ھەپتىدە بىر قىسمىدىن (تەكرارى قوشۇلۇپ 60 مىنۇت)

2003 ـ يىلى ئاپرېلنىڭ ئاخىرىغىچە كۆرسىتىلدى. مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدا ئۇيغۇر 12 مۇقامىنىڭ مۇنداق چوڭ كۆلەمدە تەشۋىق قىلىنىشى تۇنجى قېتىملىق ئىش ھېسابلىنىدۇ. مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ئەدەبىيات ـ سەنئەت مەركىزىنىڭ مەسئۇلى: جۇڭگو ئۇيغۇر 12 مۇقامى بەك ئېسىل ئىكەن، بۇ، جۇڭگو مەدەنىيىتىدە كەم ئۇچرايدىغان نادىر ئەسەرلەرنىڭ گۈلتاجىسى ئىكەن. ئۇنى پۈتكۈل مەملىكەت ۋە دۇنياغا يۈزلەندۈرۈش مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ مەجبۇرىيىتى ھەم ۋەزىپىسى، دېدى.

2003 ـ يىلى ئۇيغۇر 12 مۇقامىنىڭ ئۇيغۇر، خەنزۇ ئىنگلىز، ئەرەب قاتارلىق تۆت يېزىقتىكى DVD پلاستىنكا لىرىنى ئىشلەش خىزمىتى باشلاندى، بۇ يىل بازارغا سېلىنىدۇ.

2003 ـ يىلدىن 2004 ـ يىلىغىچە مۇناسىۋەتلىك ئالىم ـ مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئورتاق تىرىشچانلىقىدا «جۇڭگو ئۇيغۇر 12 مۇقامى قامۇسى»، «جۇڭگو ئۇيغۇر 12 مۇقامى ئىلمىي تەتقىقات ماقالىلىرى توپلىمى» نامىدىكى ئورىگىنالى سېلىشتۇرۇلماقتا. «جۇڭگو ئۇيغۇر 12 مۇقامى سۆرەتلەر توپلىمى» نامىدىكى سۆرەتلىرىنى يىغىپ رەتلەش قەدىمى يەنمۇ تېزلىتىلدى. كېلەر يىلى بۇ ئۇچ كىتاب نەشر قىلىپ تارقىتىلىدۇ. بۇ بۇ يىل ئۆكتەبىردە بىز ئاۋات ناھىيىسىدە «دولان مۇقامى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» نى ئېچىپ، يەرلىك مۇقاملار ئىلمىي تەتقىقاتى پائالىيىتىنىڭ قانات يېيىشىنى ئىلگىرى سۈردۇق.

ھۆرمەتلىك ۋەكىللەر:

جۇڭگو ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى مىراسلىرى ۋە جۇڭگو ئۇيغۇر مۇقاملىرىنى قېزىش، رەتلەش، نەشر قىلىش، تارقىتىش خىزمىتىدە مۇشۇنداق شانلىق نەتىجىلەرنىڭ قولغا كەلتۈرۈلگەنلىكى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ ئىلمىي خىزمەتكە يۈكسەك ئەھمىيەت بەرگەنلىكى، بارلىق كۈچى بىلەن قوللىغانلىقى ۋە ئاساسلىق مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى سۈپىتىدە تۇتقانلىقىنىڭ نەتىجىسى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى جۇڭگو ئۇيغۇر مۇقاملىرى يوقىلىش گىردابىغا بېرىپ قالغانىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت بۇ قىممەتلىك تارىخىي مەدەنىيەت مىراسىنى قۇتقۇزۇش، توپلاش ۋە رەتلەش خىزمىتىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھەر نۆۋەتلىك ئاساسلىق رەھبەرلىرى بۇ ئىلمىي خىزمەتنى بىۋاستە ئورۇنلاشتۇردى ۋە ئاساسلىق تۈتتى. ئاتاقلىق مۇقام ئۇستازى تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ 12 مۇقامنى ئورۇندىشى ۋە مۇزىكا شۇناس ۋەن تۇڭشۇ قاتارلىق مۇزىكا خادىملىرى خەلق ئەچىدە تارقىلىپ يۈرگەن ئۇيغۇر 12 مۇقامىنىڭ زور كۆپچىلىك قىسمىنىڭ ئاھاڭى ۋە تېكىستلىرىنى ئۇنىۋېرسال لېنتىغا ئېلىشى ھەمدە خەلقئارا نوتا ئارقىلىق 12 مۇقامىنىڭ ئاھاڭلىرىنى خاتىرىلەپ رەتلەپ چىقىشى بىلەن «شەرق مۇزىكىسىدىكى بۇ بىباھا گۆھەر» قۇتقۇزۇۋېلىندى. 20 ـ ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىدا ئۇيغۇر 12 مۇقامىنى توپلاش، رەتلەشتە يۈقىرى پەن ـ تېخنىكا ۋاستىسى قوللىنىلدى. رەھبەرلەرنىڭ كۈچلۈك قوللىشى، كۆپلىگەن سەنئەتكار، ئالىم ـ مۇتەخەسسىسلەرنىڭ جاپالىق ئىلمىي ئىزدىنىشى، قېلىپلاشتۇرۇشى، تولۇقلىشى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈشى ئارقىلىق مۇكەممەل بولغان جۇڭگو ئۇيغۇر 12 مۇقامى ئاخىر ۋۇجۇدقا چىقتى.

2002 ـ يىلىدىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىدە جۇڭگو شنجاڭ ئۇيغۇر مۇقام سەنئىتىنى ب د ت نىڭ غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى قاتارىغا كىرگۈزۈشنى ئىلتىماس قىلىشنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىك تەييارلىق خىزمىتى يەنمۇ تېزلىتىلدى. نۆۋەتتە، بۇ تۈر دۆلەت مەدەنىيەت مىنىستىرلىكىنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشتى. جۇڭگو شنجاڭ ئۇيغۇر مۇقام سەنئىتىنىڭ دۇنيا غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشىغا ئۇزاق ۋاقىت قالمىدى.

2. شنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ خىزمەتلىرى ئۇزلۇكسىز قېلىپلىشىپ، ئىچكى قىسمىدىكى باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى

يېڭى ئەسىر كىرگەندىن بۇيان بىز پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋە گوۋۇيۈەننىڭ ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش، تەرەققىياتنى تېزلىتىش، باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش، جانلاندۇرۇشتىن ئىبارەت يولىورۇقنىڭ روھىغا ئاساسەن ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ خىزمەت تۈزۈمى، ئۆگىنىش تۈزۈمى، تېمىلار تەتقىقاتىنىڭ ئىشلىنىش ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈرۈش تۈزۈمى قاتارلىق بىر قاتار ئىچكى باشقۇرۇش تۈزۈملىرىنى ئورناتتۇق ۋە مۇكەممەللەشتۈردۇق. ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ خىزمىتىنى خاراكتېرلەشتۈرۈپ باشقۇرۇش يېڭى باسقۇچقا كىردى. ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ بارلىق ئەزالىرى ۋە خادىملارنىڭ ئاكتىپلىقى، تەشەببۇسكارلىقى ۋە ئىجادچانلىقى زور دەرىجىدە قوزغىلىپ، خىزمەت ئۇنۇمى كۆرۈنەرلىك ئۆستى، تېما تەتقىقات سۈرئىتى كۆرۈنەرلىك تېزلەشتى. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى مىراسلىرى ۋە مۇقاملارنى قېزىش، توپلاش، رەتلەشتىن ئىبارەت تەتقىقات خىزمىتىنىڭ سۈپىتى كۆرۈنەرلىك ئۆسۈپ، ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ تۈرلۈك ئىشلىرىنىڭ تېز، يۇقىرى ئۈنۈملۈك، ساغلام، تەرتىپلىك راۋاجلىنىشىنى كۈچلۈك ئىلگىرى سۈردى.

3. ئىجتىمائىي ئالاقىنى كۈچەيتىپ، جەمئىيەتنىكى ھەرقايسى تەرەپلەرنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئىشلىرىمىزنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردۇق

ئىلمىي جەمئىيىتىمىز مول مەنىۋى بايلىق مەنبەسىگە ئىگە، ئەمما مەبلىغى كەم ئاممىۋى تەشكىلات. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقامىدىن ئىبارەت مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قېزىش، توپلاش، رەتلەش، نەشر قىلىشتىن ئىبارەت تارىخىي مەسئۇلىيەتنى ۋە دەۋر ئاتا قىلغان بۇرچىمىزنى ئادا قىلىش، شانلىق نەتىجىلەرنى يارىتىش ئۈچۈن پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ كۈچىگە تايىنىپ، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ھەر تەرەپتىن مەبلەغ

توپلاپ، تەستە قولغا كەلگەن مەبلەغنى ياخشى باشقۇرۇپ، جايىغا ئىشلىتىپ، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتىنى مەبلەغ جەھەتتىن قوللىشىمىز تولىمۇ زۆرۈر. بۇ يەردە مەن، شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتى نامىدىن كېيىنكى ئەۋلادلارغا بەخت يارىتىدىغان، پۈتكۈل ئەل تەشەككۇر ئېيتىدىغان بۇ مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىمىزغا پۇل ۋە كۈچىنى ئايىماي مەردلىك بىلەن يارىدەم قىلغان كىشىلەرگە ئالىي ئېھتىرام بىلدۈرىمەن ۋە سەمەي رەھمەت ئېيتىمەن! جەمئىيىتىمىزنىڭ سابىق باشلىقى، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن باشلىقى تۆمۈر داۋامەتكە ئېھتىرام بىلدۈرىمەن! شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى مۇئاۋىن كومىتېت باشلىقى تۆمۈر داۋامەتنىڭ سەمىمىي غەمخورلۇقى ۋە بۇاستە يېتەكچىلىكىدە، دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ مالىيسىدىن ئاجراتقان زور مەبلەغ ياردىمىگە ئېرىشىپلا قالماي، يەنە جەمئىيەتتىكى سەنئەتسۆيەر نۇرغۇن كارخانىچى، سودا ـ سانائەت ساھەسىدىكىلەر، ئىقتىسادىي جەھەتتە بىر قەدەر ھاللىق زاتلار بۇ شانلىق ئىشىمىز ئۈچۈن مەردانىلىق بىلەن پۇل ئىئانە قىلىپ، تېگىشلىك ھەسسە قوشتى. بۇ شۇنى تولۇق ئىسپاتلىدىكى، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى مىراسلىرى ۋە مۇقاملارنى قېزىش، توپلاش، رەتلەش، نەشر قىلىش ۋە بۇ ھەقتە ئىلمىي تەتقىقات ئېلىپ بېرىش خىزمىتى خەلقنىڭ كۆڭلىگە ياقىدىغان، ھۆكۈمەتنىڭ يۆكسەك ئېتىبارى ۋە قوللىشىغا ئېرىشكەن شەرەپلىك ئىش، جۇڭگونىڭ ئىلغار مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشىگە ئۇيغۇن ئەھمىيەتلىك ئىش، پارتىيە، ھۆكۈمەت ۋە خەلق رازى بولغان، ھىمايە قىلغان ئىش. بىز مۇشۇنداق ئۇلۇغ ئىش بىلەن شۇغۇللىنىش شەرىمىگە مۇيەسسەر بولالىغانلىقىمىز ئۈچۈن ئۆز مەسئۇلىيىتىمىزنىڭ تولىمۇ ئېغىرلىقى، بۇ ئىلمىي ۋەزىپىنىڭ مۇشكۈل ۋە جاپالىق ئىكەنلىكىنى تەخىرسىزلىك بىلەن تونۇپ يېتىشىمىز كېرەك.

ئىلمىي جەمئىيەت رەھبەرلىك كوللېكتىپى ۋە تۈرلۈك تېما تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئالىم ـ مۇتەخەسسىلەر ھەر خىل راسخوتلارنى تەييارلاشنىڭ تولىمۇ مۇشكۈللۈكىنى ئوبدان بىلىمىز. شۇڭا بىز تىرىشچان، ئىقتىسادچىل بولۇش، جاپاغا چىداپ كۈرەش قىلىش، ئاز پۇل بىلەن كۆپ ئىش قىلىش پرىنسىپىغا قاتتىق ئەمەل قىلىپ، ئىنچىكە ھېسابات قىلىپ، پۇلنى ئەڭ ئېھتىياجلىق جايىغا ئىشلەتتۇق.

4. بىر تۇتاش ماسلاشتۇرۇپ، ئىشكنى سىرتقا ئېچىۋېتىپ، دۇنياغا يۈزلىنىش قەدىمىنى تېزلەتتۇق

شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە ئۇيغۇر 12 مۇقامى جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت بايلىقى، دۇنياغا تەسىرى ئەڭ چوڭ بولغان ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئۆرنەكى. چۈنكى ئۇ شىنجاڭدىن ئىبارەت قۇرۇقلۇق مەدەنىيىتى، دېڭىز ـ ئوكيان مەدەنىيىتى، شەرق مەدەنىيىتى، غەرب مەدەنىيىتى ۋە يىپەك يولى مەدەنىيەتلىرى ئۆزئارا گىرەلەشكەن جايدا پەيدا بولغان. قەدىمىي مىسىر مەدەنىيىتى، بابىلۇن مەدەنىيىتى، ھىندى مەدەنىيىتى ۋە ئوتتۇرا جۇڭگونىڭ تۇزلەڭلىك مەدەنىيىتىدىن ئىبارەت «تۆت چوڭ مەدەنىيەت» شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە ئۇيغۇر مۇقاملىرى قىزىش، توپلاش، رەتلەش، نەشر قىلىش ۋە بۇ جەھەتتە ئىلمىي تەتقىقات ئېلىپ بېرىش خىزمىتىگە يېتەكچى قىلىمىز دەيدىكەنمىز، ئىلمىي تەتقىقاتتا بىر تۇتاش ماسلاشتۇرۇش، ئىشكنى سىرتقا ئېچىۋېتىش، دۇنياغا يۈزلىنىش قەدىمىنى تېزلىتىشتىن ئىبارەت تەرەققىيات يۆنىلىشىمىز لازىم. ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىمىز بىسىپ ئۆتكەن تەرەققىيات مۇساپىسىنى ئەسلىگىنىمىزدە، «ئادەمنى ئاساس قىلىشتا چىڭ تۇرۇش»، ئېسىل ئەنئەنىلەرنى جارى قىلدۇرۇش ئىلمىي تەرەققىيات نۇقتىسىنەزىرىنى ئومۇميۈزلۈك ماسلاشتۇرۇشقا ماھىر بولۇشىمىز لازىم. بىر تۇتاش ماسلاشتۇرۇش، ئىشكنى سىرتقا ئېچىۋېتىشتىن ئىبارەت ئىلمىي تەرەققىيات قارىشىنى يېتەكچى قىلىپ، ئىلمىي تەتقىقات نەتىجىلىرىمىزنى زورايتىش، كۈچەيتىش ھەمدە بۇ ئىلمىي تەتقىقات نەتىجىلىرىمىزنىڭ جەمئىيەتنى قاپلاش دائىرىسى ۋە تەسىرىنى كۈچەيتىشتىن ئىبارەت تەرەققىيات تەسەۋۋۇرىدا چىڭ تۇرىدىغانلا بولساق، شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىمىزنىڭ ئەمەلىي كۈچىنى تېخىمۇ ئاشۇرالايمىز. 2002 ـ يىلى بىزنىڭ مەملىكەت بويىچە «12 مۇقام شامىلى»نى چىقارغانلىقىمىز بۇ ئىلمىي خىزمەتنىڭ ھەقىقەتەن مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىشلەنگەنلىكىنىڭ تىپىك مىسالى. «جۇڭگو ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە 12 مۇقام ھادىسىسى» جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى قاتارلىق داڭلىق پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى ۋە ئىلمىي ئورگانلارنىڭ دىققىتىنى تارتتى. ئالىم ـ مۇتەخەسسىلەر بۇ مەدەنىيەت ھادىسىسى ئۈستىدە ئىجابىي مۇھاكىمىلەرنى قانات يايدۇرماقتا. «جۇڭگو ئۇيغۇر 12 مۇقامى ھادىسىسى» چەت ئەللەرنىڭمۇ دىققىتىنى قوزغاشقا باشلىدى. بۇ مۇۋەپپەقىيەتلەر ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىمىز تۈزگەن تەتقىقاتتا بىر تۇتاش ماسلاشتۇرۇش، ئىشكنى سىرتقا ئېچىۋېتىش، دۇنياغا يۈزلىنىش قەدىمىنى تېزلىتىشتىن ئىبارەت ئىلىم ـ پەن فاكۇلتېتىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلىدى. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتى نەتىجىلىرىنى دۇنياغا يۈزلەندۈرگەندىلا

گاندىن بۇ جەھەتتە تېخىمۇ زور ئىشلارنى قىلالايمىز ۋە ئىلـ مىي تەتقىقات جەمئىيىتىمىزنىڭ رولىنى ئۇنۇملۇك جارى قـ لالايمىز.

5. ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىمىز بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە ئىتتىپاقلىشىپ كۆرەش قىلىش، ئۆ- گىنىش تېپىدىكى تەشكىلات بولۇشقا قاراپ يۈز- لەنمەكتە

ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىمىز يېڭى ئەسىر، يېڭى تارد- مىي باسقۇچتا ئۆگىنىش تېپىدىكى تەشكىلات قۇرۇش بايرد- قىنى جەۋلان قىلدۇرۇپ، ئۆگىنىش تېپىدىكى تەشكىلات دې- گەن ئورتاق تونۇش ئارقىلىق كىشىلەر قەلبىنى مەركەزلەشـ تۇرۇپ، ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ خىزمەتلىرىنى پائال قانات يايدۇردى. ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىمىز ئەزالىرىنىڭ روھىي قىياپىتى ۋە تۇرلۇك خىزمەتلەردە يېپىپىڭى ئۆزگـ رىشلەر بارلىققا كەلدى. ئەمەلىيەت شۇنى ئىسپاتلىـــدىكى، ھەرقانداق بىر تەشكىلات ياكى ئورگان كىشىلەرنى كەسىپ ئارقىلىقلا يېتەكلىمەستىن، تېخىمۇ مۇھىمى ئۆمۇر بويى ئۆ- گىنىش، ئۇزلۇكسىز ئۆگىنىشتىن ئىبارەت ئورتـاق تـونـۇش ئارقىلىق ئالغا يېتەكلىشى كېرەك. ئورتاق غايە، ئىتتىپاقلىشىپ بىر مەقسەت، بىر نىيەتتە كۆرەش قىلىش نىشانى، ئورتاق ئىستەكنىڭ ھەممىسىنى ئورتاق تونۇشقا يىغىنچاقلاش مۇھـ كىن. ئورتاق تونۇش بولغاندا ئىدىيىنى بىرلىككە كەلتۈرگىلى، كۆچنى مەركەزلەشتۈرگىلى، روھنى ئۇرغۇتقىلى، ئىتتىپاقلـ شىپ كۆرەش قىلغىلى، ئۇزلۇكسىز يېڭى ۋەزىيەت ياراتقىلى بولىدۇ. كۆپچىلىكنىڭ ئورتاق غايە، ئورتاق ئىستەك، ئورتاق كۆرەش قىلىش داۋامىدا ھاسىل قىلغان يېڭىچە ئورتاق تو- نۇشى تەدرىجىي تەپەككۇر كۆچى بولۇپ شەكىللىنىپ، ماددىي ۋە مەنىۋى ئىشلەپچىقىرىش كۆچىگە ئايلىنىدۇ. بۇنـــڭدىن كېيىن بىز يەنە تېخىمۇ يېڭى، تېخىمۇ يۇقىرى بولغان نىشانغا قاراپ ئىلگىرىلىشىمىز، شۇنىڭ بىلەن بىللە بۇ جەھەتتىكى تەجرىبىلەرنى ئەستايىدىل يەكۈنلەپ، ئۇنى نەزەرىـــيـــۇى يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈشىمىز، ئۆگىنىش تېپىدىكى تەشكىلات قۇرۇش ئارقىلىق كىشىلەرنى جەلپ قىلىشىمىز، ئۆزىمـــزنى تەرەققىي قىلدۇرۇشىمىز، زورايتىشىمىز لازىم.

6. ئىقتىسادىي گەۋدىلەردە يېڭى گۈللىنىش بارلىققا كەلدى

جەمئىيىتىمىز ئاۋات ناھىيىسىدە قۇرغان «مۇقام» دېھـ قانچىلىق مەيدانىنىڭ ئىشلىرى ئوبدان يۈرۈشۈش باسقۇچىغا كىردى. يەنە ئىككى يىلدىن كېيىن روشەن ئىقتىسادىي ئۈنۈم كۆرۈلۈش ئالدىدا تۇرماقتا.

يېڭى ئەسىر يېتىپ كەلگەندىن كېيىنكى بەش يىل خىزمەت ئىشلەش، باشقۇرۇشنى ئۆگەنگەن ۋە كەسىپ تەرەققىياتى بىر قەدەر تېزلەشكەن بەش يىل بولدى. بىز بۇ جەريانىدا تۆۋەنـ دىكىدەك بىر قانچە قىممەتلىك ئەمەلىي تەجرىبىگە ئىـــگـــە بولدۇق:

1) «ئۇچكە ۋەكىللىك قىلىش» مۇھىم ئىدىيـــســـنى يېتەكچى قىلىپ، «قەدىمقىنى بۇگۈنكى ئۈچۈن خىزمەت قىلـ دۇرۇش»، «كونىلىرىدىن يېڭىنى يارىتىش»، زامانىۋىلـ ىشقا، دۇنياغا، كەلگۈسىگە يۈزلىنىشتىن ئىبارەت تەتقىقات يۆنىلىشىدە ۋە «ئەدەبىيات ـ سەنئەتـنى خـەلق ئـۈچـۈن، سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش»، «بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس ـ بەسته سايراش» قائىدىسىدا چىلىك تۇرۇپ، ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىمىزنىڭ ئورنى ۋە رولىنى تولۇق تونۇپ، باشتىن ـ ئاخىر ئۈيغۇر كـ لاسسىك ئەدەبىياتى مىراسلىرى ۋە مۇقاملارنى قېزىش، توپـ لاش، رەتلەش، تەتقىق قىلىش، نەشر قىلىش، تـارقـــتـــش خىزمىتىنى سوتسىيالىستىك ئىلغار مەدەنىيەت بەرپا قىلىشنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى دەپ قاراپ، كۆپرەك نەتىجە يارىتىپ، تېز نەتىجە قازىنىپ، ئۈيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتى نەتىجىلىرىنى خەلق ياقتۇرىدىغان، قىزىقىپ كۆرد- ىدىغان، ئاڭلايدىغان مەنىۋى مەدەنىيەت مىراسىغا ئايلاندۇ- رۇشىمىز لازىم.

2) ئىقتىساد، سىياسىي، مەدەنىيەت ۋە جەمئىيەت تەرەق- قىياتى ئەمەلىيىتىگە زىچ بىرلەشتۈرگەن ھالدا، ئاپتونوم را- يونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبـەرلـــكى ۋە قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈپ، مۇناسىۋەتلىك تەتقىقات تۈرلە- رىنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەرەققىيات ئومۇمىي پىلانىغا كىرگۈزۈپ، تىرىشىپ شىنجاڭ ئۈيغۇر كـ لاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ خىزمىتىنى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ تەلىپىگە ماسلاشتۇرۇپ، ئىلمىي تەتقىقاتـتـا باشتىن ـ ئاخىر بىر تۇتاش ماسلاشتۇرۇش، ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش ۋە دۇنياغا يۈزلىنىشتىن ئىبارەت ئىلمىي تەرەق- قىيات قارىشىدا چىلىك تۇرۇپ، تەتقىقات ئەمەلىي كۆچىنى زو- رايتىش ۋە كۆپرەك نەتىجە يارىتىشنى تەرەققىيات قەدىمـ مىزدىكى بىرىنچى مۇھىم ئىش دەپ بىلىشىمىز، تەرەققىياتنى تەۋرەنمەس چوڭ قائىدە دەپ تونۇشىمىز لازىم.

3) دۇنياۋى نەزەر بىلەن كۆز قاراش ۋە ئىدىيىنى ئازاد قىلىش، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش، دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەش، يول ئېچىپ يېڭىلىق يارىتىشتىن ئىبارەت ئىلمىي روھ بىلەن غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قېزىش، توپلاش، رەتلەش، نەشر قىلىش ۋە تىزىمغا ئالـدۇرۇشـنى ئىلتىماس قىلىش خىزمىتىنى ئوبدان ئىشلەپ، ئۈيغۇر كلاسـ سىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام قاتارلىق مەدەنىيەت مىراسلىرىنى دۆلىتىمىز ۋە دۇنياغا يۈزلەندۈرۈپ، تېخىمۇ كەڭ كۆلەمدە، تېخىمۇ زور دائىرىدە تارقىتىشنى ئىشقا ئاشۇرۇشىمىز لازىم.

4) ئىجتىمائىي كۆچلەرگە تايىنىپ تۇرلۇك بايلىق مەنـ بەلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ، تەتقىقات بايلىق مەنبەسى بىلەن بازار بايلىقى مەنبەسىنى ئەلالاشتۇرۇپ سەپلەش ۋە ئەڭ ياخشى تەشكىللەشنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، ئارتۇقچىلىقلار ئاساســـدا ئۆزئارا تولۇقلاش، قوش غەلبىنى قولغا كەلتۈرۈپ ئورتاق گۈللىنىشتىن ئىبارەت تەرەققىيات يولىدا مېڭىپ، تەتقـقـات نەتىجىلىرىنى ئالماشتۇرۇشنى تېزلىتىشىمىز لازىم.

5) تۇزۇلمىنى ئىسلاھ قىلىش، مېخانىزمدا يېڭىلىق ياراتىشنى تېزلىتىشىمىز، كەسىپلەشتۇرۇش قەدىمى ۋە تەدـ قىقات نەتىجىلىرىنى ئۆتۈنۈپ بېرىشنى تېزلىتىپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتى ھەم ئۇنىڭ تارماق ئورگانلىرى بىلەن تىجارەت ئەمەلىي گەۋدىلىرىنىڭ ئىقتىسادىي ئەمەلىي كۈچى ۋە يادرولۇق رىقابەت كۈچىنى ئۇزلۇكسىز زورايتىپ، ئىقتىسادىي ئۇنۇم بىلەن ئىجتىمائىي ئۇنۇمنى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە زورايـ تىشنى ئىشقا ئاشۇرۇشىمىز لازىم.

2. بىز دۇچ كېلىدىغان ۋەزىيەت ھەم ۋەزىپىلەر

كەلگۈسى بەش يىلدىن ئون يىلغىچە بولغان ۋاقىت، ئېـ لىمىزنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئېيتقاندا بىر يېڭى تارىخىي پۇرسەت مەزگىلى. شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتى ئۈچ چوڭ تەرەققىيات پۇرسىتىگە ئېرىشتى: بىرى، «غەربىي رايونلارنى كەڭ كۆلەمدە ئېـ چىش ـ تەرەققىي قىلدۇرۇش»تىن ئىبارەت چوڭ يېاخشى پۇرسەت؛ يەنە بىرى، شىنجاڭنىڭ ئېلىمىزنىڭ بايلىق مەنبەسى جەھەتتىكى ئىستراتېگىيىلىك ئورنى بولۇشىدەك چوڭ ياخشى پۇرسەت؛ ئۈچىنچىسى، دۇنيا دىققەت نەزىرىنى شىنجاڭغا قاـ راتقان چوڭ ياخشى پۇرسەت. شۇڭا پۇرسەتنى قولدىن بېـ رىشكە ھەرگىز بولمايدۇ، ۋاقىت ساقلاپ تۇرمايدۇ. مۇنداق چوڭ ياخشى ۋەزىيەتتە پەيتنى قولدىن بەرمەي چىڭ تۇتساق، پۇرسەتنى قولدىن كەتكۈزۈپ قويمىساق، پۇرسەتتىن پايدـ لانساق، ئاندىن ھالقىش خاراكتېرلىك تەرەققىياتنى ئىشقا ئاـ شۇرۇپ، ئۆزىمىزنى زورايتالايمىز، تەرەققىي قىلدۇرالايمىز. ئىلگىرى بىز نۇرغۇن پۇرسەتنى چىڭ تۇتقان، شۇنداقلا بەزى پۇرسەتلەرنى قولدىن بېرىپمۇ قويغان. پۇرسەتنى قولدىن بەرمىگەن مەزگىلدە خىزمەتلىرىمىز ھاياتىي كۈچكە تولۇپ تاشتى، ئىشلىرىمىز جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى، قەدىمىزنى تىك تۇتۇپ، مەغرۇر يۈرەلىدۇق. ئۇنىڭ ئەكسىچە، پۇرسەت يېنىمىزدىن «غىپ» قىلىپ ئۆتۈپ كەتكەندە خىزمەتتە پاسـ سىپ ھالغا چۈشۈپ قالدۇق، ئىشلىرىمىزدا چېكىنىش يۈز بەردى. شۇڭا بىز پۇرسەتنى توغرا تاللاپ چىڭ تۇتۇپ، ئۆـ زىمىزنى تەرەققىي قىلدۇرۇشىمىز لازىم.

شۇنىڭ بىلەن بىللە، شۇنىمۇ سەگەكلىك بىلەن كۆرۈپ يېتىشىمىز كېرەككى، كېيىنكى بەش يىلدىن ئون يىلغىچە بولـ غان ۋاقىت ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى تۈـ زۈلمىسى تېخىمۇ مۇكەممەللىشىدىغان مەزگىل. كىشىلەرنىڭ رىقابەت ئېڭى، بازار ئېڭى، بەسلىشىش ئېڭى، يېڭىلىققا، ئۆـ زىنى كۈچەيتىشكە، غەلبە قىلىشقا ئىنتىلىش پىسخىكىسى ئىلگىرىكى ھەرقانداق چاغدىكىدىن كۈچلۈك بولىدۇ، بازار رىقابىتى تېخىمۇ كەسكىن بولىدۇ. پۇرسەتنى چىڭ تۇتماي ئۆزىمىزنى كۈچلەندۈرمىگەندە ئىلگىرىلىيەلمەيمىز، ھەتتا ئارقىغا چېكىنىمىز. شۇڭا، كەسكىن بازار رىقابىتىدە پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، پايدىلىق ئىمكانىيەتلەردىن تولۇق پايدىلىنىپ ئالغا ئىلگىرىلىسەكلا، تەشەببۇسكارلىقنى قولغا كەلتۈرۈپ، پۇرسەتنى ئالدىنئالا چىڭ ئىگىلىيەلەيمىز.

مىڭ تەستە قولغا كەلگەن ئىستراتېگىيىلىك پۇرسەت مەزگىلىنى چىڭ تۇتۇپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئۇنۇمىرسال ئىمكانىيىتى كۈچىنى ئۇزلۇكسىز زورايتىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن پارتىيە 16 ـ قۇرۇلتىيى ۋە 16 ـ قۇرۇلتاي 3 ـ ، 4 ـ ئومۇمىي يىغىنـ لىرىنىڭ روھى بويىچە تەرەققىيات ئىمكانىيىتىنى كېڭەيتىپ، تەتقىقاتنىڭ مەزمۇن، خاراكتېرىنى بېكىتىپ، ئىلمىي مۇھاكـ مىلەشتۇرۇش، كەسىپلەشتۇرۇش تەرەققىيات يولىدا مېڭىش لازىم. ئىلمىي مۇھاكىمىلەشتۇرۇش دېگىنىمىز، ئۇيغۇر كلاسـ سىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقامنى زامانىۋىلاشتۇرۇشقا ماسلاشتۇـ رۇش، دۇنياغا، كەلگۈسىگە يۈزلەندۈرۈش، مەۋقەنى «ئۇـ مۇمىيۈزلۈك ھاللىق جەمئىيەت بەرپا قىلىش» ئەمەلىيىتىگە قويۇپ، ئۇنى جامائەت ياقتۇرۇپ ئاڭلايدىغان، قىزىقىپ كۆـ رىدىغان جەلپكارلىققا يەتكۈزۈش جەھەتتە كۈچ سەرپ قىـ لىش؛ «قەدىمقىنى بۇگۈنكى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش»، «كونىلىرىدىن يېڭىنى يارىتىش»قا كۈچ سەرپ قىلىش؛ كـ شىلەرنى جەلپ قىلىش ۋە ئىلھاملاندۇرۇش، تەسىرلەندۈرۈش جەھەتتە كۈچ سەرپ قىلىشتىن ئىبارەت. ئىلگىرىكىدەك كۆـ رۈش ۋە ئاڭلاش دائىرىسى تار بولغان، كەڭ كۆلەمدە جەمـ ئىيەتلىشەلمەيدىغان، شۇنداقلا ئىجتىمائىي قىممىتىنى ئەڭ زور دائىرىدە ئىشقا ئاشۇرالمايدىغان بولۇپ قالماسلىقى لا ـ زىم. كەسىپلەشتۇرۇش دېگىنىمىز، تەتقىقات نەتىجىلىرىمىزنى تاۋارلاشتۇرۇش يولىنى تېزراق تېپىش دېگەنلىكتۇر. تەتقىقا ـ تىمىز ئاممىغا يۈزلەنسۇن ـ بازارلىق بولسۇن دەيدىكەنمىز، ئۇ جامائەتنىڭ قىزىق نۇقتىسى ۋە مۇلاھىزە ـ مۇھاكىمىلە ـ رىنىڭ جەلپكار نۇقتىسىغا ئايلىنىشى كېرەك. يەنىمۇ كۆپ ئورگان ۋە تەشكىلات بىز بىلەن ھەمكارلىشىپ تەتقىقاتنى ئورتاق ئېچىش، ئورتاق پايدىلىنىشنى خالايدىغان بولۇشى كېرەك. شۇنداقلا ئىقتىسادىي ئۇنۇمنى زورايتىش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ. بۇرۇنقىدەك نەشر قىلىپ تارقىتۇالساقلا بولدى، كىشىلەر كۆرەمدۇ، كۆرمەمدۇ، قانچىلىك ئادەم كۆـ رىدۇ، ئۇنىڭ بىز بىلەن مۇناسىۋىتى يوق، دېمەسلىكىمىز لا ـ زىم. شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ قىلىدىغان خىزمەتلىرى ھەقىقەتەن شۇنچە كۆپ ۋە جاپالىق. لېكىن قىينىچىلىق ۋە ھەل قىلىشىمىزنى كۈتۈپ تۇرغان ئەمەلىي مەسىلىلەر ھەرقانچە كۆپ بولسىمۇ، ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىمىزگە نىسبەتەن ئېيتقاندا ئۇيغۇر كلاسـ سىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتى خىزمىتى باشتىن ـ ئاخىر بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان مەركىزىي خىزمەت. ئەگەر ئۇـ نىڭدىمۇ بۇرۇلۇش ھاسىل قىلمىساق ياكى بۇرۇلۇش ھاسىل قىلغاندىمۇ ئۆز ۋاقتىدا قىلمىساق، ئىلمىي مۇھاكىمىلەشتۈـ رۈش ۋە كەسىپلەشتۇرۇش جەھەتتىكى تونۇشىمىزنى ۋەزدـ يەتنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجىغا ماسلاشتۇرالمىساق، رىقابەت تولىمۇ كەسكىن بولغان بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىدە بىز ھامان پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈپ قالىمىز، ھەتتا ھېچنېمىنى ئوتتۇرىغا

ئېلىپ چىقالماي قالىمىز. شۇڭا، بىز دۇچ كېلىۋاتقان ئەڭ زور خىرىس ئالاھ فورماتسىيىسىدىن كېلىدۇ. كۆز قاراشتا بۇرۇڭ-لۇش ياساپ، دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەيدىغان بولساق ئاك-تىپ - تەشەببۇسكار بولىمىز، ئىشلىرىمىزنى سالماقلىق بىلەن غەلىبىلىك ئېلىپ بارالايمىز. بۇ نۇقتىنى بازىرى ئىتتىك بو-لۇۋاتقان جۇڭگو ئۇيغۇر 12 مۇقامىنىڭVCD، CD پلاستىنا-كىلىرىنى ئىشلەشتىنلا كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئىدىيىنى ئازاد قىلىش، دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەش شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەھە-ئىيەتى ئۈچۈن ئېھتىياج دەپ بىلىسە، ئاندىن ھەقىقىي كۆچلۈك مەنىۋى كۈچ ھاسىل بولۇپ ئۇنى كۆچلۈك ماددىي ھەربىكەتلەندۈرگۈچ كۆچكە ئايلاندۇرغىلى بولىدۇ. ئالدىمىزدىكى بەش يىلدىن ئون يىلغىچە بولغان ۋاقىتتا ئۇزۇلدۇرمەي، قەتئىي بوشاشماي ئىدىيىنى ئازاد قىلىپ، دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلىسەكلا، ئىلمىي تەتقىقاتنىڭ نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى يېڭىلىق يارا-تالايمىز، تەتقىقاتتا سان ئۆزگىرىشىدىن سۈپەت ئۆزگىرىشىگە ئۆتەلەيمىز. پات ئارىدا ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتىنىڭ ئەڭ يېڭى نەتىجىلىرىنى شىنجاڭدىكى ھەر مىل-لەت خەلقى قىزغىن ئوقۇيدىغان، ياقتۇرۇپ ئاڭلايدىغان، كۆرىدىغان مەنىۋى مەدەنىيەت مەھسۇلاتىغا ئايلاندۇرالايمىز. ئومۇمەن ئالغاندا، بىز بۇنىڭدىن كېيىنكى تەتقىقاتىمىزدا تۆ-ۋەندىكى فاكتىدا چىڭ تۇرۇشىمىز لازىم: بىرىنچى، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتى خىزمىتىگە «ئۇچكە ۋەكىللىك قىلىش» مۇھىم ئىدىيىسىنى يېتەكچى قىلىپ، توغرا سىياسىي يۆنىلىشتە باشتىن - ئاخىر چىڭ تۇرۇشىمىز لازىم. ئىككىنچى، ۋاراسلىق قىلىش بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ دىئالېكتىكىلىق مۇناسىۋىتىنى ئوبدان بىر تەرەپ قىلىپ، ۋا-راسلىق قىلىش ئاساسىدىكى تەرەققىي قىلدۇرۇش، تەرەققىي قىلدۇرۇش ئاساسىدىكى يېڭىلىق يارىتىشنى تىرىشىپ ئىشقا ئاشۇرۇشىمىز، تەتقىقات نەتىجىلىرىنى تېزدىن جەمئىيەتنىڭ ئىدىيىۋى كۆچى، مەدەنىيەت كۆچى ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۈ-چىگە ئايلاندۇرۇشىمىز لازىم.

ھۆرمەتلىك ۋەكىللەر:

ئالدىنقى نۆۋەتلىك داڭلىق ھەيئەتلەر يىغىنى «2003 - يىلىدىن 2008 - يىلىغىچە بولغان خىزمەت ۋە تەد-قىقات پىلانى»دا تۆۋەندىكى ۋەزىپىلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدى: بىرىنچى، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقاملارنى قې-زىش، رەتلەش، نەشر قىلىش خىزمىتىنى يەنىمۇ تېزلىتىش، بۇنىڭدىكى مۇھىم نۇقتا، پىشقەدەم ئەلنەغمىچىلەرنى زىيارەت قىلىپ، ئاغزاكى كۆچۈپ يۈرگەن مۇقاملارنىڭ ئاھاڭلىرىنى، مەشرەپ ۋە ئەلنەغمە، داستانچىلىق قاتارلىق مەدەنىيەت مە-راسلىرىنى لېنتىغا ياكى پلاستىنكىغا ئېلىش كېرەك. ئىككىنچى، تەتقىقات ۋە رەتلەش خىزمىتىنىڭ سۈرئىتىنى تېزلىتىپ، ئۇي-غۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى جەھەتتىكى مەخسۇس تېمىلىق تەتقىقات پائالىيىتىنى پىلانلىق، باسقۇچلۇق ھالدا قانات يايدۇرۇش كېرەك. ئۈچىنچى، ھەر بىر مۇقام ئۈستىدە نۇقتىلىق تەتقىقات ئۇيۇشۇرۇپ، بۇ تەتقىقات نەتىجىلىرىنى ئامما ئا-رىسىدا تېز ئومۇملاشتۇرۇش كېرەك. تۆتىنچى، ئۇيغۇر كلا-سسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتى بويىچە ئاپتونوم را-يونلۇق، مەملىكەتلىك ۋە خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يى-غىنلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئىلمىي تەتقىقات ۋە كەسىپ قۇرۇ-لۇشنى يېڭى بىر سەۋىيىگە كۆتۈرۈش كېرەك. بەشىنچى، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقاملارنى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەپ، ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاھا-لىنىڭ بۇ تەتقىقات نەتىجىلىرىگە بولغان تونۇشى ۋە چۈ-شەنچىسىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش كېرەك. ئالتىنچى، ئۇيغۇر كـ-لاسسىك ئەدەبىياتى مىراسلىرى ۋە مۇقاملارنى خەنزۇ تىلى ۋە باشقا تىللارغا تەرجىمە قىلىپ، بۇ مۇنەۋۋەر مەنىۋى مە-دەنىيەت مىراسلىرىمىزنى خەنزۇلار ۋە مەملىكەت ئىچى ھەم چەت ئەللەردىكى باشقا مىللەتلەرگە تونۇشتۇرۇش كېرەك. يەتتىنچى، فوند ھەيئىتى تەسىس قىلىپ، تېخىمۇ كۆپ مەبلەغ توپلاپ، تەتقىقات ۋە نەشر قىلىش، تارقىتىشتا يېتەرلىك مەبلەغ بولۇشقا كاپالەتلىك قىلىش كېرەك. تەييارلىق ھەيئە-تىمىز دۆلەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردىكى ۋەزىيەتنىڭ تەرەق-قىياتىغا ئاساسەن «بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىغا غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنى تىزىمغا ئالدۇرۇشقا ئىلتىماس سۇنۇش» تىن ئىبارەت بۇ بىر ماددىنى قوشتى. بارلىق ئەزالار ۋە رەھبىرىي ئورگان ھەم جەمئىيەتتىكى ھەر ساھەنىڭ زىچ ماسلىششى بولمىسا، بۇ سەككىز چوڭ ۋەزىپىنى ئورۇندىاش ئىنتايىن قىيىن.

3. روھىمىزنى ئۇرغۇتۇپ، ئىنتىپاقلىـ-شىپ كۈرەش قىلىپ، كەسپىمىزنى سۆيۈپ ۋە تۆھپە يارىتىپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاس-سىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئى-يىتى خىزمىتىدە يېڭى ۋەزىيەت يارىتىش ئۈچۈن تىرىشىپ كۈرەش قىلايلى

ھۆرمەتلىك ۋەكىللەر:

ئەسلىدىكى شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى

تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ 12 مۇقام تەتقىقاتى ئىلـ
مىي جەمئىيىتى ۋە شىنجاڭ 12 مۇقام فوند جەمئىيىتى ئۆزلـ
رىنىڭ خىزمىتىنى شەرەپ بىلەن ئادا قىلدى. بۇگۈندىن باشـ
لاپ يېڭىدىن قۇرۇلغان شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى
ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتى يېپىڭى قىياپەت بىلەن بۇ ئۇچ
جەمئىيەتنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسى ۋە ئىستىلغا ۋارىسلىق قىلىپ،
تارىخىي مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىپ، بۇ ئۇچ جەمئىيەت
ئورۇنداپ بولالمىغان ئىلمىي خىزمەتلەرنى يۈكسەك ئىلمىي
بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن داۋاملاشتۇرىدۇ. بىز بۇ
ئۇچ جەمئىيەتنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسى ۋە ئىستىلى، روھىنى
مەنىۋى بايلىق ۋە ئۆرنەك دەپ قاراپ، ئۇنىڭدىن ئىنتايىن
قىممەتلىك بولغان نۇرغۇن تەجرىبىنى يەكۈنلەپ چىقالايمىز.
ئۇنىڭ ئەڭ تۈپ تەجرىبىسى نېمە؟ ئۇ بولسىمۇ دادىل يول
ئېچىپ ئالغا ئىلگىرىلەشتىن ئىبارەت تەقدىم قىلىش روھى،
بىر ـ بىرىدىن سىر يوشۇرماسلىقتەك ھەمكارلىشىش روھى،
جاپاغا چىداپ كۆرەش قىلىشتەك كەسپچانلىق روھى ۋە
نام ـ مەنپەت قوغلاشماسلىقتەك تەتقىقات روھى. بۇ ئۇچ
جەمئىيەت بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن تۆت خىل روھ ئىلمىي
تەتقىقات جەمئىيىتىمىزنىڭ مەنىۋى تـۇۋرۇكى ۋە مـاددىي
كۆچى. يۇقىرىدا ئېيتىلغان سەككىز چوڭ ۋەزىپىنى ئورۇنـ
داش ئۈچۈن بۇ تۆت خىل روھنى داۋاملىق ساقلاش ۋە
جارى قىلدۇرۇشىمىز لازىم. يېڭى ۋەزىيەت، يېڭى ۋەزىپىلەر
ئالدىدا بىز قانداق روھقا موھتاج؟ يەنە مۇنداق بىر نەچچە
خىل روھنىڭ، يەنى قىلچە بېسىرۋالىق قىلماسلىق، ئىشنى
ئەستايىدىل تۈجۈپىلەپ ئىشلەش ۋە ھەممە بىر نىيەت، بىر
مەقسەتتە ئىراده تىكلەش روھىنىڭ بولۇشى زۆرۈر. ئۇيغۇر
كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتىنىڭ ئوبيېكتى ئە-
دەبىيات ـ سەنئەت مىراسلىرىمىز ۋە تارىخىي مەدەنىيەت
مىراسلىرىمىزدىن ئىبارەت. تارىخنىڭ ئۆزى بىر ئەينەك،
ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى تەرەققىياتىنىڭ ئەينەن خاتىرلىنىشى.
تارىخنى ئىلمىي، ئەينەن، ئوبيېكتىپ ئەكس ئەتتۈرۈش، تا-
رىخقا لىللا باھا بېرىش ئۈچۈن ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن
ئىزدەش، ساختىسىنى چىقىرىۋېتىپ ھەقىقىيسىنى ساقلاپ
قېلىش، ئىلمىي ئىگىلەش، سۆزدە پاكىت بولۇش لازىم.
قىلچە بېسىرۋالىق قىلماسلىق دېگەننىڭ مەنىسى مانا شۇ.

ئىنچىكە، ئەستايىدىل بولۇش دېگەندە، مۇھىمى ئىلمىي
تەھلىل، ھۆكۈم ۋە خۇلاسە بولۇش تەكتلىنىدۇ. ئەسلىدە
بار بولغان ماتېرىياللارنى قايتا ـ قايتا تاللاپ، سېلىشتۇ-
رۇپ، بارلىق خۇلاسە، كۆز قاراشلارنى ئىسپاتلاپ، ئىلمىي
مۇنازىرىنى قانات يايدۇرۇپ، قارشى جەھەتتىنمۇ ئىسپاتلاپ
ھەم دەللەپ، بۇنىڭدىن شەيئىلەرنىڭ قانۇنىيىتىنى تېپىپ
چىقىپ، ئەڭ توغرا يەكۈنگە ئېرىشىش لازىم.

بىز ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقاملاردىكى مە-
راسلىرىمىزنى قازغان، رەتلىگەن ۋە قۇتقۇزغاندا ھەم تارىخقا
مەسئۇل بولۇشىمىز، ھەم رېئاللىققا مەسئۇل بولۇشىمىز، مۇ-
ھىمى، بىزنىڭ قىلغانلىرىمىز ئەمەلىيەت ۋە ۋاقىتنىڭ قوش
سىنىقىدىن ئۆتەلەيدىغان بولۇشى لازىم. بىر نىيەت، بىر
مەقسەتتە ئىراده تىكلىگەندە ئويلىغىنىمىز بىر يەردىن چىقىدۇ،
كۆچنى يىغقىلى، مەركەزلەشتۈرگىلى بولىدۇ، ئاندىن بازار
ئىگىلىكىنىڭ تەلىپى بويىچە قىسقا ۋاقىتتا ئەڭ زور ئۈنۈمگە
ئېرىشكىلى بولىدۇ. ھەممەيلەن بىر نىيەتكە كەلگەندە ئاندىن
گەپسىمىز بىر يەردىن چىقىپ، كۆچنى تېجىگىلى، ئۆزئارا قول-
لاپ، ئۆزئارا مەدەت بېرىپ، ئۆزئارا رىغبەتلەندۈرۈپ، زور
ئىلمىي تەتقىقات كۆچى ھاسىل قىلغىلى بولىدۇ. يۇقىرىدا قەيت
قىلىپ ئۆتكەن روھ بولغاندىلا شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك
ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتى ھەر قانداق قىيىنچە-
لىق ۋە توسالغۇلارنى يېڭىپ ئۆز تەتقىقاتىنىڭ يېڭى سەھىپە-
سىنى يارىتالايدۇ.

ھۆرمەتلىك ۋەكىللەر:

يېڭى ئەسىر يېڭى دەۋردىكى ئىلىم ئوغلانلىرىنىڭ يې-
ڭى ـ شانلىق نەتىجىلەرنى يارىتىشىغا موھتاج. يېگىدىن
دۇنياغا كەلگەن شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە
مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىمىزدىكى ئالىم ـ مۇتەخەسسىلەر ۋە
بارلىق خادىملار ئورتاق غايە، ئورتاق ئېتقاد ئاساسىدا ئىتتى-
پاقلىشىپ كۆرەش قىلىپ، قۇرۇلتاي ئوتتۇرىغا قويغان تۈرلۈك
ۋەزىپىلەرنى چوقۇم ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ ئىلغار
مەدەنىيەت بەرپا قىلىش قۇرۇلۇشىغا تېگىشلىك تۆھپە قوش-
قۇسى!

2004 ـ يىل 27 ـ دېكابىر
بەختى ياقۇپ فوتوسى

ئۆگىنىش، تەشكىللەش، ئۈيۇشۇشچانلىق، ئەمەلىيەشتۈرۈشنى كۆچەيتىپ، ئىلمىي جەمئىيەت خىزمىتىدە يېڭى ۋەزىيەت يارىتىش ئۈچۈن تىرىشمەن

ـــ شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باشلىقلىقىنى ئۈستىگە ئېلىش نۇتقى

ئابلىز ئابدۇرېھىم

ھۆرمەتلىك ۋەكىللەر:

ۋەكىللەرنىڭ ماڭا تولۇق ئىشەنگەنلىكىگە چىن قەل-
بىمدىن رەھمەت ئېيتىمەن. مەن ئىلمىي تەتقىقات جەمئى-
يىتىمىز ئۈچۈن پۈتكۈل ئەقىل ـ پاراسىتىمنى ئىشقا سېلىپ
ئىشلەشكە بەل باغلىدىم. بۇنىڭدىن كېيىن «ئۆگىنىش،
تەشكىللەش، ئۈيۇشۇشچانلىق، ئەمەلىيەشتۈرۈشنى كۈ-
چەيتىپ، ئىلمىي جەمئىيەت خىزمىتىدە تۈپتىن بۇرۇلۇش
ياساپ يېڭى ۋەزىيەت يارىتىش ئۈچۈن تىرىشىش»نى

ئەمەلىي ھەرىكىتىم ئارقىلىق ئىشقا ئاشۇرۇپ، ۆەكىللەر-
نىڭ ماڭا يۈكلىگەن بۇرچى ۆە ئۈمىدىنى ئاقلايمەن. ئۆز
خىزمىتىمنى يۈكسەك مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن بىجانىدىل
ئىشلەيمەن.

بۇنىڭدا بىرىنچىدىن، ئۆگىنىشنى كۈچەيتىشىمىز لازىم.
ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىيات تارىخى ئۆگىنىش،
ئىزدىنىش تارىخى. نۆۋەتتىكى بىلىم ئىگىلىكى دەۋرى
ئۆگىنىشنى كۈچەيتىپ، بىلىم ـ ئىقتىدارىمىزنى ئۈزلۈكسىز
تولۇقلاش، كۆپ خىللاشتۇرۇش، يېڭىلاشنى جىددىي تە-
قەزا قىلماقتا. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ھراسلىرى
ۆە مۇقاملارنى بايقاش، قېزىش، توپلاش، رەتلەش، تەت-
قىق قىلىش، نەشر قىلىش، تارقىتىش ئۆگىنىشتىن تېخىمۇ
ئايرىلالمايدۇ. «ئۆگىنىش، ئۆگىنىش، يەنە ئۆگىنىش» —
بىلىم قۇرۇلمىمىزنى ئۈزلۈكسىز مۇكەممەللەشتۈرۈش يۈك-
سەك ئىلمىي مەسئۇلىيەتچانلىقنى تەلەپ قىلىدىغان تەتقى-
قات خىزمىتىمىزدىكى 1 ـ دەرىجىلىك مۇھىم ئىشىمىزدۇر.
تەتقىقاتنى ئۇنۇملۇك قانات يايدۇرۇش، ۋاراسلىق قىلىش
ۆە يېڭىلىق يارىتىش داۋاملىق ئۆگىنىش، ئىزدىنىش بىلەن
چەمبەرچاس باغلانغان. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۆە
مۇقامنى خەلق ئۈچۈن، سوتسىيالىزم ئۈچۈن، نۆۋەتتىكى
«ئومۇمىيۈزلۈك ھاللىق جەمئىيەت بەرپا قىلىش» ئۈچۈن
خىزمەت قىلدۇرۇش بولسا ئۆگىنىشتىن تېخىمۇ ئايرىلال-
مايدۇ. ئۆگىنىش خاراكتېرىدىكى ئىلمىي تەتقىقات جەمئى-
يىتىدە ئۆگىنىش بىر كىشىنىڭ دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرى-
لەشتىكى پەزىلىتى، شۇنداقلا بىر ئىلمىي تەشكىلاتنىڭ
بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىدە جاسارەت بىلەن ئالغا ئىلگىرى-
لىشى، تولۇپ تاشقان ھاياتىي كۈچىنىڭ نامايەندىسى ھې-
سابلىنىدۇ.

ئۆگىنىشتىن مەقسەت ئىشلىتىش، خىزمەتلەرنى يۇقىرى
ساپالىق ئىلمىي باسقۇچقا كۆتۈرۈش، ئۈزلۈكسىز يېڭىلىق
يارىتىش، يېڭى ۆە يۈكسەك پەللىگە ئۆرلەش ئۈچۈندۇر.
مانا بۇ ئۆگىنىش روھى. ئۆگىنىش روھى ئىلمىي تەتقىقات
جەمئىيىتىمىز ئەزالىرىنىڭ ئۈنۈمبرسال ساپاسىدا — بىر
ئىلمىي تەشكىلاتنىڭ ئۈنۈمبرسال ساپاسىدا ئەكس ئېتىدۇ.
ئۆگىنىش روھى ئىلمىي ئىدىيۇى كۈچ، مەدەنىيەت كۈچى،
پائالىيەت كۈچى شەكلىدە ئىپادىلىنىدۇ. «ئومۇمىيۈزلۈك
ھاللىق جەمئىيەت بەرپا قىلىش» يېڭى ۆەزىيىتىدە كەم-
كى ئۆگىنىش روھىنى كۈچەيتەلىسە، ئۆستۈرەلىسە شۇ بىر
قەدەم ئالدىدا ماڭغۇچى سىياسىئون، ئىلمىي، ئىجتىمائىي
پائالىيەتچى، ئىلىم ـ پەننىڭ بىرەر ساھەسىدە يېتەكلىگۈ-
چى ۆە يول ئاچقۇچى بولالايدۇ. ئۇيغۇر كلاسسىك ئە-
دەبىياتى ۆە مۇقام تەتقىقاتىنى دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ يۇقە-
رى پەللىسگە كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئۈزلۈكسىز تىرە-
شىش ـ مەن ۆە بىزنىڭ بۇ رەھبەرلىك كوللېكتىپىمىز، بۇ
ئىلمىي تەشكىلاتنىڭ ماركسىزملىق دېئالېكتىك ماتې-
رىيالىزم، تارىخىي ماتېرىيالىزملىق قارىشى ۆە مېتودولو-
گىيىنى ئۆگىنىش روھى، مەسىلەرنى ئانالىز قىلىش ئىق-
تىدارى، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى، دېڭ شياۆپىڭ نەزەرىيىسى
ۆە «ئۈچكە ۆەكىللىك قىلىش» مۇھىم ئىدىيىسىنى ئۆ-
گىنىش، ئەمەلىيەتكە تەتبىقلاش ئىقتىدارى، پارتىيە 16 ـ
قۇرۇلتىيى ۆە 16 ـ قۇرۇلتاي 3 ـ ، 4 ـ ئومۇمىي يىغىن-
لىرىنىڭ روھىنى ئۆگىنىش، ئىجرا قىلىش ئىقتىدارىنى
ئۆلچەيدىغان ئۆلچەم. بىز ئىلىم ـ پەن رىقابىتىدە «ئۆ-
گىنىش، ئۆگىنىش يەنە ئۆگىنىش»، ئۈزلۈكسىز ئىزدىنىش،
داۋاملىق يېڭى نەتىجە يارىتىش روھى بىلەن ئۆگىنىش،
تەتقىقات بەيگىسىدە ئۇزۇپ چىقالايدىغان غالىبلاردىن
بولۇشىمىز لازىم.

ئىككىنچىدىن، تەشكىللەش ئىقتىدارىمىزنى كۈچەيتە-
شىمىز لازىم. بىر ئىلمىي تەشكىلاتنىڭ روھىي قىياپىتى ۆە
ئۈنۈمبرسال ئەمەلىي كۈچىنى ئەڭ روشەن ئەكس ئەتتۈ-
رىدىغان ئامىل تەشكىلاتچى ۆە شۇ ئىلمىي تەشكىلاتنىڭ
ئىچكى قىسمىدىكى ھاياتىي كۈچى. جەمئىيىتىمىز ئى-
مى ـ جىسمىغا لايىق ھەقىقىي بىر ئىلمىي تەتقىقات
جەمئىيىتى بولسۇن، جەمئىيىتىمىزدىكى ئالىم ـ مۇتەخەس-
سىلەر مۇكەممەل بىر ئىلمىي گەۋدە بولۇپ ئۈيۇشسۇن
دەيدىكەنمىز، بۇنىڭدا ئالدى بىلەن باشلامچىنىڭ ئە-
قىل ـ پاراسىتى تولۇق جارى قىلدۇرۇلۇشى، شۇنىڭغا
مۇناسىپ ھالدا باشلامچى ۆە بارلىق جەمئىيەت ئەزالىرى-
نىڭ كۆڭۈل ئازادىلىكى بولغان، تىنچ، دېموكراتىك ئىلمىي
مۇھىت يارىتىلغان، ئالىم ـ مۇتەخەسىسلەر تەتقىقاتىتا
ئۆزئارا ماسلاشقان، بىر نىيەت بىر مەقسەتتە ئۆزئارا
مۇستەھكەم ئۈيۇشقان بولۇشى، ئۈلارنىڭ ئاكتىپلىقى، ئە-
جادىي ھەمكارلىقى، تەشەببۇسكارلىقى، ئىجادچانلىقى تو-
لۇق جارى قىلدۇرۇلۇشى لازىم. بۇ ئىجابىي ئامىللارنى
ئورگانىك بىرلەشتۈرۈپ يېڭىلمەس كۈچ ھاسىل قىلىش
بىز تەكتلىگەن تەشكىللەش ئىقتىدارىنىڭ نامايەندىسىدۇر.
تەشكىللەش ئىقتىدارى تەشكىللەش كۈچى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.
تەشكىللەش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىش تەشكىللەش تەدبىرى،
ئىلمىي باشقۇرۇش، ئىلمىي يوسۇندا قېلىپلاشتۇرۇش، قا-
نۇنىيەت ئىزىغا سېلىش، شۇنداقلا تەشكىلىي پائالىيەت،
تەشكىلىي جەريان، تەشكىلىي تەرتىپنىڭ مۇۋاپىقلىقى، ئىلـ-
مىي ـ بەدىئىي سۇپەت، ئىجتىمائىيلىقنى كۈچەيتىش، ئىجرا
قىلىشتا ئىشقا ئاشىدۇ. ئىقتىساد يەر شارىلىشۇاتقان، دۇنيا
بىلىم ئىگىلىكى ۆە ئۇچۇر دەۋرىگە كىرگەن بۈگۈنكى
كۈندە، بىز تەكتلەپ ئۆتكەن شەرتلەرنى ھازىرلىغان
تەشكىلىي كۈچ ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ نەق ئۆزى شۇ.
بىز پەن ـ تەتقىقات نەتىجىلىرىمىزنى بازارلاشتۇرىمىز،
كەسىپلەشتۈرىمىز، ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىمىزنىڭ

ئەمەلىي كۆچىنى زورايتىمىز دەيدىكەنمىز، تەشكىللىي كۆچمىزنى كۆچەيتىشىمىز، رەھبەرلىك كوللېكتىپى قۇرۇلۇشنىلىك ئىلمىي ۋە تەشكىلاتچانلىق ساپاسىنى كۆچەيتىشىمىز، تەشكىلاتىمىزنىلىك ئېسىل ئىلمىي ئىناۋەت ـ ئوبرازىنى تىكلەشتىن ئىبارەت ئەڭ مۇھىم ئىشنى چىڭ تۇتۇشىمىز تولىمۇ زۆرۈر.

ئۇچىنچىدىن، ئۇيۇشۇشچانلىقىمىزنى كۆچەيتىشىمىز لازىم. جۇڭگودا ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار سامانداك كۆپ، قۇمداك چېچىلاڭغۇ بولۇش بىر خىل ئورتاقلىق ياكى ئومۇميۈزلۈك ئەھۋال. سۇرۇشتۇرگەندە، بۇنىلىك تۈپكى مەنبەسى ئۇيۇشۇشچانلىقنىلىك ئاجىزلىقىدا. ئۇيۇشۇشچانلىقنىلىك ئاجىزلىقى شۇ تەشكىلاتنىلىك ئۆزىدىكى سەۋەبلەردىن باشقا يەنە تەتقىقات تېمىلىرىنىلىك چۈۋالچاق، تەتقىقات كۆچىنىلىك تارقاقلىقى يەنە بىر سەۋەب بولسىمۇ، ئەزالار نىلىك ئۆز ئالدىغا ئىش كۆرۈشى، باشباشتاقلىقىمۇ بىر سەۋەب. تۈپ نېگىزىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بۇ تەشكىلاتلار نىلىك ئىچكى ئۇيۇشۇشچانلىقى ئاجىز، ھاياتىي كۈچى جاڭ سىز بولۇشىدىن كېلىپ چىققان. ئۇيۇشۇشچانلىقىنى كۈچەيتىشتە ئالدى بىلەن ئىلمىيلىك ۋە كەلىك دېموكراتىيىنى تەكتلەش زۆرۈر. بۇنىڭدىن كېيىن ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىمىزدە بىرىنچىدىن، دېموكراتىك ئىستىل، ئىلمىي روھ ۋە كەيپىياتنى ھەقىقىي جارى قىلدۇرۇش كېرەك؛ ئىككىنچىدىن، ئۆزئارا سىردىشىش ۋە چۈشىنىش، پىكىر ئالماشتۇرۇشنى كۈچەيتىپ، ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىمىزنىلىك ئالاھىدىلىكىگە ماس كېلىدىغان ئىلمىي، مەدەنىي پائالىيەتلەرنى كۆپرەك قانات يايدۇرۇپ، جەمئىيىتىمىز ئەزالىرىنىلىك ئىنتىلىشى ۋە ئۇيۇشۇشچانلىقنى كۈچەيتىدىغان ئىلىم ھاۋاسى قويۇق، كۆڭۈل ئازادىلىكى بولغان سورۇن ھازىرلاپ بېرىشىمىز لازىم؛ ئۈچىنچىدىن، تەتقىقات ئەمەلىي كۈچىنى زورايتىپ ۋە بۇنىڭغا يېتەرلىك ئىقتىسادىي ئاساسنى كۈچەيتىپ، ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىمىزنىلىك راسخوتى يېتىشمەسلىك مەسلىسىنى ھەل قىلىش لازىم؛ تۆتىنچىدىن، رەھبەرلىك كوللېكتىپىدىكىلەر جەمئىيەتتىكى ھەر ساھەدىن كەلگەن كۆلەمدە دوست تۇتۇپ، دائىمىي ھەيئەتلەر كېڭىشى ۋە كاتىبات باشقارمىسىنى جەمئىيىتىمىز ئەزالىرىنىلىك ھەقىقىي ئىلمىي سورۇنى ۋە ئائىلىسىگە ئايلاندۇرۇش كېرەك. ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتى ۋە جەمئىيىتىمىز ئەزالىرى ئارىسىدىكى ياخشى مۇناسىۋەت جەمئىيىتىمىزنىلىك ھەقىقىي ئىنتىپاقلىقى ۋە ئىچكى ئۇيۇشۇشچانلىقنى كۈچەيتىشنىلىك ئاساسى. مەن رەھبەرلىك كوللېكتىپىدىكىلەر بىلەن بىرلىكتە ئۆزىمىزنىلىك مەسئۇلىيىتى ۋە بۇرچىنى بىجانىدىل تونۇپ ھەم ئادا قىلىپ، ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىمىزنىلىك ئىچكى ئۇيۇشۇشچانلىقى ۋە ئەمەلىي كۈچىنى زورايتىش ئۈچۈن بارلىقىمىزنى ئايمايمىز.

تۆتىنچىدىن، ئەمەلىيەشتۈرۈشنى چىلىك تۇتۇشىمىز لازىم. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقامنى جۇڭگو دىن دۇنياغا يۇزلەندۈرۈشتە بىز تېخى يېڭى ئۇزۇن سەپەرنىلىك تۇنجى قەدىمىنلا باستۇق. بۇ ئۇلۇغۋار غايە ۋە نىشانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن بۇنىڭدىن كېيىنكى مەنزىلىمىز تېخى ناھايىتى ئۇزۇن. بىز بۇنىڭدىن كېيىن باسىدىغان ھەر بىر قەدىمىمىزدە ئەجدادلارغا يۈز كېلەلىگۈدەك، ئەۋلادلارغا ئۆرنەك بولالىغۇدەك ئۆچمەس ئىز لارنى قالدۇرۇپ، غايەت زور ئىلمىي ئىجتىھات بىلەن تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ يول ئېچىپ ئالغا ئىلگىرىلىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. بۇ ئۇلۇغۋار غايىمىزگە يېتىشىمىز ئۈچۈن غايەت زور قۇربان بېرىش روھى بىلەن ئۆمۇرۋايەت جاپالىق ئىزدىنىشىمىز، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتىدا قىيىن ـ مۇرەككەپ تېمىلارغا ئۆتكەلگە ھۇجۇم قىلىش روھى بىلەن يۇرۇش قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. بوشاشماي، ئۈمىدسىزلەنمەي زور جاسارەت بىلەن ئىزدەنگەن ـ تىرىشقاندىلا سان ئۆزگىرىشىدىن سۈپەت ئۆزگىرىشگە ـ ئومۇملاشتۇرۇشتىن ئۆستۇرۇش باسقۇچىغا ئۆتكىلى بولىدۇ. شۇڭا بىز ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىمىزدىكى ئالىم ـ مۇتەخەسسىسلەرنى بىر نىيەت ـ بىر مەقسەتتە مۇستەھكەم ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، ۋەزىپە ۋە نىشانىنى مۇددەتتىن ئىلگىرى ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان ئەمەلىي كۈچ بەرپا قىلىشىمىز لازىم. «ئەمەلىيەت ھەقىقەتنى سىناشنىلىك بىردىنبىر ئۆلچىمى»دېگەن مىزاندا چىلىك تۇرۇپ، قۇرۇلۇتايدا بەلگىلەنگەن قارار، ۋەزىپە، نىشان ۋە كونكرېت خىزمەتلەرنىلىك تېزدىن ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈشنى ئۈمىد قىلەمەن.

مەن «ئۆگىنىش، تەشكىللەش، ئۇيۇشۇشچانلىق، ئەمەلىيلەشتۈرۈشنى كۈچەيتىش» دېگەن خىزمەت ئىرادەم ئارقىلىق ۋەزىپىگە ئولتۇرۇش نۇتقىمنى ئاياغلاشتۇرماقچىمەن. بۇنىڭدىن كېيىنكى بەش يىل داۋامىدا ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىمىزدىكى ئالىم ـ مۇتەخەسسىسلەر بىلەن قان قېرىنداشلارچە ئىناق ـ ئىجىل ئۆتۈشكە ئىشەنچىم كامىل. بىز بارلىق ئەقىل ـ پاراسىتىمىزنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقاملارنى بايقاش، قېزىش، توپلاش، رەتلەش، تەتقىق قىلىش ۋە نەشر قىلىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەپ، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام تەتقىقاتىنى جۇڭگودىن دۇنياغا يۈزلەندۈرۈش مۇساپىسىدە يېڭى ـ پارلاق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرەيلى. ئىتتىپاقلىشىپ، روھىمىزنى ئۇرغىتىپ، پائال ھەرىكەتكە كېلىپ، يېڭى نەتىجىلىرىمىز بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى ۋە پۈتكۈل شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە رازى بولغىدەك جاۋاب قايتۇرايلى!

كۆپچىلىكنىلىك مېنى قوللىغانلىقى ۋە ماڭا ئىشەنگەنلىكىگە رەھمەت!

2004 ـ يىل 28 ـ دېكابىر

ئىلغار مەدەنىيەت ۋە تۇرمۇش

ئىمىن تۇرسۇن

«ئۇچكە ۋەكىللىك قىلىش» مۇھىم ئىدىيىسىدە مەدەنىيەتنىڭ ئىلغارلىق مەسىلىسى مۇھىم بىر پروبلىما سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان ھەم مەدەنىيەتنىڭ ئىلغارلىقى ۋە ئومۇمىي ـ ئورتاقلىقى ئېتىراپ قىلىنغان.

ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ ئىلمىي مەزمۇنى، مەنبۇى ماھىيىتى ۋە تۈپ ئالاھىدىلىكلىرى نىمىلەردىن ئىبارەت؟ بىرىنچى، ئىلغار مەدەنىيەت ئۇستقۇرۇلما سۈپىتىدە، سوتسىيالىزمنىڭ تۈپ سىياسىي تۈزۈمى ۋە ئىقتىسادىي تۈزۈمى بىلەن بىر-دەكتۇر. بىرەر مەدەنىيەتنىڭ ئىلغارلىقى ياكى ئىلغار ئەمەسلىكى، تېگى ـ تەكتىدىن ئېيتقاندا، شۇ مەدەنىيەت ئىلغار ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتى ۋە جەمئىيەتنىڭ ئىلگىرىلىشىگە تۈرتكە بولۇشى ياكى بولماسلىقى بىلەن پەرقلەندۈرۈلىدۇ. ئىككىنچى، ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ چىقىش ھەم چۈشۈش نۇقتىلىرى خەلق ئاممىسىدۇر. ئۈچىنچى، ئىلغار مەدەنىيەت سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى بىلەن ماسلاشقان، سوتسىيالىستىك قانۇن ـ قېلىپلار بىلەن ئۈيغۇنلاشقان، جۇڭخۇا مەدەنىيەت ئەنئەنىسىنى داۋاملاشتۇرغان بولىدۇ. تۆتىنچى، ئىلغار مەدەنىيەت يېڭىلىق گىنى ۋە ئىقتىدارىغا ئىگە بولىدۇ، زامان بىلەن تەڭ ئىلگىرلەيدۇ، مەدەنىيەتنىڭ ئۆزىدىكى تەرەققىيات ـ ئۆزگىرىتىش قانۇنىيەتلىرىنى ئوبيېكتىپ ئەكس ئەتتۈرۈپ بارىدۇ، يەنى مۇسۇلمان مىللىي ئۇلغا (نېگىزگە) ۋە تارىخىي ئەنئەنىگە ئىگە، ئىنسانىيەتنىڭ تۈپ قىممىتى ھەم ئېستېتىكىلىق زوقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ، ئىنسانلار مەدەنىيىتىنىڭ بارلىق نەتىجىلىرىنى ھەر تەرەپلىمە قوبۇل قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۆزىدىكى كونىلىق ھەم قالاق نەرسىلەرنى دادىللىق بىلەن چۆرۈۋېتەلەيدۇ.

مەدەنىيەتنىڭ ئىلغارلىقى بىلەن قالاقلىقى، ياخشىسى بىلەن يامىنى، ئېسىلى بىلەن ئوسلىنى ئايرىيدىغان ۋە ئۆلچەيدىغان يۇقىرى مىزان خەلق ئاممىسىنىڭ قوبۇل قىلىش ۋە ئومۇمىي بولۇش دەرىجىسىدۇر. يەنى، مەدەنىيەتنىڭ يەتتىنى تەمىر قىلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشتا، خەلقنىڭ ئۇنى ھمايە قىلغانلىقى ياكى قىلمىغانلىقىغا، خەلقنىڭ ئۇنىڭدىن رازى بولغان ياكى بولمىغانلىقىغا، خەلقنىڭ ئۇنىڭ ماقۇللىغان ياكى ماقۇللىمىغانلىقىغا، ئۇنىڭدىن خۇشال بولغان ياكى بولمىغانلىقىغا قارىلىدۇ. دېمەك، مەدەنىيەت

مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئىمتىيازلىق ئىستېمالچىلىرى خەلق ئاممىسىدۇر.

ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ ئىلگىرىلەش نىشانىسى بولىدۇ. بۇ ئىلگىرىلەش يېڭىلىق يارىتىش بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. مەدەنىيەتتە يېڭىلىق يارىتىشنىڭ مەزمۇنى ۋە ئۇسۇلى: 1. مەدەنىيەتنىڭ مەزمۇندا يېڭىلىق يارىتىش، دۇنياۋى مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئىقبالىنى نەزەردە تۇتقان هالدا، مىللىي مەدەنىيەتنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرىنى جارى قىلدۇرۇش، دۇنيا دىكى ھەر قانداق مىللىي مەدەنىيەتلەرنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى قوبۇل قىلىش، شۇنىڭ بىلەن جەلپكارلىقى كۈچلۈك ۋە تەسىرچانلىقى زور بولغان، دۇنيانى غۇلغۇلغا كەلتۈرەلەيدىغان ئىلغار مەدەنىيەتنى ئىجاد قىلىش؛ 2. مەدەنىيەت قۇرۇلمىسىدا يېڭىلىق يارىتىش، مەدەنىيەتنىڭ ئىدېئولوگىيىلىك خاسلىق ۋە كارخانىلىق خاسلىققا ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلىش ـ چۈشىنىش، ئاممىغا يۈزلىنىش،بازارغا يۈزلىنىش؛ مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىيات مېخانىزمى ۋەباشقۇرۇلۇش قۇرۇلمىسى سوتسىيالستىك بازار ئىگىلىكىنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىش، ئىجتىمائىي ئۈنۈم بىلەن ئىقتىسادىي ئۈنۈمنىڭ ئورگانىك بىرلىكىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش.

ئىلغار مەدەنىيەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ مۇھىم مەزمۇنى ۋە مەركىزىي هالقىسى سوتسىيالستىك ئىدىيە ـ ئەخلاق قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىشتۇر؛ خەلقنىڭ رېئال ماددىي مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئېھتىياجىنى كۆزدە تۇتۇش ھەم خەلقنىڭ ساپاسىنىڭ كۆتۈرۈلۈشىنى نەزەردە تۇتۇش، شۇنىڭدەك، ئادەمنىڭ ھەر تەرەپلىمە راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش.

هازىر تەكتلىنىۋاتقان مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىسى ـ مىللىي روھنى ئۇرغۇتۇش ۋە يېتىلدۈرۈشتۇر.

بۈگۈنكى دېيىلۋاتقان ئىلغار مەدەنىيەت زامانىۋىلىشىشقا يۈزلەنگەن، دۇنياغا يۈزلەنگەن، كەلگۈسىگە يۈزلەنگەن، مىللىي، ئىلمىي، ئاممىۋى سوتسىيالستىك مەدەنىيەتتۇر. بۈنىڭدا ئېيتىلغان ئۇچ يۈزلىنىش ئىسلاهات، ئېچىۋېتىش، ئىقتىسادىي تەرەققىيات ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيەر ۋەرلىك (يەنى جەمئىيەتنىڭ ئىلگىرىلىشى)نىڭ مۇقەررەر تەلىپىدۇر؛

مىللىيلىقى ـــ مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىش، مىللىي مەدەنىيەت روھىنى يېتىلدۈرۈش ۋە ئۇرغۇتۇشنىڭ مۇقەررەر تاللىشىدۇر؛

ئىلمىيلىقى ـــ سوتسىيالستىك مەدەنىيەتنىڭ ئىلغار بولۇشقا تېگىشلىك شەرتتۇر؛

ئاممىۋىلىقى ـــ سوتسىيالستىك مەدەنىيەتنىڭ هاياتىي كۈچىنى ئاشۇرۇشنىڭ زۆرۈر هالقىسىدۇر.

ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ يېڭىلىق يارىتىشتىكى مەزمۇن ۋە ئۇسۇللىرىدىن بىرى، شۇنىڭدەك ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ مىللىيلىق خۇسۇسىيىتى بولغان ئەنئەنىنى ئالساق، بۇ مەدەنىيەت تەرەققىياتىدا مۇھىم مەسىلە.

ئەنئەنە دېگەن نېمە؟ ئەنئەنە ـــ تارىختىن بۇيان داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ئوي ـ پىكىر، ئەدەب ـ ئەخلاق، ئۆرپ ـ ئادەت، سەنئەت، تۇرمۇش تۈزۈمى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئەنئەنە پىسخولوگىيىلىك هالەت، ئادەت ـ يوسۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مۇجەسسەملەشتۈرگەن. ئەنئەنە ئېتنو مەدەنىيەت بىلەن چېتىلىپ باغلانغان بولىدۇ. شۇنداقلا، ئېتنو مەدەنىيەتنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشى تارىخىي ئەنئەنىلەردۇر. مىللىي ئەنئەنىنىڭ مەغزى شۇكى، مىللەتنىڭ هايات چۈشەنچىلىرى، ئەدەب ـ ئەخلاق يوسۇنلىرى، سەنئەت پائالىيەتلىرى، ئادەمىيلىك مىزانلىرىدىن مۇجەسسەملەنگەن مىللىي مەنىۋىيەت، پسىخىكىلىق هالەت. ئەنئەنە مەدەنىي، ئىقتىسادىي هاياتتا ئومۇمىي مىللەت ئېتىراپ قىلىدىغان، ئومۇمىي مىللەتنى توغرا ـ هالال ياشاشقا دەۋەت قىلىدىغان مەنىۋى قەدىرىيەتتۇر. ئەنئەنە راۋاجلىنىدۇ، يۇكسىلىدۇ، زامان بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەشكە كاشىلا بولىدىغان سەلبىي نەرسىلەرنى تاشلايدۇ، يېڭىلىقلار بىلەن تۇسلىنىپ باردۇ، لېكىن ئۇزۇل ـ كېسىل ئۆزگىرىپ كەتمەيدۇ.

دېمەك، زامانىۋىلىشىشقا يۈزلىنىش مەسىلىسىدە بىلىم، نەزەرىيە، سەنئەتنى يېڭىلاش، ناتوغرا ئادەتلەرنى تاشلاشقا توغرا كېلىدۇ. توغرىراقى، يېڭىلىق يارىتىش دېگىنىمىزدە ئەنئەنىگە دۇچ كېلىمىز ۋە ئەنئەنىنى ئۇلاش (داۋاملاشتۇرۇش) كېرەكلىكىنى هېس قىلىمىز. ئەنئەنىنى راۋاجلاندۇرۇشتا، ئەنئەنە هازىرقى زامان كىشىلىرى ئۈچۈن نېمىلەرنى بىلدۈرىدىغانلىقى، ئەنئەنىنىڭ نىسبىي ئەھمىيىتى، ئەنئەنىنىڭ هازىرقى زاماندىكى فۇنكسىيىسى، رولى، شۇنىڭدەك يوشۇرۇن تەسىرىنى ۋە هەرىكەت كۈچىنىڭ مەنبەسى ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك.

بىز نىسبەتچىلىك دەۋرىدە ياشاۋاتقانلىقىمىز ئۈچۈن ئەنئەنىۋى مەنىۋى بايلىق يېڭى تارىخىي شارائىتتا رېئاللىق بىلەن ئۇنۇملۇك ماسلىشىپ كېتەلمەسلىكى مۇمكىن.

جۇڭگو مەدەنىيەت ئەنئەنىسى «4 ـ ماي» دەۋرىدە ئەمەس، بەلكى 20 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ئېچىكى جەھەتتىن بەربات بولۇشقا باشلىدى، دېگەن قاراشنى بىر قىسىم تەتقىقاتچىلار ياقلايدۇ. جۇملىدىن ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئەنئەنىسىمۇ 20 ـ ئەسىرنىڭ ئالدىنقى چارىكىدە پەيدا بولغان «جەدىتچىلىك» (يېڭىلىق يارىتىقۇچىلار نۇقتىسىنەزىرى) هەرىكىتىدە خىرىسقا دۇچ كەلدى، لېكىن بەربات بولمىدى؛ 20 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرقى چارىكىدە ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئەنئەنىسى ئىسلاهات ۋە ئېچىۋېتىش شارائىتىدىن مەيدانغا كەلگەن ئالەمشۇمۇل تەرەققىياتتىن ئىبارەت چوڭ خىرىسقا دۇچ كەلدى.

مەدەنىيەتتە يېڭىلىق يارىتىلمىسا، خىرىس ئالدىدا هالاكەتكە يۈزلىنىدۇ. مەدەنىيەتتە يېڭىلىق يارىتىش مەدەنىيەتنىڭ جېنى، ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ روهى ۋە خسلىتىدۇر. ئىلغار مەدەنىيەتنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇشنىڭ بىردىنبىر يولى مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتتىن ئاكتىپ هالدا

يېڭىلىق يارىتىشتا. ئەمما، كونا مەدەنىيەتنى چۆرۈۋېتىپ، يېڭى مەدەنىيەتنى ئۆزگىدىن شۇنداقلا قوبۇل قىلىش ئە- مەس، بەلكى كونىسى ئاساسىدا يېڭىلىق يارىتىش. ھازىرقى تاۋارلاشقان، تېخنىكىلاشقان جەمئىيەتتە، جەمئىيەتنى ئىشقا سالىدىغان قانۇنىيەتنى تاۋارلىشىش—تېخنىكىلىشىش ئاساسى بەلگىلەيدۇ. تاۋارلىشىش — تېخنىكىلىشىش ئاساسى تەبىئى يوسۇندا كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش تەرزلىرى ۋە روھىي ھالەت- لىرىگە قاتتىق ۋە چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىدۇ. مەدەنىيەتنىڭ جۇملىدىن ئەنئەنىنىڭ كونا ۋە سەلبىي تەرەپلىرى جەمئى- يەتنى ئىشقا سالىدىغان قانۇنىيەتلەرگە ئۇيغۇن كەلمەي قا- لىدۇ. بۇ ھالدا، كونا ۋە سەلبىي تەرەپلەرنى ئۆزگەرتىش، زۆرۈر تېپىلغاندا قايتىدىن قۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. دېمەك، ئەنئەنىگە مۇجەسسەملەنگەن مەزمۇنلاردىن ئۇيغۇر- ئۆرپ ـ ئادەت، سەنئەت ۋە ياشاش ئۇسۇللىرىدا يېڭى- لىقنى قوبۇل قىلىش، يەنى يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئىلغار مەدە- نىيەتتىكى ئۇچ يۆزلىنىشكە ۋە ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ ئىل- ھىيلىقىغا ماس كەلمەيدىغان كونىلىقلاردىن ۋاز كېچىش، بولۇپمۇ ئۆرپ ـ ئادەتكە سىڭىۋالغان يامان ئىللەتلەرنى ئۆزگەرتىش—بۇ مىللىي ساپانى يۇكسەلدۇرۇشنىڭ تەقەز- زاسى. يېڭىلىقنى قوبۇل قىلىشتا ئىككى خىل خاھىشنىڭ تۇغۇلۇشى تەبىئىي. بىر خاھىش شۇكى، باشقىلاردىن (بو- لۇپمۇ غەربلىكلەردىن، كونىچە ئېيتقاندا نىسارالاردىن) ئۆ- گىنىش ۋە يېڭىلىق قوبۇل قىلىشنى يەكلەش پوزىتىيىسىدە بولۇش. بۇنداق خاھىشقا يېتەكچىلىك قىلىدىغان كۆز قا- راشنىڭ ماھىيىتى شۇكى، ئۆزگىلەردىن ئۆگىنىپ، شۇلار قىلغانىنى قىلسا، شۇ قەۋمدىن سانىلىپ قالىدۇ. ۋەھالەنكى، بىز «نىسارالار» دىن نۇرغۇن پەن ـ تېخنىكا يېڭىلىقلىرىنى ئۆگەندۇق. مەسىلەن، ئاددىيسى ماشىنا ـ تراكتور، پويىز، ئايروپىلان، تېلېگراف ۋە ھاكازا، ھەتتا ئىگىن ـ ئاياغ، يې- مەك ـ ئىچىمەك، كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى جەھەتلىرى- دىمۇ كۆپ نەرسىلەرنى قوبۇل قىلدۇق. ئەمما «نىسارالار» غا ئۆزگىرىپ كەتمىدۇق. بۇ يەردىكى مۇھىم نۇقتا شۇكى، ئۇلاردىن ئۆگەنگەندە چىرىك ئىدىيە ـ ئەخلاق ۋە يامان ئىللەتلەرنى يۇقتۇرۇۋالماسلىق كېرەك؛ يەنى ئەقىدە ـ مە- نىۋىيەت ئالاھىدىلىكىمىزنى ساقلاش كېرەك. بۇ ھەل قىل- غۇچ ئۇلچەم.

يەنە بىر خاھىش شۇكى، يېڭىلىق يارىتىش دەپ، ئۇزاق زامانىدىن كېلىۋاتقان ئېسىل مەدەنىيەت ئەنئەنىسىنى بىر يولىلا ئىنكار قىلىپ، كونىلىققا چېقىرىۋېتىش، ئەنئەنىنى دا- ۋاملاشتۇرۇشنى مۇتەئەسسىپلىك دەپ ئەيىبلەش، يەنى مىل- لىي ئەنئەنىنى ياقتۇرماسلىق قارىشىدا بولۇش. بۇ ئىنكار- چىلىقتۇر. بۇ خاھىشنى قوللىغانلىق ئۆزلۈكنى ئۇنتۇغانلىق بولىدۇ. ئۆزلۈكنى ئۇنتۇغان ئادەم ئۆز مىللىتىنى ئۇنتۇيىدۇ.

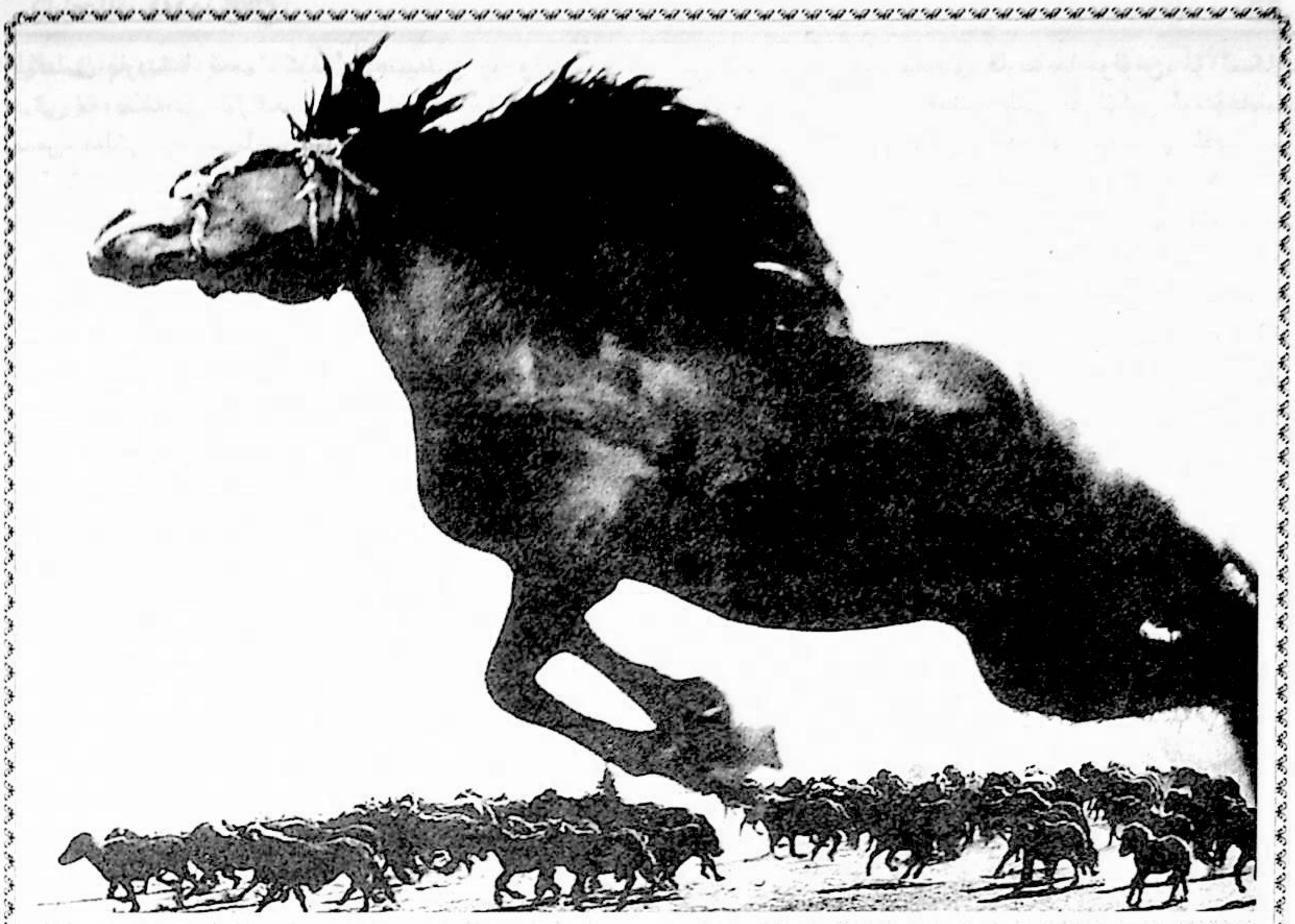
ئىلغار مەدەنىيەت سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكىگە ماسلىشىشى شەرت. شۇنداق ئىكەن، مەدەنىيەت ئەنئەنىسىمۇ بازار ئىگىلىكىنىڭ قانۇنىيەتلىرىگە دۇچ كېلىدۇ.

بازار ئىگىلىكى تارىخىي يەكگۇنلىنىشنىڭ ئاساسلىق سەۋەبى. بازار ئىگىلىكى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشنى ياخشىلاش بىلەن بىللە، دۇنيانى چۈشىنىشىنىمۇ ئۆزگەرتىۋەتتى. بازار ئىگىلىكى بىر خىل ئىقتىسادىي قۇرۇلما، شۇنىڭدەك مۇ- كەممەل بىر يۇرۇش قىممەت سىستېمىسىدۇر، ھەتتا ئۇنى بىر خىل ئىدېئولوگىيە دېيىشكىمۇ بولىدۇ. بازار ئىگىلىك- نىڭ ئەڭ تۈپ چىقىش نۇقتىسى شەخسنىڭ نەپسىنى ئېتىراپ قىلىشتۇر. كىشىلەر كۆپ ھاللاردا بازارغا قانداقتۇ ئالىيجانا- ب مەقسەتنى كۆزلەپ ئەمەس، مەنپەئەتنى ـ پايدا ـ نەپنى كۆزلەپ كىرىدۇ. شۇڭا، مەنپەئەتپەرەسلەشكەن قىممەت قا- رىشى بازار ئىگىلىكىگە تاينىنىپ ئۆسىدۇ ۋە كىرمەيدىغان تۆشۈكى يوقتەك سىڭىش قۇدرىتى بىلەن كىشىلەر تۇرمۇ- شىنىڭ ھەممە تەرىپىگە سىڭىۋېرىدۇ؛ ماسلاشقانلار راۋاج تاپىدىغان، قارشىلاشقانلار ھالاك بولىدىغان ۋەزىيەتنى شەكىللەندۈرىدۇ. بازار ئىگىلىكى ئىنسانىنىڭ قانۇنىيلىقى كونترول قىلىۋاتقان رېئاللىقنى ئىلكىگە ئېلىۋالدى. ئۇنىڭ قانۇنىيىتى شۇكى، پايدا ـ نەپ (مەنپەئەت) ئەڭ چوڭ پ- رىنسىپ. بۇ پرىنسىپ ئالدىدا ۋىجدانىنىڭ قارشىلىقى كۈچ ئېلىشالمايدۇ، شەخسلىك (شەخسىي پەزىلەت، ئىندىۋىدۇ- ئاللىق)نى ساقلاپ قېلىش ئىنتايىن تەس. بولۇپمۇ بازار ئاخىرلىشىشنى ئېتىراپ قىلمايدۇ، غايىچىلىكنىمۇ ئېتىراپ قىلمايدۇ.

دېمەك، ئىلغار مەدەنىيەت بازار ئىگىلىكىگە يۆزلەن- گەنده، مەدەنىيەتنىڭ ئەنئەنىسىنى داۋاملاشتۇرۇش مۇھىم مەسىلە بولۇپ قالدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھازىر پۇقرالارنىڭ ئەخلاق قۇرۇلۇشى تەكتلىنىۋاتىدۇ. ئېسىل ئەدەب ـ ئەخ- لاق مىزانلىرىغا رېئايە قىلىشنى تەكتلەش خەلقنىڭ جانجان مەنپەئىتىگە بېرىپ تاقىلىدۇ. مۇشۇنداق شەرتلىرى بولغاچقا، بىز دەۋاتقان بازار ئىگىلىكى سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلە- كىدۇر.

باش شۇجى خۇجنتاۋنىڭ «بىرىنچى ئىيۇل نۇتقى» ۋە ئۇ شەرھلەنگەن ماقالىلارنى ئۆگىنىشتىن ھاسىل قىلغان چۈشەنچىلىرىمنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ مۇلاھىزىسىگە سۇندۇم. تەقرىز قىلغايلا.

تىلشۇناس، ئەدەب، تەتقىقاتچى، جامائەت ئەربابى، مۆھتەرەم ئىمىن تۇرسۇن ئەپەندىنىڭ 80 ياشقا تولغانلىقىنى قۇتلۇقلايمىز

باشتىن كەچۈردۈم ھەم پۈتتۈم

ـــبېيجىڭ ھازىرقى زامان ئەدەبىياتى سارىيىدا سۆزلەنگەن نۇتۇق

جۇ تاۋ

مەن ئالدى بىلەن كۆپچىلىكنىڭ يىراق چېگرىدىن كەلـ
گەن بىر يازغۇچىنىڭ، شۇنداقلا بىر ھەربىينىڭ ھاياتلىق،
ئەدەبىيات، كىشىلەرنىڭ مەنىۋىيىتى، رېئال دۇنيادىكى توقۇـ
نۇشى ۋە كېلىشىشلىرى قاتارلىقلار توغرىسىدا «ساتىدىغان»
گەپلىرى ئۈچۈن ئاتايىن قەدەم تەشرىپ قىلغانلىقىغا كۆپتىن
كۆپ رەھمەت ئېيتىمەن. خوش، ئۇنى نېمىشقا گەپ سېتىش
دەيمىز؟ كىچىك چاغلىرىمدا بىر قورۇدا بىللە ئۆسكەن بىر
دوستۇم بار ئىدى، ئىككىمىزنىڭ پارىكى زادى تۇگىمەيتتى.
بىر قىشلىقى ئاشۇنداق مۇڭدىشىپ تۇرساق، دوستۇمنىڭ ئا ـ
تىسى چىقىپ: «شۇنچە قاتتىق قار يېغىۋاتسا، تېخىچە سىرتتا
گەپ سېتىۋاتامسىلەر؟» دېگەنىدى. ئۇ كىشى پاراڭلىشىشنى
«گەپ سېتىش» دەيتتى. مېنىڭچە، بۇگۈنكى ئەنجۇمەنـنى
ساۋاق بېرىش ئەمەس، كۆپچىلىك بىلەن ئەسرارلـشـش،
نەچچە مىڭ چاقىرىم يىراقتىن كەلگەن، بىر خىل يېزىق قولـ
لىنىدىغان ھەر خىل ياشتىكىلەر ئارىسىدىكى قەلبىلەر سىردـ
شىشى دەپ چۈشىنىش كېرەك. مانا مۇشۇنداق كەڭ ـ كۇشا ـ
دە، ئوچۇق ـ ئاشكارە پاراڭنىڭ ئـۆزى جـەزمـەن «گـەپ
سېتىش» بولىدۇ. مېنىڭ «گەپ ساتتى» دېگىنىم ئەنە شۇ.

مەن بېشىمدىن ئۆتكەنلەرنى سۆزلىمەكچى. مەن نېمىشقا
كەچمىشلىرىمنى سۆزلەيمەن؟ چۈنكى مېنىڭ ئىجادىيىتىم بە ـ
لەن كەچمىشلىرىم گىرەلىشىپ كەتكەن. بىر ئادەم مۇشۇنداق
كەچۈرمىشلەرنى باشتىن ئۆتكۈزمەي، مۇشۇنداق ھېس ـ ـ
تۇيغۇلاردا بولماي تۇرۇپ بىر نەرسە يازالمايدۇ. بىر ئادەم
ئۆزىنىڭ ھايات مۇساپىسىنى قەدىرلىمىسە، ئىجادىيەت بىلەن
شۇغۇللانمايدۇ.

بالىلىق چاغلىرىمدا بېيجىڭدا بىرنەچچە يىل تۇرغانمەن.
مەن 1949 ـ يىلى ئاتا ـ ئانام بىلەن بېيجىڭغا كەلگەنىدىم. ئۇ
چاغدا تېخى ئۈچ ياشتا ئىدىم. كېيىن ئاتام شىنجاڭغا يۆتكەلـ
دى، شۇنىڭ بىلەن مەنمۇ شىنجاڭغا كەتتىم. تۇرمۇشتا تاسا ـ
دىپىي يۇز بېرىدىغان زور بۇرۇلۇش ۋە كۆچۈشلەر كىشـ
لەرنىڭ ھاياتىدا غايەت زور ئۆزگىرىش پەيدا قىلىدۇ. ئەمما
ئەينى چاغدىكى بىر ئۆسمۈر بۇنداق ئۆزگىرىشنى قانداقمۇ
ئاڭقىرالىسۇن. شۇ چاغدا شىنجاڭغا بارىدىغانلىقىمىزنى ئاڭ ـ
لاپ، «ئەمدى مەكتەپتە ئوقۇمايدىغان بولدۇم، كۆندە ئات

منسەم، كىگىز ئۆيلەردە ياتسام، نېمىدېگەن كۆڭۈللۈك ـ ـ ھە» دەپ بۆلەكچە يايراپ كەتكەنلىكىم ھېلىمۇ ئېسىمدە. ئاتام: «سەن دېگەن بالىلارنىڭ چوڭى، سېنى بىرەر دوستۇم ياكى سەپدىشىمغا تاپشۇرۇپ قويايلى، سەن بېيجىڭدا قېلىپ، ئوقۇشۇڭنى ئوقۇ» دېسە، مەن «ياق، شنجاڭغا بارىمەن» دەپ تۇرۇۋالدىم. ئۇ چاغلاردا شنجاڭغا بېرىش بەك جاپالىق ئىدى. ھېلىمۇ ئېسىمدە، ئۇ شنجاڭدا ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغان چاغ ئىدى. بېيجىڭدىن تەخمىنەن بىرنەچچە مىڭ كادىر يۆتكەلدى. ئۇ چاغدا شنجاڭغا قانداق ماڭاتتۇق دېـ مەمسىلەر، پويىز بىلەن شۆشۈگشياغچە بېرىۋېلىپ، ئۇنىڭ نېرىسىغا ھەربىيلەرنىڭ قارا ماشىنىسىغا ئالمىشاتتۇق. ماشـ ىنىڭ كوزۇپىغا ماشرەڭ بىرزىنت يېپىلغان، ئالدى تەرىپىگە پىلىموت ئورنىتىلغانىدى. نېمىشقا پىلىموت ئورنىتىدۇ؟ ئەينى چاغدا شنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغان بولسىمۇ، ۋەـ زىيەت يەنىلا ناھايىتى قالايمىقانىدى. ئوسمان باندىت دېـ گەندەكلەر ماشىنا كالونلىرى ۋە خادىملارغا دائىم دېگۈدەك تېگىش قىلىپ تۇراتتى. شۇنداق قىلىپ، ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ھىمايىسىدە چېگرا رايونىغا يارەمگە باردۇق.

مۇھىت كىشىنى ئۆزگەرتىدۇ، تەقدىرنى ئۆزگەرتـــىدۇ. كېيىنچە، بۇ مەسىلە پات ـ پات كاللامغا كىرىۋالىدىغان بولـ دى. ھەر قېتىم بېيجىڭغا كەلگىنىمدە بېيجىڭنى ھەم ئۆزۈمگە تونۇشتەك، ھەم ناتونۇشتەك ھېس قىلىمەن. تونۇشتەك ھېس قىلىشىمدىكى سەۋەب، مەن مۇشۇ يەردە ساۋاتىمنى چىقارغان. مەن خەيدىيەن رايونى، بېيجىڭ چەت ئەل تىللىرى ئىنستـ تۇتىدا تۇرغان. بىر يىلى مەن بېيجىڭ چەت ئەل تىلـــلـــرى ئىنستىتۇتىغا بېرىپ، ئەينى يىللارنىڭ ئىزنالىرىنى ئـــزدەپ باقتىم. نەتىجىدە خېلىغىچە ئىزدەپمۇ ھەتتا بىرەر پارچە تو ـ نۇش خىشنىمۇ ئۇچرىتالمىدىم. بۇنداق ئۆزگىرىشنى ھەر قېـ تىم بېيجىڭغا كەلگىنىمدە چوڭقۇر ھېس قىلىمەن. مەن دائىم مۇنداق ئويلايمەن: مۇبادا ئاتام بېيجىڭدىن ئايرىلىپ شنـ جاڭغا كەتمىگەن بولسا، مەن جەزمەن بېيجىڭدا ياشاۋەرگەن، قويۇق بېيجىڭ تەلەپپۇزىدا سۆزلەيدىغان، بېيجىڭنىڭ بۇـ لۇڭ ـ پۇچقاقلىرىدىن تارتىپ بەش قولدەك بىلىدىغان، كـ چىكمىدە بىللە ئوينىغان، باشلانغۇچ، ئوتتۇرا، ئالىي مەكتەپـ لەردە بىللە ئوقۇغان نۇرغۇن دوست ـ بۇرادەرلـــىرىم بـــار، ئىجتىمائىي ئالاقەم قويۇق بىر ئادەم بولۇپ قالغان بولاتتىم. ئۇ چاغدا مەن زادى نېمە ئىش قىلغان بولاتتىم؟ ھازىر بۇنى تەسەۋۋۇر قىلالمايمىز، قانداق ئېھتىماللىقنىڭ بولىدىغانلىقىغا بىر نېمە دېمەك تەس. مەنلا ئەمەس، مۇشۇ يەردە ئولتۇرغان ھەممەيلەننىڭ ھاياتىدا بەزى جىددىي بۇرۇلۇشلار، ئاچاللار بولغان. تۇرمۇشتا بىلىپ ـ بىلمەيلا باشقا بىر خىل ھايات يولىغا كىرىپ قالىدىغان ئىشلار بولۇپ تۇرىدىكەن. بۇنداق ھايات يولىنى ئۆزگەرتكىلى، ئالدىنئالا پەرەز قىلغىلى بولـ مايدىكەن. ئەگەر بېيجىڭدا تۇرۇۋەرگەن بولسام قانداق بولار ئىدى؟ نېمە قىلىدىغانلىقىمنى ئۆزۈممۇ قىياس قىلالمايمەن، گەدەبىيات كەسپى بىلەن شۇغۇللىنامدىم ـ يوق، بۇنىمۇ بىلـ مەيمەن. بىرەيلەن: «مەيلى قەيەرلا بولمىسۇن، باشلىنىش نۇقتىسى ئىنتايىن مۇھىم» دېگەنىكەن. مېنىڭ ھاياتىمـــنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى گەسلىدە بېيجىڭ ئىدى. ئېسىمنى تاپقۇـ دەك بولغۇچە، تۇيۇقسىزلا شنجاڭ بولۇپ قالدى. شنجاڭغا بارغاندىن كېيىن، شنجاڭ مېنىڭ باشلىنىش نۇقتامغا، مېنىڭ يۇرتۇمغا، مەن يىلتىز تارتقان ماكانغا ئايلاندى. شۇ تۇرغانچە شنجاڭدا 40 نەچچە يىل تۇردۇم. 40 نەچچە يىل مابەينىدە مەن ھەر يىلى دېگۈدەك بېيجىڭغا كېلىپ تۇردۇم. بەزىدە يىلدا بىر قېتىم، بەزىدە ئىككى قېتىم كەلدىم. بېيجىڭدىمۇ نۇرغۇن دوستۇم بار. مەن بېيجىڭ ۋە بېيجىڭدىكى دوستلـ رىمنى ئۆزۈمنىڭ ئەدەبىي جەھەتتىكى، مەدەنىيەت جەھەتتـ كى شۇنداقلا ۋۇجۇدۇمدا توختاۋسىز سوقۇۋاتقان ئوتـــتـــۇرا تۇزلەڭلىك مەدەنىيىتى تومۇرىنىڭ ئۆرنىكى قىلىپ كەلدىم. مەن بۇنى داۋاملىق ساقلاپ قېلىشىم كېرەك. ناۋادا مەن ئۇـ زۇل ـ كېسىل شنجاڭچە بولۇپ كەتكەن بولسام، ھازىرقـ دەك ئەسەرلەرنى يازالمىغان بولاتتىم، ناۋادا مەن ئۇزۇل ـ ـ كېسىل بېيجىڭچە بولۇپ كەتكەن بولسام، يەنىلا ھازىرقىدەك ئەسەرلەرنى يازالمىغان بولاتتىم. شۇ ۋەجدىن مەن بۇلارنىڭ ھەممىسى بېيجىڭدىكى دوستلار بىلەن پىكىرلىشىپ تۇرغاڭـ لىمقىم بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك، دەپ ئويلايمەن. مەن باشتىن ئاخىر ئۆز ئورنۇمنى تېپىۋېلىش ئۈچۈن تىرىشىۋاتـــمـــەن. مەيلى ئىدىيە، ئەدەبىيات ياكى تۇرمۇش پوزىتسىيىسى جەـ ھەتتىكى ئورنۇم بولسۇن، مەن بۇلارنى بېيجىڭدىن تاپالايـ مەن. بۇ ئورۇن مېنى شنجاڭدىكى نۇرغۇن دوستلىرىمدە پەرقلەندۇرۇپ تۇرىدۇ. ئۇلارغا مەندە ئۆزگىچە بىر نەرسـ بارەدەك تۇيۇلىدۇ، ئەمەلىيەتتە، دەل مۇشۇنداق سېلىشتۇرمـ مېنى كۆپ نەرسىلەرگە ئىگە قىلغان. مۇنداقچە ئېيتـقـانـدا، بېيجىڭ مەن ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم. بىر ئېغىز سۆز بىلەن ئېيتقاندا، ئەگەر جۇتاۋ دېگەن ئادەمنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ قىمـ مىتى بار دېيىلسە، ئۇنىڭ قىممىتى 20 ـ ئەسىردىكى ئوتتۇرا تۇزلەڭلىك مەدەنىيىتى بىلەن غەربىي دىيارنىڭ مەدەنىيىتىنى بىرقەدەر كەڭ دائىرىدە بىرلەشتۇرگەنلىكىدە، ئۇنىڭ ئۆزگـ نىڭ ئورنىنى سەگەكلىك بىلەن تونۇپ يەتكـــەن يـــازغـــۇچى بولغانلىقىدا. شۇڭا مەن ئۆزۈمنى ئۆز مىللىتىمىزنىڭ مەدەنـ يىتى ـ ئوتتۇرا تۇزلەڭلىك مەدەنىيىتىنى يوقىتىپ قويـــمـــاي، ئۇنى ئۆزۈمنىڭ ئىدىيە، ئەدەبىيات، روھ جەھەتتىكى داۋاملىق قۇۋۋەت ئالىدىغان جان تومۇرۇم قىلىپ كېلىۋاتىمەن، دەپ ئويلايمەن. يەنە بىرى، مەن مۇشۇنداق نەزەر بىلەن مۇشۇنـ داق نۇقتىدا تۇرۇپ، شنجاڭدىن ئىبارەت بۇ زېمىننى كۆـ زەتكەن، ھېس قىلغان چېغىمدا، تەبىئىيكى، باشقىلار ھېس قىلالمىغانىنى ھېس قىلالايمەن. يەنە كېلىپ مەن شنجاڭدا شۇنچە ئۇزاق تۇرغان، تەڭرىتاغلىرىنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىنى كېزىپ چىققان بولغاچقا، ئىچكىرىدىكى يازغۇچىلار ھېس قـ لالمىغان، ھېس قىلمىشقا پۇرسەت بولمىغان نەرسىلەرنى ھېس

قىلدىم. مېنىڭ «باشتىن كەچۈردۈم» دېگىنىم ئەنە شۇ.

هاياتىمدىكى چوڭ بۇرۇلۇشتىن كېيىن ئۆزۈمنىڭ تۇرمۇش يولىغا قەدەم قويدۇم. بۇ تۇرمۇش يولى مېنىڭ تەقدىرىم ئىدى. مەن تەقدىرىمنى قوبۇل قىلدىم، ئەمما بويسۇنمىدىم ھەمدە مۇشۇنداق تۇرمۇش ۋە تەقدىرنى ياقتۇرۇپ قالدىم. ئۇ بارا ـ بارا هاياتىمنىڭ ئىنتايىن مۇھىم بىر قىسمىغا ئايلاندى. مەن ئىلدا «قايتا تەربىيە» ئالدىم. بۇ جەريانىدا چىدىغۇسىز ئازابلارغا، سياسىي بېسىمغا، جۇملىدىن چىدىغۇسىز تۇرمۇش، جاپا ـ مۇشەققەتكە بەرداشلىق بەردىم. ئۇ چاغلاردا «سىياسىي زىيالىي» قاتارىدا بىزمۇ «پاكىز زىيالىي» سانىلىپ كەتمەسلىك كېرەك، ھەربىي قىسىم دېھقانچىلىق مەيدانىدىكىلەرنىڭ نەزىرىدە ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىلىدىغان جىنايەتچىلەردىن ئانچە كۆپ پەرقلەنمەيتتى. گازارما رايونىدىن 25 مېتىر يىراقلىققا بېرىش ئۈچۈنمۇ رۇخسەت سوراشقا توغرا كېلەتتى. بىر قوتان پادىنمۇ ئۇنچىلىك چىلىك تۇتماس بولغىيتتى. توڭگۇز باققانلارمۇ بەزىدە توڭگۇزلارنى ئانچە ـ مۇنچە يايلاپ كېلىشكە قويۇپ ۋېتىدۇ. بۇ يەردىكىلەر ئادەمغۇ؟ ئۇ يەردە ئەمگەك ناھايىتى ئېغىر ئىدى. بىز يەتتە ئادەم تۆت ئات قېتىپ سۆرەيدىغان، يۈكى بىر خامان ۋەزنىدىكى هارۋىنى توپلىق يولدا ئىتتىرىشىپ، شەرقىي مەيداندىن غەربىي مەيدانغا ئېلىپ كەلگەندۇق. شۇ چاغدا يەتتە ئادەم بىلەن تۆت ئاتنىڭ كۈچىنى چىرىشقا مەجبۇر بولدۇق. كوماندىر «بىر ۋەزىپە تاپشۇرۇرىمەن، ئۇ ياققا بېرىپ هارۋىنى سۆرەپ كېلىڭلار» دېسە، بېرىپتۇق. قارىساق، بۇ تۆت ئات قاتىدىغان چوڭ هارۋا ئىكەن. بۇنى كۆرۈپ، نېمە قىلىشىمىزنى بىلمەي گاڭگىراپ قالدۇق. ئەمما هەربىي بۇيرۇق هەممىدىن مۇقەددەس ئىدى. ئىلاجسىز هارۋىنى سۆرەشكە باشلىدۇق. ئارىمىزدا لىيۇياۋخۇا ئىسىملىك، 80 نەچچە كىلوگرام كېلىدىغان بىرەيلەن بار ئىدى، ئۇ هەممىمىزدىن بەستلىك بولغاچقا، ئۇنى شوتىغا قوشتۇق. هازىر مەن 83 كىلوگرام كەلگىنىم بىلەن ئەينى ۋاقىتتا ناھايىتى ئورۇق ئىدىم، شۇنداقتىمۇ هارۋىنى بار كۈچۈم بىلەن ئىتتىرەتتىم. بىز كەچ كىرگىچە توققۇز كىلومېتىر مۇساپىنى بېسىپ، ئاخىر هارۋىنى تۇرالغۇمىزغا ئېلىپ كەلدۇق. كېلىپلا كوماندىرغا: «دوكلات، كوماندىر، هارۋىنى ئېلىپ كەلدۇق» دەپ دوكلات قىلدۇق. «راستمۇ؟»، «راست». ئۇنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەي قالدى. يەتتە ئادەمنىڭ تۆت ئاتنىڭ كۈچىنى چىقىرىشى ئاسان ئەمەس ـ تە. ئەڭ ئازابلىق تۇرمۇش ئات ئېغىلىدا تۇرۇش ئىدى. قەھرىتان قىش كۈنلىرى سىرتتا قاتتىق قار ياغاتتى. ئات ئېغىلىنىڭ پەنجىرى ئوچۇق ئىدى. ئاخىر بىز پەنجىرىنى قوناق شېخى بىلەن توسۇپ قويدۇق. ئېغىلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئازراق قوناق شېخىنى دۆۋىلەپ ئوت قالاپ، كۆچسىز ئوتنىڭ تەپتى بىلەن قۇلاقچىلىرىمىزنى چۈمكەپ كىيىپ، ماسكا تاقاپ، كىيىم ـ كېچەكلىرىمىزنىڭ ئۈستىگە جۇۋا كىيىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە يوتقان يېپىنىپ ئۇخلايتتۇق. چاشقانلار باشلىرىمىزدا يۈگۈرۈشۈپ يۈرەتتى. بىز مۇشۇنداق مۇھىتتىمۇ ياشىغاندۇق. ئەمما كېيىنچە ئويلاپ كۆرسەم، يۈرىكىمگە ئورناپ كەتكىنى، ئۆمۈربويى ئېسىمدىن چىقمايدىغىنى، يازغانلىرىمنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ ئېسىل نەرسىلەر مۇشۇ مەزگىلدىكى تۇرمۇش ئىكەن. شۇڭا ئازاب ـ ئوقۇبەتمۇ گۈزەللىكنى يارىتىدۇ، دېگىنى بىكار ئېيتىلمىغان.

مەن ئازاب ـ ئوقۇبەتكە مەدھىيە ئوقۇمايمەن، ئەمما مەن ئاشۇنداق ئازاب ـ ئوقۇبەتلىك تۇرمۇشتا گۈزەللىكنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى بارا ـ بارا هېس قىلدىم. مىسال ئۈچۈن كۈنەس يايلىقىنى ئالايلى. كۈنەس دەريا‌سى هەقىقەتەن كىشىنى مەھلىيا قىلىدۇ. كېيىنچە ئۇلار مېنى ئىلى دەريا‌سى كېچىكىگە كېمە‌چىلىككە ئەۋەتتى. تەكشى يۈزلۈك چوڭ بىر كېمىگە دەريادىن ئۆتىدىغان ماشىنا ۋە ئادەملەرنى سېلىپ دەريادىن ئۆتكۈزەتتۇق. مەن بىر مەزگىل ئارقان يۆگىدىم. شۇ چاغلارنىڭ ماڭا بەرگەن تەسىرى بەك چوڭ بولدى. ئادەم قالمىغان چاغلاردا مەن يايلاقتا لاغايلاپ يۈرۈپ ئۇياق ـ بۇياققا نەزەر سالاتتىم. ئورمانلىققا، دەريا‌غا، دولقۇنسىمان زېمىنغا زەن سالاتتىم. مەن بۇ قاتتا تۇرۇپ چىغرىقنى ئايلاندۇراتتىم، قازاقلار ئاتلىق كېلىپ كېمىگە چىقاتتى. ئۇلار ئۇ چەتتە تۇرۇپ ۋارقىرىشاتتى، مەن بۇ قاتتا تۇرۇپ قولۇمنى پۇلاڭلىتىپ، كېمىنى ئۇ قاتقا ئۆزىتىپ بېرەتتىم. ئۇلار كېمىگە چىقاتتى. بۇلارنىڭ هەممىسى مەندە جانلىق تەسىرات پەيدا قىلغانىدى. قازاقلار ئۇ قاتتىن كېلىۋاتقاندا يول بويىدىكى بىكەتۈەن دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئىتلىرى ئېلىشىپ قالغاندەك جان ـ جەھلى بىلەن قاۋاپ، ئۇلارنى قوغلايتتى. قازاقلار ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ قاچاتتى. ئېگىشىپ تۇرۇپ قولىدىكى قامچىسى بىلەن ئىتلارنى ساۋايتتى، ئىتلار ئاغرىقتىن كاڭشىپ كېتەتتى. ئىتلارنىڭ نالىسى خۇددى ئادەمنى تىللىغاندەكلا ئاڭلىناتتى. كېيىن ئۇلار كېمىنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئاتتىن چۈشمەيلا كېمىگە چىقاتتى. كېمە قېلىن ياغاچتىن ياسالغانىدى. ئات تاقىسىدىن چىققان ئاۋازلار ئۇسسۇلغا دەسسەۋاتقان قەدەملەردەك ئاڭلىناتتى. بەزى ئاتلار كېمىنى پۇراپ بېقىپ قورقۇپ، كەينىگە داجىپ تۇرۇۋالاتتى. قازاقلار ئاتنى كېلىشتۇرۇپ بىرنى قاماپ چىلاپ قويسا، ئات بىر سەكرەپلا كېمىگە چىقاتتى ـ دە، ئېگىز پاشنىلىق ئاياغ كىيىۋالغان ئاياللاردەك بىر مەھەل دەلدۇنۇپ، ئاندىن ئۆزىنى رۇسلىۋالاتتى. مەن كۆز ئالدىمدىكى قىزىقچىلىقلارنى كۆرگەچ چىغرىقنى ئايلاندۇراتتىم. ئۇلار كېمە ئوستىدە هاراق ئىچىپ، خۇش كەيپ ناخشا ئېيتىشاتتى. ئېتى بىلەن بىر ـ بىرىنى دەريا‌غا چۈشۈرۈۋەتمەكچى بولۇشۇپ چاقچاقلىشاتتى. ئاتلار بىر ـ بىرىنى قىستاپ سۈركىلەشەتتى. شۇ چاغدا سىزگە تۇرمۇشنى ئۆزىڭىز سۆرەپ كېتىۋاتقاندەك، «تىنچ دون» سىزنىڭ ئىلكىڭىزدە تۇرغاندەك تۇيۇلاتتى. مەن ئۇلارنى دەريادىن ئۆتكۈزۈپ قويىاتتىم. شۇڭا بۇ مەزگىلدىكى تۇرمۇش قانچە جاپالىق بولسىمۇ، مۇشۇنداق گۈزەل نەرسىلەر ماڭا كۈچلۈك تەسىر قىلغانىدى. سياسىي جەھەتتە بېسىم، تۇرمۇشتا باراۋەرسىزلىك، جىسمانىي جەھەتتە ئازاب ـ ئوقۇبەتكە دۇچار بولغاندا بۇنداق گۈزەللىككە سەزگۈر بولۇپ كېتىدىكەنسىز. شۇ چاغدا سىزنىڭ گۈزەللىككە بولغان چۈشەنچىڭىز ۋە تونۇشىڭىز كاللىڭىزنى چىر-

مۇالىدىكەن. ئاندىن سىز ئورمانلىقتا ئولتۇرۇپ بۇلغۇنغا قارايسىز. ئۇنىڭ رەڭگى قارىدەك ئاق بولىدۇ. مەن ئەسلىدە ئۇنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيتتىم، بۇنداق ھايۋاننى كۆرمىگەنىدىم. ئۇنىڭ قاپقارا كۆزلىرى پارقىراپ تۇرىدۇ. ئېھتىياتسىزلىقتىن كۆزىڭىزنى چىمچىقلىتىپ قويىسىڭىز، ئۇنى كۆزىدىن يىتتۈرۈپ قويىسىز. ئۇ سىزگە تىكىلىپ قاراپ تۇرىدۇ. بۇلغۇن ھەقىقەتەن چىرايلىق ھايۋان. ئۇنىڭ قاپقارا كۆزلىرىدىكى نۇرلاردىن ساددىلىق، گۆدەكلىك، سىزدىن ئېھتىيات قىلىۋاتىدۇ. سىز ئۇنىڭغا تىكىلگىنىڭىز چە، كۆزىڭىزنى چىمچىقلىتىپ قورقۇتۇپتىشكىمۇ پېتىنالمايسىز. سەللا ئېھتىياتسىزلىق قىلسىڭىز، ئۇ كۆز ئالدىڭىزدىن غايىب بولىدۇ. ئۇنىڭ سۈرئىتىنىڭ تېزلىكىدىن يۈگۈرۈپ ماڭدىمۇ، ئۇچۇپ كەتتىمۇ ياكى بىرەرى ئۇنى ئېلىپ كەتتىمۇ، بىلمەيلا قالىسىز. ئۇنى ئېلىپ كېتىپ بېقىۋالغۇڭىز كېلىدۇ. لېكىن بۇلغۇن ئىنتايىن ۋەھشىي گۆشخور ھايۋان، ئۇ بارمىقىڭىزنى چىشلەپ ئۈزۈۋالالايدۇ. ئۇلار ئۇنى سۇ چاشقىنى دەپ ئاتىشىدىكەن. شۇنچە چىرايلىق ھايۋاننى سۇ چاشقىنى دەپ ئاتاش ئۇنىڭغا قىلىنغان ھاقارەت ئەمەسمۇ؟ سۇ چاشقىنىنىڭ بېشى، قۇلىقى يۇمىلاق بولىدۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇمۇ بۇلغۇنىنىڭ بىر تۈرى، ئۇنىڭ تېرىسى ئىنتايىن قىممەت بولىدۇ. ئۇمۇ تۈرمۇشتا ئۇچراپ تۇرىدۇ.

سىلەر چوڭ شەھەرلەردە ياشايدىغانلار، مەيلى شائىخەيلىكلەر، بېيجىڭلىقلار بولۇڭلار، ئۆزۈڭلارنى مەركەز ھېسابلايسىلەر. بەزىلەر ھېنىڭدىن ھازىرغىچە شۇ يەردە تۇرۇۋاتامسەن، نېمىشقا قايتىپ كەلمەيسەن، دەپ سورىشىدۇ. مەن شۇنى ئېتىراپ قىلمەنكى، سىلەر مەركەز، سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتتىكى سالاپەتكە ۋەكىللىك قىلىسىلەر. ئەمما سالاپەتتىن باشقا تۇرمۇش، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئاجايىپ ـ غارايىپ نەرسىلەرمۇ، ئۇنتۇلغۇسىز گۈزەللىكلەرمۇ ناھايىتى كۆپ، سىلەر بۇلارنى ھېس قىلىپ باقمىغان. بېيجىڭ، شائىخەيدىن چىقىپ باقمىغانلارنىڭ كۆرگەن ـ بىلگىنى ئاز بولىدۇ. مىسال ئۈچۈن ئالساق، سىز كېگىز ئۆيىدە يېتىپ باقانمۇ؟ كېگىز ئۆينىڭ ياتقۇدەك نېمىسى بار دېيىشكىلار مۇمكىن. ھېنىڭچە، سىلەر بۇنى چۈشەنمەيسىلەر، ئۇنىڭ بەش يۈلتۈزلۇق مېھمانخانىدىن قېلىشقۇچىلىكى يوق. بەش يۈلتۈزلۇق مېھمانخانىدا تۇنجى قېتىم ياتقىنىڭىزدا ئۇنى بەك ئېسىلكەن دەپ قالىسىز. يەنە 2 ـ قېتىم، 3 ـ قېتىم، 10 ـ قېتىم، 100 ـ قېتىملاپ يېتىشىڭىز مۇمكىن. ئەمما سىز تۇنجى قېتىم كېگىز ئۆيىدە ياتقان چاغدىكى تەسىراتىڭىزنى مەڭگۈ ئېسىڭىزدىن چىقىرىۋېتەلمەيسىز. يايلاقتىكى كېگىز ئۆي گەرچە يېگانە بولسىمۇ، ئەمما بۇ يەردىكى قائىدە ـ يوسۇنغا ئالىيجانابلىق سىڭگەن. بىر چارۋىچىنى ئالساق، ئۇمۇ ئىنتايىن ئالىيجانابلىق كېلىدۇ. قاش قارايغاندا تۆت ـ بەش ئادەم يايلاقنى ئايلىنىپ چارچاپ، بىرەر جاينى تېپىپ ئارام ئالماقچى بولسىلەر. سىزنىڭ كەلگىنىڭىزنى كۆرۈپ، (ئەلۋەتتە ئادەتتە شۇ يەرلىك دوستلار سىزنى باشلاپ بارغان بولىدۇ) ياۋۇز ئەمما دوستانە كۆرۈنىدىغان خاپانباش، يۇڭلۇق ئىت ئالدىڭىزغا ھاۋشىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن قورقۇشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق. ئۇ ئېتىڭىزنىڭ ئالدىدا ئۇياقتىن بۇياققا يۈگۈرۈپ، سىزنى چىشلىمەكچى بولۇۋاتقاندەك ھالەت پەيدا قىلىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن كارىڭىز بولماي، ئېتىڭىزنى دەۋىتىپ ئالدىڭىزغا مېڭىۋېرىسىز. كېگىز ئۆينىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئۆي ئىگىسى چىقىپ سىزنى قارشى ئالىدۇ، ئېتىڭىزنىڭ چۈلۈۋرىنى ئېلىپ، سىزنى ئاتتىن يۆلەپ چۈشۈرىدۇ. سىز ئۆيگە كىرىپ كېتىسىز، باشقا ئىشلار بىلەن كارىڭىز بولمايدۇ. ئۇلار ئاۋۋال ئۇلاغنى بوشتىپ، ئىگەرنى ئېلىۋېتىپ ئاندىن ئاتنى چۈشەپ قويىدۇ، تىزگىننىنى سېرىۋېلىپ، ئاتقا بوغۇز بېرىدۇ. ئات كەڭتاشاراق چۈشەپ قويۇلسا، يېقىن جايدىكى ئوت ـ چۆپلەرنى يېيەلەيدۇ، يىراققا كەتمەيدۇ. ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن ئۇلار سىزگە ئەتكەنچاي تارتىدۇ. پېچىنە، سائىزا، قەنت، نان دېگەندەك ئۇششاق ـ چۈششەكلەر بىلەن قورسىقىڭىزنى ئانچە ـ مۇنچە ئەستەرلەپ تۇرىسىز. سەل ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئۇلار قويىدىن بىرنى ئالدىڭىزغا ئېلىپ كىرىپ، خوددى بىزنىڭ رېستورانلىرىمىزدا تىرىك بېلىقنى ئالدىڭىزغا ئەكېلىپ: بۇلا ـ مىدۇ ـ بولىمامدۇ دەپ سورىغاندەك ماقۇللىقىڭىزنى ئالىدۇ. ئەمما رېستورانىدا بېلىقنى پۇل خەجلەپ سېتىۋالىسىز، بۇ قوينى بولسا، ئۇلار سىزگە بىكارغا يېگۈزۈپ، سىزنى مېھمان قىلىدۇ. سىز بولىدىكەن دېسىڭىزلا ئۇلار قوينى سويۇپ كىرىدۇ. بۇ گۆشنى يۇيۇپ تازىلاشنىڭ ھاجىتى يوق، يايلاق ئىنتايىن پاكىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە گۆش قوينىڭ تېرىسىنىڭ ئۈستىگە قويۇلغاچقا، ئۇنىڭغا توپا يۇقۇپ قالمايدۇ. گۆش قازانغا سېلىنغاندىن كېيىن پىششىنى ساقلىغاچ، پاراڭلىشىپ ئولتۇرىسىز. بەزىدە خېلى ئۇزاققىچە ساقلاشقا توغرا كېلىدۇ بۇ چاغدا ھاردۇق يەتكەنلىكىنى ھېس قىلىسىز. ئاخىر يېرىم كېچە بولاي دېگەندە گۆش پىشىدۇ. كۆپچىلىك بىللە گۆشنى يەيسىلەر. گۆشنىڭ شورپىسىنى ئىچىسىڭىز ئۇيقۇ نەلەرگىدۇ غايىب بولۇپ، كۆزلىرىڭىز قايتىدىن نۇرلىنىپ كېتىدۇ. مەن قوي گۆشى شورپىسىنىڭ بۇنچىۋالا قۇدرىتى بارلىقىنى ھېس قىلىپ باقماپتىكەنمەن. بۇ شورپا ھەقىقي شورپا. ئۇخلاشتىن بۇرۇن ئۆي ئىگىسى كېگىز ئۈستىگە ئىت تېرىسىدىن ياكى ئېيىق تېرىسىدىن قىلىنغان كۆرپىنى سېلىپ، يوتقانىنى ئۈستىگە تاشلاپ، ئورنىڭىزنى راسلاپ بېرىدۇ. ئاندىن سىزنى تالاغا چىقىپ كېرىشكە تەكلىپ قىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ ئۇلارنىڭ سىزنى ھاجەت قىلىپ كېرىشكە تەكلىپ قىلغىنى. قايتىپ كىرىپ ياتسىڭىز، ئورنىڭىزنىڭ ناھايىتى ئىللىق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىسىز. كۆرپىنىڭ يېنىدا ئوت ـ چۆپلەر ئۆسكەن. كېگىز ئۆينىڭ تۈگىلوكى ئوچۇق بولىدۇ. كۆزىڭىزنى ئېچىپ كۆككە قارىسىڭىز، ئاجايىپ گۈزەل مەنزىرىنى كۆرىسىز. ئاي، يۇلتۇزلار كېچە ئاسمىنىدا چاراقلاپ تۇرىدۇ. ئاسمان قېنىق كۆك رەڭگە كىرگەن، ئاستىڭىزدىن يايلاقنىڭ ھىدى كېلىپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭغا يەنە كالا تېزىكىنىڭ پۇراقلىرىمۇ ئارىلىشىپ كەتكەن. ناۋادا سىز كارىۋاتتا يېتىپ تۇرۇپ ئاي، يۇلتۇزلارغا قارىغان بولسىڭىز، ئۇلار راست ئەمەستەك تۇيۇلغان بولاتتى. مۇشۇنداق كېچە بەش يۇلتۇزلۇق مېھمانخانىدا ياتقان

كېچىدىنمۇ بەكرەك ئۇنتۇلمايدۇ. بۇ كېچە ھەقىقەتەن گۈزەل بىر كېچە.

ئەمەلىيەتتە مەيلى قازاقلار ياكى ئۇيغۇرلار بولسۇن، گۈزەللىكنى ئىنتايىن ياخشى كۆرىدۇ، گۈزەللىكنى ناھايىتى ياخشى بىلىدۇ. مەن ئۇلارغا كۆرۈنگەن رەڭ، سۈرەتلەر بىزنىڭ كۆرگىنىمىز بىلەن ئوخشاش بولمامدىغاندۇ، دەپ گۇمان قىلىمەن. جۇملىدىن، ئۇلارنىڭ بەزى باغلىق ھويلىلىرى، سالغان ئىمارەتلىرىگە قارىسىڭىز، خېلى چوڭ پەرقنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلىسىز. كېيىنچە ئىلى يايلاقلىرىنىڭ پۈتكۈل تۆت پەسلى ئېسىمگە مەڭگۈلۈك ئورناپ كەتتى. كېيىن يازغان نەرسىلىرىمنىڭ ھەممىسىدە ئىلىدىن چەتنەپ كەتمىدىم. ئىلىدا قىش كۈنلىرى قار قېلىن ياغىدۇ، ئەمما سوغۇق بولمايدۇ. ئىلى ۋادىسى ئىنتايىن مۇنبەت گۈزەل بىر ماكان، بۇ يەردە قويۇق روسىيە تۈسى بار.

ئۇ يەردىكىلەرنى مەن بىر قاراپلا بىلەلەيمەن. ئاز سانلىق مىللەتلەرنى كۆرسەم، بىر قاراپلا، «سىز ئىلىلىقمۇ؟» دەپ سورىسام، ئۇلار «ھەئە، سىز قانداق بىلۈالدىڭىز؟» دەيدۇ. ئەگەر ئۇ قەشقەرلىك بولسا، ئۇنىمۇ بىر قاراپلا پەرقلەندۇ- رەلەيمەن، «سىز قەشقەرلىكمۇ؟» دەپ سورىسام «شۇنداق» دەپ جاۋاب بېرىشىدۇ. قەشقەرلىكلەر بىلەن ئىلىلىقلار خۇددى ئىچكىرىدىكى ئوخشاشمىغان جايلارنىڭ ئادەملىرى بىر ـ بىرىگە ئوخشىمىغاندەك بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدۇ. تۇنۇگۈن مەن يېغىن ئېچىلۇاتقان جايدىن «يۈەنۇالڭ سارديى»غا كۆچمەكچى بولدۇم، بىر شوپۇر مېنى ئالغىلى كەلدى. مەن ئۇنىڭ ماشىنىسىدا ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭغا بىرەر ئېغىز گەپ قىلماي تۇرۇپلا، «سىز شەندۇڭلۇقمۇ؟» دەپ سورىسام، شوپۇر «قانداق بىلۈالدىڭىز، مەن تېخى سىزگە گەپ قىلمىدىمغۇ» دەيدۇ. مەن «سىزنىڭ چىرايىڭىز تىپىك شەندۇڭلۇقلارنىڭ چىرايىغا ئوخشايدىكەن»، دېسەم، ئۇ «كۆزىڭىز بەك ئۆتكۈركەن، ھازىرغىچە ھېچكىم ماڭا بۇنداق دەپ باقمىغان، سىز تۇنجىسى» دېدى. مەن «يان كۆرۈنۈشىڭىزگە قاراپلا سىزنى شەندۇڭلۇق دەپ جەزم قىلدىم، ئىشەنچىم بولمىسا، سورىمايتتىم» دېدىم. ئۇ دەرۋەقە شۇنداق ئىكەنلىكىنى ئېيتتى، شۇنىڭ بىلەن ئىككىمىز يولبويى پاراڭلىشىپ كەلدۇق.

تۇرمۇش داۋامىدا مۇشۇنداق ھەر خىل ئادەملەرنى ئۇچرىتىپ تۇرىمىز. ئاستا ـ ئاستا ئۇلارنى كۆزىتىشكە ئادەتلىنىمىز. شۇڭا مېنىڭچە بىز ئالدى بىلەن بېشىمىزدىن كەچۈرىمىز، ئاندىن ئۇنى قەغەزگە پۈتۈۋالىمىز. تۇرمۇشىڭىز ئاددەتتىن تاشقىرى زەئىپ، نامرات، تۇسسىز، نۇرسىز، توختام سۈرەك تۇرمۇش بولسا، مۇنداقچە ئېيتقاندا، تۇرمۇشىڭىزدا ھېچقانداق پەرق مەۋجۇد بولمىسا، سىزنىڭ ئۇنى خاتىرىلىگۈڭىز كەلمەيدۇ. ئادەم نېمە ئۈچۈن ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ؟ مېنىڭچە، تۇرمۇشتىكى پەرقلەر، بىر ئادەمنىڭ قەلبىدە پەيدا قىلغان داۋالغۇشلار ئۇنىڭ روھىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىكى ھېسسىياتنى قوزغاپ، شۇ كىشىنى ئۆزى ئۆزى بولماي قېلىۋاتقاندەك تۇيغۇغا كەلتۈرگەندە، ئۇنىڭ ئۆز تۇرمۇشىدىكى ئازاب، ھەسرەت ياكى خۇشاللىق، مۇھەببەت قاتارلىقلارنى تېخىمۇ كۆپ كىشىگە دېگۈسى كېلىدۇ. ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى تەننىڭ قېرىشى، زەئىپلىشىشىگە ئەگىشىپ ئۇن ـ تىنسىز يوقىتىۋەتكۈسى كەلمەي قالىدۇ. ئۇنىڭ بۇ سادالارنى باشقىلارغا ئاڭلاتقۇسى، تېخىمۇ كۆپ كىشىنىڭ چۈشىنىشىگە ئېرىشكۈسى كېلىدۇ. شۇ چاغدا ئۇ ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. شۇڭا سىز تۇرمۇشنىڭ ئىككى قۇتۇبىنى، مەيلى بۇ ئىككى قۇتۇپ يېزا بىلەن شەھەر، دېڭىز بويىدىكى رايونلار بىلەن چېگرا رايونلار، مەركەز بىلەن باشقا ئۆلكىلەر، جەنۇب بىلەن شىمال، شەرق بىلەن غەرب بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، تونۇپ يېتىشىڭىز كېرەك. بۇنداق پەرق قانچە چوڭ بولغانسېرى، ئىككى قۇتۇپنىڭ سوقۇلۇشىدىن پەيدا بولىدىغان ئەدەبىياتنى ئوتتۇرىغا قويغان. مەن بەزىدە «ھايۋاناتلار دۇنياسى» پروگراممىسىنى كۆرۈمەن. مېنىڭچە ئۇ دېڭىزدىكى بېلىقلارغا ئوخشايدۇ. دېڭىز ئىنتايىن چوڭقۇر بولغاچقا، نۇرغۇن قاتلاملارغا بۆلۈنگەن. بەلكىم ئوكيانشۇناسلار ياكى ماتروسلار، سۇ ئاستى پاراخوتىدا ئىشلەيدىغانلار بۇنى پىششىق بىلىدۇ. دېڭىزنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ يورۇقلۇقمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. يورۇقلۇق دېڭىزنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىغا يېتىپ بارالمايدۇ. نۇر، سۇنىڭ تېمپېراتۇرىسى، بېسىمى ئوخشاش بولمايدۇ. مەن بېلىق بولمىغاچقا، ئەلۋەتتە تېخىمۇ كۆپ پەرقلەرنى دەپ بېرەلمەيمەن. ئوخشاش بولمىغان بېلىقلار ئوخشاشمىغان سۇ قاتلىمىدا ياشايدۇ. مېنىڭچە، يېسىسى بېلىق دېڭىزنىڭ چوڭقۇر يەرلىرىدە ياشايدۇ، بولمىسا ئۇ قانداق قىلىپ يېسىلىشىپ كېتىدۇ؟ ئۇنى تۇرمۇش يېسىملاشتۇرىدۇ. ئۇ يۇمىلاق بولمەن دېسە، پارتلاپ كەتمەمدۇ. ئۇچار بېلىق چوقۇم دېڭىزنىڭ چوڭقۇر يېرىدە ياشىمايدۇ، ئۇ دائىم دېڭىز دولقۇنلىرىغا قوشۇلۇپ ئۇچۇپ يۈرىدۇ. بەلكىم بەزى بېلىقلار دېڭىزنىڭ ھەر خىل قاتلاملىرىدىن ئۆتۈشى، بەزىدە بىر قەدەر تۇرغۇن ھالەتتە ياشىشى مۇمكىن. مېنىڭچە، سەنئەت ئارقىلىق ئىپادىلىمەكچى بولغانلار تەقدىرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن دېڭىزغا چۈشكەنلەر. دېڭىزنىڭ بەزى قاتلاملىرىدىن ئۆتۈپ كەندىن كېيىن ئۇلاردا ئىجادىيەت ئىستىكى قوزغالغان. شۇنىڭ

بىلەن ئۇلار گەدەبىيات، گەلۇەتتە گەدەبىياتلا گەمەس، بەلكىم مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرنى بارلىققا كەلتۈرگەن بولۇشى مۇمكىن. مەن ئۆزۈمنىڭ تۇرمۇشنى مۇشۇنداق ھېس قىلىمەن. ئۇ بىر كۆچۈش، ئىككى قۇتۇپنىڭ بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلۇشى، كۆپ خىل مەدەنىيەت ـ ـ غەربىي دىيار مەدەنىيىتى، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك مەدەنىيىتىدىن ئىبارەت پۈتۈنلەي ئوخشاشمايدىغان ئىككى مەدەنىيەت. بۇ ئىككى مەدەنىيەتنىڭ بىرقى بەك چوڭ. چوڭ جەھەتتىن ئالغاندا تىل، يېزىق، دىن، تۇرمۇش ئادەتلەر ـ ئادەتلەر تۈپتىن ئوخشاش گەمەس. گەمما مەن مۇشۇ ئىككى خىل مەدەنىيەتنىڭ سېلىشتۇرمىسىنى تېپىپ چىقالمىدىم، مېنىڭچە شۇنداق.

ئاقسۇ ۋىلايىتىگە خىزمەتكە بارغان چېغىمدا ئۇيغۇرلارنىڭ باغلىق ھويلىلىرىدا، ھەربىي قىسمىنىڭ ھەر خىل ئورگانلىرىدا مېھمان بولدۇم. مەن شۇ چاغدا ئىككى خىل مەدەنىيەت ئارىسىدىكى بىر ـ بىرىگە ئوخشمايدىغان نەرسىلەرنى بايقىدىم. بۇ ئىككى خىل مەدەنىيەت ئارىسىدىكى پەرق دەل ئۇيغۇرلار مەدەنىيىتىنىڭ بىزنىڭ مەدەنىيىتىمىزدىن ئۈستۈن ئىكەنلىكىدە ئىدى. مىسال ئۈچۈن ئالساق، مەن ھەربىي قىسمىغا بارسام، ئۇلار مېنى ئايرىم خانىگە باشلاپ مېھمان قىلدى. سىياسىي كومىسسار، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارلار كەلدى، ياسالمىلىق بىلەن بىر تالاي گەپلەرنى قىلىپ، «ماۋتەي» ھارىقىنى قۇيدى. ئەمەلىيەتتە بىز بىر ـ بىرىمىز بىلەن ئانچە تونۇشۇپ كەتمەيتتۇق. ئارقىدىن ھېلى ئۇنىڭ بىلەن، ھېلى بۇنىڭ بىلەن خوش كەتتى قىلىش باشلاندى. مەن: «ئالدىرىمايلى، ئاۋۋال ئازراق بىر نەرسە يەپ قورساقنى ئەستەرلىتۈپلىپ، ئاندىن ئىچەيلى، بۇ ھاراق قىممەت ھاراق، ئۇنى خەلق پۇلىغا سېتىۋالغان، ئۆزۈڭنىڭ پۇلىغا ئال دېگەن بولسا، ماڭا بۇ ھاراقنى ئېلىپ بېرىشكە كۆزۈڭلار قىيمىغان بولاتتى، ئالدىرىماي ئىچەيلى» دېسەم، ئۇلار: «ـ بولمايدۇ، بۇ ھاراقنى ئىچمىگىنىڭىز بىزنى كۆزگە ئىلمىغىنىڭىز بولىدۇ» دەيدۇ. ئۇنى دەك، بۇنى دەك بىلەن ئاخىر ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈدۇم. ئۇلارغا: «بۇگۈن كۆپچىلىككە قىلىدىغان ئازراق گەپىم بار، ئاڭلاشنى خالامسىلەر» دېسەم، «ـ قېنى سۆزلەك» دېيىشتى. مەن مۇنداق دېدىم: «سىلەرنىڭ كۆڭلۈڭلار ياخشى. ئەمما مېنىڭ بۇگۈن دېمەكچى بولغىنىم شۇكى، بىز ھەممىز ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىن كەلگەن، بولۇپمۇ ھەربىيلىكتە تۇرۇۋاتقانلارنىڭ قايسىبىرى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىن كەلمىگەن؟ سىلەر دېڭىزبىيە، پولكلارنىڭ كومانىدىرلىرى بولۇپ ھەربىي قىسمىدا ئىشلەۋاتىسىلەر. شىنجاڭدىن ئىبارەت مۇشۇ زېمىندا ياشاۋاتقانقىنىڭلارغا 20 نەچچە يىل بولغان تۇرۇقلۇق نېمىشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئازراق بولسۇن ئېسىل پەزىلەت ئۆگەنمەيسىلەر، سەمەرنىڭ مۇشۇنداق قىلىشقا قانداقمۇ كۆڭلۈڭلار ئونايدۇ؟ قاراپ بېقىڭلارچۇ، باشقىلار قانداق قىلىدىكەن؟ بىزنىڭ مىللىتىمىز ھەمىشە ئۆزىنى ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ ۋەكىلى دەپ تەمەننا قويۇپ، باشقىلارنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ئۆگىنىشنى رەت قىلىدۇ. ياۋروپا، ئامېرىكا قىتئەسىدىكى تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەرنىڭ بىزنىڭ ئۆگىنىشىمىزگە ئەرزىيدىغان نۇرغۇن نەرسىلىرى بولۇپلا قالماي، جۇڭگونىڭ زېمىنىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ۋۇجۇددىمۇ بىز خەنزۇلار ئۆگىنىشكە ئەرزىيدىغان نۇرغۇن نەرسىلەر بار. سىلەر نېمىشقا بۇنى كۆرۈپ يېتەلمەيسىلەر؟» مەن ئۇلاردىن :«سىلەر ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆيلىرىدە مېھمان بولۇپ باققانمۇ» دەپ سورىسام، ئۇلار «مېھمان بولغان» دەپ جاۋاب بەردى. «ئۇلار سىلەرنى ھاراقتا زورلامدۇ؟» ئۇيغۇرلارنىڭ باغلىق ھويلىلىرىغا بېرىپ قالسىڭىز ئۇلار پەتنۇستا چاي تۇتىدۇ، باغقا گىلەمنى سېلىپ، بىر نەچچەيلەن سىز بىلەن ھەمسۆھبەت بولىدۇ. قايماق چاي، ھەر خىل تاتلىق ـ تۇرۇملەرگە ئېغىز تەگكەچ تۇرىسىز. ئاندىن قوي گۆشىدە كاۋاب قىلىدۇ. كاۋاب پىشىقاندىن كېيىن لىگەن ـ لىگەنلەردە ئالدىڭىزغا ئېلىپ كېلىدۇ. ساھىبخان قائىدە ـ يوسۇن ئورنىدا كاۋابقا ئېغىز تېگىپ، سىزنى چوڭ ـ چوڭ بېقىشقا دەۋەت قىلىدۇ. كاۋابنى يەپ بولغاندىن كېيىن ھاراق تارتىلىدۇ. كاۋاب بىلەن تويۇۋالغاچقا ھاراق سىزگە ئېغىر كەلمەيدۇ. پەتنۇستىكى كىچىك رومكىلارغا تولدۇرۇپ ھاراق قويۇلىدۇ، سىز خالىغىنىڭىزنى ئالسىڭىز بولىدۇ. ئىچكۈڭىز كەلمىسە، ئاغزىڭىزنى تەگكۈزۈپ قويسىڭىز، ساھىبخان سىز ئۈچۈن كۆتۈرۈۋېتىدۇ، سىزنى مەجبۇرلىمايدۇ. ئۆزى قىلالمىغانلىنى باشقىلارغا تاڭماسلىق كېرەك ـ تە. بەزىلەر ھاراق كۆتۈرەلمەيدۇ، بەزىلەر كۆتۈرەلەيدۇ، بەزىلەرنىڭ جىگەر كېسىلى بولغاچقا، ھاراق ئىچەلمەيدۇ، ئۇنىڭغا ھاراق ئىچۈرسىڭىز ئۆلۈپ كېتىشىمۇ مۇمكىن. سىز نېمە ئۈچۈن ئۇنچۈالا ياسالمىلىق قىلىپ، ئۇنى ھاراق سورۇنىنىڭ ئۆزىدىلا ئۈجۈقتۇرىۋەتمەكچى بولىسىز، شۇنداقمۇ ـ ئەمەسمۇ؟ ئەمما ئۇيغۇرلار بۇ جەھەتتە كىشىنىڭ ھالىغا يېتىدىغان ئىچكۈڭىز كەلسە، قانچىلىك ئىچسىڭىز مەيلى، مەيلى قانچىلىك ئىچىڭ مەن سىزدىن رازى، ئىچەلمىسىڭىز ئاغزىڭىزغا تەگكۈزۈپ قويۇڭ، مەن سىز ئۈچۈن ئىچۈۋېتىمەن، دەيدۇ. بۇ باشقىلارنى ھۆرمەتلەيدىغان، چۈشىنىدىغان، ئاسرايدىغان مەدەنىيەتتۇر. يەرلىك خەلقتىن ئۆگىنىشىمىز كېرەك.

بۇ سۆزلەر بەلكىم رەھبەرلەرنىڭ سۆزلىرىدەك ئاڭلانماندۇ، ئەمما بۇ راست. ھەقىقەتەن يەرلىك خەلقتىن ئۆگىنىشىمىز كېرەك. مۇنداق خىسلەتلەر ئۇلاردا كۆپ. بۇنداق مەدەنىيەت قارىماققا، بىرئاز ئوخشمايدىغاندەك كۆرۈنگىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئۇزاق تارىخقا ئىگە. ئۇ، كىشىلەر بىلەن كىشىلەر ئارىسىدىكى بىر خىل چۈشىنىشتۇر. ئۇ بىر ـ بىرىگە سوغۇق مۇئامىلە قىلىش، بىر ـ بىرىدىن پايدىلىنىش ئەمەس. بۇ جەھەتتە ماڭا بىر ئىش چوڭقۇر تەسىر قىلغاندى. بىزنىڭ شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ پۈتكۈل ئارمىيە بويىچە بىرئاز ئۆزگىچىلىكى بار سانلىدىغان بىر سەنئەت ئۆمىكىمىز ئىلىغا ئويۇن قويغىلى باردى. ئۆمەكتە تەخمىنەن 80 نەچچە ئادەم بولۇپ، ئۆمەكتە ئىلىلىق بىر ئارتىس يېگىت بار ئىدى. ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئۆمەكنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئۆمەكىگە كېلىپ: سىلەرنى تاماققا چاقىرىۋالساق، بالىمىزنىڭ ھالىدىن

خەۋەر ئېلىۋاتسىلەر، ئۇنى سىلەر تەربىيلەپ، ئاتىدارچىلىق قىلىۋاتسىلەر، سىلەرگە رەھمەت ئېيتىش يۈزىسىدىن سىلەرنى تاماققا تەكلىپ قىلىمىز، دېدى. ئۆمەكتىكىلەر ئۇلار ئۆمەكنىڭ رەھبەرلىرىنى مېھمانغا چاقىرغان ئوخشايدۇ، دەپ ئۆزۈرد-خاھلىق ئېيتتى. ئۇلار: زادى بارمىساڭلار بولمايدۇ، دەپ تۇرۇۋالدى. ئۆمەكتىكىلەر بىرنەچچە رەھبەرنى تەكلىپ قىلىۋا-تىدۇ، دەپ ئويلاشقانىدى. بوۋاي، مومای بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، «ياق، ياق، باشلىقلارنىلا ئەمەس، ھەممىڭلارنى، ھەممىڭلارنى تەكلىپ قىلىۋاتىمىز»، دېدى. ئۇلارنىڭ نەزد-ىدە يۇقىرى ـ تۆۋەنلىك، چوڭ ـ كىچىكلىك دېگەن نەر-سىلەر مەۋجۇد ئەمەس ئىدى. ئۇلار ئۆمەك باشلىقى، سىياسىي كومىسسار، سەنئەت يېتەكچىسىدىن تارتىپ ئادەتتىكى ئار-تىسلارغىچە 80 نەچچە ئادەمنىڭ ھەممىسىنى چاقىردى. قاز-داق مېھمان قىلدى دېمەمسىلەر، پولۇ ئەتتى، قوي سويدى. قانچە يەشىك ھاراق ئىچىلگەنلىكى ئېسىمدە قالماپتۇ، ئىش-قىلىپ ناھايىتى كۆپ ئىچىلدى. باي، قول ئىلكىدە بار بىر ئۇيغۇر 20 ـ 30 مىڭ يۈەن خەجلەپ 80 نەچچە ئادەمنى مېھمان قىلدى. ئۇلارنىڭ مېھمان قىلغىنى مېھمان قىلغان بولدى، كېيىن ھېچكىمنى تونۇمايدۇ، ئۇلارنىڭ باشقىلاردىن پايدىلىنىۋېلىش غەرىزى يوق. بىز ئۇنداق ئە-مەس. بۈگۈن مەن سىزنى مەيلى ئومۇمنىڭ پۇلىغا ياكى مەخسىي پۇلۇمغا مېھمان قىلاي، ئەتىسى سىزنىڭ ماڭا قايـ-تۇرىدىغىنىڭىز بىرنەچچە ھەسسە ئاشقان بولىدۇ، ئۇنداق بول-مىسا، مەن سىزنى بىكارغا مېھمان قىلغان بولۇپ قالىمەن. مەن دەيمەن، سىلەر باشقىلارغا مېھمان بولۇپ تۇرۇپ، ئۇ-لارنىڭ ئىسمىنمۇ دەپ بېرەلمەيسىلەر. نېمىشقا ھەمىشە بىزلا ھۆرمەتسىزلىك قىلىمىز؟ بىز دېگەن قائىدە ـ يوسۇن-لۇق، كۆڭزى، مېڭزىلارنىڭ يولىنى تۇتقانمىز، ئوتتۇرا تۇز-لەڭلىك مەدەنىيەتى 5000 يىللىق تارىخقا ئىگە، بىز دېگەن سەلتەنەتلىك چوڭ دۆلەت دەپ پەخىرلىنىپ، باشقىلارنى كۆزگە ئىلمايمىز. ئەمەلىيەتتە بىزنىڭ بۇنچىۋالا مەغرۇرلىنى-شىمىزنىڭ ئاساسى يوق. بىزنىڭ مەدەنىيىتىمىزدە مەنپەئەت-پەرەسلىك خاھىشى، باشقىلاردىن پايدىلىنىش مىجەزى، سە-ممىي بولمىغان نەرسىلەر، ئىنسان تەبىئىتىگە يات نەرسىلەر بەك كۆپ. شۇڭا بىز دۇنيادىكى ئىلغار مەدەنىيەتنى ئۆگىنىپلا قالماي، ئەتراپىمىزدىكى، بىز بىلەن بىر دۆلەتتە ياشاۋاتقان، بىز بىلەن بىرلىكتە جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى ياراتقان ئاز سانلىق مىللەتلەردىنمۇ ئۆگىنىشىمىز كېرەك. ئەلۋەتتە مەن ئاز سان-لىق مىللەتلەرنىڭ ھەممە يېرى ئارتۇقچىلىق دېمەكچى ئە-مەسمەن. بىز ئۇلارنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ئۆگىنىپ، يېتەرسىز-لىكىنى ئۆگەنمەسلىكىمىز كېرەك. شۇنداق ئەمەسمۇ، نېمىشقا ئۇلاردىن ئۆگەنمەيمىز؟

مۇشۇنداق مەدەنىيەت شارائىتىدا بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىز، مېنىڭ ئەدەبىياتىم يەنە باشقا شەكىلدە بولالامدۇ؟ ئۇ جەزمەن مۇشۇنداق ھاۋا، مۇشۇنداق تۇرمۇش بىلەن پۈتۈنلەي بىر-دەك بولىدۇ. ئۇ باشقا بىر دۇنيانىڭ مەنزىرىسىنى خەنزۇ تىلى بىلەن تەسۋىرلەش، ئوتتۇرا تۇزلەڭلىكنىڭ 5000 يىللىق زىق مەدەنىيىتىدىن ئىبارەت ئەنئەنسىنىڭ تەسىرى بىلەن ئاشۇ شەيئىينى چۈشىنىشتۇر. سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ھېچكىم مېنىڭ بۇ جەھەتتىكى رولۇمنى چۈشەنگەن ئەمەس. سىلەر جۇتاۋنى ئۆزگىچە ئۇسلۇبقا ئىگە، مەردانە يازغۇچى، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئۇنداق ئېسىل، قەلبىمى مۇنداق كۈچلۈك دېيىـ-شىسىلەر، مەن ئۇنىڭغا جاۋاب بېرەلمەيمەن. سىلەر مېنىڭ ھەقىقىي قىممىتىمنى ھېس قىلىپ يەتمىدىڭلار. مەن ئوتتۇرا تۇزلەڭلىك مەدەنىيىتىگە ۋەكىللىك قىلىپ، مۇشۇ يەردە يا-شاپ، بىر بايراق تىكلىدىم، مانا بۇ مېنىڭ ئەھمىيىتىم. مېنىڭ يېزىۋاتقىنىم 5000 خەت، يېزىۋاتقىنىم ئەرەبچە، ئۇيغۇرچە ئەمەس، 5000 يىللىق تارىخقا ئىگە خەنزۇ يېزىقى. 5000 خەنزۇچە خەت. مەن كۆپ خەت تونۇمەيمەن، لۇغەت ئاخ-تۇرمايمەن، ئەمما 4000 ـ 5000 خەتنى تونۇيمەن. مەن مۇشۇ خەتلەر بىلەن بۇ يەردە خەنزۇ مەدەنىيىتىنىڭ ئىزناسىنى قال-دۇرىمەن. مەن ئۇلارغا خەنزۇلارنىڭ غەربىي دىيارىدىن ئىبا-رەت بۇ زېمىننى ئۆز مىللەتلىرىنىڭ ئارىسىغا قوشۇۋېلىشقا تالانتى ۋە ئىقتىدارى بارلىقىنى ئىپتىراپ قىلدۇرىمەن. مېنىڭ قولۇمدىن باشقا ئىش كەلمەيدۇ، مېنىڭ ھوقۇقۇمۇ، نۇر-غۇن مەبلىغىمۇ يوق، مەندە بارى پەقەت تولۇپ تاشقان سەمىمىيلىك، ئىسسىق جان، كۆزلىرىمگە تولغان لىپمۇلىق ياش. (چاۋاك) مەن «ھېلىمۇ ياخشى شىمالدا ياشاپتىمەن» دېگەن نەسرنى يازدىم. ئۇنىڭدا «ھەر يىلى قىش ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن مەن بىردىنلا قايتىدىن بىر ئۆسمۈرگە ئايلىنىپ، دۇنيانى قايتىدىن بالىلارغا ئوخشاش قىزىقىش ئىچىدە كۆزىتىمەن» دېگەن گەپلەر بار. بىر پروفېسسور: پەسىللەر چېگرىسىدا دانالار دۇنياغا كېلىدۇ، دېگەنىكەن. مەن: قىش بىلەن يازنىڭ پەرقى كۆچلۈك بولغان جايدا دا-نالار دۇنياغا كېلىدۇ، دەيمەن. چۈنكى ئۇ يەردە قىشنى باشتىن كەچۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، ھاياتلىقنىڭ باھار بىلەن تەڭ قايتىدىن يارىلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىسىز. ئۆزىڭىزنىڭ قايتىدىن تۆرەلگەنلىكىڭىزنى، نېرۋاناغا يەتكەنلىكىڭىزنى ھېس قىلىسىز، سىز داۋاملىق ھاياتىي كۈچكە تولۇپ تۇرد-سىز. ئاداققىچە ياشاۋېرىسىز، ئۆلۈم، كېسەللىك، قېرىش دېگەنلەرگە پەرۋاسىزلىق بىلەن كۈلۈپ قارىيالايسىز. سىز نېمىگە تايىنىپ شۇنداق قىلالايسىز؟ باشتىن كەچۈرگەن سەرگۈزەشتىلىرىڭىزگە، ئېسىڭىزدە ساقلىغانلىرىڭىزغا تايە-نىپ شۇنداق قىلالايسىز. ئۆزۈمنىڭ ئون نەچچە يىل، يە-گىرمە نەچچە يىل ئىلگىرى يازغان نەرسىلىرىمنى قايتا ئو-قۇغىنىمدا مەن قىلچىمۇ ئۆكۈنمەيمەن، ئۆزۈمدىن تەسىر-لىنىپ كۆزلىرىمدىن تارام ـ تارام ياش تۆكىمەن. كۆپچە-لىككە رەھمەت.

چېڭ باۋشىڭ فوتوسى

خەنزۇچە: «شىنجاڭ ئىقتىساد گېزىتى»نىڭ 2002 ـ يىلى 2 ـ مارت سانىدىن **پەرھات توختى** تەرجىمىسى

تاريم ۋادىسىدىن جەنۇبىي دېڭىز ساھىلىغىچە ...

(ئەدەبىي خاتىرە)

ئەخمەت تۆمۈر

مۇقەددىمە

2003 ـ يىلى دېكابىرنىڭ ئاخىرى دۆلەت مەدەنىيەت مىنىستىرلىكىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، ئاقسۇ ۋىلايىتىدىن خەنزۇ، ئۇيغۇر بولۇپ يەتتە نەپەر كەسپدىشىم بىلەن شەرقىي دېڭىز ساھىلىدىكى گۇزەل ئارال شەھرى خەيكۇغا كېلىپ دۆلىتىمىزنىڭ ئالدىن تەرەققىي قىلغان رايونلىرىنىڭ مەدەنىيەت، ساياھەتچىلىك، قاتناش، مۇلازىمەت بىر گەۋدە قىلىنغان ئورۇنلىرىنى نۇقتىلىق كۆرۈپ، ئۆزۈممۇ سەزمەگەن ھالدا تەپەككۇر قۇشلىرىم، ئىنسانىي ھېس ـ تۇيغۇلىرىم دېڭىز بېلىقچى قۇشلىرى بىلەن قوشۇلۇپ زۇمرەتتەك سۇزۇك سۇ، كۆپكۆك ئاسمان، يېشىللىق دۇنياسىدا پەرۋاز قىلىشقا باشلىدى.

مەن بۇ ئاددىي كۈندىلىك خاتىرەم ئارقىلىق، يۇرتىمىزنىڭ گۇزەل ئەتىسىنى يارىتىش يولىدا ئىزدىنىۋاتقان ئوقۇرمەنلەر بىلەن ئورتاقلىششنى لايىق تاپتىم.

2004 ـ يىل 2 ـ يانۋار، خەيكۇ

«دېڭىز ئاغزى» دېگەن نامى بار بۇ شەھەر جەنۇبىي دېڭىز ساھىلىگە جايلاشقان بولۇپ، ئۆزگىچە قۇرۇلۇش ئۇسلۇبىغا ئىگە. يوللار شۇنچە ئازادە، يول قاسىنقىدىكى پىكوس دەرەخلىرى يولغا سايە تاشلاپ تۇراتتى. بۇ جايدا ئاسمانپەلەك ھەشەمەتلىك بىنالار ئانچە كۆزگە چېلىقمايتتى. ئېچىۋېتىلگەن بۇ شەھەر ئەمدىلا ئۆزىنىڭ يېڭىباشتىن قەدىنى رۇسلىغان ياش يىگىتتەك شۇنچە يېقىشلىق، شۇنچە مەردانە. نەمخۇش ھاۋا، سەلكىن دېڭىز شامىلى ئادەمنى تولىمۇ ھۇزۇرلاندۇراتتى. كەچ سائەت 9:40 مىنۇت ئۆتكەندە ئۇچقان ئايروپىلان گۇاڭجۇدىن 50 مىنۇتتا بىزنى بۇ شەھەرگە يەتكۈزدى. ھەش ـ پەش دېگىچە 800 كىلومېتر يول ئارقىدا قالغانىدى. گۇل ھىدىغا تولغان دېڭىز ساھىلى بىزنى ئۆز قۇچىقىغا ئالدى.

ـــ ياخشىمۇ سىز، تىنچ ـ ئامان كەلدىڭىزمۇ؟ ـ دەپ سالام قىلدى دېڭىز گۇزىلى تەبەسسۇم بىلەن.

2004 ـ يىل 3 ـ يانۋار ئەتىگەندە يىغىن باشلاندى. يىغىنغا خەيكۇ شەھرى ۋە مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى ئاھ-ەمۋى مەدەنىيەت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىرى قاتناشتى. يىغىندا بۇنىڭدىن كېيىنكى يېڭى دەۋر مەدەنىيەت خىزمىتى، سەنئەت يۇرتى ۋە مەدەنىيەت يۇرتلىرىنىڭ ئىسلاھاتىنى قانداق قىلغاندا تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرغىلى، ئىجتىمائىي مەدەنىيەت پائالىيەتلىرىنى جانلاندۇرغىلى بولىدۇ؟ دېگەن تېمىدا لېكسىيە سۆزلەندى. ھەرقايسى ئۆلكە ـ ئاپتونوم رايونلاردىن كەلگەن ۋەكىللەر پىكىر قاتناشتۇرۇپ، كۆز قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. بىز شىنجاڭ، شىزاڭ، ئىچكى موڭغۇلدىن كەلگەن ۋەكىللەر ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ خىزمەت تەجرىبىلىرىنى كۆپرەك ئاڭلاشقا تىرىشتۇق، پىكىر بايان قىلمىدۇق. ۋاقتىمۇ قىس. شۇ تاپتا ئېڭىمىزدىكى مەدەنىيەت قارىشى ئۆزىمىزگە نىسبەتەن ئۆزگىچە خاسلىققا ئىگىدەك قىلاتتى. شۇ سەۋەبتىن بىزنىڭ ئوبېيېكتىپ ئەھۋالىمىز ئىچكىرى ئۆلكىلەرنىڭكىدىن زور پەرق قىلاتتى. مۇئەسسەسە، شارائىتىمىز ناچار، ئەمما بىزدە قاينىاپ تۇرغان جاسارەت،

خەلقنىڭ قەلبىنى ئۆزىگە مايىل قىلىدىغان روھ بار.

2004 ـ يىل 5 ـ يانۋار چۈشتىن كېيىن سەنيا ۋىلايىتە-نىڭ مۇھىم ساياھەت نۇقتىسى بولغان سەنجۇغا كەلدۇق. گۈزەل تاغ ـ ئېدىرلار، مىلك ـ تۈمەنخىل ئېچىلغان گۈل ـ گىياھلار مېنى مەستخۇش قىلىۋەتتى. دەرۋازىدىن كىرىشە-مىزگە مياۋزۇ قىزلىرىنىڭ كۈلكە ـ چاقچاقلىرى، قىزغىن قارشى ئېلىش كەيپىياتى بىزنى روھلاندۇرۇۋەتتى.

بىز يول باشلىغۇچىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئۇلارنىڭ ئۆرپ ـ ئادەت زالىغا كىرىشىمىزگە، بىر نەچچىمىزنىڭ بوينىغا قىزىل تاۋاردا «مۇنچاق» تەك ياسالغان پىل قونچىقىنى ئېسىپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن بىز ئۇلارنىڭ ئۆرپ ـ ئادىتى بويىچە تويى بولغان يىگىتكە ئايلىنىپ قالدۇق. تەبرىك ناخشىلە-رىدىن كېيىن كىچىك ھۇجرىلارنىڭ ئىشىكلىرى ئېچىلدى. شۇ تاپتا بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى گويا راستتەك بىلىنىۋا-تاتتى. مەن يېنىمدىكى ھەمراھلىرىمغا قارىدىم، ئۇلارمۇ ماڭا قارايتتى.

ـــ چىقىپ كېتەيلى، بولمىسا كېتەلمەي قالىدىغان ئوخ-شايمىز، ـ دېدىم مەن قىزىقچىلىق قىلىپ.

ـــ شۇنى دېسىلە، بىر قىسمىلا بولۇپ قالدىم، چىقىپ كېتەيلى، ئەخمەتجان.

مەن سەپەرداشىم ئەزىز ئەپەندىنىڭ پىكرى بويىچە ئۇلارغا ئۆزىرىخاھلىق ئېيتىپ بۇ ئورۇندىن ئايرىلدىم.

ـــ پۇل، ـ دېدى سورۇن باشقۇرغۇچى.

ـــ نېمە پۇل؟

ـــ توي پۇلى

ـــ توي پۇلى؟ ...

مانا بىز چوڭ ئىشكتىن كىرىشكە تۆلىگەن 60 يۈەندىن سىرت يەنە 50 يۈەن خەجلىدۇق. ئاجايىپ ئىشلار ئىكەن ـ ھە، ـ دېيىشتۇق ئۆزئارا.

ـــ سىلەرمۇ يۇرتۇڭلارنىڭ توي شەكلىنى ساياھەتچىلىك پائالىيەتلىرى قاتارىغا كىرگۈزسەڭلا بولىدۇ ئەمەسمۇ؟ ـــ دېدى ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە ئىدارىسى پارتـ-گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جالال مى.

مەنمۇ شۇ تاپتا ئويلاپ قالدىم. توي سورۇنىدىكى نۇرغۇن قىزىقچىلىقلارنى سىستېمىلاشتۇرۇپ چىقساق...

بىز پاراڭلىشىپ مېڭىپ، يۇرتىمىزدا تەشتەكلەردە ئۆسـ-تۈرىدىغان نۇرغۇن گۈل ـ گىياھنىڭ بۇ جايدا قۇچاق يەتـ-كۈسىز دەرەخلەر ئىكەنلىكىنى كۆرۈشتۇق.

ـــ ۋاھ، ما كارامەتنى، ـ دەۋەتتۇق بىز.

راست، بۇ جاي رېۋايەتلەردىكى چاھار باغلارغا ئوخ-شايتتى. بىز قېنىپ ـ قېنىپ نەپەس ئېلىشتۇق، ئايلىنىپ يۈرۈپ ھالىمىزدىن كەتتۇق. لېكىن ئۇلارنىڭ مۇھىتنى ساپ-لاشتۇرۇش يولىدا سىستېمىلىق ئىزدەنگەنلىكىنى ماختىماي تۇرالمىدۇق. ئورمانچى قىزلار يەرلىك چىغ شىلەپىلىرىنى كىيىۋېلىپ، ھەتتا يىگىنىدەك ئارتۇقچە شاخ ـ ياپراقلار بولسۇن قىرقىپ يۇرەتتى. ئۇلارنىڭ ئاشۇ گۈلزارلىق دۇد-ياسى پۇل تېپىشنىڭ ئالتۇن ئاچقۇچى، ساياھەتچىلىكىنىڭ مۇھىم تۈر قۇرۇلۇشىغا ئايلانغانىدى. ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت، ساياھەتچىلىك، مۇلازىمەت كەسىپلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى بىزدىن نەچچە ئون يىل ئىلگىرى دېيىشكە بولاتتى. ئەمما سۈرۈشتە قىلىپ كۆرگىنىمىزدە، بۇ كەسىپنىڭ يولغا قويۇل-غىنىغا بىرقانچە يىللا بوپتۇ، تېخى نۇرغۇن ئەسلىھە قۇرۇ-لۇشى يېڭىدىن ياسىلۇۋېتىپتۇ، كېڭەيتىلىپتۇ. تىنچلىق ـ ئا-سايىشلىق بولغاچقا ھەممىلا ئادەمنىڭ يۈزىدە كۈلكە.

2004 ـ يىل 6 ـ يانۋار، سەنجاۋ مېھمانخانىسى

كېچە. خاتىرە يېزىۋاتىمەن. مۇشۇ خاتىرىنى يېزىۋاتقان ۋاقتىمدا يۇرتۇمدىكى «ئالتۇنغا دەسسەپ تۇرغان» نامرات خەلقىم كۆز ئالدىمغا كېلىۋالدى... بايلىق دېسە بىزدە بار، ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرۇپتۇ. لېكىن لىق تىللا قاچىلانغان ھەمياننىڭ ئاغزىنى قانداق ئېچىشنى بىلمەپتۇق، ئىزدەـ-مەپتۇق. شۇنچە ئېسىل ساياھەت نۇقتىلىرى، ئۇ جايلاردا كۆرىستىشكە تېگىشلىك خىلمۇخىل ئويۇنلار، مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت شەكىللىرى، ئۆزگىچە ناخشا ـ ئۇسسۇل، مۇزىكىلار، ئۆزگىچە خاس ئۇسلۇبقا ھۇنەر ـ سەنئەت بۇ-يۇملىرىمىز شۇنچە كۆپ تۇرسا، نېمىشقا ئاغزىمىزنى ئېچىپ يۇرۇيدىغاندىمىز؟ كىشىلەر كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ، بىز سو-رىغان بىرەر نىشاننى كۆرسىتىپ بەرگەنگىمۇ پۇل ئالمىدى-كەن. ئەقلىم ھەيران. مانا، قولىمىزدىكى كاللەك ـ كاللەك پۇللار ئۆزىمىز سەزمىگەن ھالدا باشقىلارنىڭ ئېتىكىگە چۈشۈپ كەتتى. بىزمۇ ئەقلىمىزنى ئىشقا سېلىپ پۇل تاپاي-لى، ساددىلىقىمىز، دۆتلۈكىمىزنى تاشلايلى. «ئاق كۆڭۈل»، «كۆڭۈلچەك» دېگەن مەدھىيە سۆزلىرىنىڭ ئورنىنى ئال-ماشتۇرىدىغان ۋاقىت كەلگەن ئوخشايدۇ.

2004 ـ يىل 7 ـ يانۋار

مەن سەپەرداشلىرىم بىلەن تاغ باغرىغا جايلاشقان ئۆزگىچە ئۇسلۇبتىكى لىمياۋزەي كەنتىنىڭ ئۆرپ ـ ئادەت، ساياھەتچىلىك نۇقتىسىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدىم. پۈتكۈل ئەتراپ يېشىللىققا پۈركەنگەن، ئېدىرلىقنىڭ قاپ ئوتتۇرد-سىغا جايلاشقان ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىسى پۈتۈنلەي قۇرۇق چىغ بىلەن يېپىلغانىدى. ھېلىلا يېشىللىقتىن چىققاندا بۇ كۆرۈم-سىز شال ـ ياغاچلار بىلەن مىخلانغان ئۆيلەر كىشىگە بىر خىل سولغۇن ـ نامرات تۇيغۇ بېرەتتى. ئەمما ئۆيلەرنىڭ ئىچىدىكى ماللارنىڭ ھەممىسى شۇ يەرلىك دېھقانلارنىڭ ئىشلىگەن مەھسۇلاتلىرى ئىدى. ئۆيلەرنىڭ 2 ـ قەۋەتلىرىدە كۆرسىتىلۇاتقان نومۇرلارمۇ شۇ يەرلىك مياۋزۇلارنىڭ بامبۇك ئۇسۇلى ئىدى.

بەدەننى كۆيدۇرىدىغان ئاپتاپ ئادەمنى تەرلىتىپ ئارام بەرمەيۋاتاتتى. تۇزۇك سايىدىغىدەك دەرەخمۇ يوق. ئەمما شۇنچە كەلگە ماشىنا توختىتىش مەيدانىغا سايامەتچىلەرنى ئەكەلگەن چوڭ تىپتىكى ئاپتوبۇسلار پېتىشماي قېلىشقانىدى.

دۆلەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردىن كەلگەن سايامەتچىلەرنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمىدىغانىدەك ئەمەس. كىرىش بېلىتى سېتىۋېلىش پوكىيىگە پۇللار غازانغىدەك تۆكۈلمەكتە. ئويلاپ قالدىم: ئۇلار ئەسلىدىكى كونا ئۆيلەرنىڭ تاشقى قىياپىتىنى مۇ ئۆزگەرتمەي ساقلاپ، كۆرگەزمە ئورنى قىلىپ پۈل تاپقان. بىزنىڭ كۈچا كونىشەھەر سايامەتچىلىكىنىڭ بىر ياخشى كۆزنىكى بولسا قانداق ياخشى بولار ئىدى ـ ھە؟ خانىقا جامەسىسى مەركەز قىلىنىپ ئۆرپ ـ ئادەت كوچىسى، ھۇنەرۋەنلەر كوچىسى، كۈچا تاتاملىرى كوچىسى تەمىر قىلىنىسا، ئۇنىڭدا خىلمۇخىل يەرلىك دېھقانچىلىق، ھۇنەرۋەنچىلىك ئەسلىھەلىرى كۆرگەزمە قىلىنسا، ئېسىل ئۆرپ ـ ئادەتلەر، ئۇيغۇر تاتاملىرى تونۇشتۇرۇلسا. ھۆكۈمەت يار ـ يۆلەكتە بولۇپ ئوندىن يىگىرمىگىچە ئۇيغۇر مىللىي ئۇسۇل ئۇبىدىكى ئازادە ئۆيلەر سېلىنسا. مۇشۇ ئارقىلىق خەلقىمىزنىڭ سايامەتچىلىك ئېڭىغا ئىلھام بېرىلسە، دەسلەپكى ئۇلگە بارلىققا كەلسە، بىزنىڭمۇ سايامەتچىلىكىمىز تەرەققىي قىلىپ ۋايىغا يەتسە ئەجەب ئەمەس. كونا ئۇسلۇبتىكى جۇۋازلىرىمىز، يىپ ئىگرىش چاقلىرىمىز، پاختا چىقىرىدىغان چىغىرقلىرىمىز، يەنە كۆتەك ھارۋا، تۆمۈرھارۋا، سۇ تۇشۇيدىغان ياغاچ تۆشۈكلىرىمىز، ياغاچ تەختە، ياغاچ ئاياق، قاچا ـ قۇمۇشلارنى نەق مەيداندا ئىشلىتىپ، ھۇنەر كۆرسىتىلسە ھەممىسى پۇل بولماسمۇ؟

ئەنە، بەش ـ ئالتە نەپەر ياپونىيىلىك، كورىيىلىك باغچا ئىچىدىكى خىلى بۇرۇنلا سۇيى قۇرۇپ كەتكەن قۇدۇق بېشىغا بېكىتىپ قويۇلغان چىغىرقنى چۆرۈپ، ئۇنىڭغا باغلانغان ئارغامچىنى ئايلاندۇرۇپ، سۇرەتكە چۈشتى. ئۆزلىرىچە بىر نېمىلەرنى دېيىشىپ كۈلۈشتى. ئاشۇ كىچىككىنە ئاددىي كونا قۇدۇق سايامەتچىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتقانىدى. ئېكسكۇرسىيە ـ سايامەت داۋامىدا مالايسىيادىن كەلگەن خەلق سەنئەتكارلىرىنىڭ كونسېرتلىرىنى كۆردۇق. ئۇلارنىڭ قومۇش تارشىلىرى بىلەن قۇراشتۇرۇلغان ئاددىي چالغۇسى ھازىرقى زامان ئېلېكترونلۇق چالغۇلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ ئاجايىپ بىر خىل يېقىملىق كۈي ھاسىل قىلغانىدى. مەن بىر ھازاغىچە قاراپ تۇرۇپ كەتتىم. ئەجەب بىزنىڭ چاڭلىرىمىز، قالۇنلىرىمىز، قومۇزلىرىمىزنىڭ ئاۋازىغا ئوخشايدىكەنا. بىزمۇ ئېلېكترونلۇق چالغۇلارغا ئېسىلۋالماي، يەرلىك چالغۇلىرىمىزنى كۆپرەك ئىشلەتسەك بولغۇدەك ـ ھە ...

خىياللىرىم تۇگەيدىغانىدەك ئەمەس. شۇ تاپتا بۇ جايىنىڭ ھەر بىر گىياسى، ھەربىر جانلىقى، ھەربىر تۇپ دەرىخى سايامەت بايلىقىغا ئايلانغانىدى. دېگىز سايامەت رايونىدىكى چوقچىيىپ تۇرغان گېگىز قۇرام تاش ئىلاھلاشتۇرۇلغان بولۇپ، «بۇ تاشنى بىر قېتىم تۇتۇۋالغان ئادەم 100 يىل ئۆمۈر كۆرىدۇ، ئۇستىگە چىققانلىكى ئادەم 1000 يىل ئۆمۈر كۆرىدۇ» دېگەن خەت تاشقىمۇ يېزىلغان. گەرچە بۇ رىۋايەت بولسىمۇ، مۇشۇ جايغا كەلگەنلىكى ئادەم بۇ تاشنى تۇتۇپ تۇرۇپ ياكى سلاپ تۇرۇپ، ھېچ بولمىسا يېنىدا تۇرۇپ سۈرەتكە چۈشمەي كەتمەيدىكەن. سۈرەتكە چۈشكەندىن كېيىنلا سۈرەتچىگە 15 يۈەن تۆلەيدىغان گەپ.

دېگىزدىكى پاراخوت، كېمە، قېيىق، قۇملۇقتىكى ئارام ئېلىش ئورۇنلىرىنىڭ مۇلازىمىتىنى سۆزلىمىسەممۇ بولار. بۇ جايغا ئايىغى ئۇزۇلمەي كېلىپ ـ كېتىۋاتقان سايامەتچىلەر تولىمۇ كۆپ ئىدى.

مانا، ھەش ـ پەش دېگۈچە يانچۇقتىن 200 يۈەن چىقىپ كەتتى. ئۇلار پۇلنى بۇلاپ ئالمىدى، بەلكى ئۆزىمىز قېيغان ـ قېيمىغان ھالدا ئىككى قوللاپ تۇتقۇزۇپ قويدۇق.

مەن ئويلاپ قالدىم: يۇرتىمىزنىڭ مۇشۇنداق سايامەتچىلىك نۇقتىلىرىنى كۆپەيتىش، بولۇپمۇ تۇرلۇك شەكىلدىكى ئۆرپ ـ ئادەت پائالىيەتلىرىنى سىستېمىلاشتۇرۇپ، ئۇنى بۆلەكلەرگە بۆلۈپ يولغا قويۇش تامامەن مۇمكىن بولىدىغان ئىشقۇ؟ شۇنداق بولغاندا خەلقنى ھاللىق سەۋىيەگە يەتكۈزۈشتىن، 3 ـ كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىپ خەلقنىڭ ھال ـ كۈنىنى ياخشىلاشتىن سۆز ئاچقىلى بولىدىغان ئوخشايدۇ. بىزدە تېخى ئىدىيە ئازاد بولمىغان، بولغاندىمۇ ئۆز رايونىمىز، ئۆز ئادەملىرىمىزنىڭ سايامەتچىلىك كەسپىگە نىسبەتەن قوزغىتىش خاراكتېرىدىكى ئىدىيە، كۆزقارىشى تۇرغۇزۇلمىغان. بولۇپمۇ مۇشۇ كەسپىكە نىسبەتەن تەشۋىقات سالمىقى بىزدە ئىنتايىن ئاجىز ھالقا ئىكەن. تېخى كالىمىزدا ئىقتىسادتىن ئىبارەت مۇھىم فورمۇلا ئورۇن ئالماپتۇ. بىز خەجلەشنى بىلىدىكەنمىز، ئەمما ئېلىشنى، قايسى يوللار بىلەن ئېلىشنى بىلمەيدىكەنمىز. ئەنە ئالدىمىزدىكى موتسكلىت ھەيدىگەن يىگىت 50 مېتىر يىراقلىقتىكى بىر تۇغقان ئاشخانىسىنى كۆرسىتىپ قويغىنىغا بەش يۈەن ئالىدى. بۇ جايدىكى ئارتىس، شوپۇر، مۇلازىمەتچى، كىراكەش دېگەنلەرنىڭ دەستۇرى ئىقتىسادىي ئۇقۇم ئىكەن.

...

ئۇزاققا سوزۇلغان ئالىي تاشيولدا بىز ئولتۇرغان كونا مىنبۇس گۈرۈلدەپ ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە. باشقا جايدىن كەلگەنلەر ئالىي دەرىجىلىك سايامەت ئاپتوموبىللىرىدا ئولتۇرۇپ سەيلە قىلىشتى. بىراق بىز ئاقسۇدىن بارغان ئالتە

كىشى ئىقتىسادنى تېجەش ئۈچۈن ئەرزان كىرا مىنبۇسىغا ئولتۇردۇق. تاغ باغرىنى بويلاپ سوزۇلغان ئاسفالت يولـ نىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۆستۈرۈلگەن چوغلۇق گويا يېلىنجاۋاتقان بىر پارچە ئوت يالقۇنىغا ئوخشاش يۇرىكىمىزگە هارارەت بەرمەكتە ئىدى. بىز مىنبۇس ئەينەكلىرىنى چۈشۈرۈۋېتىپ سۇرەتكە تارتتۇق، قېنىپ ـ قېنىپ نەپەس ئېلىشتۇق، گۈلـ لەرنىڭ هىدىنى پۇرىدۇق.

ئۆتكۈر كۈن نۇرى بەدەننى كۆيدۈرەتتى. بىراق ئار ـ قىدىنلا كىشىگە ئۇرۇلىدىغان سالقىن دېڭىز شامىلى ئادەمنى يەڭگىل سېپاپ ئۆتەتتى. بۇ گويا كىچىك ۋاقىتلىرىمدا ئا ـ پامنىڭ ماڭا تاماق يىگۈزۈۋېتىپ، تەرلەپ كەتسەم ئاغزىنى پۇرۇشتۇرۇپ يەڭگىل پۇۋلەشلىرىگە ئوخشايتتى. قاينىاق تار كوچىلار، كۆركەم ئەمما ئېگىز ئەمەس مىللىي ئۇسلۇبتىكى بىنالار، كوچىلارغا سايە تاشلاپ تۇرغان پالما دەرەخلىرى بۇ جايغا بىر خىل سېهرىي كۈچ ئاتا قىلغاندى. بىز تاماقنى يەپ بولۇپ كوچىلارنى، سودا بازارلىرىنى ئارىلىدۇق. مېـ ۋە ـ چېۋىلەرنىڭ تۇرىنى ساناپ تۈگەتكىلى بولمايتتى. بىزنىڭ بىلىدىغىنىمىز پەقەت بىر نەچچە خىللا. ئاپلىسىن، بانان دېگەنلەرنىڭ باهاسى تولىمۇ ئەرزان. كىچىك ئەمما سىكەردەك تاتلىق تاۋۇزلار، تاتلىق ياڭيۇ، دانلىق پىشقان زىكۋاشلار ئادەمنىڭ ئىشتىهاسىنى قوزغايتتى. تىجارەتچىـ لىرىنىڭ كۆپ قىسمى يەرلىك ئاهالىلەر بولۇپ، ئۇلار ئۆزـ لىرىگە خاس مىللىيچە ئالاهىدىلىككە ئىگە كىيىملىرىنى كىيىگەن، شۇنچە ئوچۇق، خۇش چىراي، هەتتا 100 ياشتىن ئاشقان بىر موماي قەدىمىي قاشتېشى بىلەيزۈكلەر شەكلىدە ياسالغان خرۇستال بىلەيزۈكلەرنى سېتىپ ئولتۇرۇپتۇ.

مەن بىر هازا قاراپ ئولتۇرۇپ كەتتىم. تار كوچىلاردا سېتىلىۋاتقان تۇرلۇك سانائەت ماللىرى، يېمەك ـ ئىچمەك شۇنچە مول هەم ئەرزان. بىز كوچا ئايلىنىۋېتىپ يول بوـ يىدىكى مەكتەپ دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالدۇق. ئۇلار قىيا ـ چىيا قىلىشىپ، بىر ـ بىرلىرىگە ئېسىلىشىپ ئالـدىـ مىزدىن ئۆتمەكتە. تۇڭگان، خەنزۇ، مياۋزۇ، لىزۇ ... هەمـ مىسى ئۆزلىرىنىڭ مىللىي كىيىملىرىنى كىيىۋېلىشقان بولۇپ، ئۇلارنىڭ قايسى مىللەتتىن ئىكەنلىكىنى بىر قاراپلا بىلىۋالـ غىلى بولاتتى. ئۇلار شۇنچە ئوماق، شۇنچە ئىجىل. نەگىلا قارىسا يەرلىك ئالاهىدىلىك گەۋدىلەندۈرۈلگەن. كىشىلەر چولۇق، قاينىاق شەهەرنىڭ ۋارالـ ـ چۈرۈڭلىرىدىن چارچاپ، هەشەمەتلىك ئېگىز بىنالىرىدىن ۋاقىتلىق ئايرىلىشنى خالاپ، ئۆزلىرىنىڭ دەم ئېلىش ۋاقتىنى مۇۋاپىق پىلانلاپ مۇشۇنـ داق جايلارغا كېلىدىكەن. ئۇلار ئۆزگىچە تاماق، ئۆرپ ـ ئادەت، كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىدىن ئارىلىق تاپىدىكەن. بىزمۇ شۇ مەقسەتتە يۇرتىمىزدىن سەككىز مىلى كىلومېتىر يىراقلىقتىكى بۇ جايغا كەلدۇق. بىرمۇنچە پۇللارنى مۇشۇ جايلاردا خەجلىدۇق. كۆز ئالدىمغا يەنە يۇرتۇم ـ قەدىمىي كۆسەن مەدەنىيىتىنىڭ ئانا بۆشۈكى دەپ ئاتالغان كۆچا، ئۇ جايدىكى بىر ـ بىرىگە ئىجىل بولۇپ ياشاۋاتقان ئەمگەكـ چان خەلقىم كېلىۋالدى. بىزنىڭ ئاشۇ قەدىمىي كونىشەهەر، ئېگىز ـ ئېگىز قەدىمىي سېپىللار، تۇرلار، مىللىي ئۇسلۇبتا سېلىنغان ئۆيلەر، قول هۈنەرۋەنلەرنىڭ گـۈزەل، رەڭـدار نەقىشلىرى، ئەرزان ئەمگەك كۈچى، يېمەك ـ ئىچـمـەك، مىللىي كىيىم ـ كېچەكلەر دۇنياسى، يەنە تېخى باغۇ ـ بوسـ تانلىق يېزا ـ مەهەللىلىرىمىز، ئۇنىڭدىكى خالىس نەغمە ـ ناۋاچى سازەندىلىرىمىز ... ئىشقىلىپ هەممىسى بىزنىڭ ئېـ چىشىمىز، يولغا سېلىشىمىز، يار ـ يۆلەكتە بولۇشـمـزنى ساقلاپ تۇرغاندەك قىلىدۇ. مەلۇم دەرىجىدە سـيـاسـەت بەرسەك، ئەلامەمۇرىي مۇلازىمەت بىلەن تەمىنلىسەك، ئىقـ تىسادىي جەهەتتە مەلۇم نىسبەتتە دەسلەپكى قەدەمدە يار ـ يۆلەك بولساق چوقۇم يۇرتىمىزدا مەدەنىيەت، سايامەتچـ لىك، مۇلازىمەت بىر گەۋدە قىلىنغان تۇر شەكىللـنـىپ، يۇرتىمىزنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە پايدىسى بولارمىكىن، دەپ ئويلاپ قالدىم. مەن ئىلگىرى بىرقانچە مەرتىۋە شەهەرلىرىنىلا كۆرـ گەنىدىم. بۇ قېتىم جەنۇبىي دېڭىز ساهىلىنى ئايلىنىپ، يېـ ڭىچە قاراشلارغا ئىگە بولدۇم. پارتىيىمىزنىڭ ئىسـلاهـات، ئېچىۋېتىش سىياستىنىڭ پارلاق نۇرىدا رونىاق تېپىۋاتقان بۇ گۈهەر زېمىنىدىكى ئەمگەكچان، ئەقىللىق هەر مىللەت خەلـ قىمگە ئاپىرىن ئوقۇدۇم.

2004 ـ يىل 9 ـ يانۋار، خەيكۇ ئايروپورتى

كۆزىمىز قىيمىغان هالدا بۇ گۈزەل دېڭىز ساهىلىدىن ئايرىلدۇق. ئايروپىلان بىلەن چۈڭچىلىك شەهىرىگە ئۇچۇـ ۋېتىپ، كاللامدا تاتلىق بىر خىيال ئايلىنىپ يۈرمەكتە ئىدى. پۇرسەت بولسا مەن چوقۇم قايتا سەنياغا كېلىمەن. بۇ جايدا دەم ئېلىپ خاتىرە يازىمەن، ئىللىق دېڭىز سۈيىگە چۆمۈـ لۈپ بالىلىقمنى ئەسلەيمەن. دۇنيادا مۇنداق گۈزەل، ئا ـ رامبەخش جايلار كۆپتۇ. لېكىن كۆڭۈل خاتىرەمدە پەقەت جەنۇبىي دېڭىز ساهىلىلا ساقلىنىپ قالغاندەك قىلىدۇ. كېچە سائەت ئۇچكە يېقىنلاشقاندا چۈڭچىلىك ئايروپورتىدىن ياتاققا كېلىپ ئورۇنلاشتۇق. مىچىلداپ يېغىۋاتقان يامغۇرنىڭ ئاچـ چىق سوغۇقى كىشىنى ئەندىكتۈرەتتى.

ـــ بۇ جاهانىنىڭ ئىشلىرىدىن ئۆرگىلەي، ـــ دېدىم سەـ پەردىشىم ئەزىز ئەپەندىگە.

ـــ قانداق دەيسىز؟

ـــ تۇنۇگۈن پاھ ـ پاھ ئىسسىقتا ئىدۇق، بۈگۈن مانا دىر ـ دىر سوغاقتا...

ـــ شۇنداق. ئالەمنىڭ مۇنچىلىك كەڭ ئىكەنلىكىنى پەـ قەت كىتابتىنلا ئوقۇپ، تېلېۋىزوردا كـۆرۈپ، مـۇنـداق

ئايلىنىپ كۆرمەپتىكەنمەن. جەننەت، جەننەت دېيىشىدىكەن-مىز، مانا ئۆلمەي تۇرۇپ جەننەتنى كۆردۇق ئەخمەتجان.

بىز بىر ھازا چاقچاق - پاراڭلار قىلىشىپ ئۇخلاپ قال-دۇق.

2004 - يىل 10 - يانۋار، چۈشچىلك

قەدىمىي پايتەختلەرنىڭ بىرى بولغان چۈشچىلك ئېگىز بىنالىرى، ئەگمە سېپىللىرى، ئايلانما، ئېگىز - پەس يولل-رى بىلەن دۇنياغا مەشھۇر. كېچىدىن شۇنتلاپ ياغقان يامغۇرنىڭ مۇزدەك شامىلى خېلى كۈچىيىپ قالغانىدى. بىز چۈشچىدىكى مۇھىم قەدىمىي يادىكارلىقلار، سايا-ھەت باغچىلىرى، سودا رايونلىرىنى ئايلىنىپ كېتىۋاتىمىز. بىز چۆرگىلەپ يۈرۈپ بىر مەسچىت ئالدىغا كېلىپ قالدۇق. ئېگىز - ھەشەمەتلىك مەسچىت قۇببىسى ئاسمان قەرىدە چوقچىيىپ تۇراتتى. مەسچىت ئالدى كەڭ ماشىنا توختىتىش مەيدانى. مەسچىتنىڭ مېھمانخانا، ئاشخانا ۋە باشقا مۇلازى-مەت دۇكانلىرى ھەممىسى سىرتقا ئېچىۋېتىلگەن. بىز ئاش-خانا ئالدىغا كېلىشىمىزگە، «ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئاخۇن» دەپ ئاق شاپاق دوپپا كەيگەن سېرىق سىم ساقال تۆكگان ئاشخانا خوجايىنى قوللىرىنى بىزگە ئۇزاتتى. بىزمۇ جاۋابەن قول بېرىپ، ئۆزئارا تىنچلىق سوراشتۇق.

مەززىلىك مانتا، قورۇمىلاردىن، غۇلاچتا بىر سوزۇلغان لەگمەنلەردىن تويغىچە يېدۇق. بىز بىلەن بىرگە بارغان خەنزۇ بۇرادەرلەرمۇ ئىشتىها بىلەن تاماق يەپ «شنجالك تەمى، شنجالك تەمى» دەپ ماختاپ كېتىشتى. بىز بۇ ئاش-خانا بىلەن خوشلىشىپ، ئەتىكى سەپەرنىڭ تەييارلىقىنى قە-لىشقا ئالدىرىدۇق.

ھېلىلا خۇمداندىن چىقىرىلىپ چاسا قىلىپ تىزىپ قو-يۇلغان خىش دۆۋىلىرىدەك بىر - بىرىگە يانداش سېلىنغان سانجاق - سانجاق بىنالار، كوچىلارغا پاتماي غۇگۈلداۋات-قان ماشىنىلار، مىڭ - مىڭ ئادەملەر كۆزلىرىمىزنى ئالىچەك-مەن قىلماقتا ئىدى. مەن شۇ تاپتا بىردە ئاسمانغا تاقاشقان بىنالارغا قارايمەن، بىردە ئەتراپىمدا ئۆزلىرى بىلىشىدىغان سېچۇەن تىلىدا سۆزلىشىۋاتقان ئادەملەر توپىغا.

2004 - يىل 12 - يانۋار

دۇنياغا ئۆزىنىڭ مۇشۇكېپىقلىرى بىلەن داڭلىق چېڭدۇ شەھىرى ئۇزاقتىن بۇيان مەيلىمنى تارتىپ تۇراتتى. ئەتە-گەنلىك ناشتىدىن كېيىن چامادانلىرىمىزنى كۆتۈرۈشۈپ ما-شىنا بېكىتىگە كەلدۇق. پۈتكۈل ئادەملەر يەر تەۋرىگەن-دەك، ھەممىسى كوچىغا چىقىۋالغاندەك قىلاتتى. چاغان يې-قىنلاپ كېلىۋاتقاچ تۇغقان يوقلايدىغانلار، ساياھەتچىلەر، ئېلىپساتارلار، بىزگە ئوخشاش كېلىپ - كېتەرلەرنىڭ ھەم-مىسى ئۆز ماكانىغا ئالدىرايتتى. ئايروپىلان، پويىز بېلىتىدىن سۆز ئاچقىلى بولمىدى.

---بولدىلا، ئاپتوبۇستا ماڭايلى، --- دېدى سەپەردىشىم مۇتەللىپ ئەھەت ئەپەندى.

ھەممىمىز بۇ پىكىرگە قوشۇلدۇق. شۇ تاپتا مۇشۇنداق قىلمايمۇ باشقا ئامال يوق ئىدى. بىر نەچچە كۈندىن بېرى توختىماي يېغىۋاتقان يامغۇر بىزنى بۇ شەھەردىن تېزرەك چىقىپ كېتىشكە ئالدىراتقاندەك قىلاتتى.

ھەر بەش مىنۇتتا بىر ئاپتوبۇس مېڭىپ تۇرسىمۇ، گا-دەملەرنىڭ كۆپلىكىدىن سوقۇلۇپ يۈرۈپ ئاران تەستە بې-لەت ھايانكەشلىرىنىڭ قولىدىن ئاپتوبۇس بېلىتىگە ئېرىش-تۇق ھەمدە ئۇ كۆرسەتكەن تەرەپكە مېڭىپ، جۇلىقى چىقىپ كونا داسقا ئوخشاپ قالغان ئاپتوبۇسنىڭ قېشىغا كەلدۇق - دە، ھەممىمىز «ۋاھ»دەۋەتتۇق.

---ئەمدى مۇشۇنىڭ بىلەن ماڭامدۇق،---دەپ قاپىقى تۇرۇلدى سەپەردىشىم مەۋلان ئەپەندى.

---بېلەتنى قايتۇرۇۋېتەيلى، - دەپ كەينىگە داجىدى مۇتەللىپ ئەپەندى.

ئەمما بۇ يەردە بىزگە بېلەت ساتقان ھايانكەش كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە غايىب بولغانىدى.

---بولدىلا مۇتەللىپ ئەپەندى، مېڭىۋېرەيلى،---دېدى سەپەردىشىم ئەزىز ئەپەندى.

---شۇنداق، بۇنىمۇ كۆرۈپ قويغۇلۇق، --- دېدىم مەن.

ھەممىمىز مەيۇس ھالدا ئاپتوبۇس ئىشىكىگە قاراپ ماڭدۇق. ئاپتوبۇس قوزغالدى. شامالدەك دىرىلداپ مېڭىۋاتقان ئاپتوبۇس ئۇزاق قالماي شەھەر كوچىلىرىدىن ئايرىلدى. ئېگىز - پەس تاغ باغرىدىكى پەلەمپەي ئېتىزلار، ئۇنىڭدا كۆكلەۋاتقان يۇمران مايسىلار، يېڭىدىن بىنا قىلىنغان ئورمان بەلۋاغلىرى، كۆكۈلزارلىقلار تۇمانلىق سەھەردە غۇۋا كۆرۈنەتتى. ئاپتوبۇسنىڭ قارامتۇل قەغىزى سويۇۋېتىلگەن ئەينەكتىن كۆزلىرىمنى يىراق - يىراقلارغا تىكىپ ئولتۇرىمەن.

بىردە يامغۇر، بىردە قار، بىردە كۈلۈپ چېقىۋاتقان قۇياش. بىر كۈننىڭ ئۆزىدە تۆت پەسلىنى كۆرگىلى بولى-دىغان تاغلار. ئەنە، ئاشۇ ئاپئاق بۇلۇتتەك تۇمان ئىچىدە قىزىل شارپا ئارتىۋالغان بىر چوكانچاق مۇڭگۈزلىرى ئەگمە بىر كالىنى يېتىلەپ تاغ چوققىسىدىن پەسكە چۈشۈۋاتىدۇ. خىياللىرىم بىردە ئازادلىق ئۇرۇشى دەۋرىدىكى جەڭ تۈ-مانلىرى ئىچىگە شۇڭغۇسا، بىردە 1970 - يىللاردىكى بىر ئوبدان ئەينەكتەك كۆلەمەشكەن ئېتىزلارنى «داجەيچە پە-لەمپەي ئېتىز» ياسايمىز دەپ، تەپتەكشى ئېتىزغا ئايلاندۇرغىنە-مىز...

كەچ سائەت بەشتە، قاسقاندىن كۆتۈرۈلگەن ھوردەك تۇمان ئاستىدا گەۋدىسىنى مەزمۇت كېرىپ تۇرغان گۈزەل

شەھەر چىگدۇغا كەلدۇق. شۇ تاپتا 10 ـ 20 مېتىر ئارىلىقـ تىكى ئادەمنى ئېنىق كۆرگىلى بولمايتتى. ھەرقايسى يول، دوقمۇش، ئايلانمىلاردا قاتناش ساقچىلىرى قوللىرىدىكى يول بەلگە قوراللىرى بىلەن يول باشلىماقتا.

ئاپتوبۇس بىكەتكە كېلىپ توختىغىچە كىراكەشلەر، يول باشلايدىغانلار پىشمىزگە ئېسىلدى. شۇ ئەسنادا بىر خەنزۇ يىگىت: «شىنجاڭلىق يۇرتداشلار، مەنمۇ شىنجاڭدا تۇرد-ەمەن، ھەربىي سەپتىن ئائىلەمنى يوقلاپ كەلگەن. زېرىكىپ تاغامغا يارەملىشىپ كىراكەشلىك قىلىۋاتىمەن. يۇرۇڭلار، بىز سىلەرگە يول باشلايلى» دەپ قولىمىزدىكى سومكىلارغا قول سوزدى.

بىز «يۇرتداش» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ، شۇ ھامان نەرسە ـ كېرەكلىرىمىزنى تۇتقۇزدۇق. يىگىت كىچىككىنە مىنبۇسقا بىزنى مانتا تىزغاندەك ئولتۇرغۇزۇپ، چىگدۇ شەھىرىنى ئايلاندۇرۇشقا باشلىدى.

ـــبىزگە ھازىر زۆرۈر بولغىنى قونالغۇ ھەم تاماق، شۇڭا بىزنى شۇ جايلارغا باشلاڭ، ئەرزان، بىخەتەر بولسۇن.

مانا شۇنداق قىلىپ پۇلىمىزغا تۇشلۇق ياتاقتىن بىر-سىگە ئېرىشتۇق. ياتاقنىڭ ئىچى ھورداپ، نەنىلا تۇتسا شۇ يەر مىچىلداپ تۇراتتى.

ـــئامال يوق، بىر كېچە ئۆتۈپ كېتەر، خەيكۇ، سەنيا، گۇاڭجۇلاردا ئۆتكەن كۈنلەرنى كۆشەيدىغان بولدۇق، دېـ يىشتۇق ئۆزئارا.

2004 ـ يىل 13 ـ يانۋار، چىگدۇ

ھارغان ـ ئاچقىنىمىزغا قارىماي يامغۇرلۇق سەھەردە كوچىغا چىقتۇق. سايادەت يولباشچىلىرى قەدەمدە بىر ئالـ دىمىزنى توسايتتى.

ـــئېيىمى تاغلىرىغا بارامسىلەر؟ بامبۇكزارلىق، مۇشۇكـ ئېيىقلارنى تاماشا قىلامسىلەر؟ يەنە ھېلىقى 25 مىڭ يوللۇق ئۇزاق سەپەرنىڭ يالدامىسى زەنجىر كۆۋرۈكمۇ بار...

ـــبىر كۈنلۈك سايادەت پۇلى قانچە؟

ـــ380 يۈەن.

ھەممىمىز بىر ـ بىرىمىزگە قاراشتۇق. شۇ تاپتا ھەممـ ىمىزنىڭ يانچۇقى قۇرۇقدىلىپ قالغانىدى. بىز ئۇلارغا ئۆز-رىمخاھلىقىمىزنى بىلدۈرۈپ كۈلۈمسىرەپ قويدۇق، ئەمما شۇ تاپتا ھەممىمىزنىڭ كۆڭلى يېرىم ئىدى. «پۇل دېگەن نەرسە ئۆزىنى كۆرسەتكىلى تۇردى مانا ئەمدى» دېدىم مەن تۈكۈرۈكۈمنى يۇتۇپ.

ئىقتىساد بىرىنچى ئورۇنغا قويۇلۇۋاتقان بۇ كۈندە مۇـ شۇنداق قىلمايمۇ بولمايدۇ. بولمىسا ئاچ قالدىغان گەپ. ئەتىگەندىلا تەلىيىمىز ئوڭدىن كېلىپ ئايروپىلان بېلىتىنى 50% لىك ئېتىبار باھا بىلەن قولغا ئېلىپ، ئۆزئارا شۈكرى دېيىشىپ، شىنجاڭغا قايتىشنىڭ تەييارلىقىنى باشلىۋەتتۇق. كەچ سائەت ئۈرۈمچى ۋاقتى ئون يېرىمدىن ئۆتكەندە ئايـ روپىلان چىگدۇ ئايروپورتىدىن كۆتۈرۈلۈپ، گويا دولقۇنـ لۇق دېڭىزدىكى يۇنۇس بېلىقىدەك دەھشەتلىك شاۋقۇن بىلەن 10 مىڭ مېتىر ئېگىزلىككە كۆتۈرۈلدى. تۆمەنمىڭ شامچىراغ پىللىدىغاندەك چىگدۇ شەھرىنىڭ ئېلېكتر چە-راغلىرى چېكىتتەك كۆرۈنۈپ، ئارقىمىزدا قالدى. «خەير ـ خۇش بۇ دۇنيانىڭ غەلۋە ـ پاراكەلىرىدىن خالىي ياپيېشىل بامبۇكزارلىقلاردا خىرامان ياشاۋاتقان ئوماق مۇشۇكئېيىقلە-رى «پىڭ پىڭ، تىڭ تىڭ»لارنىڭ ئەۋلادلىرى دېدىم مەن ئىچىمدە.» ئايروپىلان كۈتكۈچىسىنىڭ لەرزان، يېقىملىق ئاۋازى ياڭرىدى:

ـــئەپەندىلەر، خانىملار، ئايروپىلان ئاسمانغا كۆتۈرۈـ لۈۋاتىدۇ، بىخەتەرلىك تاسمىسىنى باغلۇۋېلىڭلار.

پۈتۈن بىر كۈنلۈك جىددىيچىلىك مېنى لەشتەك قىلـ ۋەتكەنىدى. تاسما باغلاپ بولۇپ ئورۇندۇققا يۆلىنىشىمگە كۆزۈم يۇمۇلدى. شېرىن چۈش. مەن بۇلۇتلار ئارىسىدا يەڭگىل لەيلەۋاتىمەن، توپ ـ توپ بۇلۇتلار شۇنچىلىك ئاپئاق. ئاق لىباس كىيگەن بىر توپ ئوماق قىزلار بۇلۇتلار ئارىسىدىن چىقىپ كەلدى.

ـــئەزىز مېھمان سىزمۇ سەيلىگە كەلدىڭىزمۇ؟

ـــھەئە. سىلەر؟

ـــبىز ئېمى تاغلىرىنىڭ پەرىزاتلىرى. يۇرتىمىزنى سەيلە قىلىپ كەلگەنلەر ئۈچۈن يول باشلايمىز. يۇرۇڭ، سىزگە ھەمراھ بولايلى.

ئوماق بىر قىز قولۇمنى تۇتتى. پۈتۈن بەدىنىم ئېيتىپ تۇگەتكۈسىز راھەتبەخش سېزىم ئىچىدە تەۋرەپ كەتتى.

قارالڭ، ئۇلارمۇ بىزنىڭ تىلىمىزدا سۆزلەيدىكەنا؟

مەن ئۇ قىزنىڭ مامۇقتەك ئاپئاق بىلىكىنى تۇتتۇم.

ـــسىز شىنجاڭغا، گۈزەل تارىم ۋادىسىغا بارغانمۇ؟

قىز چۈڭقۇلداپ سۆزلەپ كەتتى:

ـــياق. ئەمما بۇۋاملاردىن ئاڭلىغان. يۇرتۇڭلارنى بەك گۈزەل دەيدۇ. بىپايان كەتكەن تاغ ـ ئىدىرلار، يايلاقلار، باغۇ ـ بوستانلار، ئۇنىڭدىكى شەربەت مېۋىلەر، ئاستى نېفت دېڭىزى بولغان تەكلىماكان قۇملۇقى ... يەنە تېخى بىزدىكى سۇن ئەۋلىيا، راھىب تاڭسىڭ سىلەرنىڭ ئوت شەھرىڭلىدە، سىرلىق جىلغىدىكى ئېتىكاپلاردا نوم ئۆگىنىپتىكەن.

ـــۋاھ، سىز ئەجەپ جىق نەرسىلەرنى بىلىدىكەنـ سىز؟ـــمەن تەئەججۈپ بىلەن ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلدىم.

شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلۇپ تولىمۇ نازىنىن-مۇھەببەتنىڭ تاتلىق بىر سۆيگۈ ئىلاھىغا ئايلىنىپ قالغانـ دى. ئۇ يېقىن كېلىپ قۇلىقىمغا پىچىرلىدى:

ـــقارالڭ ئاۋۇ ئۇزۇلمەس پولات ئارقاندەك تۇتاشتۇـ رۇلغان سارغۇچ تۇرۇبىلارغا. «غەربنىڭ گازىنى شەرقىـ

يەتكۈزۈش» نىڭ خاسىيىتىدىن راۋاقلىرىمىزدىكى مەززىلىك تاڭاملار پىشۇاتىدۇ. ئوتنىڭ تەپتى كۈچلۈك. قەنى، بىر ئىستاكان ئاپلىسىن سۇيى ئىچىڭ...

قولۇمنى سوزدۇم. قىز سەدەپتەك چىشلىرىنى كۆرسەتىپ تولمۇ مېھرىلىك كۈلۈمسىرەپ قىزلار توپىغا قوشۇلۇپ، كۆز ئالدىمدىن غايىب بولدى.

ـــتوختاڭ، ئىسمىڭىز؟ ...

مەن كۈلگىنىمچە ئويغىنىپ كەتتىم. ئالدىمدا ئايروپىلان كۈتكۈچىسى كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى.

ـــئەپەندىم، نېمە ئىچسىز؟

ـــمېۋە سۇيى ئىچەي.

كۈتكۈچى قولۇمغا مۇزدەك ئەبنوس سۇيى سۇندى. مەن ئىچىملىكنى تىنماي تۇرۇپ غورتۇلدۇتۇپ ئىچىۋەتتىم ـ دە، پەسكە قارىدىم. قارامغۇلۇق ئىچىدە ھېچنېمىنى كۆرگىلى بولمايتتى. پەقەت ئايروپىلاننىڭ قانات ـ قۇيرۇق ـ لىرىدىكى سىگنال چىراغلىرى ۋال ـ ۋۇل قىلىپ يورۇپ، تۇن قوينىنى خەنجەردەك كېسىپ ئۆتۈپ، يىراق ـ يىراقلا ـ رغا نۇر تارقىلاتتى. ئايروپىلان بۆلۈمچىسىدە خۇشال ـ خۇرام ئولتۇرغان سەپەرداشلىرىم مۇڭدىشىپ، بۇ قېتىمقى سەپەرنىڭ ئۇتۇقلۇق بولغانلىقى توغرىسىدا ئۆزئارا سۆزلىشىپ كەلمەكتە. مانا ھەش ـ پەش دېگۈچە 20 كۈن ئۆتۈپ كەتتى. شۇ تاپتا ئېزگۈ خىياللىرىم بىردە خەيكۇ ساھىلىدا، بىردە تەيەنيا، سەنيا ئاراللىرىدا، دىلغا ئارام بەرگۈچى گۈل ـ گىياھلار، رەڭدار كېپىنەكلەر دۇنياسى دەپ ئاتالغان گۈللەر پادىشاھلىقىدا ھېلىقى مالايسىيالىق خەلق سەنئەت ـ كارلىرى چېلىۋاتقان قومۇش تارشىلىرىدا ياسالغان چالغۇ ـ لارنىڭ قەدىمىي مۇڭلۇق كۈيلىرىگە قوشۇلۇپ سەيلە قىلا ـ تتى. گەرچە مەن ھازىر ئۇ جايلاردىن شۇنچە يىراقلاپ كەتسەممۇ، ئۆتكەن كۆڭۈللۈك دەقىقىلەر، خۇشال ـ خۇرام كۈلكە ـ چاقچاقلار، گۈلدەك چىرايلار كۆڭۈل ئېكرانىمدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتمەكتە.

خاتىمە

بۇگۈن تارىم ۋادىسىغا ـــ ئانا يۇرتۇمغا قايتىپ كەلدىم. بالىۋاقا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار، ئەل ـ ئاغىنە، دوست ـ بۇرا ـ دەرلەر باغرىنى كەڭ ئېچىپ قارشى ئالدى. مەن ئۇلارغا چۈشكەن خاتىرە سۆرەتلەر، سىنئالغۇغا ئېلىنۇۋالغان كۆرۈ ـ نۇشلەرنى كۆرسەتتىم. ئۇلار ھاڭ ـ تاڭلىق ئىچىدە بۇ گۈشلارنى رىۋايەت دېيىشىپ، بىر ئۇششنەلمەي تەڭىرقاپ قېلىشتى. سەۋەب ناھايىتى ئېنىق، يۇرتىمىزدا ھازىر قەھرىتان قىش پەسلى، تەبىئەت قاردىن يېپىنچا، مۇزدىن سېلىنجا ئاستىدا. دەل ـ دەرەخلەر شېرىن ئۇيقۇدا.

بالىلار بىر ـ بىرىگە قاراشتى.

ـــدادا، ئاشۇ گۈللەر ئىچىدە يۇرگەن سەنمۇ؟ ـــ دەپ سوردى ئوغلۇم.

ـــشۇنداق، مەن.

ـــ ھەيتاڭەي، ھازىر دېگەن 1 ـ ئاي ـــ قاپاق ياردى سوغۇق تۇرسا.

ـــھازىر ئۇ يەردە قاپاقلار يېرىلىپ، ئۇرۇقلىرى چېچىلىپ، قايتا پىلەك تارتىپ، يەنە يېڭى قاپاقلار چۈشۈپ تۇرىدىكەن ...

ئۆي ئىچىنى كۈلكە قاپلىدى.

ـــھەي ي... ئۇ جايلارنى بىزلەر كۆرۈشكە نېسىپ بولمايدۇ، ـ دەپ باش لىڭشىتتى ئاكام.

مەن ئۇلارغا قارىدىم. شۇنداق. ئۇلارنىڭ دەۋاتقىنى، ئويلىغىنى ھەقىقەت. مۇنداق ئۇچقۇر كېمىگە چۈشۈپ، نەچچە مىڭ كىلومېتىر يولنى بىر كۈندە بېسىپ، كۆزلىگەن نىشانغا بارىدىغانغا پۇل كېرەك!

ـــبۇنىڭغا ئۇزاق ۋاقىت قالمىدى. خەلقىمىزنىڭ ئاشۇنداق پۇللارغا ئېرىشىپ ئاسىيادىن ياۋروپاغا، تىنچ ئوكيانىدىن ھىندى ئوكيانىغا بېرىپ سەيلە قىلىدىغىنىغا ئۇزاق ۋاقىت قالمىدى. بىزمۇ كاللىمىزنى ئىشقا سېلىپ ئەمەلىي ئىش قىلىپ، تەدبىر ـ چارىلەر ئۇستىدە ئىزدەنسەك، ئىقتىسادىي قانۇنىيەتنى ياخشى ئۆگەنسەك، بىز دەسسەپ تۇرغان بۇ ئالتۇن تۇپراق تىللا قاچىلانغان ھەمياڭا، ساھەت نۇقتىلىرىمىز، قەدىمىي ئىزلىرىمىز، مەدەنىيەت ـ سەنئەت خەزىنىلىرىمىز، ئۆرپ ـ ئادەتلىرىمىز، كامالەتكە يەتكەن ھۈنەر ـ سەنئەتلىرىمىز تىللا تۆكۈلدىغان دەرەخكە ئايلىنىشىدا گەپ يوق. بۇ بىزنىڭ تەدبىرىمىزگە باغلىق دېدىم، ـ ئۇلارغا ئۆز سەپەر ھاسلاتلىرىمنى خۇلاسىلەپ.

2004 ـ يىل 18 ـ يانۋار، كۇچا

ئاپتور: كۇچا ناھىيە مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى

ئاپتورلار ئۆز ئەسەرلىرىنىڭ ژۇرنالغا بېرىلگەن ياكى بېرىلمىگەنلىكىنى ژۇرنالدىن كۆرۈۋالسا بولىدۇ، تېلېفون بېرىپ سۈرۈشتۈرۈش ھاجەت ئەمەس. زۆرۈر تاپسا تەھرىراتىمىز ئاپتورلار بىلەن ئۆزى ئالاقىلىشىدۇ.

ـــ«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

غايىۋى تەربىيە ۋە پائالىيەت ـ ياش قەلبلەرنى يورۇتقۇچى قۇياشتۇر

مۇكەررەم مۇسا

«مىللەتنىڭ مۇقىم بايلىقى ـــ خەلقنىڭ مەنىۋى قىياپىتى.»

ـــ چېرنىشۇسكىي

غايە ـ ئىنساندىكى، ئىنسانىيەت ئارقىلىق ئۆز ـ ئۆزىنى چۈشەنگەن ئاڭنىڭ مۇقەددەس تۇغى؛

غايە ـ ئىنسانىي ئىنسانىيەت بەخت ـ سائادىتى بىلەن بىرلەشتۈرىدىغان پىداكار ئاڭ. قەيسەر روھ ۋە جەڭگىۋار پائالىيەت، غايىۋى قۇرۇلما، غايىۋى سۈپەت ـ مىللەت مەدەنىيىتىنىڭ ئۇلى، بېغى ۋە گۈل ـ چېچىكى، ئۇرۇقداندىن ئىبارەت.

قالاقلىق ـ شەخسنىڭ چۈشكۈنلۈكى، مىللەتنىڭ زەئىپلىكى، ئاخىرقى ھېسابتا غايە كەملىكى، غايە نامراتلىقنىڭ پاجىئەلىك ئاقىۋىتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ناھايىتى روشەنكى، غايە ئىنتايىن زور مەسلىگە ـ ئىنسان، مىللەت ۋە دۆلەتنىڭ تەقدىرى ـ ئىستىقبالىغا، ھايات ـ ماماتىغا تۇتاشقان ھالقا ھېسابلىنىدۇ.

غايە ـ شەخس، مىللەت، دۆلەتنىڭ بەخت ـ سائادىتى ۋە ئىزگۈ زەت ـ ھۆرمىتى توغرىسىدىكى ئاڭلىق كىشىلىك قارىشىنىڭ پائالىيەت قىلىنىشىنىڭ ۋە پائالىيەت پروگراممىسىدىن ئىبارەت.

ئىزگۈزەت ـ ھۆرمەت ـ ھەر بىر شەخسنىڭ، مىللەت ۋە دۆلەتنىڭ پۈتكۈل كىشىلىك دۇنياسىدىكى شۆھرەتلىك ئورۇن. مىللەت ۋە دۆلەتنىڭ ئىزگۈزەت ـ ھۆرمىتى ئۇنى تەشكىل قىلغان كىشىلەرنىڭ ئەمەلىيەتتىكى ئىزگۈزەت ـ ھۆرمىتى دەرىجىسىگە باغلىق. شەخسنىڭ ئىزگۈزەت ـ ھۆرمىتى ئۇنىڭ غايىۋى تەربىيىلىنىشىگە باغلىق. كىشىلەرنىڭ ئەمەلىيەتتىكى ئېرىشكەن ئىزگۈزەت ـ ھۆرمىتى (ھەقىقىي ئىززەت ـ ھۆرمىتى) ئۆزىنىڭ تۇغما ئامىتى بولماستىن بەلكى مۇئەييەن يۈكسەك غايىنى نىشان قىلغان ھالدا ئېلىپ بارىدىغان ئۇزاق مۇددەتلىك غايىۋى پائالىيەتلىرىنىڭ نەتىجىسى بولۇپ مەيدانغا چىقىدۇ. ئالىيجانابلىق ئىزگۈزەت ـ ھۆرمەت (قەدىر ـ قىممەت) ئۇلۇغۋار پائالىيەت نەتىجىسى بولغىنىدەك، ئۇلۇغۋار پائالىيەتمۇ يۈكسەك غايە يولىدىكى جاپالىق غايىۋى پائالىيەتنىڭ مەھسۇلىدۇر. ئېيتىش كېرەككى، شەخسنىڭ، مىللەتنىڭ ئىزگۈزەت ـ ھۆرمىتى تۇغما بولمىغىنىدەك، ئىزگۈزەت ـ ھۆرمەت شەخسنىڭ ئالىي نەسەبتىن كېلىپ چىققانلىقى، مىللەتنىڭ بىر زامانلاردا بولۇپ ئۆتكەن شۆھرەتلىك تارىخىغمۇ باغلىق ئەمەس.

ئىزگۈزەت ـ ھۆرمەت مەيلى شەخس، مەيلى مىللەت ئۈچۈن بولسۇن تولىمۇ ئەمەلىي، رېئال، ھازىر مەۋجۇد بايلىقتىن ئىبارەت.

مەشھۇر ئىتالىيە سەنئەتكارى ئالبېرتى لېئون: «ئادەم قۇرۇق گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ يۈرۈش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۇلۇغ، تەسىرلىك ۋەزىپىلەر ئۈستىدە ئىشلەش ئۈچۈن دۇنياغا كەلگەن» دېگەنىدى.

بۇ، ئىنسانىنىڭ مېڭىسى، يۈرىكى ۋە بەدىنى، ھەممىدىن مۇھىمى ئىنسانىيەت ئۇچۇن خىزمەت قىلىش ۋە ئۇنى جىسمانىي جەھەتتە تەمىنلەش ئۇچۇن خىزمەت قىلىدۇ، دېگەن سۆز.

روشەنكى، بۇ ئۇلۇغۋار، تەسىرلىك پائالىيەتلەر ـ ئۇلۇغۋار ئىز-ۋەت ـ ھۆرمەت ۋە كامالەت يارىتىدىغان ئۇلۇغ غايە ئىلھامىدىن مەيدانغا كېلىدۇ ۋە ئىزچىللىشىدۇ.

غايە ـ ياشاشنىڭ ئىجتىمائىي مەنىدىكى مەقسەتدارلىقى بولغانلىقى ئۇچۇن، ئۇ «ھەر بىر كىشى ئۆز بەخت ـ سائادىتىنىڭ ئىجادچىسى» (ئەنگلىيە يازغۇچىسى ستىل سۆزى)، ھەر بىر مىللەت ۋە خەلقمۇ ئۆز بەخت ـ سائادىتىنىڭ ئىجادچىسى دېگەن پرىنسىپقا ئاساسلىنىدۇ. بۇنداق ئىجتىمائىي بەخت ـ سائادەت ئىجاد قىلىشنىڭ چېرتيوژ ـ لايىھەسى دەل غايىدىن ئىبارەت.

* * *

«تەبىئەت ئىنسانىنى تۆت ئاياغلىق يۈرۈشتىن خالىي قىلغاندىن باشلاپ، ئۇنىڭغا خاس بولغان غايىنى تەقدىم قىلغان.»

م. گوركىي

غايە ـ ئىنسانىنىڭ ھاياتى، پائالىيەت يولى، بەخت ـ سائادىتى ئۇ-چۇن ھەممىدىن ئەھمىيەتلىك بولغان مەنىۋى بايلىق ۋە مەنىۋى كۈچ. غايە تامام بولغان جايدا ئۇمىد، ئىستەك، پائالىيەت تامام بولىدۇ، ھا-ياتمۇ تامام بولىدۇ.

ئىنسان ئومۇمەن غايە، مەقسەت، ئەقىدە بىلەن ياشايدۇ. مەسىلە ئۇ كونكرېت مۇھىت ۋە كىشىگە قاراپ ياكى ئۇستۇن ياكى تۆۋەن، ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز، ئىلمىي ياكى خۇراپىي ھالەتتە بولۇشى مۇمكىن. غايىنىڭ ئىنسان تۇرمۇشىدىكى ئەھمىيىتى، تەسىر ـ رولى كۆپ تە-رەپلىمە بولىدۇ.

ئالدى بىلەن غايە ئەقىل، بىلىم، ئەخلاق ۋە روھىيەت چىرىغى، پائالىيەت قىبلىنامىسى، جاسارەت ئىلھامچىسى سۈپىتىدە كىشى تۇر-مۇشىنى باشقۇرىدۇ. ئومۇمەن غايىسى تۆۋەن ـ ئادەتلەنگەن سۆز بە-لەن ئېيتقاندا غايىسىز كىشى كالتە پەم، ۋىجدانسىز، چۈشكۈن، ئاجىز، زەئىپ بولىدۇ.

غايە ئىنسانىنى كامالەتكە، مۇكەممەللىككە ئىنتىلدۇرىدۇ. ئۇ ئىن-سانىنى چىنلىق ـ ياخشىلىق ـ گۈزەللىكە، ئىنسانپەرۋەرلىككە يېتەك-لەيدۇ.

غايە ـ بەخت يېتىشتۇرگۈچى باغۋەن. ھەركىمنىڭ بەختكە ئېرى-شىش تېزلىكى ۋە ئېرىشكەن بەختنىڭ خاراكتېرى ۋە دەرىجىسى ئۇنىڭ غايىسىنىڭ ساپاسى ۋە دەرىجىسىگە باغلانغان بولىدۇ.

غايە يۈكسەكلىك دەرىجىسىدە بىرەك ئەمەس. ئومۇمەن ئۇلۇغۋار غايىسىز ئۇلۇغ ئىشنى بىجا قىلىش مۇمكىن ئەمەس. ئىنسان ئۆز غا-يىسى ئارقىلىق خاراكتېرلىنىدۇ، يەنى ھەركىمنىڭ خاراكتېرى ئۇنىڭ غايىسىدە گەۋدىلەنگەن بولىدۇ. غايىلەرنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكىمۇ ئۆزگەرمەس ـ مۇتلەق نەرسە بولماستىن، ئۇلۇغۋار غايىلەر تەسىردە داۋاملىق ئۆزگىرىشكە ئۇچرايدۇ. بۇنداق ئۇلۇغۋار غايىلەر شەخسنىڭ پۈتكۈل ئىنسانىيەت بەخت ـ سائادىتى ۋە كامالىتى ئۇچۇن پىداكارانە كۈرەش قىلىشنى ئۆزىگە غايە قىلىشىدۇر. بۇنداق ئۇلۇغ غايە ئۆزىنى كۆيلىماسلىق، پۈتكۈل نېيەت بىلەن ئىنسانىيەت ئۇچۇن خىزمەت قى-لىشنى ئۆز ئالامىتى قىلغان.

غايە ـ ئىنسانىنى ئۆز غايىلىرىنى قوغداش، ئىزچىللاشتۇرۇشقا ئەق-لىي ۋە ۋىجدانىي جەھەتتە دەۋەت قىلىدۇ. ئۇ كۈچلۈك پەرق ئېتىش، تاللاش، مۇئەييەنلەشتۇرۇش ۋە رەت قىلىش قۇۋۋىتىگە ئىگە. ئۇ ئىنسانىنى مۇھەببەت ۋە نەپرەتكە ئۆگىتىدۇ. ھەقىقىي يۈكسەك غايە مەنتىقىلىق، تارىخىي ئىزچىللىققا ئىگە بولۇپ، ئۇ مەقسەت بىلەن ۋا-ستىنى بىر ـ بىرىنىڭ ئورنىغا دەسستىشكە قەتئىي يول قويمايدۇ.

* * *

غايە تەربىيە مەھسۇلى. بارلىق تەلىم ـ تەربىيىنىڭ ئەڭ ئالىي ۋەزىپىسى پۈتكۈل ئەقىل ـ پاراسەت، بىلىم ـ ماھارەتنى ئىشقا سېلىپ ئىنسانىيەتنىڭ ئىجتىمائىي بەخت ـ سائادىتىنى يارىتىشقا خىزمەت قى-لىشتىن ئىبارەت.

غايىۋى تەربىيە ئىنسانىنى ئىنسانىي ھايات، ئىنسانىي مۇناسىۋەت، ئىنسانىي روھقا ئېرىشتۇرۇشنىڭ مەركىزىي ھالقىسى بولۇپ، ئادەم تەربىيىلەشنىڭ گۈلتاجىسىدىن ئىبارەت. غايىۋى تەربىيىگە ئېرىشمەي تۇرۇپ غايىۋى پائالىيەتكە كىرىش ۋە نەتىجىگە ئېرىشىش مۇمكىن ئەمەس.

غايە ئىجتىمائىي ئاڭ سۈپىتىدە يەنە شۇنىڭ ئۇچۇن تەربىيە مەھ-سۇلىكى، ھەركىم ئۆزى بىلگەنچە خام خىيال قىلىشقا بولغان قابىلى-يەتنى غايە دېيىشكە بولمايدۇ. بۇنداق خام خىياللار داۋاملىق ھايات قانۇنىيەتلىرى تەرىپىدىن زەربە يەپ، بەربات بولۇپ تۇرىدۇ. غايە ـ ئۇ تارىخنىڭ ئىلگىرىلەش قەدىمگە ئۇيغۇن زامانىۋى ئاڭدىن ھاسىل بولىدۇ ھەم ئىنسانلارنىڭ تارىخى، رېئال ۋە كەلگۈسى توغرىسىدىكى ھەقىقىي بىلىم ۋە قاراشلىرى ئاساسىدىلا شەكىللىنىشى مۇمكىن. بۇ غا-يە شەخسنىڭ ئىشى بولماي، شەخسنىڭ جەمئىيەت بىلەن پائال مەنىۋى ئالاقىسىنىڭ جەۋھىرى ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ تەربىيە ۋاستىسى بىلەن تۇرغۇزۇلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

غايىۋى تەربىيە يوللىرى كۆپ خىل. ئۇ ئاساسەن ئائىلە، مەكتەپ، جەمئىيەتتىن ئىبارەت ئۈچ ئاساسلىق تەربىيە تۈرى بويىچە ئېلىپ بې-رىلىدۇ.

ئائىلە ـ غايىۋى تەربىيىنىڭ بىرىنچى ماكانى. ئائىلىدىكى بالىلار تەربىيىسى ئومۇمەن غايىۋى تەربىيىنى مەركەز قىلغان بولۇپ، ئاتا ـ ئانىنىڭ ئۆز پەرزەنتلىرىنى يارامليق ئادەم بولۇپ چىقىش توغرىسىدىكى تەۋسىيە ۋە غەمخورلۇق شەكىللىرىدە ئىپادىلىنىدۇ. ئائىلىدىكى غايىۋى تەربىيە ئاغزاكى رىغبەتلەندۈرۈش بىلەن بىللە مۇھىمى ئاتا ـ ئانىنىڭ ئەمەلىي ئۈلگە كۆرسىتىشى ئارقىلىق تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئائىلىدىكى غايىۋى تەربىيە پەرزەنت ھاياتىنىڭ تاكى ئاتا ـ ئانا تەسىر كۆرسىتىش كۈچىنى يوقاتقىچە بولغان ھەر بىر دەۋردە داۋاملىشىپ بارىدۇ.

مەكتەپ ـ غايىۋى تەربىيىنىڭ خاس مۇئەسسەسى بولۇپ، ھەر-قايسى مەدەنىيەت دەرسلىرى، كەسپىي دەرسلەر، ئىدىيىۋى ـ ئەخلاق دەرسلىرى، شۇنىڭدەك ئوقۇغۇچىلىق ھاياتىنىڭ ھەرقايسى دەۋرلىرىدە دۇچ كېلىدىغان دەرستىن سىرتقى ئىلمىي، مەدەنىي پائالىيەتلەر، لېكسىيە ئاڭلاشلار ئارقىلىق غايىۋى تەربىيە ئېلىپ بېرىلىدۇ.

مەكتەپتىكى غايىۋى تەربىيە سستېمىلىق، تەشكىللىك، ئاڭلىق ئېلىپ بېرىلمىدىغان بولۇپ، بىلىم ئىقتىدارى ـ ئەقلىي ئىقتىدارلىرىنى ئېشىپ بېرىشىغا بىرلەشتۈرۈلۈپ ئېلىپ بېرىلغاچقا، غايىۋى تەربىيىنىڭ ئاساسىي گەۋدىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

جەمئىيەت غايىۋى تەربىيىنىڭ بىپايان دىيارىدىن ئىبارەت. بۇ ئۆز ئىچىگە مىللىي ئەنئەنە، دەۋر روھى، پۈتكۈل ئىجتىمائىي تەلەم ـ تەربىيە تۈرىنىڭ تەسىرى، خەلقئارا جەمئىيەتنىڭ تەسىرى، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنىڭ تەسىرى، ھايات تەجرىبىلىرىنىڭ تەسىرى، سۆيگۈ ـ مۇھەببەتنىڭ تەسىرى قاتارلىق كۆپ تەرەپلىمە ئۆز ـ ئۆزىدىن تەسىرلىنىش، ئۆز ـ ئۆزىدىن تەربىيىلىنىش ئامىللىرىنى ئالغان بولىدۇ. بىراق، بۇنىڭ ھەممىسى ئىجابىي بولۇپ كېتىشى ناتايىن. ئەمما ھەر بىر كىشى ئائىلە ۋە مەكتەپتە ئېرىشكەن، شۇنداقلا جەمئىيەتتە ئېرىشكەن ئىجابىي غايىۋى تەربىيىنىڭ تەسىرىدە ئۆزىنى سنايدۇ، چىنىقتۇرىدۇ. ھەتتا ناقابىلسىزلىق بىلەن چۈشكۈنلىشىشى، جەمئىيەتنىڭ قايتا تەربىيىلىشى ئارقىلىق ئىجابىي يولغا قاراپ ئىنتىلىشى مۇمكىن.

جەمئىيەت غايىۋى تەربىيىسىنىڭ مۇھىم ۋە نوپۇزلۇق بىر نۇقتىسى مىللەت، خەلق ۋە ئىنسانىيەت ئىچىدىكى مۇتەپەككۇر ـ داڭلىق شەخسلەرنىڭ غايە توغرىسىدىكى ئەنئەنىۋى، زامانىۋى تەلىم ـ تەربىيىسى، ئۇلۇغلىنىڭ پائالىيەتلىرىنى قەدىرلەشتىن ئىبارەت. ئۇلار مىللەتنىڭ روھى، مەنىۋى ۋەكىلى ۋە مەشئەللىرىدىن ئىبارەت. ئۇنداق كىشىلەرى بولمىغان مىللەت ھەقىقەتەن غېرىب ۋە نادان مىللەت بولۇپ تۇرىدۇ.

* * *

«مەقسەتسىز پائالىيەت يوق،
پائالىيەتسىز ھايات يوق.»

ـــبېلىنسكىي

غايە پائالىيەت جەريانىدا گەۋدىلىنىدۇ. پائالىيەتسىز غايە غايە بولماستىن خام خىيالدىن ئىبارەت.

شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، ئىنسانىنىڭ پائالىيىتى غايە روھىيىتى بىلەن سۇغۇرۇلمىغاندا خۇددى دەشتى ـ چۆلدەك قۇپقۇرۇق بولۇپ قالاتتى؛ شۇنىڭدەك ئىنسانىنىڭ غايىسى ئەمەلىي پائالىيەت ئارقىلىق گەۋدىلەندۈرۈلمىگەندە خۇددى چېچەكلەپ مېۋە بەرمىگەن ھوسۇلسىز يەردەك يەنىلا قۇپقۇرۇق بولۇپ قالاتتى. غايە ئۇچۇن بىرىنچى زۆرۈرىيەت غايىۋى پائالىيەتتىن ئىبارەت.

غايىۋى پائالىيەت ئىنسان ئۇچۇن پىداكارانە ئېلىپ بېرىلغان ئەمەلىي پائالىيەت بولۇپ، ئۇ قىزغىن روھ، غەيرەت ـ جاسارەت، ئىپتىخار ـ غۇرۇر ۋە بەخت تۇيغۇلىرى بىلەن تويۇنغان بولىدۇ. ئىنسان ئۆزى كۆزلىگەن غايىۋى نىشان يولىدا ھەر بىر مەنزىلنى باسقانسېرى ئۆزىنى بەختلىك ھېس قىلىدۇ. بۇ ئەمەلىي پائالىيەتكە كۈچ بېرىۋاتقان غەيرەت ـ جاسارەت ئۆز غايىسىگە بولغان ئىشەنچ ۋە مۇھەببەتنىڭ قاينىاق تۇرتكىسى بولۇپ ئۇرغۇپ تۇرىدۇ. بۇنداق قاينىاق ھېسسىيات غايىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتقان كىشى ئېڭىدا ئاقىلانە ھالال ۋىجدان تەنتەنىسى بولغان ئىپتىخار تۇيغۇسىنى قوزغايدۇ.

يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغانلارنىڭ ھەممىسى غايە نىشانلىغان مەقسەتنىڭ ساپلىقى، ئۇلۇغۋارلىقى دەرىجىسى بىلەن بىر ـ بىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ.

غايە ـ پائالىيەتكە ئىلھام بېرىدىغان ۋە پائالىيەت جەريانىدا گەۋدىلىنىدىغان يېتەكچى خاراكتېرلىك ئالىي غايىۋى پائالىيەت بولسا غايىنى قۇرۇق خام خىيال بولۇپ قېلىش خەتىرىدىن ساقلاپ، ئۇلۇغ ھەقىقىي، شۆھرەتلىك رېئاللىققا ئايلاندۇرۇش جەريانىدىكى ئەمەلىيەت.

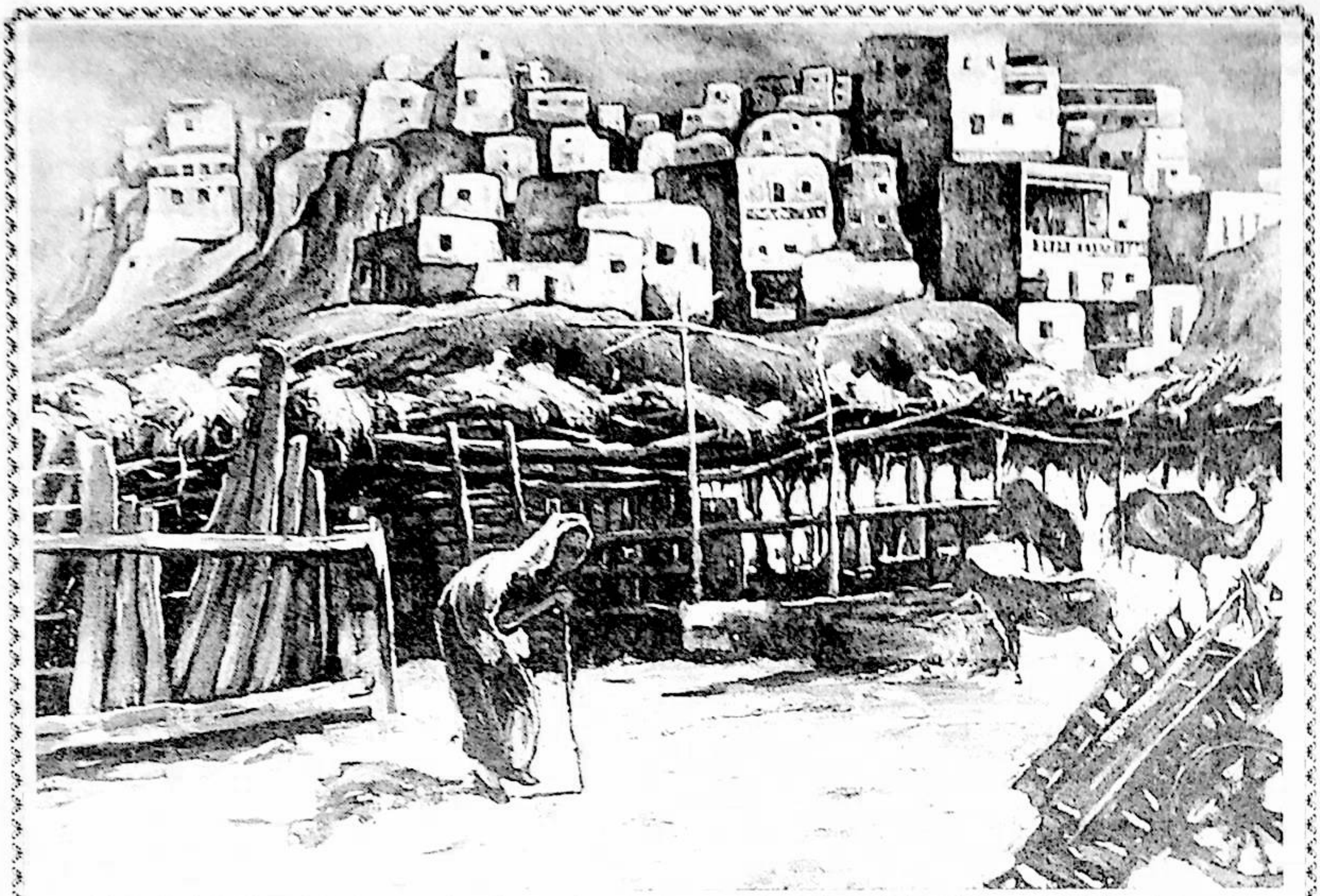
غايىۋى پائالىيەتنىڭ كۆشەندىسى ئۇنىڭ ھەر خىل توسقۇنلارغا دۇچ كېلىشى، قىيىنچىلىقلار، ھەسەت ۋە پىتنە ـ ئىغۋا قاتارلىقلار ئەمەس. چۈنكى دېڭىز ئۇپقۇنلىرىسىز كىمە سەپرىنى، تاغ ـ داۋانلارسىز كارۋان يۇرۇشلىرىنى، قۇربان بېرىشلەرسىز جەڭ مەيدانلىرىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمىغىنىدەك، ھەر خىل قىيىنچىلىق ـ توسقۇنلۇقلارسىز غايىۋى پائالىيەتنى قىياس قىلغىلى بولمايدۇ. ھەسەت ۋە پىتنە ـ ئىغۋالار يېڭىلگەندىمۇ، غەلبە قىلغاندىمۇ بولۇۋېرىدۇ.

غايىۋى پائالىيەتنىڭ كۆشەندىسى پەقەت بىرلا، ئۇ بولسىمۇ غايە ۋەي پائالىيەت ئىگىسى بولغان ئادەمنىڭ ئۆز غايىسىگە ساتقىنلىق قىلىشى، ئۆز ئىرادىسى، غەيرەت ـ جاسارىتى، ئۆز قىزغىنلىقى ئورنىغا لايغەزەللىك، بوشاڭلىقنى دەسستېپ پرىنسىپسىزلىق ۋە ئىرادىسىزلىك ئازگىلىغا دوملاپ چۈشۈشتىن ئىبارەت.

شۇنى كۆرۈش كېرەككى، ئۆز غايىسى بولىدا ئەگەر ئۇ ئۇلۇغۋار غايە بولسا، ئۆز ھاياتىنى قۇربان قىلىدىغان مەردلەر بولىدۇ. ئۇلار ئۇچۇن مۇنداق مەردانە، ئۆز غايىسىگە بولغان ساداقەت، مۇھەببەت تۇپەيلىدىن يۇز بەرگەن ئۆلۈم ئىپتىخارلىق ۋە بەختلىك.

ئۆز غايىسى خەتەرگە يولۇققاندا ئادەتتىكى سىلىق ۋە ئېغىر ـ بېسىق كىشىلەرمۇ چېچىلىدۇ، ھەتتا ئادەتتىكى ئالدىراڭغۇ كىشىلەرنىڭ شەكىللەندۈرۈشتە غايە تەربىيىسى، مەزكۇر تەربىينىڭ ئىلمىي ئاساسلىرى ـ ئۇنىڭ قىزغىن تەسىر كۆرسىتىشىگە موھتاج. ئۇلار تەبىئەت پەنلىرى ھەقىقەتلىرى، جەمئىيەت پەنلىرى ھەقىقەتلىرىگە موھتاج بولۇپ قالماستىن، يەنە ئىنسانىنىڭ ئۆزىنىڭ تۇرمۇش بىلىملىرى بىلەن ھايات ھەقىقەتلىرىنى بىلىۋېلىشقا تەشنا. ئۇلارغا توغرا، ساغلام، ئىلمىي، سستېمىلىق غايە تەربىيىسىنى بېرىش ئەڭ زور ئىنژېنېرلىق ـ ياش ئەۋلادلار روھىي ھاياتىنىڭ ئىنژېنېرلىقى. بۇ ئىشقا ئائىلە، مەكتەپ، پۈتكۈل جەمئىيەت كۆڭۈل بۆلۈشى لازىم.

ئاپتور: شىنجاڭ مالىيە ـ ئىقتىساد ئىنستىتۇتىنىڭ دوتسېنتى

70 يىللىق قەرزنى قايتۇرۇش يولىدا ئىزدىنىش

سەلەيجان ئابلىمىت

بۇنىڭدىن 70 يىل مۇقەددەم بوۋام تىجارەت بىلەن قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسىگە كەلگەندە، پۇلغا جىددىي ئېھتىياجلىق بولۇپ قېلىپ، يېڭىشەھەردىكى بىر پۇلدار خەنزۇ تىجارەتچىدىن 60 دانە كۆمۈش تەڭگە ئۆتنە ئالغانىكەن. ئارىدىن بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن بوۋام قەرزنى قايتۇرۇش ئۈچۈن ئۇ خەنزۇ كىشىنى ئىزدەپ بارغىنىدا، بۇ ئادەمنىڭ ئۇرۇش مالىمانچىلىقى سەۋەبىدىن يېقىندا ئۆلۈپ كەتكەنلىكى، ئائىلە ـ جەمەتىنىڭمۇ ئىز ـ دېرەكسىز غايىب بولغانلىقىدىن ۋاقىپ بوپتۇ. ئايلار يىللارنى قوغلاپ، ئارىدىن ئون نەچچە يىل ئۆتۈپ بوۋام ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلىش ئالدىدا دادامنى يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ ئۇنىڭغا بۇ ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىپ ئاخىردا: «ئوغلۇم، دادامنىڭ گەدىنىدىكى بۇ قەرز ئەمدى ساڭا مىراس بولۇپ قالدى. مەيلى نېمىلىكى بولمىسۇن سەن شۇ كىشىنىڭ ئەۋلادى ۋە ياكى ئۇرۇق ـ تۇغقىنىنى ئىزدەپ تېپىپ قەرزنى قايتۇرغىن» دەپ ۋەسىيەت قالدۇرۇپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىنكى 50 يىلغا يېقىن ۋاقىت مابەينىدە دادام گەرچە بوۋامنىڭ ۋەسىيىتىنى ئېسىدە چىڭ ساقلاپ كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ھەر تۈرلۈك سىياسىي كۈرەشلەر ۋە ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ كەلگەن ئىقتىسادىي قىينىچلىق، تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى سەۋەبىدىن ۋەسىيەتنى ئورۇندىشىغا ئىمكانىيەت يارىتالماي ئۆتۈپتۇ. 1990 ـ يىللاردىن ئېتىبارەن دادامنىڭ قەلبىدىكى بۇ ئوت قايتىدىن يالقۇنجاپ، بۇ ئىشنى بىر تەرەپ قىلىشقا رەسمىي تۈردە كىرىشىپتۇ. ئاردىدا ئۇ ئۇچ نۆۋەت قەشقەرگە بارغىنىدا نۇرغۇن كىشىدىن سۈرۈشتۇرۇپتۇ، قانچىلىغان ئادەمگە ھاۋالە قىپتۇ، لېكىن يەنىلا ئىزدىگەن كىشىلىرىنىڭ دېرىكىنى ئالالماپتۇ.

2002 ـ يىلى ئىيۇننىڭ بىر كۈنى دادام بىز ئۇچ ئوغۇلنى يېنىغا چاقىرىتىپ، يۈرىقى ئىشلارنى بىزگە سۆزلەپ بېرىپ ئاخىردا: «بالىلىرىم، مېنىڭ يېشىمۇ 70 تىن ھالقىدى. لېكىن تا مۇشۇ كەمگىچە دادامنىڭ ۋەسىيىتىنى ئورۇندىيالماي ئىزتىراپتا ئۆتۈۋاتىمەن. شۇڭا ئامانەت جېنىمنىڭ تېنىمدا بارىدا قەشقەرگە يەنە بىر بېرىپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ بېقىش ئارزۇسىدا بولۇۋاتىمەن. بۇۋاڭلار ماڭا

قالدۇرغان بۇ ۋەسىيەتنى ئەمدىلىكتە سىلەرگە قالدۇرۇپ قويۇش خىيالىم يوق. شۇنداقتىمۇ سەمىگلارغا سىلىپ قويۇش ياي، بوۋاغلار ئۆز ۋاقتىدا قەرز ئالغان كىشىنىڭ تولۇق ئىسىم ـ فامىلىسى ماڭا نامەلۇم، بىلدىغىنىم پەقەت ئۆز دەۋرىدە كىشىلەر ئۇ ئادەمنى گو شاگزۇڭ دەپ ئاتايدى. كەنتۇق. ئالمادىس، ئۆمرۇم يار بەرمىسە...» دەپ گېپىنىڭ ئاخىرىنى يۇتۇۋەتتى.

شۇنىڭدىن كېيىنكى ئۇچ ئايلىق قەشقەر سەپىرى جەريانىدا دادام بۇ ئىش ئۈچۈن كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىپتۇ. مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار ۋە يەرلىك، ياشانغان كىشىلەردىن كۆپ سۇرۇشتۇرۇپتۇ. ئاخىرىدا، بىر نەچچە ئەۋلاد شۇ يەردە ياشاپ كەلگەن بىر خەنزۇ بوۋاينىڭ ئاغزىدىن ئازراق يېپ ئۈچىغا ئېرىشىشكە مۇۋەپپەق بوپتۇ. بوۋاينىڭ ئېيتىشچە، گوشاگزۇڭ دېگەن بۇ كىشى ئۆز دەۋردە شۇ يۇرتنىڭ مۆتىۋەرلىرىدىن بىرى بولۇپ، «شاگزۇڭ» دېگەن ئىبارە «سودىگەرلەر ئاقساقىلى» دېگەن مەنىدە ئىكەن. ئەمما بوۋايمۇ ئۇ كىشىنىڭ نامىنى ئاتا ـ بوۋىلىرىدىن ئاڭلاپ باققان، لېكىن تولۇق ئىسىم ـ فامىلىسىنى بىلمەيدىكەن. بوۋاينىڭ بىلىشچە، گوشاگزۇڭ دېگەن بۇ ئادەمنىڭ گەرچە ئۆز پۇشتى ـ ئەۋلادى بولۇشى ناتايىن بولسىمۇ، لېكىن ئۇرۇق ـ تۇغقاندارچىلىق مۇناسىۋىتى بار بولۇش ئېھتىمالى لمقى ناھايىتى يۇقىرى بولغان بىر ئائىلە كىشىلىرى بۇ يۇرتتا ئۇزاق يىللار ياشاپ، يېقىندا ئۇرۇمچىگە كۆچۈپ كېتىپتۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ بىر قىزى ھازىرمۇ قەشقەردىكى مەلۇم بىر بانكىدا خىزمەت قىلىدىكەن. دادام ئېرىشكەن ئۇچۇرغا ئاساسەن ئۇ قىزنى قەشقەردىن ئىزدەپ تېپىپتۇ. ئۇيغۇر تىلىنى تولۇق بىلمىدىغان بۇ قىز دادامنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن قاتتىق تەسىرلەنگەن ھالدا: «بۇگۈنى ئالغان قەرزدىن ئەتىسىلا تېنىۋالمىغان ئىشلار دائىم ئۇچراپ تۇرىدىغان ھازىرقى دەۋردىمۇ يەنە بۇنىڭدىن 70 ـ 80 يىل بۇرۇن ئالغان قەرزنى قايتۇرىمەن دەيدىغان كىشىلەر باركىنا، توۋا!...» دەپ بولۇپ ئاخىرىدا: «مەن سىز دېگەن ئۇ ئادەمنى بىلمەيدىكەنمەن، ئاتا ـ ئانامۇ بۇ توغرىدا ماڭا بىر نېمە دەپ باقمىغان. بىز بەلكىم سىز ئىزدەۋاتقان ئۇ ئادەملەر بولماسلىقىمىز مۇمكىن. لېكىن مېنىڭ ئانا تەرەپ جەمەتىم بىر نەچچە ئەۋلاد مۇشۇ يۇرتتا ياشاپ ئۆتكەن خەقلەر. ئانامنىڭ فامىلىسى ‹خۇ›. سىز ئۇرۇمچىگە قايتىپ بارغاندا ئاتا ـ ئانامنى ئىزدەپ تېپىپ كۆرۈشسىڭىز، ئېھتىمال شۇلارنىڭ ئاغزىدىن بىرەر ئۇچۇرغا ئېرىشىپ قالالىشىڭىز مۇمكىن» دەپ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۇرۇمچىدىكى ئادرېسى ۋە ئالاقىلىشىش تېلېفونىنى دادامغا يېزىپ بېرىپتۇ.

دادام قەشقەر سەپىرىدىن قايتىپ كېلىپلا مېنى يۇقىرىقى تەپسىلاتلاردىن ۋاقىپلاندۇردى ھەمدە تېلېفون نومۇرى ۋە ئادرېس يېزىلغان قەغەزنى قولۇمغا بېرىپ، ئاشۇ كىشىلەر بىلەن ئالاقىلىشىپ بېقىشىمنى تاپشۇردى. تېلېفونومنى ئالغان خۇ فامىلىلىك ئايال چۇشەندۇرۇشلىرىمنىڭ ئايىغى چىقماي تۇرۇپلا ئۆزىنىڭ بۇ ئىشتىن قىزى ئارقىلىق ۋاقىپ بولغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۆز ئۆيىگە قەدەم تەشرىپ قىلىشىمىزنى خۇشاللىق بىلەن قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدۇردى. دادامغا ھەمراھ بولۇپ ئۇ كىشىلەرنىڭ ئۆيىگە بارىدىم. ئىشىك قوڭغۇرىقىنى بېسىشىمىز بىلەنلا كۆز ئالدىمىزدا يېشى 60 لارنىڭ قارىسىنى ئالغان تېتىك، پاكىز چىراي بىر ئايال ئالدىمىزغا چىقتى. «كېلىشسىلە، كېلىشسىلە، قېنى ئۆيگە مەرھەمەت قىلىشسىلا...» تولۇق قەشقەر تەلەپپۇزىدا سۆزلەۋاتقان بۇ خەنزۇ ئايالنىڭ قىزغىن مۇئامىلىسى بىزگە روھىي جەھەتتىن يەڭگىللىك ئاتا قىلدى. كېلىش مۇددىئايىمىزنى بىر قۇر بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن، خۇ فامىلىلىك ئايال سۆزگە كىرىشتى:

— سىز ئىزدىگەن گو شاگزۇڭ دېگەن كىشى مېنىڭ چوڭ دادام بولىدۇ. بىزنىڭ فامىلىمىز خۇ، لېكىن شۇ دەۋرلەردە چوڭ دادامنى يېڭىشەھەردىكى خەنزۇلار «خۇ شاگزۇڭ» دەپ ئاتىسا، ئۇيغۇرلار «گو شاگزۇڭ» دەپ ئاتىشىدىكەنتۇق. ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز ناھايىتى پۇلدار، بەك بايلىقى ئۆتكەن كىشىلەركەن. مەن ئېسىمنى بىلگىدەك بولغان ۋاقتىلاردىمۇ جەمەتىمىزنىڭ نەچچە ـ نەچچىلىگەن يەردە دۇكان ـ سارايلىرىمىز، بەك ھەشەمەتلىك قورۇ ـ جاي، باغۋارانلىرىمىز باركەنتۇق. كېيىنكى كۈنلەرگە بارغاندا بىز بۇ بايلىقلارنىڭ دەردىنى تولا بەك تارتتۇق. بارى ـ يوقىمىز مۇسادىرە قىلىنغانلىقى سىرتىدا، پۈتكۈل جەمەتىمىزمۇ ئۆزۈلمەس سىياسىي كۈرەشلەرنىڭ ئېغىر زەربىسىگە ئۇچرىدۇق. كېيىن سىياسىي شامالىلار توختاپ جاھان ئوڭشالدى، بىزمۇ سىنىپىي كۈرەشنىڭ زەربىسىدىن قۇتۇلدۇق. ئەمما باشقىلارغا ئوخشاش ھۆكۈمەت تەرىپىدىن مۇسادىرە قىلىنىپ كەتكەن مال ـ دۇنيا، زېمىن ـ جايلىرىمىزنى قايتۇرۇۋېلىشقا كۈچىمىدۇق. چۈنكى بىز شۇ بايلىقلارنىڭ دەردىنى تولا تارتىپ قورقۇپ كەتكەنىدۇق. ئاتا ـ ئانامدىن ئاڭلىشىمچە، چوڭ دادام رەھمەتلىك ئۆز ۋاقتىدا بەك ساخاۋەتچى، قولى ئوچۇق ئادەمكەنمىش؛ دائىم دېگۈدەك غېرىب ـ مىسكىنلەرنى يوقلاپ، قىينىچىلىققا ئۇچرىغانلارغا قولىدىن كېلىشچە ياردەم قىلىپ تۇرىدىكەنمىش. شۇڭلاشقىمۇ ئەل ـ جامائەت ئىچىدە يۈز ـ ئابرۇي تېپىپ ئۆتۈپتىكەن. لېكىن كېيىنكى كۈنلەرگە بارغاندا، بولۇپمۇ

ئىجارە كېمەيتىش، يەر ئىسلاھاتى، «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» ۋاقىتلىرىدا بىز جەمەتىمىزنىڭ ياخشىلىقىغا ئېرىشكەن ئا-دەملەردىن كۆپ ئازار يېدۇق؛ ئاش بەرگەنگە تولا مۇش يەپ كۆنۈپمۇ قالدۇق. ئەمدى بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە سىز دادىڭىز بۇنىڭدىن 70 يىل بۇرۇن ئالغان قەرزنى قاي-تۇرىمەن دەپ بىزنى كۆپ ئىزدەپسىز. مەن بۇنىڭدىن راستىنلا بەك تەسىرلىنىۋاتىمەن.

ئايال سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە يىغلاپ تاشلىدى. بىرئاز جىمجىتلىقتىن كېيىن ئۇ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ تۇ-رۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

-بەلكىم سىز ھازىرنىڭ ئۆزىدىمۇ مېنىڭ گەپلىرىمگە تولۇق ئىشىنىپ كېتەلمەيۋاتقان بولۇشىڭىز مۇمكىن. يېڭى-شەھەردە ئولتۇرۇشلۇق جۇمەخۇن ئىسمىلىك بىر ئۇيغۇر بوۋاي بار. ئۇلار بىزنىڭ ئائىلىمىزدە نەچچە ئەۋلاد خىز-مەتكار بولۇپ ئۆتكەن كىشىلەر. مەن ئېسىمنى بىلگەن چاغلاردىمۇ جۇمەخۇن بىزنىڭ ئائىلىدە ھارۇنكەشلىك قى-لىدىكەنتۇق. ناۋادا سىز ئاشۇ بوۋاينى ئىزدەپ كۆرۈشەل-گەن بولسىڭىز بىزنىڭ خەۋرىمىزنى بالدۇرراق ئالالىغان بولاتتىڭىز.

دادام بۇ ئايالنىڭ سۆزلىرىگە تولۇق ئىشەندى. چۈن-كى دادامۇ يېڭىشەھەردە كىشىلەردىن سۇرۇشتۇرۇش جەريانىدا جۇمەخۇن ئىسمىلىك بۇ بوۋاي توغرىلىق ئاڭ-لىغان، ئەمما ئۇ بوۋاينىڭ ئىز - دېرىكىنى ئالالمىغانىكەن. دادام يېنىدىن قوليا‌غلىقىغا مەھكەم ئورالغان 2500 يۈەن پۇلنى چىقىرىپ خۇ ئانىنىڭ ئالدىغا قويدى: «مەن بۇ پۇلنى مۇشۇنداق قوليا‌غلىققا ئايرىم تۇگۈپ ساقلاۋاتقە-نىمغا بىر قانچە يىل بولدى. خۇداغا شۈكرى، ئەمدى بۇ پۇل ئىگىسگە يانىدىغان بولدى. زەرگەرلەردىن سۇرۇش-تۇرۇشمچە، ئۆز دەۋرىدىكى بىر سەر كۈمۈش تەڭگىنى ھازىرنىڭ پۇلىغا سۇندۇرغاندا 40 يۈەن قىممىتىدە بولە-دىكەن. شۇڭا بۇ پۇلنى ئەكەلدىم، مۇشۇنىڭغا رازىلىق بەرگەن بولسىلا...»

—ياق، ياق، مەن بۇ پۇلنى ھەرگىزمۇ قوبۇل قىلال-مايمەن - دېدى خۇئانا پۇلنى ئالدىمىزغا ئىتتىرىپ، - چۈنكى بىرىنچىدىن، بىز بۇ پۇل تۇغرىلىق ھېچنىمە بىل-مەيمىز، پەقەت سىزنىڭ ئاغزىڭىزدىنلا ئاڭلاۋاتىمىز؛ ئىك-كىنچىدىن، مەن ۋە مېنىڭ قېرىنداش، ئۇرۇق - تۇغقانلە-رىمنىڭ ھال - كۈنى ناھايىتى ياخشى، دېمەك بىزنىڭ بۇ پۇلغا ئېھتىياجىمىز چۈشمەيدۇ. بىزنى ئىزدەپ كەلگىنىڭىزگە كۆپ رەھمەت. بىز خۇ جەمەتىدىكى ھايات كىشىلەر، ھەم شۇنداقلا ئۆلۈپ تۇگىگەن ئاتا - بوۋىلىرىمۇ مېنىڭ پىكە-رىمگە چوقۇم رازىلىق بېرىدۇ. ھېس قىلىشىمچە، سىزنىڭمۇ ئىقتىسادىي ئەھۋالىڭىز ياماق ئەمەسكەن. ناۋادا بۇ پۇلنى ئۆزىڭىز خىراجەت قىلىشقا ئۇنىمىسىڭىز، ئۇنداقتا ئۆزىڭىز بىلگەن غېرىب - غۇرۋا، يېتىم - يېسىرلارغا سەدىقە ئورنىدا بېرىۋېتىڭ. مەن ۋە مېنىڭ ئاتا - بوۋا ئەجدادىم ھەم شۇن-داقلا ئۇرۇق - ئەۋلادىم سىزدىن يۈز مىڭ مەرتىۋە رازى...

جىق سالا - سۆلە، تالاش - تارتىشلار نەتىجە بەرمە-گەندىن كېيىن، دادام ئۇلارغا بۇ پۇلنىڭ بىر موچىنىنىمۇ ئۆزىگە خىراجەت قىلمايدىغانلىقىنى، شۇلارنىڭ دېگىنى بو-يىچە سەدىقە ئۇچۇن سەرپ قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ پۇلنى يانچۇقىغا سالدى.

ئارىدىن ھەپتە كۈن ئۆتكەندە، خۇ ئانا ئۇرۇمچىدە ئولتۇرۇشلۇق بىر قانچە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى ئېلىپ، بىر مۇنچە سوۋغا - سالاملار بىلەن دادامنى يوقلاپ بېرىپتۇ ھەمدە يېقىندا قەشقەرگە بارماقچى ئىكەنلىكىنى، يۇرتىغا بارغاندا ئاتا - بوۋىسىنىڭ قەبرىسىنى يوقلاپ روھلارنى بۇ ئىشتىن ۋاقىپلاندۇرىدىغانلىقىنى، يۇرتتىن قايتىپ كەلگەندە دادامنى يەنە يوقلاپ كېلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۆيىمىزدە كەچلەپ قايتىپتۇ.

رەسسام: مۇھەممەت سۇلتان

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى پىلان كومىتې-تىنىڭ خىزمەتچىسى

ژۇرنىلىمىزدا بېسىلغان ئەسەرلەرنىڭ نەشر ھوقۇقى ژۇرنە-لىمىزغىلا تەۋە. خىلاپلىق قىلغۇچىلارنىڭ جاۋابكارلىقى قانۇن بويىچە سۇرۇشتۇرۇلىدۇ!

—«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

تەدبىر لىك بوۋاي

(ھېكايە)

پەرھاد ياسىن

كوچىدا ماشىنا ھادىسىسى يۈز بەردى. بىر مۇنچە ئادەم نەق مەيدانغا يىغىلىپ قىيا ـ چىيا قىلىشۋاتاتتى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئەرلەرمۇ، ئاياللارمۇ، ياشلارمۇ، يا-شانغانلارمۇ بار ئىدى. ئۇلار قىستىلىشىپ كېلىپ يەردە ھۇشسىز ياتقان ئون ياشلار چامىسىدىكى ئوروق بالىغا قارىشاتتى ـ دە:«ھەي بېچارە، نېمىشكىمۇ قاراپ ماڭمە-غان بولغىيدى؟» دەپ قويۇپلا كەينىگە داجىشاتتى. ئۇ-لارنىڭ ئارىسىدىن بىرەر كىشىمۇ ئۇنىڭغا يارەدەم قولىنى سۇنۇشنى خالىمايتتى.

شۇ ئەسنادا كۆزەينەك تاقىغان بىر بوۋاي ئادەملەر تو-پىنى قىستاپ كىشىلەرنىڭ ئالدىغا ئۆتتى ـ دە، قانغا مىلەن-گەن قوللىرىنى كېرىپ ئوڭدىسىغا ياتقان بالىنىڭ چىرايىغا سىنچىلاپ بىر قارىۋېتىپ، بىردىن ۋەھىمىلىك توۋلىۋەتتى:

ـــۋوي، بۇ بىزنىڭ سەمەت ھاكىمنىڭ نەۋرىسىكەنغۇ! بۇ كېلىشمەسلىكنى قاراڭلار ئەمدى...

بوۋاينىڭ گېپى تۈگەر ـ تۈگىمەيلا ئادەملەر توپى تەۋ-رەپ كەتتى. كىشىلەر بىر ـ بىرىنى قىستىشپ بالىغا تاشلە-ناتتى. ھەش ـ پەش دېگۈچە بالىنى يەردىن ئېلىپ، قانلە-رىنى تازىلاپ، ياراسىرىنى تېڭىشتى. كىملەردۇر ئادەملەر توپىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا يىغىلىشىپ، قوللىرىنى ۋەھىمىلىك سىلكىشلىگىنىچە كېلىۋاتقان ماشىنـ-لارنى توسۇشتى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار بالىنى چەكسىز ھۆرمەت ۋە كۆيۈنۈش تۈيغۇسى ئىچىدە دوختۇرخانىغا ئې-لىپ مېڭىشتى. ئىش ئاخىرلىشىپ، كىشىلەرنىڭ كەينى جايىغا چۈشۈشكە باشلىغاندا، بالىغا تولىمۇ قىزغىن مۇئامىلىدە بولغان سالاپەتلىك بىر ئادەم بوۋايدىن سورىدى:

ـــ بوۋا، سىز سەمەت ھاكىمنى تونۇيدىكەنسىز ـ دە؟ بۇرۇن بىرگە ئىشلىگەنمۇ ياكى باشقا مۇناسىۋىتىڭىز-مۇ بارمۇ؟

بوۋاي ئۆزىگە ھەۋەس بىلەن قاراپ تۇرغان بۇ بەسـ-لىك كىشىگە قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويۇپ پەرۋاسىزلىق بىلەن دېدى:

ـــنەدىكىنى؟ مەن ئۇ كىشىنى كۆرۈپ باقمىغانمۇ يوق. راستىنى ئېيتسام، مەن سىلەرگە يالغان ئېيتتىم. كۆردىڭىز-كى، بالىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن مۇشۇنداق قىلماي بول-مايتتى.

ئەتراپقا توپلانغان كىشىلەر بوۋاينىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، نېمە دېيىشنى بىلەلمەي، بىر ـ بىرىگە ئەلەملىك قاراپ قې-لىشتى...

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئاخبارات ـ نەشرىيات ئىدارىسىنىڭ خىزمەتچىسى

كەچۇر، مېنى ئاپئاق پەرىشتەم

(نەسىر)

ئابدۇۋاھىد سېيىت

پۈتكۈل كائىنات تەبىئەتنىڭ چەكسىز قارا لىباسى ئىچىدە بوۋاقتەك تاتلىق مۇگدەيدۇ. يىراق، خلۇەت ئورمانلىقىدىكى يېگانە كاككۇكنىڭ ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ سايرىغان مۇڭلۇق ئاۋازى ئۇيقۇدىكى زېمىننىڭ شېرىن چۈشىنى بۇزالمىغان.

قىزارغان كۆزلىرىم ئالدىمدىكى تەبىئەتتەك كەڭ يېيىلغان كىتابنىڭ نۇر تالالىرىدەك قۇرلىرى ئۈستىدە قۇشتەك ئەركىن پەرۋاز قىلماقتا.

ئەي ئاپئاق پەرىشتەم!

تۇيۇپ تۇرۇۋاتىمەن، سەن مېنى ساقلاۋاتسەن. مۇقتەك يۇمشاق، بۇلۇتتەك ئاپئاق ياستۇقۇڭ ئۈستىدە يېيىلىپ ياتقان قۇندۇزدەك قاپقارا چاچلىرىڭنى سەلكىن شامالدەك يەڭگىل پەپلىشىمنى، ئايدەك يۈزىڭنى، ئاق بېلىقتەك تولغان ئاپئاق تېنىڭنى، كەتمەن چېپىپ قاداقلاشقان يىرىك ئالقانلىرىم بىلەن ئاستا ـ ئاستا، سىلىق سىلاشلىرىمنى.

خۇشبۇي ھىدلىرىڭنى مەستانىلەرچە تۇيماي ھىدلىشىمنى تەشنالىق بىلەن كۈتۈپ ساقلاۋاتسەن. ئەي پەرىشتەم، چۈشەنگىن مېنى. زۇلەيخا يۈسۈپنى، شېرىن پەرھادنى چۈشەنگەندەك.

بىلەمسەن؟ شۇ دەقىقىلەردە سېھرلەنگەن ۋۇجۇدۇم سىماب كەبىي تىترەۋاتىدۇ. ئەقىل دۇردانىلىرىم ھېكمەت ئوچاقلىرىدا ئالتۇندەك تاۋلانماقتا. تەپەككۇر قولۇبقم مەنالار دېڭىزىدا دولقۇنلار ئەۋجىگە قاراپ ئۇزمەكتە.

ئەي پەرىشتەم، بىلەمسەن؟ مەن ئاشۇ كىتاب بولغاچقىلا تۆت پۈتلۈق، ئىككى پۈتلۈق ھايۋاناتلار تۇركۈمىدىن ئامەلەر دۇنياسىغا ئايرىلىپ چىققانمەن. مەن كىتاب ئارقىلىقا تۇنۇگۈنۇمنى پۇشايمانسىز ئۇزاتقان، بۈگۈنۇمنى ياراتقان، ئەتەمنى مەغرۇر كۈتۈۋالغانمەن. بوۋامنى، دادامنى شۇنداقلا ئۆزۈمنى كىتاب ئىچىدىن بىلگەنمەن. ئۆزۈمنىڭ يەر شارىدىكى ئورنۇمنى پەقەت كىتابتىنلا تاپقانمەن. ئەي پەرىشتەم، كىم ئۇ «دېھقان كىتاب ئوقۇمايدۇ» دەپ جۆيلىگەن؟!

تەكلىماكاننىڭ قۇملىرى ئاستىغا دەستە ـ دەستە كىتابلارنى قۇچاقلاپ بىللە كۆمۈلگەنلەر دېھقان بوۋىلىرىم ئەمەسمىدى؟ كىملەر ئۇ «تۈركىي تىللار دىۋانى»، «قۇتادغۇبلىك»نى خوتەن قەغىزىگە قومۇش قەلەمدە ئاجايىپ ماھارەت بىلەن كۆچۈرۈپ ئەسرلەر داۋامىدا ساقلاپ

كەلگەنلەر؟ نەۋائىي ھەزرەتلىرىنىڭ «خەمسە»لىرىنى، باـ بارەھىم مەشرەپنىڭ ئوتلۇق غەزەللىرىنى، ئەھمەدشاھ قاراـ قاشىنىڭ «ئات ھەققىدە قىسسە»دەك ئۆلمەس ساتىرالىرىنى جىنچىراغىنىڭ يورۇقىدا كىرپىك قاقماي تالاك ئاتقىچە ئوقۇپ چىققانلار ئاشۇ دېھقان دادىلىرىمىز بولماي كىملەر ئىدى؟

ئەي ئاپئاق پەرىشتەم كەچۈر مېنى. سەن مېنى قانداق سۆيسەڭ، مەنمۇ سېنى شۇنداق يۈرىكىمدىن سۆيىمەن. بەـ راق... بىراق، ئاھ، ئاپئاق پەرىشتەم، كىتابسىز ياشىيالمايـ مەن. كىتابسىز ئۆتكەن بىر كۈنۈم ھاياتىمنىڭ مەنىسىز ئۆتكەن زۇلمەتلىك بىر كۈنى بولۇپ، ھايات قامۇسىمنىڭ بىر ۋاراقنى ئاق قالدۇرىدۇ. مەن ھاياتىمنى كىتابسىز تەـ سەۋۋۇر قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايمەن.

راست، ئالدىڭدا خىجىلمەن. يازنىڭ تىنجىق ۋە قىسقا، قىشنىڭ سوغۇق ھەم ئۇزۇن كېچىلىرىدە سەن بىلەن شېـ رىن سۆھبەتلەرنى قۇرالمىدىم. پەرزەنتلىرىمىز ھەققىدە، كەلگۈسىمىز توغرىسىدا، ئارزۇ ـ ئارمانلىرىمىز خۇسۇسىدا سەن بىلەن قېنىپ بىرەر قېتىم مۇڭدىشالمىدىم. نامراتلىـ قىم تۇپەيلى ساڭا ئالتۇن زىبۇ ـ زىننەتلەرنى ئېلىپ بېـ رەلمىدىم، ئېسىل كىيىملەر بىلەن ياساندۇرالمىدىم. يۇـ زىڭگە، لېۋىڭگە ھەر خىل پەرداز بۇيۇملىرى بىلەن بىرەر قېتىم بولسىمۇ گىرىم قىلىش تېخى ساڭا نېسىپ بولمىدى. كىندىك قېنىمىز تۆكۈلگەن مۇشۇ ئىسسىق تۇپراقنىڭ ئا ـ نامىنىڭ چاچلىرىدەك ئاق توزانلىرى سېنىڭ تەبىئىي ئۇـ پا ـ ئەڭلىكىڭ بولۇپ كەلدى. ئاھ، پەرىشتەم، مەن سېنى جاپادا قويدۇم. ئېتىز ـ ئېرىقنىڭ تۆگمەس ئىشلىرىدا ساڭا ھەمدەم بولالمىدىم.

بىلەمسەن، ئاھ، پەرىشتەم! مىڭ شۈكرىلىرىكى مەن ھېسابسىز روھى ئويغاق بايىمەن.

بىر چامادانغا ئاقچا، بىر چامادانغا تەرەت چالمىسى قاچىلاپ ئۆشنىسىگە ئارتىۋالغان ئېشەكتەك روھى ئۆلگەن مىليونېرلارنى قىلچە مەنسىتمەيمەن. گەرچە ئۇلار ئىككى پۇتلاپ مېڭىپ يۈرسىمۇ مېنىڭ تىرىكلەر تىزىملىكىدە ئۇلارنىڭ ئىسمى يوق! ئەي پەرىشتەم، ئۇلار ئۆز جۇپتىلەـ رىگە بېرەلمىگەن، مەڭگۈ بېرەلمەيدىغان پاك ـ سەمىمي مۇھەببەتنى مەن ساڭا شەرتسىز تەقدىم قىلالايمەن. شۇ قاتاردا بارچە ھاياتلىققا ئوتلۇق سۆيگۈمنى مىننەتسىز ھالدا ئاتا قىلالايمەن. چامادان ـ چامادانداا دەستە ـ دەستە ئاقـ چىلىرىم بولمىسىمۇ ساندۇقتا دۆۋە ـ دۆۋە يېـ قان كىتابلىرىم بار. ئۇلارنىڭ باھاسىنى ئالتۇن بىلەن ئۆلـ چەش مۇمكىن ئەمەس.

ئۇ مېنىڭ بايلىقىم. ئۇنى مەن پەرزەنتلىرىمىزگە مىراس قىلىپ قالدۇرىمەن.

چۈنكى ئەۋلادىم مەندىن دەۋرلەرنىڭ ئالمىشىشى بىلەن كېرەكسىز مېتال دۆۋىسى، تاشلاندۇق قەغەز پارچىلىرىغا ئايلىنىپ كېتىدىغان دەپئىي ـ دۇنيانى ئەمەس، بەلكى ئەـ سىرلەر ئۆتكەنسېرى قىممىتى ئېشىپ بارىدىغان، مەڭگۈ يوقالمايدىغان مەنىۋى بايلىق ـ كىتابنى مىراس قىلىپ قالدۇرۇشۇمنى كۈتىدۇ، ئەي ئاپئاق پەرىشتەم!

2004 ـ يىل 28 ـ ئىيۇل، يېڭىسار ـ توپلۇق

ئاپتور: يېڭىسار ناھىيە توپلۇق يېزا كەلىپچۇن كەنتىدە، دېھقان

تەھرىراتىمىزنىڭ ئالاھىدە ئۇقتۇرۇشى

ئاپتورلار تەھرىراتىمىزغا ئەسەر ئەۋەتكەندە تۆـ ۋەندىكى نۇقتىلارغا ئالاھىدە دىققەت قىلىشى كېرەك:

1. ئاپتورلار كونۇبرتقا ۋە ئەسەرگە ئىسىم فامىـ لىسى، كەسپى، ئادرېسىنى ئېنىق ۋە تەپسىلي يېزىشى، ئالاقىلىشىشقا قۇلايلىق بولۇشى ئۈچۈن تېلېفون ۋە يانفونى بارلار ئەسكەرتىپ قويۇشى كېرەك.

2. ئەسەرلەر ئۆلچەملىك ماقالە ياكى ئىش قەـ غىزىگە قۇر ئارىلىقى كەڭ، ئىملا قائىدىسىگە ئۇيغۇن يېزىلىشى كېرەك. بەتنىڭ ئاستى ـ ئۈستىدىن مۇۋاـ پىق ئاق تاشلانمىغان، ئالدى ـ ئارقىسىغا يېزىلغان، ئىملاسى سەت، قۇر ئارىلىقى زىچ، سۆز ـ جۈملىلەر گراممانىكا قائىدىسىگە ئۇيغۇن بولمىغان ئەسەرلەر بىردەك قوبۇل قىلىنمايدۇ؛ كومپيۇتېردا باستۇرۇپ ئەۋەتىش شەرت ئەمەس.

3. ئەسەرلەردە ئېلىنغان ستاتىلارنىڭ ئاپتورى، بېسىلغان كىتاب، گېزىت ـ ژۇرناللار، مەزكۇر كىتاب، گېزىت ـ ژۇرناللارنىڭ نەشر قىلىنغان ۋاقتى، نەشر قىلغان نەشرىياتلار ئېنىق، توغرا، ئەينەن ئەسكەرتىلەـ شى كېرەك. مەزكۇر تەلەپكە ئۇيغۇن بولمىغان ئەـ سەرلەر بىردەك قوبۇل قىلىنمايدۇ.

4. تەرجىمە قىلىنغان ياكى نەشرگە تەييارلانغان ئەسەرلەرنى ئەۋەتكەندە مەزكۇر ئەسەرلەرنىڭ ئەسلي نۇسخىسى ياكى كۆپەيتىلگەن نۇسخىسىنى ئەۋەتىش بىلەن بىرگە، نەشر قىلىنغان گېزىت ـ ژۇرنال، نەشـ رىياتلارنىڭ نەشر قىلغان ۋاقتى، نەشر خاتىرىسىنى قوشۇپ قويۇشى كېرەك. بۇ تەلەپكە ئۇيغۇن بولمىغان ئەسەرلەر بىردەك قوبۇل قىلىنمايدۇ.

ـــ«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنلى تەھرىراتى

ئەدەبىياتسىمزنىڭ قويۇنى ئىللىقراق بولسا

خەلىچەم رېشت

مۇشۇ يىللاردا كىشىلەرنىڭ مەرھۇم يازغۇچىمىز زوردۇن سابىر توغرىسىدا قىلىشقان گەپ ـ سۆزلىرىنى كۆپ ئاڭلىدىم. بۇ خىلدىكى گەپ ـ سۆزلەرنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك «زوردۇن سابىر چەت ئەللەرنىڭ مەشھۇر يازغۇچىلىرىدىن قېلىشمايدىكەن. زوردۇن سابىر ھايات چېغىدا ئەجەب بۇنى ھېس قىلماپتىكەنمىز» دەيدىغان ئۆكۈنۈش ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. ھەم ئۇنىڭغا «بىز قاچانغىچە ئۆزىمىزنىڭ لاچىنىرىنى خەقنىڭ سارلىرىغا تەڭ قىلماي يۈرىمىز؟!» دەيدىغان نارازىلىق، شۇنداقلا ئاچچىق تەئەددى يوشۇرۇنغانىدى. بۇ گەپلەر مېنى ئويلاندۇردى. ئويلىغانچە نۇرغۇن ئىشلار ئېسىمگە كېلىپ كۆڭلۈم ھەقىقەتەن بەك يېرىم بولىدى.

يازغۇچى ــ شائىرلار ئاجايىپ بىر خەق. جەمئىيەتتىكى قانداقتۇ بىر ئىش ئۇلارنى قوزغا ئېلىشقا دەۋەت قىلغان ھامان ئۇلار خۇددى بۈيرۇق قوبۇل قىلغان ئەسكەرلەرگە ئوخشاش ئالدىنقى سەپكە ئاتلىنىدۇ. بۇ چاغدا ئۇلار قەلەم ھەققىنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكى، ھەتتا قەلەم ھەقىقى بېرىش ـ بەرمەسلىكى بىلەنمۇ ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايدۇ. زامانىنىڭ ئوك ـ تەتۇرلىكى ئۇلارنىڭ يېزىقچىلىق قىزغىنلىقىنى سۇسلاشتۇرالمايدۇ. يېزىقچىلىق قىلىدىغان ئۆيى، ھەتتا خەت يازغۇدەك شىرەسىنىڭمۇ يوق بولۇشى، پايدىلىنىش ماتېرىياللىرىنىڭ كەمچىل بولۇشى، بار بىلەن يوقنىڭ ئارىدىكى قەلەم ھەققى يازغۇچى ـ شائىرلارنىڭ ئەدەبىياتقا بولغان ئوتتەك قىزغىن مۇھەببىتىگە سوغۇق سۇ سېپەلمەيدۇ.

يېزىقچىلىق خۇددى ئايلاپ ـ يىللاپ دەستگاھ ئالدىدا مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ گىلەم توقۇغاندەك مۇشەققەتلىك ئىش. خالۇاپ ئىسخىما، نۇسخىغا قاراپ گىلەم توقۇسا، يازغۇچى ئۆز ئەسرىنىڭ نۇسخىسىنى تەپەككۇردا ئۆزى لايىھىلەپ، رەڭ نىسبەتلىرىنى يۈرەك قېنى بىلەن ئۆزى تەڭشەيدۇ. باشقىلار ئىسسىق يوتقانلىردا شېرىن چۈش كۆرۈۋاتقان چاغدا يازغۇچى ـ شائىرلار يۈقىرى گىرادۇسلۇق كۆزەينەكلىرىنى تاقىشىپ، مۇكچىيىپ ئولتۇرغان پېتى ئۇزاق كېچىلەرنى تاڭغا ئۇلايدۇ. باشقىلار تۇرلۇك ـ تۇرلۇك كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىدا ھاياتنىڭ قەنتىنى چېقىۋاتقان چاغلاردا ئۇلار بەدىئىي ئىجادىيەتنىڭ تەسەۋۋۇر

قىلغۇسىز جاپالىق، سىرلىق سوقماقلىرىدا تىنەپ ـ تەمتە-رەپ يۈرۈپ قۇندۇزدەك قاپقارا چاچلىرىنى ۋاقىتسىز ئا-قارتىدۇ.

يازغۇچى ـ شائىرلار دەۋرنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئىجادىيەتنىڭ تەلىپىدىن چىقىش ئۇچۇن توختاۋسىز ئۆگە-نىشى، ھەر دائىم كىتاب ئوقۇشى كېرەك. ئۇلارنىڭ نۇرغۇن ۋاقتى كىتابلار بىلەن سىرداشىش ئىچىدە ئۆتىدۇ. شۇڭا ئۇلارنى رەڭگارەڭ مۇناسىۋەت سورۇنلىرىدىن، مەنسەپ-دارلارنىڭ ئەتراپىدىن ئىزدەپ تاپقىلى بولمايدۇ. ئۇلار ھەر ۋاقىت جەمئىيەتنىڭ يۈرەك رېتىمىغا قۇلاق سېلىپ، تۇرمۇش چىنلىقىنى ئەكس ئەتتۇرۇش يولىدا ئۆزلىرىنىڭ بارلىقىنى ھېچبىر ئايانماستىن بەدەل قىلىدۇ. تۇرمۇشقا سادىق بو-لۇشتەك ۋىجدانىي بۇرچ ئۇلارنىڭ مەنىۋىيىتىدە سەمىمىي-لىك، راستچىللىقتىن ئىبارەت ئېسىل پەزىلەتنى چوڭقۇر يىلتىز تارتقۇزىدۇ. ئۇلار ئىنسان مەنىۋىيىتىنىڭ تاكامۇللە-شىشىنى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدا جاپالىق ئىزدىنىۋاتقاندا، ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز يوسۇندا ئۆزىنىڭ روھىيىتىنمۇ مۇ-كەممەللەشتۇرۇپ بارىدۇ. ئۇلار ئادالەت، ھەققانىيەتنى جان تىكىپ قوغدايدۇ. شۇڭا ناھەقچىلىكلەرگە ھېچقاچان سۈكۈت قىلىپ قاراپ تۇرالمايدۇ. ئۇلارنىڭ كۆڭلى ئىنتايىن تۇيغۇن، تولىمۇ مېھرىلىك. ئۇلارنىڭ قەلبى خۇددى سەبىي بالىلار-نىڭكىدەك بىغۇبار. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ شەخسىي پايدا-زىيىنىنى ئاز ئويلايدۇ. ئۇلارنىڭ تەپەككۇرىنى مىللەتنىڭ بۈگۈنكى ۋە كەلگۈسىدىكى تەقدىرى، مىللەتنىڭ مەنىۋىيىتى ئۆزىگە تارتىپ غىدىقلاپ تۇرىدۇ. شۇڭا ئۇلار باشقىلار كۆرەلمىگەننى كۆرۈپ، باشقىلار سېزەلمىگەننى سېزەلەيدۇ. باشقىلار دېيىشكە جۈرئەت قىلالمىغان گەپلەرنى دېيەلمە-گەنلىكى سەۋەبلىك ئاسانلا باشقىلارنىڭ كۆزىگە سەت كۆ-رۈنۈپ قالىدۇ. ھىيلە ـ مىكىرگە باي، ھەسەتخور ئادەملەر ئۇلارنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكى، سۈيىقەست، ھىلە ـ مىكىرلەردىن خالىيلىقى، شۇنداقلا مۇناسىۋەتسىزناسلىقتىكى ناقابىللىقىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارغا زەربە بېرىپ، چەتكە قاقىدۇ. تۆھمەت چاپلاپ، پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىپ، ئىززەت ـ ئابرۇيىغا تېگە-دۇ. ھەتتا جىسمانىي، سىياسىي جەھەتلەردىن قەستلەيدۇ. تارىخقا نەزەر سالساق، خەلقىمىزنىڭ ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىي، لۇتپۇللا مۇتەل-لىپكە ئوخشاش يۈرىكى ھەر ۋاقىت «ۋەتەن ـ مىللەت» دەپ سوققان بۇ مۇنەۋۋەر ئوغلانلىرى ھەسەتخورلارنىڭ سۈيىقەستى، چېقىمچىلىقى تۆپەيلى پاجىئەلىك ئاقىۋەتكە دۇچار بولغان. ناۋادا بىرى ئالدىغا ئوزۇپ چىقسا، ئۇنى سېپىستىش، زەربە بېرىپ باش كۆتۈرگۈسىز قىلىۋېتىش، ھەتتا نابۇت قىلىۋېتىش ھېسابىغا كۆڭلى تەسەللىي تېپىپ مۇرادىغا يېتىش ـ ئارىمىزدىكى ھەسەتخور، ئىقتىدارسىز، ئەمما ھىلە ـ مىكىرگە باي ئادەملەرنىڭ قان ـ قېنىغا سە-ڭىپ كەتكەن، جان بىلەن تەڭ چىقىدىغان خۇيى. مىللەت ئەزالىرى ئىچىدىن سۈيىقەستچى، ھەسەتخورلارنىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئوينايدىغان نادانلارنى، ئۆزىدىن سەل ئېشىپ كەتكەن كىشىلەرنىڭ بەختسىزلىكلىرىدىن تاماشا كۆرۈپ قىن ـ قىنىغا پېتىشماي كېتىۋاتقان قارانىيەت نائەھلىلەرنى، ئۇلارنىڭ ئاجىزلىقلىرىنى كۆپتۈرۈش، جامائەتچىلىكنى بۇ خىل ئاجىزلىقلاردىن خەۋەردار قىلىش بەدىلىگە ئۆز كۆڭ-لىنى خۇش قىلىدىغان رەزىل كۆيدۈرگىلەرنى تېپىش تەس ئەمەس. تارىخنى قويۇپ، يېقىنقى بەش ـ ئون يىلغا نەزەر سالساقلا، تۇرلۇك كۆلكىلىك، بىمەنە ۋە رەزىل مىسالالارنى ساناپ چىقىش مۇمكىن.

ئاڭلىشىمچە، مەرھۇم يازغۇچىمىز زوردۇن سابىرنىڭ ئاخىرقى ئون نەچچە يىللىق ھاياتى چەتكە قېقىلىش ۋە ئې-غىر روھىي سقىنچىلىق ئىچىدە ئۆتكەن. ناۋادا يازغۇچىمىز ناھەق مۇئامىلىلەرگە ئۇچرىمىغان، ئۇنىڭ ئىجادىيەت قىز-غىنلىقىغا سوغۇق سۇ سېپىلمىگەن بولسا، تۆھمەت ۋە چەتكە قېقىشلار ئۆمرىنىڭ ئالتۇن چاغلىرىنى بىرقانچە ئون يىل قىسقارتىپ، ئەجەل ئىلاھنى شۇنچە بالدۇر چىللاپ كەلمە-گەن بولاتتى. ئۇ چاغدا يازغۇچىمىز يۈرەك قانلىرىدىن پۈتكەن تېخىمۇ كۆپ تۇم ـ تۇم ئەسەرلىرى بىلەن مىللىتە-مىزگە شان ـ شەرەپ كەلتۈرمەسمىدى؟ زوردۇن سابىر بۈگۈنگىچە بىز بىلەن بىللە ياشاپ، «ئانا يۇرت» تريلو-گىيىسى ھەققىدىكى ھەققانىي باھالارنى ئۆز قۇلقى بىلەن ئاڭلىغان، بۇ گىگانت ئەسىرىنىڭ «يېڭى ئەسىر گۈلزار مۇكاپاتى»غا نائىل بولغان تەنتەنىلىك كۆرۈنۈشلەرنى كۆ-رۈش نېسىپ بولغان بولسا، قانچىلىق خاسىيەتلىك ئىش بولغان بولاتتى. يازغۇچىمىز ھايات ۋاقتىدا ئۇنىڭ قەدرىگە يەتمەي، ئەمدىلىكتە ئەپسۇسلانغانىنىڭ زادى نېمە پايدە-سى؟!

بىر مىللەتنىڭ يازغۇچى، شائىر، سەنئەتكارلىرى ئۆزى تەۋە مىللەتنىڭ مەدەنىيەت سەركەردىلىرى، ئۇلارنىڭ ئە-سەرلىرى ئاشۇ مىللەتنىڭ قىممەتلىك مەنىۋى بايلىقى. بىز «تۈركىي تىللار دىۋانى»، «قۇتادغۇبىلىگ» قاتارلىق دۇنياۋى شۆھرەتكە ئىگە ئىگە كلاسسىك ئەسەرلىرىمىز بىلەن پەخىرلىنىپلا قالماستىن، بۇنىڭدىن كېيىنكى ئۇيغۇر ئەدەبە-ياتىنى دۇنياغا تونۇتۇشقا ئالدىرايمىز. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى تەرەققىي قىلدۇرىدىغان، جاھانغا تونۇتىدىغان كىشىلەر دەل بۈگۈنكى كۈندە ماردىم ـ تالدىم دېمەي ئۆگىنىۋاتقان، قې-تىرقىنىپ ئىزدىنىۋاتقان، توختىماي ىېزىۋاتقان، ئەدەبىي ئىجادىيەتكە بارلىقىنى بېغىشلىغان كىشىلەردۇر. ناۋادا بىز ئالدىمىزغا ئۆتۈپ كەتكەنلەرنى پۈتلاپ يىقىتۋېتىش بەدە-لىگە خۇشاللىق تېپىپ يۈرۈۋەرسەك، ئۇ ھالدا ئەدەبىياتە-مىزنى دۇنياغا يۈزلەندۈرۈشتىن، كەلگۈسىدە نوبېل ئەدە-بىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكۈدەك بىرەر يازغۇچىمىزنىڭ چىقە-شىدىن سۆز ئاچقىلى بولامدۇ؟

مەن يېزىدىكى بىر ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى.

بىزنىڭ يېزىدىكى نۇرغۇن ئاۋام پۈقرا يەنى دېھقانلار، سودىگەرلەر، موزدوزلار ۋە ئوقۇتقۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن تالانتلىق يازغۇچىلىرىدىن چەكسىز پەخىرلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىدىن چەكسىز سۆيىنىدۇ. ئاشۇ يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرى ئۆزلىرىگە ئاتا قىلغان ئېستېتىك تەسىراتلىرىغا ئاساسەن ئاپتور ۋە ئەسەرلەرگە لىلا باھا بېرىدۇ. لېكىن ئۇرۇمچىگە كەلسەك ئەھۋال باشقىچە. ھەممىلا جايدا ئاڭلىغىلى بولىدىغان پالانى يازغۇچى، شائىر ئۇنداق، پوكۇنى ئوبزورچى مۇنداق دېگەنىدەك سۆزلەر ئادەمنى بەك بىئارام قىلىدۇ. بۇگۈنى بىرەرسى شۆھرەت قازىنىپ نام چىقارسا، ئەتىسلا ئۇنى پۇتۇنلەي ئىنكار قىلىپ، تىللايدىغانلار چىقىدۇ. دۇنيادا نۇقسانسىز ئىنسان بولمايدۇ. ھېكمەتلەردە ئېيتىلغانىدەك «خۇدالا نۇقسانسىز» دۇر. يازغۇچى، شائىرلارمۇ ئادەم. ئۇنداق ئىكەن، ئۇلارنىڭمۇ نۇقسانسىز بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. ئەدەبىيات ساھەسىدىكىلەرنىڭ بىر - بىرىنى ئېتىراپ قىلمايدىغانلىقى، بىر - بىرىنىڭ قەدرىگە يەتمەيدىغانلىقى كىشىنىڭ كۆڭلىنى تېخىمۇ غەش قىلىدۇ. بىز يازغۇچى - شائىرلىرىمىزنىڭ تۆھپىلىرىنى ئېتىراپ قىلىشقا جۈرئەت قىلىپلا قالماي، يازغۇچى - شائىرلىرىمىزمۇ ئۆزئارا بىر - بىرىنى ئېتىراپ قىلىشنى ئۆگىنىۋالسا، ئۇ ھالدا ھەممەيلەن ئۆز نۇقسانلىرىنى تۈزىتىش پۇرسىتىگە ئېرىشىدۇ. شۇنداللا ھەممەيلەن ئادەم بولۇش يولىدا چوڭ بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن بولىمىز.

ئەدەبىي ئىجادىيەتتە ئاسان يول يوق. ئانسىنىڭ قورسقىدىن يازغۇچى بولۇپ تۇغۇلۇش تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس. ئەدەبىي ئىجادىيەت مەرھۇم يازغۇچىمىز زوردۇن سابىر ئېيتقاندەك ئۆزىنى بېغىشلاش روھى بىلەن ئۆزاق مەزگىل باش چۆكۈرۈپ جاپاغا چىداپ ئىزدىنىش، مول بىلىم ۋە تۇرمۇش بىلىمى، ھېسسىيات، ماھارەت جۇغلانمىسى بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. قۇرۇقتىن قۇرۇق ماختىنىش ياكى ئىنكارچىلىق بىلەن ھېچقانداق ئىشنى باشقا ئېلىپ چىققىلى بولمايدۇ.

بىرەر نەتىجە يارىتىپ تونۇلغان كىشىلەرنى ئەرزىمەس باھانە - سەۋەبلەر بىلەن سېستىش، چەتكە قېقىشتەك غەيرىي نورمال ھادىسە بىزدە يالغۇز ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسى بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ، بەلكى جەمئىيەتتىكى باشقا ساھەلەردىمۇ ئوخشىمىغان دەرىجىدە ئۇچراپ تۇرىدۇ. شۇنداق بىر ھەقىقەت بارکى: تالانتلىق كىشىلىرى، ئالدىغا ئوزۇپ چىققان كىشىلىرى خارلىنىدىغان مىللەت - مەڭگۈ خارلىققا مەھكۇم مىللەتتۇر. شۇڭا بىز مۇشۇنداق كېتىۋەرمەسلىكىمىز ئۈچۈن ئالدىدا جىنايەتكار بولۇپ قالمىز.

نۆۋەتتىكى مۇرەككەپ ئىجتىمائىي رېئاللىقتا ياخشى كىشىلەرلا ئەھمەس، ئالدامچى - ساختىپەزلەرمۇ، چىرىك - پارىخورلارمۇ، خۇشامەتچى - سىياسىي پاھىشىلەرمۇ خىرامان ياشاۋاتىدۇ. يازغۇچى - شائىرلىرىمىزنى، تالانتلىق كىشىلىرىمىزنى ھايات ۋاقتىدا قەدىرلەيلى. ئۇلارغا ئىللىق مۇھىت يارىتىپ بېرەيلى، ئەل سۆيىدىغان ئېسىل ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلغىلى قويايلى.

ئاپتور: توقسۇن ناھىيە شاھ يېزا ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇئەللىمەسى

تەھرىراتىمىزنىڭ ئالاھىدە ئۇقتۇرۇشى

پوچتىخانىلار پۇل پېرىۋوت قىلغاندا خەنزۇ يېزىقىدا بېجىرىشنى تەلەپ قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئاپتورلارغا قەلەم ھەققى ئەۋەتىشتە قولايلىق بولۇشنى كۆزدە تۇتۇپ تۆۋەندىكىلەرنى ئالاھىدە ئۇقتۇرىمىز:

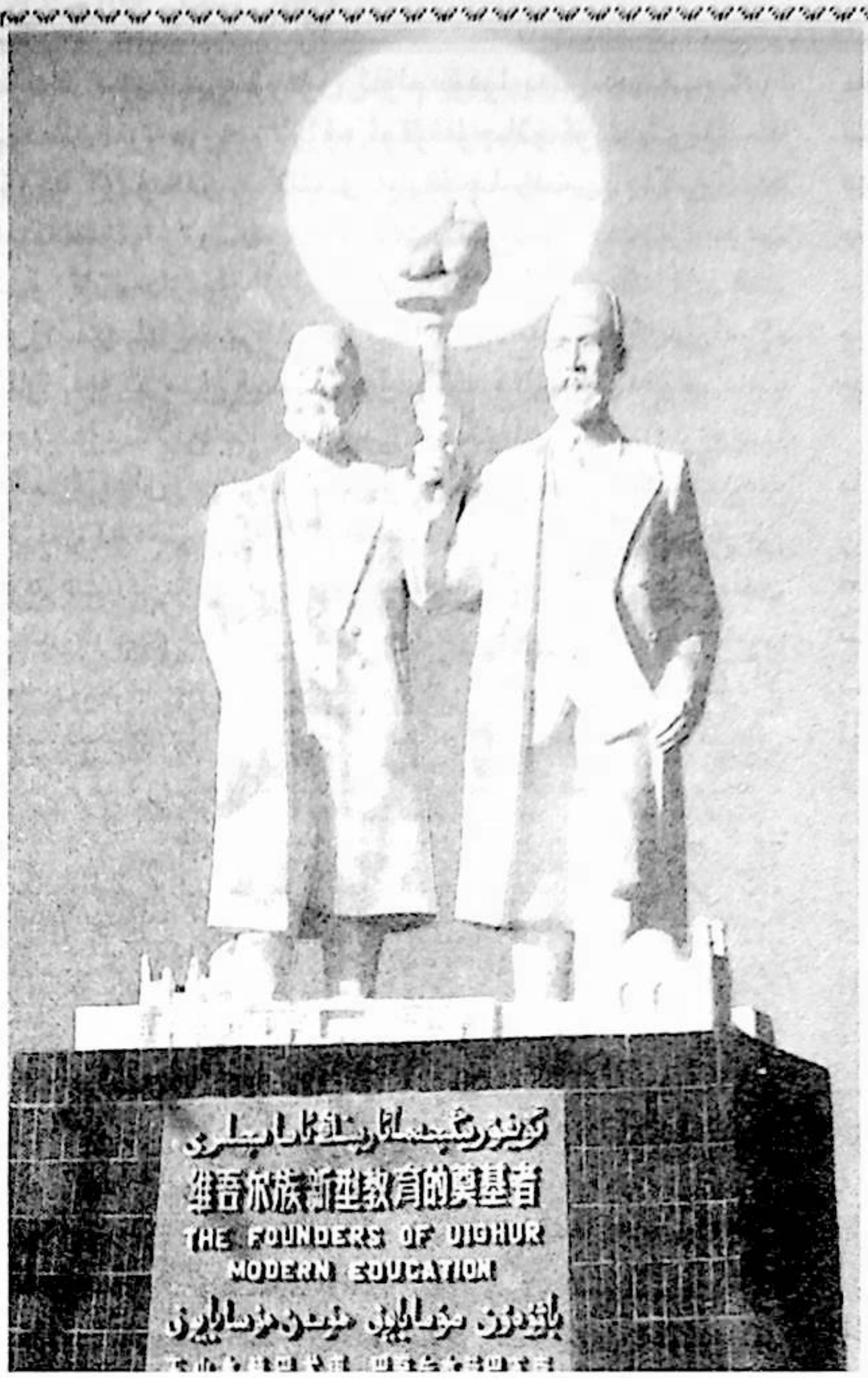
1. ئاپتورلار تەھرىراتىمىزغا ئەسەر ئەۋەتكەندە ئۆز ئىسىم فامىلىسىنى ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىش بىلەن بىر ۋاقىتتا خەنزۇچىسىنىمۇ كىملىكتىكى خەنزۇچە يېزىلىشى بويىچە ئەينەن - توغرا يېزىشى كېرەك.

2. ئاپتورلار ئەۋەتىلگەن ئەسەرلىرىگە ئۆز ئادرېسلىرىنى ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ يېزىقلىرىدا تولۇق، تەپسىلىي، بىرلىككە كەلتۈرۈلگىنى بويىچە يېزىشى كېرەك.

3. يېزا - قىشلاقلاردىكى ئاپتورلار، بولۇپمۇ دېھقان ئاپتورلار ئۆز ئادرېسلىرىنى يازغاندا، ئۆزلىرى تۇرۇشلۇق كەنتلەرنى ئانچىنچى كەنت، مۇنچىنچى كەنت دەپ سان - سېپىر بىلەن ئالماي، شۇ يەرلىك ھۆكۈمەت ئورناتقان يەر - جاي ناملىرى تاختىسىدا يېزىلغىنى بويىچە ئۆز ئەسەرلىرىگە ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ يېزىقلىرىدا ئەينەن - توغرا يېزىشى كېرەك.

—«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

مەرىپەت مەشئىلى نۇر چاچقان دىيار

ئابدۇۋاهىد توختى (ۋاهىدي)

مەرىپەت قۇياشى 1930 ـ يىللاردا مەرىپەت بۆشۈكى بولغان ئاتۇش دىياردا پارلاق نۇرنى چېچىپ، مەرىپەت چولپانى مەمتىلى ئەپەندى (تەۋپىق) ئارقىلىق يېگىچە پەنـ
نمي مائارىپ ئاتۇشنىڭ 24 كەنتىده ئالته ئاي ئىچىدىلا ئو ـ
مۇملاشقانىدى. 1980 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا مەرىپەت مەشئىلى يەنه شۇ مەدەنىيەت بۆشۈكى بولغان ئاتۇش دىيا ـ
ردا ئاكا ـ ئۇكا مۇسابايېف ۋە مەمتىلى ئەپەندىلەرنىڭ ئىز باسار ۋارىسلىرى تەرىپىدىن قايتا كۆتۈرۈلدى.

1948 ـ يىلى سەئۇدىي ئەرەبىستانىغا هەج تاۋاپ قىلىش ئۇچۇن چىقىپ كېتىپ، شۇ ئەلده جۇڭگو مۇهاجىرى بولۇپ تۇرۇپ قالغان ئابلەت هاجىم يۇرتداشلىرىنى سېغىنىپ، ئۇ ـ لارنىڭ هەج تاۋاپ قىلىشى ئۇچۇن 400 كىشىلىك تەكلىپ ۋىزىسى ئەۋەتىدۇ. يۇرت جامائىتى ئالەمچه خۇش بولۇپ، هەج سەپىرىگه ماڭغانلار ئارقىلىق ئابلەت هاجىمغا: هۆر ـ مەتلىك هاجىم، مەرهۇم دادىلىرى يۇسۇپ هاجىم هايات ۋاقتىدا ئاچقان قىزلار ئېپتىدائىي مەكتەپ هازىر كونىراپ، خەتەرلىك ئۆيلەردە قالغان بالىلىرىمىز خاتىرجەم ئوقۇيالـ
ماي كەنت ماخوسىنىڭ ئامبىرىدا ئۆره تۇرۇپ ئوقۇماقتا. مەرىپەت سۆيەر ئاتىلىرىنىڭ ۋەسىيتىگه ئەمەل قىلىپ، بۇ ـ گۇنكى قىينىچىلىقتا قالغان ئەۋلادلىرىمىزنىڭ بەختى ئۈچۈن بىرەر مەكتەپ سېلىشقا كۆڭۈل بۆلۈپ قويۇشلىرىنى ئۈمىد قىلاتتۇق... دېگەن يۇرەك سادالىرىنى يوللايدۇ. ئابلەت هاجىم يۇرتداشلىرىنىڭ بۇ يوللۇق تەلەپ سادالىرىنى شەرتسىز قوبۇل قىلىپ ۋە يۇرتداشلىرى هەج سەپىرىدىن قايتقاندا ئۇلارغا مەكتەپ سالدىغان ئورۇننى هەل قىلىپ، قۇرۇلۇش خەرىتىسىنى دەرهال ئەۋەتىپ بېرىشنى هاۋالە قىلدۇ. هاجى هەرەملەردىن ئابلەت هاجىمنىڭ تۇغقىنى ئېلى هاجىم قاسىم ئوغلى (قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ مالىيە خادىمى)، مەمتىلى هاجى (ئاتۇش شەهەرلىك خەلق تەپتىش مەهكىمىسىنىڭ كادىرى)لار ئابلەت هاجىمنىڭ ياخ ـ شى كۆڭلىنى يەرلىك هۆكۈمەتكه يەتكۈزىدۇ. سۇنتاغ يېزـ لىق هۆكۈمەت كەنتنىڭ ئەنجۇرلۇك بېغىدىن 40 مو يەر ئاجرىتىپ بېرىشنى قەيت قىلىپ ئاتۇش شەهەرلىك خەلق هۆكۈمىتىگه دوكلات سۇنىدۇ. مەرىپەت سۆيەر شەهەر

رەھبەرلىرى بىردەك قوللايدۇ. مەسىلى ھاجىم ۋە بىناكار-لىق قۇرۇلۇش ئىنژېنېرى قادىر ئوسمان ھاجى (ئاتۇش شەھەرلىك بىناكارلىق - قۇرۇلۇش شىركىتىنىڭ دىرېكتورى، داڭلىق ئوسمان ھاجىم پىلانچىنىڭ ئوغلى) ئوبلاستلىق چېرتيوژ ئىدارىسىغا مەكتەپ قۇرۇلۇش خەرىتىسىنى سىز-دۇرۇپ، ئابلەت ھاجىمغا يوللايدۇ. ئابلەت ھاجىم قۇرۇلۇش خەرىتىسىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن خۇشال بولۇپ 1 مىل-يون يۈەن زاكات مەبلىغى ئاجرىتىپ، ئوغلىدىن 500 مىڭ يۈەن ئالدىن ئەۋەتىپ، ئۇل قۇرۇلۇشى باشلىنىدۇ. مەكتەپ قۇرۇلۇشىغا سۇ ھەل قىلىش ئۈچۈن شەھەر ئىچىدىن سۇ-تاغقا ستولبىلىق 10 مىڭ يۈەنلىك توك لىنىيىسى ئۇلاتقۇ-زۇپ، 70 مىڭ يۈەنلىك توك قۇدۇقى قازدۇرىدۇ. قۇرۇلۇش باشلىنىپ يېرىملاشقاندا ئابلەت ھاجىم يەنە 400 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ بېرىپ، سەئۇدىيغا قايتىپ كېتىدۇ. ئۇچ قەۋەتلىك بېتون قۇرۇلمىلىق كۆركەم مەكتەپ قۇرۇلۇشى پۈتكەنىدىن كېيىن ئابلەت ھاجىم ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ 22 سىنىپ، 14 ئىشخانا، ئىككى زالدىن تەركىب تاپقان 2335 كۋادرات مې-تىرلىق مەكتەپ بىناسىنى ئۆتكۈزۈۋالدۇ ھەمدە ئاتۇشنىڭ بىناكارلىق ئۇستىلىرىغا ئاپىرىن ئېيتىپ، مەكتەپنىڭ ئوقۇ-تۇش جاھازىلىرى، شۇنىڭدەك 500 ـ 600 كىشىلىك تۆمۈر ئورۇندۇق، تۆمۈر دەرۋازا، تۆمۈر ۋادەك، مەكتەپنىڭ چې-مەنزارلىق سەينالىرىنى سېمونتلاش، ئوقۇتقۇچىلار ئاشخا-نىسى ۋە 60 كۆزلۈك چىنە خىشلىق زامانىۋى ھاجەتخانا ياساشقا شۇ يىل ئاخىرى يەنە 150 مىڭ يۈەن تەقلەپ بې-رىدۇ. 1989 ـ يىلى 26 ـ ئۆكتەبىردە ئاتۇشتا ئابلەت ھاجىم شەرىپىگە مۇراسىم ئۆتكۈزۈلدى. مۇراسىمدا ئابلەت ھاجىم، ئايالى نۇرىمان ھاجە خېنىمگە يەرلىك ھۆكۈمەت تون كىيـ-گۈزدى. ئابلەت ھاجىم بىناكار تېخنىك تۈرسۇن ئۇستىغا شەخسەن ئۆز نامىدىن تون كىيگۈزدى. مۇراسىمغا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى مۇھاجىرلار بىرلەشمىسىنىڭ سابىق باشلىقى ئامانۇللا قاتارلىق ئەزىز مېھمانلارمۇ ئىشتىراك ئەتكەنىدى. مۇراسىمدا قەلبى شادلىققا تولغان ئوقۇغۇچىلار ئابلەت ھاجىمغا قىزىل گالستۇك تاقاپ، ناخشىلار ئېيتىپ، ئۇسسۇللار ئويىنىدى.

ئابلەت ھاجىمدىن ئىلھاملانغان مەرىپەت سۆيەر سو-دا ـ سانائەتچىلەر نەق مەيداندا خەتەرلىك سىنىپلارنى يې-ڭىلاش ئۈچۈن 50 مىڭ يۈەن ئىئانە قىلىشتى. «بۇلبۇل چىمەننى سۆيەر، ھەقىقىي ئىنسان ۋەتەننى» دېگەن قەلب سادالىرى قەدىمىي مەرىپەت بوستانى ئاتۇش دېيارىنى زىل-زىلىگە كەلتۈردى. ئاردىدىن ئۈچ يىل ئۆتۈپ، خەلق ھۆر-مەت بىلەن تىلغا ئالغان ئابلەت ھاجىم قۇرۇپ بەرگەن مە-رىپەت بېغىدا 71 نەپەر ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچى، 600 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچىنىڭ قەلب شادلىقى ئىپادىلەنگەن «مەرىپەتپەرۋەر مۇھاجىر ئانا ۋەتەندە» ناملىق ئوچېركىم «قىزىلسۇ گېزىتى» دە ئېلان قىلىندى. مەن شۇ يىللارنىڭ باھارىدا ئابلەت ھاجىمنى ئۇنىڭ يېقىن تۇغقىنى ـ سۇنتاغ يېزىلىق پارتكوم شۇجىسى ئابلىز ئۆمەرنىڭ ئۆيىدە زىيارەت قىلدىم. ئابلەت ھاجىم مەمنۇن بولۇپ شۇنداق دېدى:

ـــ ئەگەر مۇشۇ ئوچېرك جۇڭگونىڭ نوپۇزلۇق ژۇر-نالىرىدا ئېلان قىلىنىپ ماڭا يەتكۈزۈپ بېرىلسە، مەن ئۇنى سەئۇدىي ئەرەبىستان نەشر ئەپكارلىرىدا مىڭلاپ كۆپەيتىپ، شىنجاڭلىق ئۇيغۇر مۇھاجىرلارغا تارقىتىمەن. مەن ۋەتىنـ-مىزنىڭ ھائارىپ ئىشلىرى ئۈچۈن مەبلەغ ئاجرىتىشقا تۇرتكە بولىمەن، ـ دېدى.

ـــ دېگەنلىرىدەك بولغاي ھاجىم، ـ دېدىم مەن.

دېگەندەك بۇ ئوچېركىم «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنـ-الىنىڭ 1995 ـ يىل 5 ـ سانىدا بېسىلدى. مەن 1996 ـ يىلى مەزكۇر سانىدىن بىر نۇسخا تەييارلاپ، ئېلى قاسىم ھاجى ۋە قەشقەر تۇشۇك دەرۋازا ئۆرۈك بازىرىلىق ئېزىز ھاجىم سارايۇەن ئارقىلىق سەئۇدىي ئەرەبىستانغا ئەۋەتىپ، مەك-كىدىكى ئابلىز ھاجىم قولى بىلەن ئابلەت ھاجىمغا يەتكۈز-دۇم. ئابلەت ھاجىم ئاتۇشلۇق ئابدۇقەييۇم ھاجىمدىن ماڭا مىننەتدارلىق سالىمىنى يوللىدى. مەزكۇر ئوچېركنىڭ تۇرت-كىسىدە سەئۇدىي ئەرەبىستانىدىكى جۇڭگولۇق مۇھاجىر قۇربان ھاجىم ئۆز يۇرتى قەشقەر يېڭىشەھەرگە كېلىپ، شەھەر ئىچى 1 ـ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ خەتەرلىك سىنىپلە-رىنى چاقتۇرۇپ، بەش قەۋەتلىك زامانىۋى ئوقۇتۇش بىنا-سى سېلىپ بەردى. قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋە-شۇجىسى زىننەت ئۆمەر قاتارلىق رەھبەرلەر ئوقۇش باد-لاش مۇراسىمىدا قۇربان ھاجىمغا تون كىيگۈزدى. قۇربان ھاجىم مۇنبەردە تىك تۇرۇپ، ئېپتىخارلىق ۋە ئۇمىدۋارلىق ئىلكىدە مۇبارەك سۆزىنى سۆزلىدى:

ـــ قەدىرلىك رەھبەرلەر، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچى قې-رىنداشلىرىم! مەن مۇشۇ ئانا مەكتىپىمدە ئوقۇپ، كېيىن مۇشۇ ئانا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. مەن گەرچە چەت ئەلدە (يات ئەلدە) بولسامۇ، يۈرىكىم ۋەتىنىمىزدىكى سىز ناتىۋان ئەۋلادلىرىمغا كۆيۈپ ـ پىشىپ، بۇ ئوقۇتۇش بىنا-سىنى پەقەت سىزلەرنى ئوقۇسۇن دەپ سېلىپ بەردىم. مەكتەپنى ياخشى باشقۇرۇپ ئىلىم ـ پەن ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن!

ۋەتەن ئىچىدە رۇي بەرگەن بۇ ئەكس سادالىرى شىنـ-جاڭ ئاقسۇ دېيارىدىن سەئۇدىي ئەرەبىستانغا چىقىپ ماكا-نىشىپ تۇرۇپ قالغان جۇڭگو مۇھاجىرى ئابدۇقادىر ھا-جىلارنىڭ يۇرەك تارىنى چەككەن. ئابدۇقادىر ھاجىم ۋە ئۇنىڭ ئايالى ھەلىمە ھاجە خېنىملار ئاقسۇغا كېلىپ، ئۆز يۇرتىدىكى مىللىي مائارىپقا بەش مىليون يۈەن مەبلەغ

سېلىپ، مەكتەپ سېلىپ بەردى. رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانـ سىلىرىغا 50 مىڭ يۇەن ئىئانە قىلدى.

ئاتۇش دىيارىدا ئابلەت ھاجىم يېقىپ بەرگەن يېڭى مەرىپەت مەشئىلى ئاتۇش بوستانلىقىنىڭ يېزا ـ كەنتلىرىدە لاۋۇلداپ يېنىپ، نۇر چېچىشقا باشلىدى.

ئاتۇش شەھىرى تۆۋەن ئىشتاچى (يۇرتۇم)دىن كېرىم ھاجى 110 مىڭ يۇەن ئاجرىتىپ ئۆز يۇرتى مەركىزىدە ئوتتۇرا مەكتەپ سېلىپ بەردى. شۇ كەنتتىكى بېيىغان تەـ جارەتچىلەردىن شېرىپ چوڭ 20 مىڭ يۇەن، ئىمام ھاجى 20 مىڭ يۇەن، بەكرى موللاخۇن 10 مىڭ يۇەن نەق پۇل ئىئانە قىلىپ كەنتتىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ مەيدان ـ قو ـ رۇلىرىغا خىش ياتقۇزۇپ بەردى.

تۇرۇبا سۇلىرى ئېقىپ تۇرغان، رەڭگارەڭ ئەتىرگۈللەر ئېچىلىپ، تال بېدىشلەر كىشى قەلبىنى شادلاندۇرغۇچى ئىشتاچى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەرىپەت باغلىرىدا ياش ـ ئۆسمۇرلەر بەختىيارلىق ئىلكىدە غەمسىز ئوقۇپ بىلىم ئالماقتا. 1995 ـ يىلى مايدا مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى تۆمۇر داۋامەت قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىنى كۆزدىن كەچۈرگەندە ئاتۇش شەھىرى ئازاق يېزا تۆۋەن ئىشتاچى كەنتىگە بېرىپ، يېڭىدىن بېيىغان ئىسمائىل ھاجىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭ ئۆز كەنتىدىكى ئاتۇش شەھەرلىك 5 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش خىراجىتى ئۈچۈن 360 مىڭ يۇەن پۇل ئىئانە قىلغانلىقىنى ئالاھىدە ماختىدى:

ـــ سىز تولىمۇ خاسىيەتلىك ئىش قىپسىز، خەلق سىزنى ئۇنتۇمايدۇ، ئەۋلادلار ئۇنتۇمايدۇ ـ دېدى مۇئاۋىن كومىتېت باشلىقى.

ـــ بۇ مېنىڭ كەنت مائارىپ ئىشلىرىغا قىلغان تۇنجى ياردىمىم، ـ دېدى قاۋۇل، سالاپەتلىك ئوتتۇرا ياش كارخانىچى سودىگەر ئىسمائىل ھاجى، ـ بۇنىڭدىن كېيىن كەنتىكى نامرات ئائىلە بالىلىرىنىڭ ئوقۇش خىراجىتى ئۈچۈن تېگىشلىك ھەسسەمنى قوشىمەن. مانا مۇشۇ ئىشتاچى تاغ باغرىدا (314 ـ دۆلەت تاشيولى بويىدا) قۇرۇپ ئىشقا چۈشكەن خۇرۇم ئاياغ زاۋۇتۇمغا كەنتتىكى ئىش كۈتۈپ تۇرغان زىيالىي ياشلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئىش بەـ لەن تەمىن ئەتمەكتىمەن. (بۇ كۆرۈنۈشلەر تېلېۋىزىيە ئېكـ رانىدا كۆرسىتىلگەن).

ئاتۇش شەھەرلىك بىناكارلىق ـ قۇرۇلۇش شىركىتىنىڭ دىرېكتورى قادىر ئوسمان ھاجى ئۆتكەن يىلى ئاتۇش شەـ ھىرى ئۇستۇنئاتۇش يېزىسىنىڭ ئوچار باشلانغۇچ مەكتىپىدە ئىشخانا كەملىكىنى كۆرۈپ، ئۆز يېنىدىن 40 مىڭ يۇەن چىقىم قىلىپ، بۇ مەكتەپكە ئىشخانا بىناسى سېلىپ بەردى. شۇ يىلى ئاۋغۇستتا بۇ كەنتكە باشلانغۇچ مەكتەپ سېلىش ئۇچۇن دۆلەت تەرىپىدىن پۇل ئاجرىتىلغاندىن سىرت، يەـ زىدىكى ھەر بىر نوپۇستىن ئۇچ يېرىم يۇەندىن مائارىپقا ئىئانە توپلانغاندى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان قادىر ئوسمان ھاجى تەشەببۇسكارلىق بىلەن مەكتەپ قۇرۇلۇشىنى ئۇستىگە ئېلىپ، لايىھە تۈزۈپ چىقىپ، قۇرۇلۇشنى پىلانلىكىدىن ئىككى ئاي ئىلگىرى سۈپەتلىك پۈتكۈزۈپ بەردى. مەكتەپ پۈتكەندىن كېيىن، ئوقۇتقۇچىلار ئىشخانىسىنىڭ كەملىكىنى كۆرۈپ يەتتە ئېغىزلىق ئىشخانا سېلىپ بەردى.

ئاتۇش شەھەر ئازاق يېزا تېتىر كەنتىدىن ھېيىزە ئابدۇرەھمان تېتىر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلار ئىشخانا قۇرۇلۇشىغا 40 مىڭ يۇەن؛ ئاتۇش شەھەر سۇنتاغ يېزا مەشھەد كەنتىدىن ھاباخان ئابلىمىت مەشھەد باشلانغۇچ مەكتەپكە 40 مىڭ يۇەن، سۇنتاغ يېزا كېچىكىز كەنتىدىن ئابدۇللا ھاجى كېچىكىز باشلانغۇچ مەكتەپكە 21 مىڭ يۇەن، ئاتۇش شەھەر قاراجۇل يېزىسىدىن تۆمۈس تۆمۈر (قىرغىز) قىزىلتۇ باشلانغۇچ مەكتەپكە 17 مىڭ 500 يۇەن، يەنە شۇ قاراجۇلدىن ئىبراھىم ھوشۇر قاراجۇل پىچان باشلانغۇچ مەكتەپكە 16 مىڭ يۇەن، ئاتۇش شەھىرى يۇقىرى ئىشتاچى كەنتىدىن مۇھەممەت ھەسەن يۇقىرى ئىشتاچى باشلانغۇچ مەكتەپكە 15 مىڭ يۇەن، ئاتۇش شەھىرى تەختىيۇن كەنتىدىن ئىلى قارىھاجىم تەختىيۇن باشلانغۇچ مەكتەپكە 9000 يۇەن، يەنە شۇ كەنتتىكى جىلىل ھاجىم 5000 يۇەن، ئاتۇش شەھەر ئاغۇ يېزا لەڭگەر كەنتىدىن مۇھەممەت سۇپۇرگە لەڭگەر باشلانغۇچ مەكتەپكە 15 مىڭ يۇەن، ئاتۇش شەھەر ئۇستۇنئاتۇش يېزا ساي كەنتىدىن تۇرسۇن سىدىق ساي باشلانغۇچ مەكتەپكە 11 مىڭ يۇەن، يەنە ئۇستۇنئاتۇش يېـ زىسىدىن نۇر قۇربان لايلىق باشلانغۇچ مەكتىپىگە 14 مىڭ يۇەن، ئۇستۇنئاتۇش يېزا يولچىل كەنتىدىن ساۋۇت قۇربان يولچىل باشلانغۇچ مەكتەپكە 15 مىڭ يۇەن، ئۇستۇنئاتۇش يېزا تاقۇت كەنتىدىن قەييۇم باقى تاقۇت باشلانغۇچ مەكـ تەپكە ئونمىڭ يۇەن، ئاتۇش شەھەر قاراجۇل كەنتىدىن سېيىت ئاخۇن قاراجۇل ئېڭىز باشلانغۇچ مەكتىپىگە ئونمىڭ يۇەن، ئۇستۇنئاتۇش يېزا بەگساق كەنتىدىن تەۋەككۈل بەگساق باشلانغۇچ مەكتەپكە ئونمىڭ يۇەن؛ ئاتۇش شەھەر سۇنتاغ يېزا ياقباغ باشلانغۇچ مەكـ تەپكە 70 مىڭ يۇەن، ئۇستۇنئاتۇش قۇلانچى دېھقانلىرى قۇلانچى باشلانغۇچ مەكتىپىگە 20 مىڭ يۇەن، ئۇستۇنئاتۇش يېزا دېھقانلار كەنتىدىن دېھقانلار، كادىرلار يۇرت باشلاـ غۇچ مەكتىپىگە 54 مىڭ يۇەن پۇل ئىئانە قىلدى. ئاشۇ كۈنلەردە مائارىپنى قوللاش ھەرىكىتى مەملىكەت ئىچىدىن مەملىكەت سىرتىدىمۇ تەسىر قوزغىغان خۇشنۇدلۇق خەـ ۋەرـــ قىممەتلىك خەۋەر تارقالدى. تايلاندلىق چىن چۇەـ سالىك ئەپەندى مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي

كومىتېتنىڭ سابىق مۇئاۋىن باشلىقى سەيپىدىن ئەزىزنىڭ يېقىن دوستى بولۇپ، ئۇ سەيپىدىن ئەزىزنىڭ يۇرتى گا-تۇش شەھىرى ۋاقۇاق كەنتىگە 700 مىڭ يۇەن ئىئانە قىلىپ، ئۆز دەۋرانىدا سەيپىدىن ئەزىزنىڭ ئاتىسى تاشئا-خۇنۇم ئەزىزى(1) قۇرغان مەكتەپنىڭ كېڭەيتىش قۇرۇلۇشىغا ياردەم قىلغان. ئاتۇشتا ماگارىپقا ئىئانە قىلىنغان ئىئانە سوم-مىسى 5000 يۇەندىن تۆۋەن بولغانلار 200 گادەمدىن ئاشىدۇ.

چىن چۈەنسالڭ ئەپەندى ياردەم قىلغان يۈلغا سەيپىدىن ئەزىزى ئۆز مەبلىغىدىن كەم قىسمىنى تولۇقلاپ، ۋاقۇاق كەنتىگە ئۇچ قەۋەتلىك «تاشئاخۇنۇم مەرىپەت مەكتىپى» سالدۇردى. بۇ مەكتەپتە ھازىر ۋاقۇاق باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئوقۇۋاتىدۇ. سەيپىدىن ئەزىزى ئۆز يۇرتىدا مەخسۇس لايىھەلەپ سالدۇرغان ياۋروپا ئۇسلۇبىدىكى ئىشخانا ـ ئارامگاھ، داچىلىردا ھازىرقى كەنت باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ مۇدىرى، ئىلمىي مۇدىرلىرى، مەكتەپ ئىشلار ھەيئىتىنىڭ ئەزالىرى ئولتۇرۇپ ئىشلەپ راھىتىنى كۆرمەكتە(2).

ئوقۇرمەنلەر ھۆزۈرىغا بۇ ئاددىي ئەدەبىي خاتىرەمدە ئۇستۇنئاتۇشلۇق بىر مەرىپەتلىك كارخانىچى ئوغلانىنىڭ ھۆرمەتكە مەنزۇر ئەلسۆيەر ئىشىنى سۆرەتلەپ بېرىشنى لايىق تاپتىم. ئۇ ئاتۇش شەھەر ئۇستۇنئاتۇش يېزا ئېكساق كەنتىدىن يېتىشىپ چىققان ئىسلاھات شۇڭقارى دىلىشاد ھەبىبۇللا ئىدى. ئېكساق كەنتىدىن دىلىشاد بىلەن ئېلىيارلار ئېكساق كەنتىنىڭ مائارىپىغا 340 مىڭ يۇەن ياردەم قىلىپ، مائارىپنى قوللاپ مېھر ـ شەپقەت يەتكۈزدى. دىلىشاد ئۇستۇنئاتۇش ئېكساق كەنتىدە ئۆزى قۇرغان «گۆھەر» مېۋە شىركىتى ئىش قوشۇش زاۋۇتىغا 200 چە دېھقان زىيالي ياشنى ئورۇنلاشتۇرغان. بۇ «گۆھەر» مېۋە شىركىتىنىڭ زىيالي ياشلىرى يېزىدىكى ئىش كۈتۈپ تۇرغان زىيالي ياشلار بولۇپ، ئۇلار بۇ مېۋە شىركىتى ئىش قوشۇش زاۋۇتىنىڭ تېخنىك ئىشچىلار قوشۇنى بولۇپ قالغان. بۇ زاۋۇت پىششىقلاپ بازارغا سالغان «گۆھەر» مېۋە ـ ئۆ-رۈك گۈللىرى مەملىكەت ئىچىدە يېڭى سۈپەتلىك مەھسۇ-لات سۈپىتىدە توپ ۋە پارچە سېتىلماقتا. دىلىشاد ھەبىبۇللا بۇ تاغلىق رايون دېھقانلىرىنىڭ ئۆرۈكلۈك باغلىرىدىكى سورتلۇق خۇۋەينى ئۆرۈكلىرىنىڭ كېيىنرەك بىراقلا پىشىپ، دېھقانلار يەپمۇ، بازارغا ئەكىرىپ سېتىپمۇ تۈگىتىپ بولالماي، يەرگە تۆكۈلۈپ سېسىپ كېتىۋاتقان كىرىزىسگە خاتىمە بېرىپلا قالماي، ئاكا ـ ئۇكا مۇسابايېۋلار قۇرۇپ داڭقى چىققان ئېكساق «ھۇسەينىيە» مەكتىپىنىڭ ھازىرقى زامان زىيالي ئەۋلادلىرىنىڭ ئىش ئورنى يوق، «كورت ۋە بورت» ئويناپ خار ۋە زەبۇن بولۇشىمۇ خاتىمە بەرگەن. دىلىشاد ۋە ئېلىيارلار شەپقەت قولىنى سۇنغان بۇ ئېكساق ئوتتۇرا مەكتىپىدە 1995 ـ يىلى ئۆتكۈزۈلگەن «ئاكا ـ ئۇكا مۇسابايېۋلار يېڭىچە پەننىي ماگارىپىنىڭ 110 يىللىقىنى خاتىرىلەش مۇراسىمى»دا دىلىشات ھەبىبۇللا «گۆھەر» مېۋە شىركىتىنىڭ تېخنىك زىيالي ئىشچىلىرى ③ ئاق خالاتلىق پەرىشتىلەر كەبي مەزمۇت قەدەم تاشلاپ ئىرپان مارشىنى ياڭرىتىپ پاراتتىن ئۆتكەندە، شىنجالڭ بويىچە تەكلىپ قىلىنغان مېھمان ھاياجان ئىلكىدە گۈلدۈراس ئالقىشلار ياڭراتقان. مۇسابايېۋلار نەۋرە ۋارىسى ئوبۇلھەسەن مۇسابايېۋ ئۇرۇمچىدىن سوۋغات ئۈچۈن ئېلىپ كەلگەن 70 مىڭ يۇەنلىك يېڭى مىنبۇسنى نەق مەيدانىدا ئېكساق ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىنىڭ ئۆزلىرى ئىشلىتىشىگىلا تەقدىم قىلغاندا يېغىن ئەھلىنىڭ گۈلدۈراس ئالقىشلىرى تېخىمۇ ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگەندى. ئوبۇلھەسەن مۇسابايېۋ شۇ كۈنى مېھمانلار ئۆتكىلى ئۈچ كۈنى مېھمانىنى ئېكساق كەنتىدىكى 17 باي ئائىلىگە تەقسىملەپ بېرىپ، ھەر بىر ئائىلىدە بورداق قويلار سويۇپ، قويۇق ـ سۈيۇق ئالىي مىللىي تائاملار ۋە مول مېۋە ـ چېۋە، نازۇ ـ نېمەتلەر بىلەن كاتتا مېھمان قىلىپ ئۇزاتقاندى. پۈتكۈل يېغىن پائالىيەتلىرى، مېھمان كۈتۈش، «مەشئەل» توپلامى، ئاكا ـ ئۇكا مۇسابايېۋلارنىڭ ھەيكىلىنى ياساش، ئالىي دەرىجىلىك خۇرۇم سومكا سوۋغات بۇيۇملىرى ئۈچۈن مىليون يۇەن چىقىم قىلغان. ئېكساق مەكتىپى ئىشخانىسىنىڭ ئالدىغا ھەيكەلتىراش ئەبەيدۈللا مۇھەممەتنىڭ ماھىر قولىدا ياسالغان ئاكا ـ ئۇكا مۇسابا-يېۋلارنىڭ ھەيكىلىگىمۇ شۇ كۈنى زەر دۇخاۋا يوپۇق يېپىلغان، مۇراسىم مۇنبىرىدە ئاببىاس بۇرھان (بىئولوگىيە ھاياتلىق ئىلمى ئالىمى) ئەپەندى تەبرىك نۇتقى سۆزلىگەنىدى.

ئاكا ـ ئۇكا مۇسابايېۋلار باشلىغان يېڭىچە پەننىي ماگا-رىپنىڭ 110 يىللىق خاتىرە مەرىكىسىگە ئاتاپ ئىشلەنگەن، شائىر، يازغۇچى، ژۇرنالىست نەسرۇللا ئابلەتنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكىدە نەشر قىلىنغان كاتتا قامۇس «مەشئەل» نىڭ ئىككىنچى تومى نەق مەيداندا ۋەكىللەرگە سوۋغا قى-لىنىپ تارقىتىلدى④.

ئوبۇلھەسەن مۇسابايېۋ يېپىلىش مۇراسىمدا، «ئاكا ـ ئۇكا مۇسابايېۋلار يېڭىچە پەننىي ماگارىپى»نىڭ ئۇچىنچى قېتىملىق ـــ 120 يىللىقىنى خاتىرىلەش پائالىيىتىنى كاتتا تەبرىكلەش مەرىكىسى 2005 ـ يىلى تېخىمۇ داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلىدىغانلىقىنى تەنتەنىلىك جاكارلاپ، ئاشۇ خاسىيەتلىك كۈنلەردە دىدار كۆرۈشۈشنى ئاللا نېسىپ قىلغاي، دەپ خوشلاشقانىدى!...

قىسقىسى، ئاشۇ ئۇنتۇلماس 1995 ـ يىل 26 ـ نويابىردا ھەيۋەتلىك پارات مۇنبىرى ئالدىدا ئۇستۇنئاتۇش تەۋەسىدىكى 17 باشلانغۇچ مەكتەپ، ئېكساق يولچىل، قايراق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرى مەشئەل

ياندۇرۇپ، ھەيۋەتلىك «ئىرپان مارشى»نى ياڭرىتىپ مەيداندىن ئۆتكەندە ئاكا ـ ئۇكا مۇسابايېقلار ۋە مەمتىلى ئەپەندىلەرنىڭ روھى يەنە بىر قېتىم پەلەكتە ئۇچقاندەك بولدى.

ئېكساقتىن باشلانغان ئىككىنچى قېتىملىق «مەشئەل» نۇرى ئاتۇش شەھرىنىڭ كەك يېزا، بازار ئاھالىلىرىنى لەرزىگە سالغاندى.

ئاتۇش شەھرى ئازاق يېزا تىجەن كەنتىدىكى ئۆز ئەمگىكىگە تايىنىپ بېيىغان ياش دېھقان يۇسۇپجان ئابدۇ ـ رېھىم ئۆتكەن يىلى تىجەن كەنتىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ـ نىڭ خىزمەت ۋە ئۆگىنىش شارائىتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن 7000 يۈەن ئىئانە قىلغانىدى. شۇ يىلى ئۇ يەنە سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئېلىپ كىرگەن «موسكۋىچ» ماركىلىق 90 ملك يۈەن قىممىتىدىكى پىكاپىنى قىزىلسۇ ئوبلاستلىق دارىلمۇئەللىمىنگە ئىئانە قىلىپ، بۇ مەكتەپنىڭ قاتناش قو ـ رالى بولمىغان قىينىچىلىقىنى ھەل قىلدى ۋە مائارىپچىلارنى بەكمۇ تەسىرلەندۈردى!

ئاتۇش شەھرى كاتتايلاق يېزىسىدا دېھقانلار 140 ملك يۈەن ئىئانە توپلاپ مائارىپقا ياردەم قىلىپ، 12 ئېغىز سـ ـنىپ، ئون ئېغىز ياتاق، تۆت ئېغىز ئىشخانا يېڭىدىن سېلـ ـنىپ، ئوقۇغۇچىلارغا خاتىرجەم ئوقۇش مۇھىتى ھازىرلاپ بەردى. بۇ يېزا يەنە مەكتەپكە 50 يۈرۈش پارتا ـ ئورۇنـ ـدۇق، 20 يۈرۈش ئىش ئۈستىلى ياستۇپ بەردى. ئىشك ـ دېرىزىلەرنى رېمونت قىلدۇرۇپ، كۆزنەكلەرگە ئەينەك سالدۇرۇپ بەردى.

ئاتۇش شەھرى سۇنتاغ يېزا ياقباغ كەنت 5 ـ مەـ ھەللىدىكى تۇرداخۇن ھاجىم ياقباغ كەنتىدە باشلانغۇچ مەكتەپ يوق، بالىلارنىڭ شورۇق باشلانغۇچ مەكتەپتە ئو ـ قۇۋاتقىنىنى كۆرۈپ، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا ياقباغ كەنتىگە باشلانغۇچ مەكتەپ سېلىپ بېرىدىغانلىقىنى قەيت قىلغان. يەرلىك ھۆكۈمەت 1990 ـ يىلى بۇ پىلانىنى تەستىقـ لىغان. تۇرداخۇن ھاجىم ئۆزىنىڭ ئىككى مو يېرىنى مەكتەپ قۇرۇلۇشى ئۈچۈن بەرگەندىن كېيىن، تۇنجى قېتىم بۇ كەنتتە يەتتە سىنىپلىق، 260 نەپەر ئوقۇغۇچىسى، 14 نەپەر ئوقۇتـ قۇچى بولغان ياقباغ باشلانغۇچ مەكتىپى بارلىققا كەلگەن. 1993 ـ يىلى تۇرداخۇن ھاجىم ئۈچ مولۇق تەنتەربىيە مەيـ ـدانى ياستۇپ بېرىشكە 2000 يۈەن ياردەم قىلغان. ئۆتكەن يىلى سىنىپ يېتىشمەسلىك قىينىچىلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، 68 ملك يۈەنگە 200 كۋادرات مېتىرلىق تۆت سىنىپ سالدۇرۇپ بەرگەن. يەنە 30 ملك يۈەن چىقىرىپ 100 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا مەكتەپ قورۇ تېمى، مەكتەپ دەرۋازىسى، يېڭىدىن ئوقۇـ غۇچىلار ھاجەتخانىسى، نۆۋەتچى ئۆيى سالدۇرۇپ بەرگەن. ئۇ يەنە بۇ مەكتەپتىكى نامرات ئوقۇغۇچىلارنىڭ كىتاب پۇلى ئۈچۈن 300 يۈەن نەق پۇل، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىسسىنىش يېقىلغۇسى ئۈچۈن 1950 يۈەن نەق پۇل ياردەم قىلىپ، سىنىپ، ئىشخانا ئۈستەللىرىگە 1200 يۈەن قىممىتىدە پەردىلىك رەخت، 400 يۈەن قىممىتىدە ئۇستەل ياپقۇچ رەختنى ياردەم قىلغان. كېيىن بۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىلـ رى 30 غا، ئوقۇغۇچىلىرى 362 گە يەتتى، شەھەر بويىچە تۇرلۇك خىزمەتلەردىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاـ نغان. تۇرداخۇن ھاجىمنىڭ ئون نەچچە سۆگىلۈق چوڭايتىلـ غان سۇرىتى جازىغا ئېلىنىپ ئېسىپ قويۇلغان. تۇرداخۇن ھاجىم بىر نەچچە يىلدىن بۇيان ئوبلاستلىق دارىلمۇئەللـ مىن قۇرۇلۇشى، ئوبلاستلىق 1 ـ ئوتتۇرامەكتەپ ئوقۇغۇـ چىلىرىنىڭ ئىسسىنىشى، مېيىپلەر مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە ئاقتۇ، ئۇلۇغچات ناھىيىلىرىدىكى ئاپەتكە ئۇچرىغان قېرىنداشلىرى ئۈچۈن 200 تونىنا كۆمۈر ياردەم قىلدى. يا ـ قىباغ مەكتەپ تەنتەربىيە مەيدانىنى قانچە پۇل كېتىشىدىن قەتئىينەزەر بېتونلاشتۇرۇپ بېرىدىغانلىقىنى جاكارلىدى.

ـــ ياقباغ مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش شارائىتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن ھۆكۈمەتتىن بىر پۇلۇك تەلەپ قىلمىغان ئەھۋال ئاسـ تىدا كېتەرلىك بارلىق خراجەتنى ئۈستۈمگە ئالىمەن، ئو ـ رۇندۇق، ئۈستەللىرىنى قايتىدىن ياستىپ بېرىمەن، مەكـ تەپكە ئايلانما مەبلەغ سېلىپ بېرىمەن، ـ دەيدۇ ئۇ مەردا ـ نىلىق بىلەن.

ئۇنىڭ ھازىرغىچە مائارىپقا قىلغان ئەمەلىي ياردىمى 231 ملك 250 يۈەنگە يەتكەن.

ـــ سىز نېمىشقا مۇنداق ياخشى ئىش قىلىش نىيىتىگە كەپقالدىڭىز؟ ـ دېگەن سوئالغا ئۇ:

ـــ ئۇكىلىرىم، سۆزلىسەم گەپ تولا. بۇرۇن ئائىلە تەر ـ كىبىم يۇقىرى بولغاچقا، بالىلىرىم مەكتەپ يۈزى كۆرمىگەن. بىزنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرىمىز مەن ۋە مېنىڭ بالىلىرىم كۆرگەن خورلۇق ۋە مەدەنىيەتسىزلىكنى ئۇلار كۆرمىسۇن، دەيمەن، ـ دەپ جاۋاب بەرگەن.

قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق مائارىپ ئىدارـ سى كەسىپلەر بويىچە نامراتلارغا يار ـ يۆلەك نۇقتىسى بولغان ئاقتۇ ناھىيىسىنىڭ قارا كېچىك يېزىسىنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇشنىڭ بەش يىللىق پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى ھەمدە بۇ يېزىغا 1997 ـ يىلىدىن 2002 ـ يىلىغا قەدەر 100 ملك يۇەن بېرىشنى بېكىتتى. مائارىپ ئىدارىسى پارتكومى بۇ يېزىنى نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش پىلانىغا ئاساسەن ئىـ ـدارە ئورگىنىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر، ئوبلاستقا بۇاستـ ـە قاراشلىق ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر ۋە قىزىلسۇ دارىلـ مۇئەللىمىندىكى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى سەـ پەرۋەر قىلىپ، يىلدا 20 ملك يۇەندىن بەش يىلدا 100 ملك يۇەن ئىئانە توپلاپ، قارا كېچىك يېزىسىنىڭ ئەك ئېھتـ ياجلىق ئىشلىرىغا ئىشلىتىشنى قارار قىلدى ھەمدە ئىككى يىلدا بېرىدىغان 20 ملك يۇەندىن 40 ملك يۇەننى يىغىپ ئۈچ ئايدا يېزىلىق ھۆكۈمەتكە يەتكۈزۈپ بەردى. بۇ ئىدارە يەنە ئىككى نەپەر بۆلۈم دەرىجىلىك كادىرنى بۇ يېزىنىڭ

پەن ـ تېخنىكا بىلىملىرى بىلەن تەربىيىلەش، ماگىارىپىنى يۈكسەلدۈرۈپ، كۆپلەپ گىختىساسلىق خادىملارنى يېتىش-تۈرۈش خىزمىتىگە مەسئۇل قىلدى.

«بىر مىللەتكە نىسبەتەن گەك زور بەختسىزلىك دېـ-يىشكە توغرا كەلسە، گۇ، شۇ مىللەت ماگارىپىنىڭ قالاقلىقى، گادەملىرىنىڭ نادانلاشقان تەبىئىتىدۇر. شۇڭا گېرمانىلار: ماگارىپ ھەربىيدىن مۇھىم» دەپ قارايدۇ. (قارالـ: تۇر-سۇنمۇھەممەت توختى: «قىممەت قارىشىمىزدىكى يوشۇرۇن كرىزىس»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1999 ـ يىل 2 ـ ، 3 (قوشما) سان).

گاتۇش ماگارىپى شىنجاڭ بويىچە يەنىلا گالدىنقى گو-رۇندا تۇرماقتا. قىزىلسۇ گوبلاستلىق 1 ـ گوتتۇرا مەكتەپنىڭ گوقۇتۇش سۇپىتى شىنجاڭ بويىچىلا گەمەس، بەلكى پۈتكۈل مەملىكەت بويىچە گالدىنقى گورۇنغا گۆتكەن. 2000 ـ يىلى بۇ مەكتەپتىن گالىي مەكتەپلەرگە گۆتكەن گو-قۇغۇچىلار 97% كە يېتىپ، رېكورت يارىتقان. ھېچقانداق گۆلكە، شەھەرلەرمۇ بۇ نىسبەتكە يېتىشەلمىگەن. شىنجاڭ گۇيغۇر گاپتونوم رايونلۇق ماگارىپ نازارىتى بۇ مەكتەپكە «گالىي لوغقا مۇكاپاتى» بەرگەن.

ھازىر گاتۇش شەھرى بويىچە توققۇز يىللىق مەجبۇ-رىيەت ماگارىپى گومۇملىشىپ بولغان. بۇ شەھەر بۇ يىلدىن باشلاپ تولۇق گوتتۇرا ماگارىپىنى گومۇملاشتۇرۇشقا يۈرۈش قىلدى.

گوبلاستلىق 1 ـ گوتتۇرا مەكتەپنىڭ 50 يىللىق مەرىكـ-سى كاتتا گۆتكۈزۈلدى. شىنجاڭ تېلېۋىزىيە گىستانسىسى مەكتەپنىڭ 50 يىللىق تەرەققىياتى ۋە مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى نۇقتىلىق تونۇشتۇردى.

شىنجاڭ تېلېۋىزىيە گىستانسىسى «كۆگۈلدىكى سۆز» پروگراممىسى مەخسۇس تېلېۋىزىيە سۆھبىتى گۇيۇشتۇرۇپ، گاتۇش ماگارىپىنىڭ باشلامچىلىق يۈكسەك ماگارىپ بولغاد-لىقىنى، بولۇۋاتقىنىنى پۈتكۈل شىنجاڭغا گۇلگە قىلىپ كۆر-سەتتى. بىز گاتۇش خەلقىگە گاپىرىن گېيتىپ: «تېخىمۇ گۆرلە، ئەي مەشئەل ماگارىپ» دەپ بار گاۋازىمىز بىلەن خىتاپ قىلىمىز. تېخىمۇ زور، تېخىمۇ شانلىق مۇۋەپپەقـ-يەتلەر ساڭا يار بولسۇن.

ھۆرمەتلىك مۇھەررىر:

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 2004 ـ يىل 5 ـ سانىدا تالانتلىق ئەدىب گابدۇللا ئەپەندىنىڭ «دېھقاندا ئەيىب يوقمۇ؟» ناملىق بىر پارچە نادىر ئۆـ-چېركى ئېلان قىلىندى. «ئىلى مۇھەببىتى»، «ئاق دالا» ناملىق شېئىر ـ داستانلار توپلاملىرىنىڭ، «كۇمۇش ئـۇـ-زەگگە»، «داغدا قالغان تۇنجى مۇھەببەت» ناملىق ھېكا-يە ـ پوۋېستلار توپلاملىرىنىڭ، «كەنئان باتۇر»، «مايىم-خان»، «شاھزادە دەرمان ۋە مەلىكە دەۋران» ناملىق قىسسە ـ رىۋايەتلەر، «ئىلى باغۋەنچىلىكى» (قەلەم تەۋـ-رەتكۈچىسى)، «ھەسەل ھەرە پادىشاھلىقىنىڭ سىرى» ناملىق ئىلمىي تەتقىقات كىتابلىرىنىڭ مۇگەللىپى، گىستېداد-لىق گەدەب گابدۇللا گەپەندىنىڭ مەزكۇر ئوچېركىنى ئوقۇپ گىنتايىن مەمنۇن بولدۇم. خۇددى گىنئال يازغۇچـ-ىمز زوردۇن سابىر گەپەندىنىڭ «ياۋروپاغا سەپەر»، «گە-رەب يېرىم گارىلدا» ناملىق ئوچېركلىرى بىلەن بىر قاتاردا كۆرۈپ، قايتاپ ـ قايتا ئوقۇپ ھاياجان ئىلكىدە ھۆرمەتلىك گابدۇللا گەپەندىگە تەشەككۇر خەت يازغۇم كەلدى. ئوچېركتە، گاپتور گاتۇشتىكى دېھقان تۇغقىنىنىڭ خىلۋەت ئۆيىدە ئولتۇرۇپ قەلەم تەۋرىتىپ، گاتۇش خەلقىنىڭ گەـ-گەكچان، تىرىشچان، باتۇر، ئىگىلىك يارىتىشقا ماھىر، مېھـ-ماندوست، مەدەنىيەت سۆيەر خەلق ئىكەنلىكى، تاغلىق، شېغىللىق ساينى ئېكىن يەرگە گايلاندۇرۇپ، جەننەتتەك باغۇ ئېرەمگە گايلاندۇرغانلىقى، تىجارەت ـ سودىگەرچـ-ىلىكە قابىل ئۇيغۇر گارىيان قەبىلىسىنىڭ سەرخىل سەر-دارلىرى ئىكەنلىكى؛ گاتۇش خەلقىنىڭ تىرىشچان، يېڭىلىق يارىتىش روھىي بايلىقىنى ئۆز يۇرتى ئىلى دېھقانلىرى بىلەن سىلىشتۇرۇپ، مۇنبەت ئىلى دىيارىدا نامرات تۇرمۇش كە-چۈرۈۋاتقان بىر قىسىم ھۇرۇن يۇرتداشلىرى ئۇستىدىن شىكايەت قىلىنغان.

ئوچېركتە خۇددى ئىشىكنى ئېچىپ تاغنى كۆرگەندەك، تاغ ئۇستىدىن گۆزەل باغنى سۈرەتلىگەندەك ھادىسىدىن ماھىيەتكە ئۆتكەن، رېئاللىق دەشتى ـ بايا‌ۋانلىرىدىن جەذ-نەت باغۇئىرەملىرىگە كۆچكەن، تەپەككۇر كۆزلىرىدە دۇنيا تەسەۋۋۇرلىرىغا چۆمۈلگەن ھېكمەتلەر قامۇسىنىڭ بەدئىي دۇردانىلىرىنى ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ، مەندەك ئوقۇرمەن شەيدالىرىنى مەھلىيا قىلدۇرغان تالانتىنى بۇ ئاددىي قەلەمم بىلەن ئىپادىلەپ بېرەلمەيمەن! تالانت دېگەن، بولۇپمۇ پا-ساھەتلىك تالانت ئىگىسى شۇنداق بولىدىكەن. ئابلەت ئابدۇللا ئەپەندىگە سالامەتلىك ۋە بەخت يار بولغاي، ئە-جادىيەت گۈلزاى تېخمۇ ياشناپ كەتكەي!

ئەمما، ئىستېداتلىق ئەدىبنىڭ مۇشۇنداق شۆھرەتلىك نوپۇزلۇق ئەدەبي، ئىلمي ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغان نادىر ئوچېركىنىڭ 3 ـ بەت، «تەنەپپۇسلۇق پاراڭ» بايانىدا مۇنداق بىر ئابزاس قەلب ساداسى مېنىڭ مۇلاھىزىلىك تە-پەككۇر ئېكرانىمغا سايە تاشلاپ قويىدى. بۇ ئابزاستا مۇن-داق دېيىلگەن: «... ئەپسۇسكى، ئاشۇ بايلارنىڭ شىنجاڭدا ئۇيغۇر يېڭىچە ماگارىپىنىڭ تۇنجى مەشئىلىنى ياندۇرغان بىز دەپ ماختىنىۋاتقان، ئەلگە داڭلىق مەمتىلى ئەپەندىدەك غۇرۇرى كۆچلۇك مەرىپەتپەرۋەرلەرنى يېتىشتۇرگەن بىر يۇرتتا ئاشۇ جامائەلەرگە ئوخشاش گۈللۈك خىش، تىزما نەقىشلەر بىلەن زىننەتلەپ ئۆز خەلقىگە تۇتقان بىرەر مەك-تەپ، ئىلىم ـ مەرىپەت بىناسىنى ئۇچرىتالمىدىم ۋە ئاڭلـ-مىدىم. بۇ يۇزسىز قەلەم غۇلجا شەھىرىدە كاتتا مەكتەپ سىلىپ 200 دىن ئارتۇق يېتىم ـ يېسىرلەرگە ئاتا بولۇپ

ئوقۇتۇۋاتقان نۇرتاي هاجمغا، 3 مىليون 700 مىڭ خەجـ
لەپ، غۇلجا ناھىيىسى تۇرپانيۇزى يېزىسىدىكى دېھقان باـ
لىلىرىغا ئۇچ قەۋەتلىك زامانىۋى مەكتەپ سېلىپ بەرگەن
ئەل ئوغلانلىرى سادىقجان، ساقىمھاجى ئاكا ـ ئۇكىلارغا غاـ
يىۋانە تەشەككۇر قۇرلىرىنى تىزماي ئۆتۈپ كېتىلەـ
دۇ؟!...»

مېنىڭچە، مۇئەللىپ بۇ خىل سېلىشتۇرما ئەدەبىي خاتىرە قۇرلىرىنى ئاپئاق قەغەز بېتىگە نەقىشلىگەندە، ئاشۇ مەرىپەت دىيارىدا سەيلە ـ سایاھەت قىلىۋېتىپ تۇـ رۇپ، سەل ئالدىراپ قالغان. مۇبارەك قەدەملىرىنى ئاشۇ مۇبارەك قەدەملىرى ئاستىدىكى سۇنتاغ ئابلەت ھاجىم نامىدىكى زامانىۋى ئۇچ قەۋەتلىك شەھەرلىك 6 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنى، ئىشتاچىلىق كېرىم ھاجىم ۋە ئىسمائىل ھاجىمـ لار قۇرۇپ بەرگەن شەھەرلىك 5 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنى ۋە ئۇلار داۋاملاشتۇرغان مەرىپەت مەشئىلىنى تېخىمۇ ئېگىز كۆتۈرۈپ ئاتۇش يېزا ـ كەنتلىرىدە مائارىپقا ئىنئانە قىـ لىپ، مەكتەپ قۇرۇشقا ھەسسە قوشقان مەرىپەت پىداكارـ لىرىنى كۆرمەي قالغان. ياكى شەھەرلىك، يېزىلىق مائارىپ تارماقلىرىدىن سۇرۇشتۇرمەي، ئالدىراپلا دۇنياغا جاكارـ لىۋەتكەن. 1980 ـ يىللارنىڭ بېشىدىلا ئاتۇشتا ئۆز يۇرتى سۇنتاغ دىيارىغا مىليون ⑤ يۇەن مەبلەغ سېلىپ (قۇرـ غان) ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ پەخرى، تۆھپىكارى، ئاتۇشلۇق، سەئۇدىي ئەرەبستانى مەككە شەھىرىدىكى ئىككىنچى دەرىجىلىك كاتتا باي ـ ئابلەت ھاجىم ۋە ئۇنىڭ جىددە، تائىف، مەككە شەھەرلىرىدىكى بەش ئوغۇل، بەش قىز پەرزەنتى بۇ ئوچېركنى «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنـ لىدىن ئوقۇپ ھەيران قالغان بولۇشى مۇمكىن. ئاتقان ئوقنى ياندۇرۇۋالغىلى بولمايدۇ. تەھرىراتىمۇ بىرەر قۇر سۇرۇشتۇرۇشكە ئۇلگۈرەلمەي قالغان. بۇ بىر كىچىككىنە ساۋاق.

بىر ھېسابتا ئابلەت ئابدۇللا ئەپەندىنىڭ مەسلىنى مۇشۇنداق ئوتتۇرىغا قويغىنى ياخشى بوپتۇ. بۇ مۇلاھـ زىلىك تەنقىدىي يارەدەم بىز ئاتۇش زىيالىيلىرىنى ئويغـ تىشقا، قولىمىزغا قەلەم ئېلىپ ئۆزىمىزنى ئاقلاش پۇرسىتى تېپىشىمىزغا يارەدەم قىلغىنىغا رەھمەت ئېيتىشقا توغرا كې لىدۇ. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەن ئاتۇش دىيارىنى بىر ئايلىنىپ دېگەندەك، ئاتۇش شەھىرى ئىچى ۋە سىرتىدا مائارىپقا كۆڭۈل بۆلۈپ، ئەۋلادلىرىنىڭ غېمىنى يەپ، مىللىي مائارىپىمىزنىڭ ھالىغا قۇلاق سېلىپ ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى سېلىپ بەرگەن مەرىپەت سۆيەر تۆھپىكار چولپانلارنى، مەرىپەت ئىشلىرى ئۈچۈن تېگىشـ لىك بۇرچىنى ئادا قىلغان ئوغلانلارنى ئۆگىنىپ، يېتەرلىك كۈچ سەرپ قىلىپ «مەرىپەت مەشئىلى نۇر چاچقان دە ـ يار» ناملىق بىر پارچە ئەدەبىي خاتىرە يېزىپ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتىغا ئەۋەتتىم. ئىشىنمەنكى، ئاتۇشتا «ئۆز خەلقىگە تۇتقان بىرەر مەكتەپ، ئىلىم ـ ـ مەرىپەت بىناسىنى ئۇچرىتالمىدىم ۋە ئاڭلىمىدىم» دەپ جاكارلىغان مۇئەللىپكە يېتەكچى بولغان «شىنجاڭ مەدەـ نىيىتى» ژۇرنىلى ئۇنىڭ ئەكسىچە ئاتۇشتا نۇرتاي ھاجىم ۋە سادىقجان، ساقىمھاجىملارغا ئوخشاش مەرىپەت تۆھپـ كارلىرىنىڭ مەۋجۇد ئىكەنلىكىنى يەنە شۇ «شىنجاڭ مە ـ دەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ مۇبارەك بەتلىرىدە ئەللەرگە تو ـ نۇشتۇرالايدۇ ۋە شۇنداق قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. ئىلـ مىي تەتقىقات دېگەن شۇنداق بولىدۇ. بۇنى توغرا چۈـ شىنىكە بولىدۇ. «بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلسۇن، ھەممە ئېقىملار بەس ـ بەستە سايرىسۇن» پرىنسىپىغا «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تېخىمۇ ئەمەل قىلىدۇ. مېنىڭ بۇ ئەدەبىي خاتىرەمنىڭ باشقا ژۇرناللاردا يۈز كۆرۈشكىنىدىن مۇشۇ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدىن ئىبارەت ئەل سۆيگەن مەردانە نەشر ئەپكاردا دىدارلاشقىنى ياخشى دەپ قارايمەن. مۇۋاپىقمۇ ـ يوق، مۇھەررىرىنىڭ يولىيـ رۇق بېرىشىنى ئۈمىد قىلىپ ھۆرمەت بىلەن:

كەمىنە ئوقۇرمەنلىرى ـ ۋاھىدىي ئەپەندى.

2004 ـ يىل، ئۆكتەبىر

ئىزاھلار:

①ئەزىزى ـ ئۆز زامانىسىدا (2 ـ دۇنيا ئۇرۇشى مەزگـ لىدە) ھەزرىتى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان قەبرىگاھىنىڭ مەشھۇر شەيخ ئاخۇنى ئىدى. س. ئەزىزىلەر ئاشۇ بوۋىسىنىڭ نامىنى ئۆچۈرمەسلىك ئۈچۈن «ئەزىزى» فامىلە نامىنى قوبـ لىنغان. (ئا)

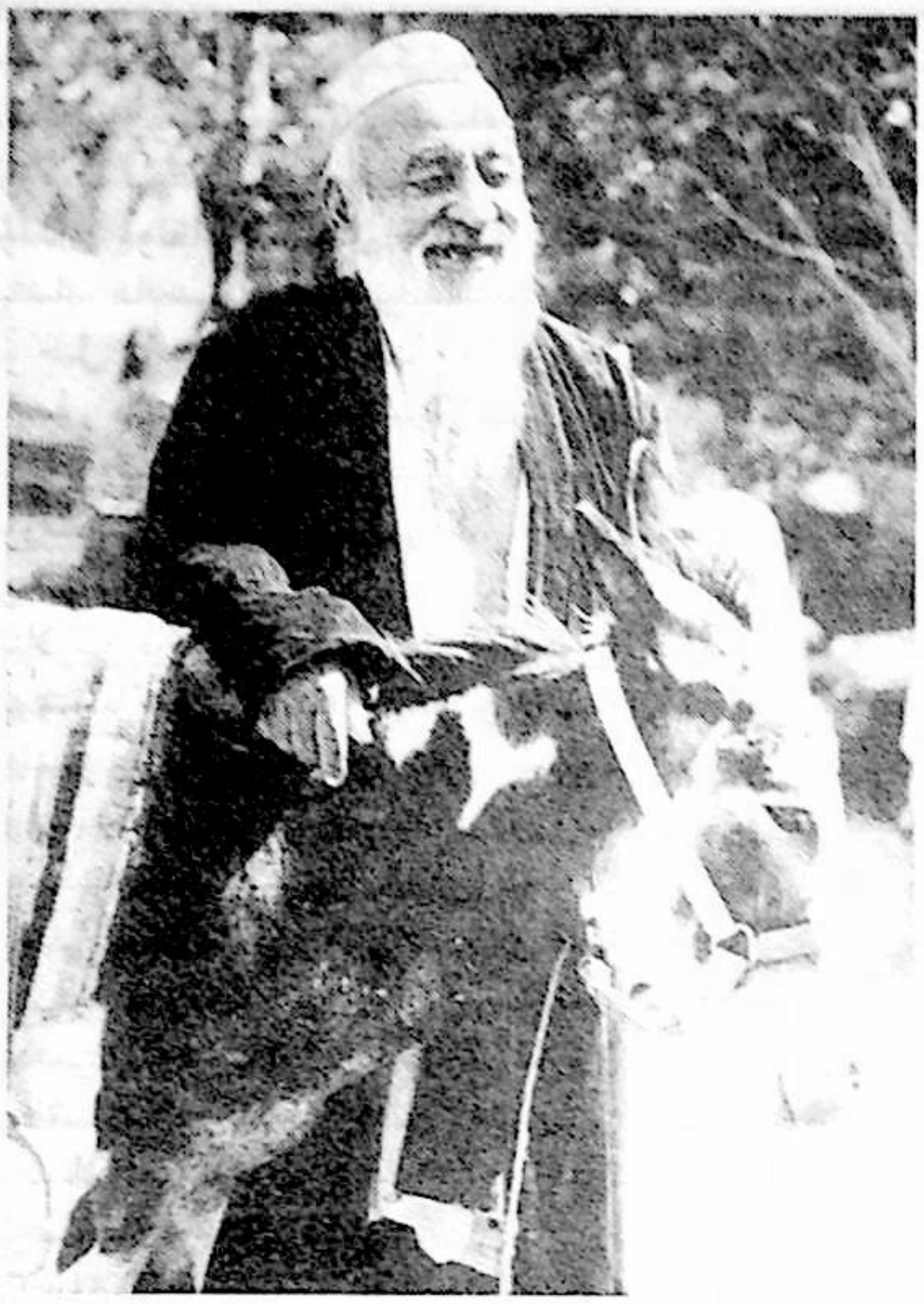
② راھىتىنى كۆرمەكتە ـ تاشئاخۇنۇم يېڭى مەكتىپـ نىڭ تەپسىلىي خاتىرىسىنى «تاشئاخۇنۇم ۋە ئۇنىڭ تۆھپـ كار ئەۋلادلىرى» دېگەن تەزكىرە كىتابتىكى مېنىڭ «بىر ئۆمۈر خەلق ئۈچۈن سوققان قەيسەر يۈرەك» سەرلەۋھىلىك ئەدەبىي ئاخباراتىمدىن كۆرسە بولىدۇ. (ئا)

③ئۇستۇنئاتۇش ئېكساق كەنت «گۆھەر» مېۋە شىرـ كىتى تېخنىك ئىشچى زىيالىي ياشلىرىغا 300 ـ ، 400 يۇەن ئىش ھەققى بەرگەندىن باشقا قىشتا ھەر بىرىگە بىر تونـ دىن قىشلىق ئىسسىنىش كۆمۈرى بېرىدۇ. ئۇلارنى مەخسۇس بىر مىنبۇستا ئىشقا ئېلىپ كېلىپ، ئىشتىن چۈشكەندە كەچتە ئۆيلىرىگە ئاپىرىپ قويىدۇ. دىلىشاد ھەببۇللانى ئۇلار سېخىي شاپائەتچىسى دەپ ھۆرمەتلەيدۇ. شۇڭا خەلق دىلـ شادنى يېزا باشلىقى قىلىپ سايلىۋالدى.

④ «مەشئەل» توپلامىنىڭ ئىككىنچى تومىدا مېنىڭ «شىپالىق قول، شەپقەت پەرىشتىسى» ناملىق ئەدەبىي ئاخـ باراتىم بار. (ئا)

⑤ مىليون يۇەن ـ 2000 ـ يىللاردىكى 3 مىليونغا تەڭ.

ئاپتور: قەشقەر شەھەر 10 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇـ چىسى، ھازىر پېنسىيىدە

ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىللىرىدە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن مەدەنىيەت ۋە ئۆرپ ـ ئادەت ئامىللىرى ھەققىدە

ئەسقەر ئابدۇقادىر

ماقال ـ تەمسىل خەلق ئاغزاكى ئىجادىيىتىنىڭ ئەڭ قەدىمكى ژانىرلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇنىڭدا ئەمگەكچى خەلقنىڭ دۇنيا قارىشى، كىشىلىك قارىشى، ئەخلاق قارىشى ۋە جەمئىيەتكە بولغان قارىشى ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. ئۇ ئەمگەكچان خەلقنىڭ مەنىۋى قىياپىتى، ئىدىيىسى، ئارزۇ ـ ئۇمىدى، ئىنتىلىشلىرى شۇنداقلا تەبىئەت ۋە جەمئىيەت ھەققىدىكى ئېلىپ بارغان مۇلاھىزىلىرىنىڭ جەۋھىرى، ھاياتىي تەجرىبىلىرىنىڭ ئومۇميلاشقان يەكۈنى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

كىشىلىك ھاياتتا تۇرمۇشنى كۆزىتىش ۋە بىلىش جەريانىدا ئۇنىڭدىن ئالغان تەسىراتىنى ئەكس ئەتتۈرۈشمۇ شۇنچە ئىخچام ھەم مەزمۇنلۇق بولىدۇ. ماقال ـ تەمسىلەر خەلقنىڭ تۇرمۇشقا چەمبەرچاس باغلانغانلىقى، ئۇنىڭغا زىچ تەدبىقلانغانلىقى، جۇملىدىن ئۆزى بارلىققا كەلگەن ئىجتىمائىي شارائىتنى سۈرەتلەپ بېرەلەيدىغانلىقى ئۈچۈن ئۇ ئاشۇ خەلقلەرنىڭ تارىخى، تىلى، ئۆرپ ـ ئادەتلىرى ۋە تۇرمۇش ئالاھىدىلىكلىرىنى چۈشىنىش، تەتقىق قىلىشتا بىزنى قىممەتلىك ماتېرىياللار بىلەن تەمىن ئېتىدۇ.

ئۇيغۇرلار ئۆزىگە خاس ئۆرپ ـ ئادەت ۋە مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە ئىگە قەدىمىي مىللەت. ئۇلار ئۆزىنىڭ تارىخىي تەرەققىياتى جەريانىدا پارلاق ۋە يۇكسەك بولغان مىللىي مەدەنىيەتنى يارىتىپ، دۇنيا مەدەنىيەت خەزىنىسىگە ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشۇپ كەلمەكتە. خەلق ئەقىل ـ پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى، تۇرمۇش تەجرىبىسىنىڭ ئىخچام يەكۈنى بولغان ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىللىرى ئەنە شۇ تۆھپىلەرنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، ئۇنى ئەتراپلىق تەتقىق قىلىش ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى تېخىمۇ مۇكەممەل تەتقىق قىلىپ، تەرەققىي قىلدۇرۇشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىللىرىنى بىلىش ۋە تەتقىق قىلىش ئۈچۈن فولكلورغا مۇراجىئەت قىلماي تۇرالمايمىز، ئەلۋەتتە. چۈنكى فولكلور خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇنىڭ تۇرلۇك ئادەت ـ يوسۇنلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ئېچىپ بېرىدۇ. ماقال ـ تەمسىللەر بولسا خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى بولۇپ، ئۇنىمۇ فولكلور ئىلمى ئاساسىدا تەھلىل قىلىپ كۆرسەك تەتقىقاتىمىز تېخىمۇ يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈلىدۇ.

ئادەتتە فولكلورنى ماددىي فولكلور، ئىجتىمائىي فولكلور ۋە مەنىۋى فولكلور دەپ چوڭ ئۇچ تۈرگە بۆلۈشكە بولىدۇ. تۆۋەندە بىز مۇشۇ ئۇچ تۈر ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە بەرگەچ، ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىللىرىنى شۇلارغا تەدبىقلاپ، بىر قىسىم ئالاھىدىلىكلىرى ئۈستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ ئۆتىمىز.

1. ماددىي فولكلور

ماددىي فولكلور يېقىنقى ۋە ھازىرقى زامان فولكلورىدا دىققەت ـ ئېتىبارنى قوزغايدىغان مۇھىم تەرەپلەرنىڭ بىرى بولۇپ، بەزى فولكلور نەزەريىلىرىدە گەرچە ماددىي

ئىستېمال پائالىيەتلىرىدىكى ئادەتلەر تەتقىقات مەزمۇنى قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىدىكى ئۆرپ ـ ئادەت تۇزۇملىرى نەزەردىن ساقىت قىلىندى. بۇنداق بولغاندا تەتقىق قىلىشقا تېگىشلىك نۇرغۇنلىغان ئېتنىك ھادىسىلەر ماددىي ئاساستىن ئايرىلىپ قالىدۇ ـ دە، بۇ خىل ئادەتلەرنىڭ پەيدا بولۇش مەنبەسىنى تاپقىلى بولمايدۇ. مەسىلەن: بىر ئۇسسۇلچىنى مىسالغا ئالساق، ئۇسسۇلچى سەھنىگە (مەيدانغا) چىقىشتىن بۇرۇن ئالدى بىلەن قورسىقىنى تويغۇزۇشى كېرەك. ئاندىن ئۇنىڭ ئويىنىغان ئۇسسۇلى شوخ، جەلپ قىلارلىق ھالەتكە ئۆتۈپ تاماشىبىنلارنى قايىل قىلالايدۇ. ئەگەر قورسىقى ئاچ ھالەتتە سەھنىگە چىقسا ئۇنىڭ ئويىنىغان ئۇسسۇلى ناھايىتى جانسىز، رەتسىز ئويىنىلىدۇ ـ دە، تاماشىبىنلارنى ئاسانلا زېرىكتۈرۈۋېتىدۇ. يۇقىرىقى مىسالدىن كۆرۈشكە بولىدۇكى، مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ ئانىسى ماددىي مەدەنىيەت، شۇنىڭ ئۈچۈن ماددىي مەدەنىيەتكە ھەرگىز سەل قاراشقا بولمايدۇ.

فولكلورنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، تەتقىقاتچىلار ماددىي مەدەنىيەت ۋە تېخنىكىنىڭمۇ مەنىۋى مەدەنىيەتكە ئوخشاشلا ئەمگەكچى خەلق ئەقىل ـ پاراسىتىنىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىش بىلەن بىرگە ئۇنى فولكلورنىڭ مۇھىم بىر مەزمۇنى قىلدى.

پۇتكۇل جەمئىيەتنىڭ خاراكتېرى ۋە قۇرۇلمىسى يېكچى ئورۇندا تۇرىدىغان ئىشلەپچىقىرىش شەكلى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر خىل ئىجتىمائىي ئىدىيە، كۆز قاراش ۋە شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۆرپ ـ ئادەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان خىلمۇخىل تۇزۇملەرنىڭ شەكىللىنىش ئاساسىنى ماددىي تۇرمۇش شارائىتى ئىچىدىن ئىزدەشكە توغرا كېلىدۇ.

يىغىپ ئېيتقاندا، پەقەت ئىقتىسادىي ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ماددىي ھايات توختىماي يېڭىلىنىپ تۇرغاندىلا، مۇقىملىشىپ قالغان بەزى ئادەتلەر ئۆزگىرىشى ۋە ياخشى تەرەپكە قاراپ راۋاجلىنىشى مۇمكىن. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا ئىقتىسادىي ئۆرپ ـ ئادەتلەر ھەقىقەتەن ئىنتايىن مۇھىم. تۆۋەندە بىز ماددىي فولكلور بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ماقال ـ تەمسىللەر ھەققىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتىمىز.

ماددىي فولكلور بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ماقال ـ تەمسىللەرنى دېھقانچىلىققا ئائىت ماقال ـ تەمسىللەر؛ باغۋەنچىلىك، ئورمانچىلىق ۋە چارۋىچىلىققا ئائىت ماقال ـ تەمسىللەر؛ يېمەك ـ ئىچمەككە ئائىت ماقال ـ تەمسىللەر دەپ ئۈچ تۈرگە بۆلۈشكە بولىدۇ.

1) دېھقانچىلىققا ئائىت ماقال ـ تەمسىللەر

مەلۇمكى، قەدىمدىن بۇيان ئۇيغۇرلار ياشىغان زېمىن كەڭ، بايلىقى مول، تەبىئي شارائىتى مۇرەككەپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىش جەريانىمۇ ئىنتايىن ئۇزۇن، زىرائەتلەرنىڭ تۈرىمۇ خىلمۇخىل. مانا بۇ ئەمەلىيەت دېھقانچىلىق، ھاۋارايى ۋە پەسىل توغرىسىدىكى كۆپلىگەن ماقال ـ تەمسىللەرنىڭ بارلىققا كېلىشىنى تولۇق ئوبيېكتىپ شارائىت بىلەن تەمىنلىگەن. مەسىلەن:

«يەرنى ئالدىغان ئۆزىنى ئالدار»، «ئەتىيازدىكى ھەرىكەت ـ كۈزدىكى بەرىكەت»، «ئەجىر قىلساڭ تاشقا، ئاغزىڭ تېگەر ئاشقا».

بۇ ماقاللاردا جاپالىق تەر تۆككەندىلا ئىشلەپچىقىرىشتىن مول ھوسۇل ئالغىلى بولىدىغانلىقى، بۇنىڭ ئۈچۈن ئالدى بىلەن تۇپراقنى ياخشىلاپ ئۇنىڭ سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش كېرەكلىكى، بۇنىڭ دېھقانچىلىقنىڭ ئالدىنقى شەرتى ئىكەنلىكى ناھايىتى ئىخچام تىللار بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇلغان، شۇنداقلا زىرائەتلەرنىڭ ھەر خىل ئۆسۈش خۇسۇسىيەتلىرى كۆرسىتىپ بېرىلگەن.

ئېنىقكى، ھاۋارايىنىڭ ياخشى ـ يامان بولۇشى دېھقانچىلىقتىكى مۇھىم ئامىللارنىڭ بىرى. شۇڭا ئۇيغۇر ئەمگەكچان دېھقانلىرى ئۇزاق زامانلاردىن بۇيان ئەمەلىي تەجرىبىدىن ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق ھاۋارايى ھەققىدىمۇ نۇرغۇن بىلىملەرگە ئىگە بولدى ۋە ئۇنى ماقال ـ تەمسىل شەكلىدە تەشۋىق قىلدى. مەسىلەن:

«ئاي قوتانلىسا ئايدا ياغار، كۈن قوتانلىسا كۈندە»، «شارقىراپ ياغقان يامغۇر ياندىن ئۆتەر، سىمىلداپ ياغقان يامغۇر جاندىن ئۆتەر»، «كۆيدۈرسىمۇ كۈن ياخشى»، «قەشقەرنىڭ قىشى ئاز، سوغۇقى ئەتىياز» قاتارلىقلار ئەنە شۇنداق ماقال ـ تەمسىللەردۇر.

مەۋسۇم پەيتىمۇ دېھقانچىلىقتا ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. چۈنكى «ھۇت ـ كەتمەن سېپىنى تۇت» دېگەندەك ھەرقانداق ئىشنىڭ ئۆز قەرەلى بولىدۇ. ئەگەر دېھقانچىلىقنىڭ ھەرقايسى تۈرلىرى ئۆز قەرەلىدە ئېلىپ بېرىلماي ئىلگىرى ـ ئاخىر ئېلىپ بېرىلىپ قالسا ئىشلەپچىقىرىش ئۇنۇمىگە بۇاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن:

«بالدۇر تېرىغان ئاش ئالار، كېيىن تېرىغان شاخ»، «كۈنلۈك ئىش قىلسا‌ك سەھەردىن باشلا، يىللىق ئىش قىلسا‌ك باھاردىن»، «يەر ھەيدىسە‌ك كۈز ھەيدە، كۈز ھەيدىمىسە‌ك يۈز ھەيدە» قاتارلىق ماقاللاردا ئەتىياز ۋە كۈز پەسىللىرىدە قانداق ئىشنى قىلىش لازىملىقى كۆرسىتىپ بېرىلگەن.

2) باغۋەنچىلىك، ئورمانچىلىق ۋە چارۋىچىلىققا ئائىت ماقال ـ تەمسىللەر

ئۇيغۇرلار تارىختىن بۇيان دېھقانچىلىق بىلەن بىللە يەنە باغۋەنچىلىك، ئورمانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق بىلەنمۇ ئىزچىل شۇغۇللىنىپ كەلگەن. شۇنداق بولغاچقا ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىغان ماقاللىرى ئەنە شۇ ئەمگەك تۈرلىرى بىلەن باغلىنىدۇ ۋە بۇ ھەقتىكى ئەمگەك تەجرىبىلىرىنى يىغىنچاقلاپ بېرىدۇ. مەسىلەن:

«ئاۋۋال تام ئەت، ئاندىن باغ»، «ئانار ئۇرۇقى بەلەن، گۈل پۇرىقى بىلەن»، «بېغى بارنىڭ تېغى بار»، «چىلاننى چۆلگە تىك، ئەنجۇرنى كۆلگە».

يۇقىرىقى ماقاللاردا بىر تەرەپتىن مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى كۆرسىتىپ بېرىلگەن بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن مېۋىلىك دەرەخلەرنى پەرۋىش قىلىپ

ئۆستۈرۈشىنىڭ ئۇسۇللىرى ۋە باغۋەنچىلىكىنىڭ ئەھمىيىتى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

ئورمانچىلىققا ئائىت ماقال ـ تەمسىلەرمۇ ئۇيغۇرلار ئارىسىدا خۇددى دېھقانچىلىق ۋە باغۋەنچىلىككە ئائىت ماقال ـ تەمسىلەرگە ئوخشاش ناھايىتى كۆپ بولۇپ، بۇ ماقال ـ تەمسىلەردە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىھاتە ئورمان بەل-بېغى بەرپا قىلىش جەريانىدىكى تەجرىبىلىرى خۇلاسىلەن-گەن. مەسىلەن: «بىرنى كەسسەڭ، ئوننى تىك»، «كۆ-چەتنى سۇندۇرغۇچە قولۇڭنى سۇندۇر»، «ئاتىسى تىككەن كۆچەت ئەسلىگە سايە بېرىپتۇ»، «تىكىۋەرسەڭ كۆچەتنى بىكار جايغا، ئايلىنىسەن پات ئارىدا كاتتا بايغا».

يۇقىرىدىكى ماقال ـ تەمسىلەردە ئورمان بىنا قىلىش-نىڭ مۇھىملىقىنى سۆزلەش ئارقىلىق بىر تەرەپتىن كۆچەتنى قانداق جايغا تىكىش ھەققىدە ساۋات بەرسە، يەنە بىر تە-رەپتىن ئورماننىڭ ھەرقايسى جەھەتتىن پايدىلىق ئىكەنلە-كىدىن ئىبارەت ھەقىقەت چۈشەندۈرۈلگەن.

چارۋىچىلىققا ئائىت ماقال ـ تەمسىلەرمۇ ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ناھايىتى كۆپ بولۇپ، مۇنداق ماقال ـ تەمسىل-لەردە ھايۋانلارنىڭ ھەر خىل خۇسۇسىيەتلىرى ۋە چارۋە-چىلىقنىڭ تەجرىبىلىرى يەكۈنلىنىدۇ. مەسىلەن:

«ئات يۆتەلسە ئوقۇر سال، كالا يۆتەلسە پىچاق»، «ئېشەك ھېرىپ قالسا بىر چۆچەك قوناق»، «تۆگەڭ بار بولسا يۈكۈڭ يەردە قالماس»، «توخۇ تويماس، ئۇچرە-غاننى قويماس»، «قوي باقسالا يىغىپ باق، ئىنەك باقسالا سېغىپ باق».

دېمەك، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ باغۋەنچىلىك، ئورمانچىلىق ۋە چارۋىچىلىققا ئائىت ماقال ـ تەمسىللىرىنىڭ مەزمۇنى مول بولۇپ، ئۇلار يالغۇز شۇ ساھەدىكى تەجرىبە ـ ساۋاق-لار بىلەنلا چەكلىنىپ قالماستىن يەنە جۇغراپىيە، ھاۋا رايى ۋە پەسىل ھەققىدىكى بىلىملەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

3) يېمەك ـ ئىچمەككە ئائىت ماقال ـ تەمسىلەر

يېمەك ـ ئىچمەك ئىنسانلار ئۈچۈن كەم بولسا بولمايدىغان ماددا بولۇپ، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆزۈقلىنىش ئادەتلىرى ئوخشىمايدۇ. جۇملىدىن، بۇ جەھەتتىمۇ ئۇيغۇر-لار ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. بۇ خىلدىكى ما-قال ـ تەمسىلەرمۇ بىزنى شۇ مىللەتنىڭ تارىخىنى تەتقىق قىلىشتا قىممەتلىك ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلەيدۇ.

بىر مىللەتنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك جەھەتتىكى ئالاھىدە-لىكىمۇ شۇ مىللەتنى باشقا مىللەتلەردىن پەرقلەندۈرۈپ تۇرۇشتا مۇھىم رول ئوينايدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ يېمەك ـ ئىچمەككە ئائىت ماقال ـ تەمسىللىرى خېلى كۆپ بولۇپ، ئۇلاردا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۆزۈقلىنىشقا بولغان قارىشى ۋە يېمەك ـ ئىچمەك ھەققىدىكى تەجرىبە ـ ساۋاقلىرى يەكۈن-لەنگەن. مەسىلەن:

«ئاۋۋال تائام، ئاندىن كالام»، «ئۇگرە ئەتسەڭ تۇ-زۇك ئەت، ئېتەلمىسەڭ ئۆزۈپ ئەت»، «سىگمىگەن پولۇ-دىن سىگگەن ئۇماچ ياخشى»، «قورۇما قورۇشتىن، شورپا سورۇشتىن»، «ئاش كەلسە ئىمان قېچىپتۇ».

يۇقىرىقى ماقاللاردا بىر تەرەپتىن ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىگە خاس تاماملىرىنى تەييارلاشنىڭ ئۇسۇللىرى كۆرسىتىلگەن بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ھالال ئىشلەپ تېپىپ يېگەن تا-ماقنىڭ لەززەتلىك بولىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ھەقىقەت ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

2. ئىجتىمائىي فولكلور

ئىجتىمائىي فولكلور پۈتكۈل فولكلورنىڭ بىر چوڭ تەركىبىي قىسمى. ئۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان مەزمۇن ئىنتايىن مول. كەڭ مەنىدىن ئېيتقاندا ئادەم بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان بارلىق ئادەتلەرنىڭ ھەممىسى ئاساسەن ئىجتىمائىي-لىققا ئىگە بولىدۇ. تار مەنىدىن ئېيتقاندا ئىجتىمائىي ئادەت-لەرنىڭ يەنە ئۆزىگە خاس مەنىسى بار. نوقۇل بىر ئىجتە-مائىي ئادەتنىڭ شەكىللىنىشى كىشىلەرگە نىسبەتەن بىر خىل ئالاھىدە مەجبۇرلاش ۋە چەكلەش كۈچىگە ئىگە بولۇپ، ئۇمۇ مۇئەييەن بىر دائىرىدىلا رول ئوينىيالايدۇ. ئالايلۇق، ئائىلە ۋە قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى ئالدى بىلەن بىر قىسىم كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت. ئۇ گەرچە ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا ئىنتايىن مۇھىم ئورۇنغا ئىگە بولسىمۇ، لېكىن ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى بىر ئائىلە ۋە بىر قېرىنداشلار دا-ئىرىسىگە كىرەلمەيدۇ. ئەمما ئۇنىڭدىكى ئادەتلەر پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئادەتلەرنىڭ بىر ھۈجەيرىسى بولالايدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ئالغاندا بەزى ئادەتلەرنىڭ پەيدا بولۇشىغا شۇ ئادەتنى شەكىللەندۈرگەن ئامىللارنىڭ تەبىئىي مەنسۇپلىقى مەلۇم دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: نىكاھ ۋە ئائىلىنى ئالساق، بۇ باشقا مۇناسىۋەتلەرگە ئوخشىمايدۇ. ئۇنىڭ ئۆزىدە تەبىئىي مەنسۇپلۇق ئامىل بولغانلىقى ئۈ-چۈن، ئەر ـ ئايال ئىككى جىنسنىڭ پەرقى بىلەن ئىنساد-لاردا تەبىئىي مەۋجۇد بولغان جىنسىي قابىلىيەت نىكاھ ئا-دەتنىڭ فىزىئولوگىيىلىك ئاساسىدۇر.

يۇقىرىقىلاردىن بىلىشكە بولىدۇكى، ئىجتىمائىي ئادەت-لەرنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىياتى ناھايىتى مۇرەككەپ بولىدۇ. بىز بۇ خىل ئادەتلەرنى فولكلور نۇقتىسىدىن تەك-شۈرگەندە ئالدى بىلەن ئۇنىڭ كىشىلىك ئىجتىمائىي ماھى-يىتىنى ئاساس قىلىشىمىز كېرەك ۋە شۇنداق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئىجتىمائىي فولكلور بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ما-قال ـ تەمسىلەرنى ئائىلە ۋە نىكاھقا ئائىت ماقال ـ تەمسىلەر، شەخسىي تۇرمۇش، مۇراسىم ئادەتلىرىگە ئائىت ماقال ـ تەمسىلەر ۋە ئىجتىمائىي كەسىپي گۈرۈھقا ئائىت ماقال ـ تەمسىلەر دەپ ئۈچ تۈرگە ئايرىشقا بولىدۇ.

1) ئائىلە ۋە نىكاھقا ئائىت ماقال ـ تەمسىلەر

ئائىلە جەمئىيەتنىڭ ئاساسىي ھۈجەيرىسى ۋە ئەڭ كىچىك ئورگىنى. مۇشۇ ئورگان بىۋاستە ھالدا ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە راۋاجلىنىشىغا ئاساس بولى-دۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇ جەمئىيەت تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ راۋاجلىنىدۇ ۋە مۇستەھكەملىنىدۇ. مانا مۇشۇنداق تەرەق-قىيات جەريانىدا كىشىلەر ئائىلە ۋە ئائىلە مۇناسىۋىتى ھەم

نىكاه توغرىلىق ھەر خىل تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەپ، يۈكـ سەك دەرىجىدە ئىخچاملانغان ماقال ـ تەمسىللەرنى بارلىققا كەلتۈردى. مەسىلەن: «ئاتا ـ ئاناڭنى بېشىڭدا كۆتۈر، بالـ لىرىڭنى قولۇڭدا»، «ئاتاڭغا نېمە قىلسالڭ، بالاڭدىن شۇنى كۆرىسەن»، «ئاتا بولمىغىچە ئاتا قەدرىنى بىلمەس».

بۇ ماقاللاردا ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە ھۆرمەتكە سازاۋەر ئىكەنلىكى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن بولـۇپ، ئـۇلارنى ھۆرمەت قىلىش لازىملىقى ئىخچام سۆزلەر بىلەن دەۋەت قىلىنغان. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە:

«ئاجراشقانىڭ كۆتى ئېچىلار، ئاجراشمىغانىڭ بەخـ تى»، «ئەر كۆنلىسە ئۆي تۈزۈلەر، خوتۇن كۆنلىسە ئۆي بۇزۇلار» دېگەندەك ماقاللار بار بولۇپ، بۇ ماقاللاردا بىر تەرەپتىن ئىتتىپاق ئائىلە قۇرۇش كېرەكلىكى تەۋسىيە قـ لىنغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن نىكاھ ئىشى ئادەتتىكى ئىش ئەمەسلىكى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا سەل قـاراشـقـا بولمايدىغانلىقى ھەر خىل ئوبرازلىق تىللار ئارقىلىق ئىخـ چام ئىپادىلەنگەن.

2) شەخسىي تۇرمۇش ۋە مۇراسىم ئادەتلىرىـ گە ئائىت ماقال ـ تەمسىللەر

مۇراسىم ۋە ھېيت ـ بايرام پائالىيەتلىرى ئىنسانلارنىڭ ئىجتىمائىي ئېڭى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، خاراكتېر جەھەتتىن خەلقنىڭ بىر خىل مەدەنىيەت پائالىيىتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بىزگە مەلۇم، بىر ئىنسان پۈتكۈل ئۆمرىدە بىر قانچە تۇرمۇش باسقۇچىنى بېسىپ ئۆتىدۇ. ئىجتىمائىي تەۋەلىك ئورنى ۋە رولىمۇ پەرقلىق بولىدۇ. قەدىمدىن تارتىپ ئىنسان ئۆمرىدىكى ھەر بىر باسقۇچ ئوخشىمىغان مۇراسىم شەكلىدە ئىپادىلىنىپ كەلگەن. شەخسىي مۇراسىم دېگىنىمىز ئومۇمەن ئىنسان تۇغۇلۇپ ئۆلگەنگە قەدەر ئۆتكۈزۈلىدىغان مۇراسىملىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئىنسان ھاياتى بىلەن باغلىق بولغان مۇراسىملارنىڭ پۈتكۈل جەريانى ياش بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئىنسان ئوخشىمىغان ياش باسقۇچلىرىدا ئوخشىمىغان مۇراسىملارنى بېشىدىن كەچۈرىدۇ. ئىنسان ھاياتىدىكى بۇ خىل مۇراسىملار ئۆرپ ـ ئادەت سۈپىتىدە ئېتىقاد ئادەتلىرى بىلەن زىچ مۇناسىۋەت ھاسىل قىلىدۇ. بۇ مۇراسىملار ئۆز ئىچىگە ئالغان پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئالاھىدىلىك بىلەن ئىجتىمائىي دىنىي ئېتىقاد ئالاھىدىلىكلىرى ئۆزئارا گىرەلىشىپ مۇرەككەپ، كۆپ خىل ئېتنىك قۇرۇلمىنى شەكىللەندۈرىدۇ. قىسقىسى ئۇ، ئىنسان ھاياتىدا باشتىن كەچۈرگەن ھەر خىل مۇراسىم ئادەتلىرىنى ئىپادىلەيدىغان ماقال ـ تەمسىللەر دائىرىسىگە كىرىدۇ. چۈنكى، بۇ خىلدىكى ماقال ـ تەمسىللەر ئىخچام، جانلىق ۋە ئوبرازلىق ھالدا ھەر خىل مۇراسىم ئادەتلىرى توغرىسىدىكى كۆز قاراش ۋە تەجرىبە ـ ساۋاقلارنى بايان قىلىپ بېرىدۇ. تۆۋەندە بۇ ھەقتە ئايرىم ـ ئايرىم توختىلىپ ئۆتىمىز.

(1) ئۆلۈم ـ يېتىم مۇراسىملىرى توغرىسىدا

ئۆلۈم ـ يېتىم ئىنسان ئۈچۈن ئىنتايىن قورقۇنچـلـق بولغان، ئەمما ھېچكىم قېچىپ قۇتۇلمايدىغان قانۇنىيەتلىك ھادىسە. ئۇيغۇر خەلقى ئۆز ماقال ـ تەمسىللىرىدە بۇ ھادىسىگە تېگىشلىك ئورۇن بەرگەن. مەسىلەن: «جان بار يەردە قازا بار»، «ئۆلگەندە يىغلىغۇچە، ئۆلمەستە سەۋەب قىل»، «ئۆلۈمنىڭ چوڭىمۇ ئۆلۈم، كىچىكىمۇ ئۆلۈم».

يۇقىرىقى ماقال ـ تەمسىللەردە ئۆلۈم ـ يېتىم توغرىسىدىكى قاراشلار ئىخچام تىللار بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۆلۈم ـ يېتىم توغرىسىدىكى تەجرىبىلىرى مۇجەسسەملەنگەن.

(2) توي ـ تۆكۈن مۇراسىملىرى توغرىسىدا

توي ھەر قانداق ئىنسان ھاياتىدا ئۆتكۈزۈشكە تېـ گىشلىك مۇراسىملارنىڭ بىرى بولۇپ، مۇستەھكەم، ئىناق ئائىلە قۇرۇشنىڭ باشلىنىشى ھەم ئاساسى ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك ئەمگەكچان ئۇيغۇر خەلقى «توي»دىن ئىبارەت بۇ ئۇلۇغ مۇراسىمنى ماقال ـ تەمسىل تەرىقىسىدە خۇلاسىلەپ بەرگەن. مەسىلەن:

«تويدىن يامانلىسا ڭ، توي قىلىپ باق»، «تويغا بارساڭ بۇرۇن بار، بۇرۇن بارساڭ ئورۇن بار»، «تويغا بارساڭ تويۇپ بار، بەش بالاڭنى قويۇپ بار»، «توي نەغمە ـ ناۋا بىلەن، ئۆلۈم يىغا ـ زارە بىلەن». يۇقىرىقى ماقال ـ تەمـ سىللەردە توي مۇراسىمى توغرىسىدىكى ھەر خىل بولمىغۇر ئىللەتلەر يۇمۇرلۇق تىل بىلەن قاتتىق قامچىلانغان.

3) ئىجتىمائىي كەسپىي گۇرۇھقا ئائىت ماـ قال ـ تەمسىللەر

سىنىپىي جەمئىيەت بارلىققا كېلىشتىن ئىلگىرى ئۇرۇقـ داشلىقنى بىرلىك قىلغان يېزا ـ قىشلاقلارنىڭ ھوقۇق دائىرىسى كەڭ ئىدى. ئىنسانلار سىنىپىي جەمئىيەتكە كۆچـ كەندىن كېيىن سىنىپىي جەمئىيەتتە بولىدىغان ئىجتىمائـي مۇناسىۋەتلەر يېزا ـ قىشلاق ئىجتىمائىي قۇرۇلمىسىغا كۆچلۈك تەسىر كۆرسەتتى. بۇنىڭ بىلەن ئىجتىمائىي كەسپىي گۇرۇھلار ۋە خەلق تەشكىلاتلىرى بارلىققا كەلدى. خەلق تەشكىلاتلىرى ئىنتايىن كەڭ مەنىگە ئىگە بولۇپ، ئۇ كىشـ لەرنىڭ ئېتىقادى، ھەۋىسى، ياخشى كۆرۈش ۋە مەلۇم ئېھـ تىياجدىن كېلىپ چىققان بىر خىل تەشكىللىك پائالـيـەت گەۋدىسىدىن ئىبارەت. بۇنىڭ بىلەن خەلق ئارىسىدا ياخشى كەسىپنى كۆيلەيدىغان ۋە يامان ئادەتنى تەنقىد قىلىدىغان ماقال ـ تەمسىللەر بارلىققا كەلدى. مەسىلەن:

«ئەسكىلىك قىلاي دېسە، ئېشەك تېزىكى دالدا بولار»، «بەگنىڭ خۇيى ئىنتىن ياماق»، «مال ئىگىسىدىن ئوغـ رى كۆچلۈك»، «ئاتا كەسپىنى تاشلىغان، گەجگـىـنى قاشلىغان»، «ئالدىڭ ـ پۇتتى، ساتتىڭ ـ يۇتتى»، «بار تاۋىقىم ـ يان تاۋىقىم، بولمىسا ئاردا سۇن تـاۋىـقـىم»، «باققالنىڭ ئالدى ياخشى، قاسساپنىڭ كەينى»، «پۇلنىڭ بىر ئۈچى بىلەكتە، بىر ئۈچى يۈرەكتە»، «پۇل دۇشمەننى دوست قىلار، دوستنى دۇشمەن قىلار».

يۇقىرىقى ماقال ـ تەمسىللەردە بىر تەرەپتىن يـامـان ئىللەت، ناچار قىلىقلارنىڭ خاراكتېرى، ھەرىكەت ئۇسۇللـ رى ئېچىپ تاشلىنىپ، ئاقىۋىتى پاش قىلىنغان بولسا، يەنە

بىر تەرەپتىن كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇئامىلىلەرنىڭ ھەر خىل بولىدىغانلىقى ھەم ئۇنىڭغا توغرا پوزىتسىيە تۇتۇش لازىملىقى دەۋەت قىلىنغان.

3. مەنىۋى فولكلور

خەلق ئىچىدىكى ئېتىقاد خاراكتېرلىق ئادەتلەرنى ئا-دەتتە مەنىۋى ئادەت دەپ ئاتايمىز. چۈنكى ھەر قانداق بىر ئېتىقاد ئىنسانلارنىڭ مەنىۋى دۇنياسىدا شەكىللىنىدىغان ھادىسىدۇر. مەنىۋى ئادەتلەرنى تەتقىق قىلىش فولكلور تەتقىقاتىدىكى نىسبەتەن مۇرەككەپ بولغان بىر ساھە. نۆۋەتتە مەنىۋى ئادەتلەرنى تەكشۈرۈش ۋە تەتقىق قىلىش جەريانىدا شۇ نەرسە ھېس قىلىنىدىكى، مەنىۋى ئادەتلەر داۋاملىق ھالدا ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ئادەتلەر بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، شۇ ئادەتلەرنىڭ ئىچىگە سىڭىپ كەتكەن، شۇنداقلا ئىقتىسادىي ئادەتلەر ۋە ئىجتىمائىي ئادەتلەرمۇ ھەمىشە دېگۈدەك مەنىۋى ئادەت تۈسىدە ئىپادىلەنگەن بولىدۇ. بۇ شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، مەنىۋى ئادەتلەر ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ئادەتلەرنىڭ ئەكس ئېتىشى ياكى ئۇ جەمئىيەتنىڭ ماددىي ئىشلەپچىقىرىش شەكلى بىلەن تۇرمۇش شەكلىنىڭ ئالاھىدە ئىپادىلەنگەن شەكىللىرىدىن بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

مەنىۋى فولكلور ئۆز ئىچىگە ئالغان مەزمۇن ئىنتايىن كۆپ. شۇنداقتىمۇ بىز تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەريىسىگە ئاساسلىنىپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئائىت ماقال ـ تەمسىلەرنى دىنغا ئائىت ماقال ـ تەمسىلەر ۋە ئەخلاققا ئائىت ماقال ـ تەمسىلەر دەپ ئىككى تۈرگە بۆلىمىز.

1) دىنغا ئائىت ماقال ـ تەمسىلەر

دىن ـ ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ تارىخىي تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىپ كەلگەن. ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە سىنىپىمسىز، مەزمۇنى ئاددىي، مۇكەممەل بولمىغان، كۆپ خۇدالىق ئىستىخىيىلىك دىنلار بارلىققا كەلگەن بولسا، سىنىپىي جەمئىيەتكە كەلگەندە سىنىپىملىق، بىر پۈتۈن مەزمۇنغا ئىگە، ئىجتىمائىي خاھىشچانلىقى كۈچلۈك بولغان دىنلار بارلىققا كەلدى.

ئۇيغۇرلار مەملىكىتىمىزدىكى باشقا مىللەتلەرگە قارىغاندا دىنىي ئېتىقاد جەھەتتە مۇرەككەپ سەرگۈزەشتىلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ، دىن ۋە مەدەنىيەت جەھەتتە ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلەرنى شەكىللەندۈرگەن. ئۇلار ئۆز تارىخىدا تۇتېمىزم، شامان دىنى، زەردۇشت دىنى، مانى دىنى، بۇددا دىنى ۋە ئەلئ ئاخىردا ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىپ كەلدى. مانا بۇ ھالەت خەلق ئارىسىدا دىنغا ئائىت نۇرغۇن ماقال ـ تەمسىلەرنىڭ بارلىققا كېلىشىگە سەۋەب بولدى. مەسىلەن:

«ئاتا ـ ئانا دۇئاسى ئوتقا، سۇغا پاتمايدۇ»، «مولا بولماق ئاسان، ئادەم بولماق قىيىن»، «مولىنىڭ دېگىنىنى قىل، قىلغىنىنى قىلما»، «نادان ئەلنىڭ ھارامىدىن مولىسى بولۇر»، «ھەممە ئىشنى مولا بىلۇر، مولا قوپۇپ كۆلگە سىيۇر».

يۇقىرىقى ماقال ـ تەمسىلەردە بىر تەرەپتىن مولىلار-نىڭ ئاچكۆزلۈكى پاش قىلىنسا، يەنە بىر تەرەپتىن بىر مىل-لەتتە خۇراپاتلىق قانچىكى كۈچلۈك بولسا نادانلىقمۇ شۇ دەرىجىدە ئېغىر بولىدىغانلىدىن ئىبارەت ئەمەلىيەت ئىخچام سۆزلەر ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن.

2) ئەخلاققا ئائىت ماقال ـ تەمسىلەر

خەلقىمىز تارىختىن بۇيان مەدەنىيەتلىك مىللەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئۆزگىچە ئەخلاق مىزانلىرى ئارقا-لىق باشقا مىللەتلەردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ خىل ئەھۋال ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىللىرىدىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى نامايان قىلىدۇ. مەسىلەن:

«ئەخلاق ـ ئادەم زىننىتى»، «ئەدەبنى ئەدەبسىزدىن ئۆگەن»، «بالاڭنى مەكتەپكە بەر، بولمىسا مەشرەپكە بەر»، «پۇل يىغقان باي ئەمەس، نەپسىنى يىغقان باي»، «تەربىيە باشتا قاتتىق بولسا، ئاخىرى تاتلىق بولۇر»، «نەسىھەت ئاچچىق، مېۋىسى تاتلىق.»

دېمەك، ئەمگەكچان ئۇيغۇر خەلقى ئۆزىنىڭ ئۇزاق مەزگىلىك تۇرمۇش ئەمەلىيىتى داۋامىدا توپلىغان تەجرىبە ـ ساۋاقلىرىنى قىزىقارلىق تىلى ئارقىلىق ئىخچاملاپ ئەخلاق توغرىسىدا خىلمۇخىل پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇش ئارقىلىق كىشىلەرنى ئەدەب ـ ئەخلاقلىق قىلىپ تەربىيىلەشتە ناھايىتى زور ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان ماقال ـ تەمسىلەرنى بارلىققا كەلتۈرگەن.

ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىللىرى قويۇق مىللىي تۇسكە ئىگە بولۇپ، خەلق تۇرمۇشىنىڭ قامۇسى سۈپىتىدە كىشىلەرنى مول ئىجتىمائىي بىلىم ۋە ئىشلەپچىقىرىش بىلىمى بىلەن تەمىنلەيدۇ، خەلقىمىزنىڭ يۈكسەك ئەخلاقىي ـ پەزىلىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ، مىللىي ئەنئەنىمىزنى تېخىمۇ جانلاندۇرىدۇ، ئەمگەكچان خەلقىمىزنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى ۋە ئۇلۇغلۇقىنى جاھانغا جاكارلايدۇ.

ـــ نىجات سابىت فوتوسى

پايدىلانغان ماتېرىياللار:

1. ئابدۇكېرىم رەھمان:«ئۇيغۇر فولكلورى ھەققىدە بايان»، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1989 ـ يىل نەشرى.

2. «ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1981 ـ يىل نەشرى.

3. ئوسمان ئىسمائىل:«خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ھەققىدە ئومۇمىي بايان»، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى.

4. مۇھەممەد رەھىم :«ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىللىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1990 ـ يىل نەشرى.

5. «يەكەن خەلق ماقال ـ تەمسىللىرى»، يەكەن ناھىيىلىك «ئۇچ توپلام» نى تەييارلاشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى تۈزۈپ باستۇرغان، 1989 ـ يىل نەشرى.

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى مىللەتلەر تىل ـ يېزىق خىزمىتى كومىتېتى لۇغەت بۆلۈمى باشلىقىنىڭ مۇئاۋىنى، كاندىدات تەتقىقاتچى

«ئىز ۋە ئۇلكە» ت. ئىلىيىۋ تەتقىقاتىدىكى ئېسىل ئەسەر

ئابدۇسالام توختى

2002 ـ يىلى دېكابىردا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات تەرىپىدىن تەتقىقاتچى، ئوبزورچى قاۋسلقان قامجاننىڭ مەخسۇس تېپىچان ئىلىيىۋ ئەسەرلىرى هەققىدە يېزىلغان «ئىز ۋە ئۇلكە» ناملىق تەتقىقات ئەسىرى نەشر قىلىنىپ تارقىتىلدى. بۇ ئەسەر قاۋسلقان قامجاننىڭ تېپىچان ئىلىيىۋ ئەسەرلىرىنى 20 نەچچە يىلدىن بۇيان ئىشتىياق بىلەن ئوقۇپ ئۆگەنگەنلىكى، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى هەققىدە ئەتراپلىق ئويلىنىپ، جاپالىق ئىزدىنىپ، چوڭقۇر تەتقىق قىلىپ، زور مەسئۇلىيەتچانلىق روهى بىلەن هارماي ـ تالماي قەلەم تەۋرەتكەنلىكىنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەتىجىسىدۇر. مەن «ئىز ۋە ئۇلكە» ناملىق بۇ ئەسەرنى زور قىزىقىش بىلەن ئوقۇپ چىقتىم ۋە بەكمۇ خۇشال بولدۇم. چۈنكى ئۇ بىرىنچىدىن، بۇگۈنكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ بولۇپمۇ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ سەركەردىسى، بايراقدارى، يېڭى دەۋرىمىز ۋە بەختىيار هاياتىمىزنىڭ ياڭراق كۈيچىسى، شىنجاڭدىكى هەر مىللەت خەلقى ۋە ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنىڭ پەخرى، جامائەت ئەربابى، سۆيۈملۈك شائىرى تېپىچان ئىلىيىۋ ئەدەبىي ئىجادىيىتىنى ئومۇميۈزلۈك، ئەتراپلىق تەتقىق قىلىپ، ئۇنى چاقناپ تۇرغان قىممەتلىك مەرۋايىتتەك روشەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بەردى؛ ئىككىنچىدىن، قاۋسلقان بۇ ئىلمىي ئەسىرى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ، جۇملىدىن قازاق خەلقىنىڭ ئۇيغۇر خەلقىگە، خەلق شائىرى تېپىچان ئىلىيىۋغا بولغان چوڭقۇر قېرىنداشلىق مۇهەببىتى ۋە ئىككى مىللەتنىڭ بۇزۇلماس مۇستەهكەم دوستلۇقىنى، ئۆزئارا هېسداش، يۆلەكداش، دىلداش، تىلداش، مەسلەكداش مىللەتلەر ئىكەنلىكىنى كىشىنى قايىل قىلارلىق دەرىجىدە ئىپادىلىدى. شۇڭا بىز قاۋسلقان قامجاننى هەم قازاق ئەدەبىياتىنىڭ تەتقىقاتچىسى، هەم ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەتقىقاتچىسى دەپ ئۇنىڭ بىلەن پەخرلىنىشكە هەقلىمىز. ئۇنى ئۇيغۇر ۋە قازاق ئەدەبىياتى تەتقىقاتىنى بىر ـ بىرىگە مۇستەهكەم باغلاشتا زور كۈچ چىقارغان ۋە كۈچ چىقىرىۋاتقان مېهر ـ مۇهەببەت ئەلچىسى دېيىشكە هەقلىمىز؛ ئۈچىنچىدىن، قاۋسلقان قامجان شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر، قازاق ئەدەبىياتى، بولۇپمۇ شېئىرىيەت تەتقىقاتى جەهەتتە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان تۆھپىكار تەتقىقاتچىلىرىمىزنىڭ بىرى. ئۇ ئەدەبىيات تەتقىقاتى ۋە ئەدەبىي ئوبزورچىلىق ساهەسىدە نۇرغۇنلىغان ئىلمىي ئەسەر يېزىپ، كىشىلەرنى قايىل قىلغان ۋە ئۆز كەسپداشلىرىنىڭ هۆرمىتىگە ئىگە بولغان تەتقىقاتچىدۇر.

قاۋسلقان ئۆز ئانا تىلى بولغان قازاق تىل ـ ئەدەبىياتىنى پۇختا بىلىش بىلەنلا قالماي، ئۇيغۇر تىلىنىمۇ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىمۇ پۇختا بىلىدىغان قوش تىللىلىق تەتقىقاتچىدۇر. شۇڭا ئۇ قازاق تىلىدا «جۇڭگو هازىرقى زامان ئەدەبىياتى»، «جۇڭگو بۇگۈنكى زامان قازاق ئەدەبىياتى»، «ئەمەلي يېزىقچىلىق ئاساسلىرى»، «يېزىقچىلىقنىڭ نەزەرىيىۋى بىلىملىرى»، «سۇلتان جانبولاتوپ ۋە ئىلىجاۋ كونبي› رومانى»، «تۆل ئەدەبىياتىمىز هەققىدە ئويلىغانلىرىم»، «قازاق ئەدەبىياتىدىن كونسۇلتاتسىيە» قاتارلىق بىر مۇنچە يىرىك ئەسەرلەرنى يېزىش بىلەن بىرگە يەنە ئۇيغۇر تىلىدا «تېپىچان ئىلىيىۋ تەتقىقاتى»، «ئىز ۋە ئۇلكە»، «ئەدەبىيات تەرەققىياتى هەققىدىكى ئويلار»، «ئىزدىنىش»، «قەلەم ۋە قەدەم»، «ئۇمىد»، «ئەدەبىي ئەسەر ۋە بەدىئي زوق» قاتارلىق يىرىك ئەسەرلەرنى يازدى ۋە نەشر قىلدۇردى، «تېپىچان ئىلىيىۋ ئەسەرلەرى»نىڭ بىرىنچى توملۇق نەشرىگە تەييارلىدى ۋە نەشر قىلدۇردى. ئۇنىڭ ئۇيغۇر ۋە قازاق تىللىرىدا يېزىلغان هەم نەشر قىلىنغان كىتابى 14 بولۇپ (بۇنىڭ ئىچىدە سەككىز كىتاب ئۇيغۇرچە، ئالتە كىتاب قازاقچە)، شىنجاڭدىكى هەر قايسى نەشرىياتلار تەرىپىدىن نەشر قىلىنىپ كەڭ جامائەتچىلىك ئىچىگە تارقىتىلدى. ئۇنىڭ يەنە نۇرغۇنلىغان ئىلمىي تەتقىقات ماقالىلىرى، مەسىلەن: «ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىي ۋە ئۇنىڭ شېئىرلىرى هەققىدە»، «ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئۇمىدلىك ياش كۈچلىرى»، «‹ئىلى دولقۇنلىرى› رومانىنىڭ بەدىئي مۇۋەپپەقىيەتلىرى»، «باشباي ۋە باشباي رومانى»، «لۇشۈن تەتقىقاتى ئىلمى» قاتارلىق 300 پارچىغا يېقىن تەتقىقات ماقالىسى ۋە ئوبزورلىرى ئېلان قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى «مىللىي ئەدەبىيات ۋە ئەدەبىياتتىكى مىللىي ئالاھىدىلىك»، «تاڭجاربق ۋە ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ هازىرقى زامان قازاق ئەدەبىياتىدا تۇتقان ئورنى»، «تېپىچان ئىلىيىۋ شېئىرلىرىدا ئىپادىلەنگەن

پەلسەپىۋى كۆز قاراشلار» قاتارلىق لۇن پارچىغا يېقىن تەتقىقات ماقالىسى خەنزۇ تىلىدا ئېلان قىلىنغان. قاۋسلقان قامجانىنىڭ يۇقىرىدا بايان قىلىنغان يىرىك تەتقىقات ئەسەرلىرى نەچچە يۈزلىگەن ئىلمىي ئەسەر ۋە تەتقىقات ماقالىلىرىنى ئۇيغۇر ۋە قازاق تىللىرىدا يازغانلىقى ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ۋە ئەتراپلىق يېتىلگەن ئىقتىدارغا ئىگە تەتقىقاتچى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇ يەردە شۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدۇكى، 1950 ـ يىل-لاردىن بۇيان، بولۇپمۇ 1970 ـ يىللاردىن بۇيان بۇگۈنكى زامان ئۇيغۇر ئە-دەبىياتى ۋە ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى بولغان مەشھۇر شا-ئىر ۋە ھۆرمەتكە سازاۋەر جامائەت ئەربابى تېيپجان ئېلىيېۋ ئەسەرلىرى ھەققىدە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن تەتقىقاتچىلىرى، ئەدەبىي ئوبزورچىلىرى يۇقىرى سەۋىيىلىك تەتقىقات ماقالىلىرىدىن بىر مۇنچىنى ئېلان قىلدى. مەسىلەن: ئۆزبېكنىڭ تەتقىقات ماقالىلىرى ۋە ئەدەبىي ئوبزورلىرى بىلەن جامائەتچىلىك ئىچىدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغان تالانتلىق ئوبزورچى مۇھەم-مەد پولاتنىڭ «ساتىرامىزنىڭ ياخشى نەمۇنىسى» دېگەن ماقالىسى («تارىم» ژۇرنىلى 1979 ـ يىل 5 ـ سان)، ئاتاقلىق ئۇيغۇر شائىرى مۇھەممەتجان سا-دىقنىڭ «تېيپجان ئېلىيېۋ ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيىتى» دېگەن ماقالىسى («تارىم» ژۇرنىلى، 1991 ـ يىل 1 ـ سان)، ئەدەبىياتشۇناس، پروفېسسور ئازاد رەھمىتۇللا سۇلتانىنىڭ «بۈگۈنكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى توغرىسىدا» ناملىق كىتابى (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997 ـ يىل نەشرى)، كۆزگە كۆرۈنگەن ئوبزورچى ئەنۋەر ئابدۇرېھىمنىڭ «قەمەتلىك مىراس» ناملىق ماقالىسى («تارىم» ژۇرنىلى 1995 ـ يىل 3 ـ سان) قاتارلىق ئەسەرلەر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەتقىقاتچىلىرى مەشھۇر شائىرىمىز تېيپجان ئېلىيېۋ ئەسەرلىرى ھەققىدە يازغان ئىلمىي تەتـ-قىقات ئەسەرلىرىنىڭ ۋەكىل خاراكتېرلىك مىساللىرىدىن ئىبارەت، خالاس.

ئەگەر تېيپجان ئېلىيېۋ ئىجادىيىتى تەتقىق قىلىنمىغان بولسا، بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتى تەتقىقاتىدا چوڭ بىر بوشلۇق قالغان بولاتتى. چۈنكى بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر پروزا ئىجادىيىتى تەتقىقاتىنى زۇنۇن قادىرىي، زوردۇن سابىر، ئابـ-دۇرېھىم ئۆتكۈر، مەمتىمىن ھوشۇر، ئەخەد تۇردى، ئابدۇرەھمان قاھار، ئەخەت ھاشىم، مۇھەممەد باغراش، نۇرمۇھەممەت توختى، خالىدە ئىسرائىل قاتارلىق يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ئەسەرلىرىنى تەتقىق قىلىشتىن ئايرىپ قارىغىلى بولمىغاندەك، بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتى تەتقىقاتىنىمۇ تېيپجان ئېلىيېۋ، نىمشېھىت، مۇھەممەد رەھىم، رەخىم قاسىم، مۇھەممەتجان سادىق، ئابدۇكېرىم خوجا، مۇـ-ھەممەتئېلى زۇنۇن، قۇربان بارات، بۇغدا ئابدۇللا، مۇھەممەتجان راشىدىن، روزى سايىت، تۇرسۇنئاي ھۈسەين، ئوسمانجان ساۋۇت قاتارلىق شائىرلارنىڭ شېئىرىيەت ئىجادىيىتى تەتقىقاتىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. شۇڭا ئۇيغۇر شېئىرىيىتى ھەققىدىكى تەتقىقاتنى كەلگۈسىدە يولغا قويۇش ـ تەتقىقاتچىلىرىمىز، ئوبزورچىلىرىمىزنىڭ ئالدىدا تۇرغان ئىنتايىن مۇھىم بىر ۋەزىپە.

گەرچە مەشھۇر شائىر تېيپجان ئېلىيېۋ ئەدەبىي ئىجادىيىتى ھەققىدە تەتـ-قىقاتچىلىرىمىز يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك بىرمۇنچە يۇقىرى سەۋىيىلىك ئوبـ-زورلارنى يازغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭغا ئائىت بىر قەدەر ئەتراپلىق، سىس-تېمىلىق ۋە چوڭقۇر تەتقىقات ئېلىپ بارغان مەخسۇس بىر ئەسەر تېخىچە بار-لىققا كەلمىگەنىدى. شۇڭا 20 ـ ئەسىردىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى بولۇپمۇ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ سەركەردىسى، بايراقدارى، مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردە زور تەسىرگە ئىگە پەزىلەتلىك شائىر، ھۆرمەتلىك جامائەت ئەربابى، ئەدەبـ-يات ـ سەنئەت ساھەسىدىكى ئىقتىدارلىق رەھبەر تېيپجان ئېلىيېۋنىڭ ئەدەبي ئىجادىيىتى، ھاياتى ۋە پائالىيەتلىرى ھەققىدە ئەتراپلىق، سىستېمىلىق، چوڭقۇر تەتقىقاتنى يولغا قويۇش ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىنىڭ، تەتقىقاتچىلىرىمىز-نىڭ مۇھىم بىر ۋەزىپىسى بولۇپ قالغانىدى. مانا شۇ مۇھىم ۋەزىپىنى سەپىدە-شىمىز، كەسپىدىشىمىز، تەتقىقاتچى قاۋسلقان قامجان ئۆز ئۈستىگە ئالدى ۋە ئۆزىنىڭ «تېيپجان ئېلىيېۋ تەتقىقاتى»، «ئىز ۋە ئۇلۇگە» ناملىق نادىر كـ-تابلىرى، شۇنىڭدەك كۆپلىگەن تەتقىقات ماقالىلىرىنى ئېلان قىلىش ئارقىلىق بۇ شەرەپلىك ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقتى ۋە چىقماقتا.

بۇ يەردە شۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدۇكى، ھازىرغىچە مەشھۇر ئۇي-غۇر شائىرى تېيپجان ئېلىيېۋ ھاياتى، ئىجادى ۋە ئىجتىمائىي پائالىيىتى، ئە-دەبىي ئەسەرلىرىنىڭ تېما دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، ئەسەرلىرىنىڭ تىلى، بەدىئىي ئالاھىدىلىكى ۋە قىممىتىنى، شۇنىڭدەك ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئىچىدىكى، مەملىكىتىمىزدىكى ۋە خەلقئارادىكى تەسىرىنى مۇنداق مۇـ-كەممەل، تولۇق، سىستېمىلىق، مۇنداق ئەتراپلىق، تەپسىلىي، چوڭقۇر، ئىلمىي، ئادىللىق، ئەستايىدىللىق ۋە مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن تەتقىق قىلغان تەتقىقاـ-چى ئوخشاشلا كەلتۈردى. بۇ خۇددى «لۇشۈن تەتقىقاتى» دېگەن ئىسلىم ئوت-تۇرىغا قويۇلغاندەك زور ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان بىر چوڭ تۆھپىدۇر. بۇ، شىنجاڭنىڭ ئەدەبىيات تەتقىقاتچىلىقى، ئەدەبي ئوبزورچىلىقى ساھەسىدىكـ-ى دەۋر ئېھتىياجىغا لايىق بولغان چوڭ بىر يېڭىلىق ۋە چوڭ بىر ئىجادىيەت.

قاۋسلقان قامجانىنىڭ تەتقىقات ئەسەرلىرى، ئوبزورلىرى سان جەھەتتە كۆپ بولۇش بىلەن بىللە سۈپەت جەھەتتىنمۇ ئالاھىدە يۇقىرى سەۋىيىگە ئىگە بولۇپ، كەڭ ئوقۇرمەنلەر، ئەدەبىيات تەتقىقاتچىلىرى، ھەتتا پارتىيە ۋە دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭمۇ قىزغىن ئالقىشى ۋە يۇقىرى باھاسىغا ئىگە بولۇپ كەلمەكتە. مەسىلەن: ئۇ يازغان «تېيپجان ئېلىيېۋ ئەسەرلىرىدە ئىپادىلەنگەن پەلسەپىۋى قاراشلار»، «غەلىبىلىك قەدەم ۋە ئىجادي ئىزدىنىش»، «قىسقا ھېكايىلەرنىڭ رولى ۋە قىممىتى»، «مىكرو ھېكايە ۋە ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى»، ««شـ-ۋىرغانلىق بېكەت» ۋە «ئىلجاۋ كۈنبي» رومانلىرى ھەققىدە سىلىشتۇرما تەتـ-قىقات» قاتارلىق بىر مۇنچە ئەسەرلەر ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ماقا-لىلەرنى باھالاشتا بەش پارچە ماقالىسى 2 ـ ۋە 3 ـ دەرىجىلىك «مۇنەۋۋەر ئەسەر» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق رەئىسى جانابىل قاۋسلقانىنى قوبۇل قىلغاندا، ئۇنىڭغا: «سەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى بىر ئۆمۈر پۈختا ئۆگىنىش بىلەنلا قالماستىن، يەنە ئۇنى تەتقىق قىلىپ، مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردە خېلى زور تەسىر قوزغىدىڭ. بۇ مىللەتلەر مۇناسىۋىتى ۋە كىشىلىك مۇناسىۋىتىدە ئالاھىدە قە-دىرلەشكە تېگىشلىك بىر خىسلەتتۇر» دەپ يۇقىرى باھا بەرگەن. 1998 ـ يىلى يازدا مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ سابىق مۇئاۋىن باشلىقى تۆمۈر داۋامەت قاۋسلقانىنى قوبۇل قىلغاندا، ئۇنىڭغا: «قاۋسلقان، سەن بىز ئۈچۈن نۇرغۇن ياخشى ئىشلارنى قىلدىڭ، بۇنى ئۇيغۇر خەلقى مەڭگۈ ئۇنتۇپ قالمايدۇ» دەپ يۇقىرى باھا بەرگەن ۋە مىننەتدارلىق بىلدۈرگەن. ئۇنىڭ ئىش ـ ئىزلىرى، تۆھپىلىرى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى گېزىت ـ ژۇرنال ۋە رادىئولىرىدا

تونۇشتۇرۇلغان. ئۇ يەنە قازاقستاندا چىقىدىغان «شالقار» ناملىق خەلقئارا ئاشكارە تارقىتىلىدىغان نوپۇزلۇق گېزىتتە ئېلان قىلىنغان «تەنقىداتچى» دېگەن ماقالە ئارقىلىق ۋە قازاقستاندا ئۇيغۇر تىلىدا نەشر قىلىنىدىغان «دىدار» ناملىق ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغان «تېيىپجان ئېلىيېۋ ئىجادىيىتى ھەققىدە» ناملىق ماقالىسى ئارقىلىق كەلگۈسى ئەۋلادلارغا تونۇشتۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەنقىداتى جەھەتتىكى كۆزگە كۆرۈنەرلىك مول نەتىجىلىرىگە يۇقىرى باھا بېرىلگەن.

تېيىپجان ئېلىيېۋ تېخى 60 ياشقىمۇ توشمىغان قىسقىغىنا ھاياتى جەريانىدا ۋەتىنىمىز، مىللىتىمىز ۋە كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىز ئۈچۈن مەڭگۈ ئۆلمەس ئا-جايىپ ئېسىل ئىجادىي ئەسەرلەرنى تەقدىم قىلغان مول ھوسۇللۇق ئوت يۈرەك شائىر ئىدى. ئۇنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتى خەزىنىسىگە، ھەتتا جۇڭگو ئە-دەبىياتى خەزىنىسىگە مول ۋە قىممەتلىك مەنىۋى بايلىقلار، ئېسىل مىراسلارنى قالدۇرۇپ كەتكەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك تۆھپىكار ۋەكىلى دېيىشكە ھەقلىقمىز. ئۇنىڭ شېئىرلىرى 20 ـ ئەسىردىكى شىنجاڭ خەلقىنىڭ رېئال ھاياتى، ئارزۇ ـ ئارمانلىرى شادلىقى، بەخت ـ سائادىتى، قايغۇ ـ ھەسـ-رەتلىرى، ئىدىيىۋى ئەخلاق ـ پەزىلىتى، يېڭى دەۋردىكى روھىي ھالىتى، يېڭى دەۋرگە بولغان چوڭقۇر مۇھەببىتىنى ئەينەن ئەكس ئەتتۈرگەن نۇرلۇق ئەينەك ئىدى. ئۇنىڭ ھەر بىر شېئىرى ئۆزىگە خاس يېڭى پىكىر، يېڭىچە مەزمۇن، يېڭىچە ئىپادىلەش ئۇسۇلى ۋە شەكلى بىلەن يېزىلغان بولۇپ، ئۇ ئۆز ئىجادىـ-يىتىدە ئارۇز ۋەزنىلىك ۋە بارماق ۋەزنىلىك شېئىرلارنىڭ ئۇلگىسىنى ياراتقان ئۇستاز شائىر ئىدى. ئۇنىڭغا ئۇنىڭ ئارۇز ۋەزنىدە يېزىلغان «ۋەتەن ھەققىدە مەزەل»، بارماق ۋەزنىدە يېزىلغان «تۆگىمەس ناخشا» قاتارلىق شېئىرلىرى ئاخشى مىسال بولالايدۇ. تېيىپجان ئېلىيېۋ شېئىرلىرىدا خەلقىمىزنىڭ رېئال تۇرمۇشى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق بولغان، كىشىنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىدىغان، ئىنسان قەلبىگە ئاجايىپ بەدىئىي زوق بېغىشلايدىغان چوڭقۇر مەزمۇنلار، كـ-شىنى چوڭقۇر ئويغا سالىدىغان پەلسەپىۋى پىكىرلەر، يېڭى ـ يېڭى مەسىلىلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، خەلقچە جۇشقۇنلۇق، يېقىملىق، چوڭقۇر مەنىلىك ساپ ئۇيغۇر تىلى بىلەن ئىپادە قىلىنغان. ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىكى مىسرالىرى خۇددى خوتەن قاشتېشىدەك ئېسىل، قاش دەرياسىنىڭ سۈيىدەك جۇشقۇن، تاغ بۇـ-لاقلىرىدەك سۈپسۈزۈك ۋە يېقىملىق بولۇپ، رەڭدار مەرۋايىتلاردەك چاقناپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ تەسىرلەندۇرۇش كۈچى زور بولۇپ، ھەرقانداق ئوقۇرمەنلىك يۈرەك تارىنى تىترىتىدۇ، قاتتىق ھاياجانغا سالىدۇ ۋە تەبىئىـ-ي ھالدا ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالىدۇ. شۇڭا ھەرقانداق ئوقۇرمەنلىك بۇ شېئىرلارنى ئوقۇغانچە ئوقۇغۇسى كېلىدۇ. قەلبى ئىنتايىن ھۆزۈرلىنىدۇ. خۇددى يۇرتىمىزـ-نىڭ شېرىن ـ شەربەت مېۋىلىرىنى يېسە ـ يېسە يېگۈسى كەلگەندەك، ھۆزۈرـ-لانغانچە ھۆزۈرلانغۇسى كەلگەندەك.

ھوسۇللۇق تەنقىداتچى قاۋسلقان ئۆزىنىڭ «ئىز ۋە ئۇلگە» ناملىق بۇ ئەسىرىدە تېيىپجان ئېلىيېۋنىڭ پۈتكۈل ھاياتى، پۈتكۈل ئىجادىي پائالىيىتى، ئەسەرلىرىنىڭ تەسىرى ۋە قىممىتى ئۈستىدە ئەتراپلىق ۋە كەڭ توختىلىپ، ئۇنىڭ پۈتكۈل ھاياتى ۋە يۈرەك قېنىنى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە گۈللەندۇرۇش ئۈچۈن بېغىشلىغان مەشھۇر شائىر ئىكەنلىكىنى نۇقتىلىق ھالدا بايان قىلغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇنىڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى، ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلىش جەھەتلەردىمۇ ئالاھىدە خىزـ-مەت كۆرسەتكەن، ناھايىتى كەم تېپىلىدىغان، ئەتراپلىق يېتىلگەن، كۆپ قىرلىق ئۇنىۋېرسال تالانت ئىگىسى، مول تەجرىبىگە ئىگە ئەدەبىيات ئالىمى ئىكەنلە-كىنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويغان. شۇنىڭدەك ياشلارنى، ياش قەلەم ئىگىلىرىنى تەربىيىلەپ ئۆستۈرۈشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن ئۇستاز، يولباشچى ئەـ-كەنلىكىنى كۆرسىتىپ بەرگەن.

تېيىپجان ئېلىيېۋنىڭ نامى كەڭ خەلق ئاممىسى ئىچىدە ئاتاقلىق ئۇيغۇر شا-ئىرلىرى ل. مۇتەللىپ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىي، ئەھمەد زىيائىي ۋە ئاتاقلىق قازاق شائىرى تاۋجارىقلار قاتارىدا ھۆرمەت ـ ئېھتىرام بىلەن تىلغا ئېلىنىپ كەلمەكتە. قاۋسلقان ئۆزىنىڭ «تېيىپجان ئېلىيېۋ تەتقىقاتى»، «ئىز ۋە ئۇلگە» ناملىق ئە-سەرلىرى ئارقىلىق تېيىپجان ئېلىيېۋ نامىنى تېخىمۇ تونۇتتى ۋە ئۇنىڭ ئابرۇيىنى يەنە بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈردى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىگە ئادىللىق بىلەن دەل جايىدا باھا بېرىپ، قەدىر ـ قىممىتىنى تېخىمۇ ئۆستۈردى. شۇڭا «ئىز ۋە ئۇلگە» ناملىق بۇ كىتابنى ئوقۇغان بارلىق ئوقۇرمەن بەكمۇ خۇش بولۇپ، ئۇنىڭغا تەشەككۈر بىلدۈرمەكتە. قاۋسلقانىڭ ئادىل، ئېقتىدارلىق بىر تەنقىداتچى ئىكەنلىكىگە ھەـ-قىقەتەن قايىل بولماقتا. جۇملىدىن مەنمۇ ئىنتايىن خۇشال بولماقتىمەن.

بۇ يەردە شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇكى، بۇ كىتابقا «ئىز ۋە ئۇلگە» دەپ ماۋزۇ قويۇشتىمۇ بىر خىل ماھارەت ئىشلىتىلگەن بولۇپ، بۇ سۆزلەر چوڭقۇر مەنىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. يەنى ئۇ بىرىنچىدىن، تېيىپجان ئېلىيېۋ بۇگۈنكى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن يېڭىچە بىر «ئىز» سېلىپ بەرگۈچى ئۇستاز شائىر دېگەن مەنىنى بىلدۈرسە؛ ئىككىنچىدىن، ئۇ يېڭى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ گۈللىنىۋاتقان دەۋرىدىكى بىر پارلاق «ئۇلگە» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ئاپتورغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇ سۆزلەر ئۇنىڭ بىرىنچىدىن، تېيىپجان ئېلىيېۋنىڭ پۈتكۈل ئەدەبىي ئىجادىيىتى ئۈستىدە بىر قەدەر سىستېمىلىق ۋە ئومۇمىيۈزلۈك تەتقىقات ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن تۈنجى قېتىم «ئىز» سالغان تەنقىداتچى ئىكەنلىكىنى؛ ئىككىنچىدىن، بۇ جەھەتتە ھە-قىقەتەنمۇ زور نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، «ئۇلگە» ياراتقان تۆھپىكار ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

قاۋسلقان قامجانىنىڭ نەچچە ئون يىللىق جاپالىق ئەمگىكى ۋە تەتقىقاتىنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەتىجىسى بولغان «ئىز ۋە ئۇلگە» ناملىق بۇ كىتابىنىڭ ئەڭ مۇھىم قىممىتى ئاپتورنىڭ بۇ كىتاب ئارقىلىق «تېيىپجان ئېلىيېۋ تەتقىقاتى» دېـ-گەن يېڭىچە ئىلمىي ئوتتۇرىغا قويغانلىقىدا ۋە بۇگۈنكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ساھەسىدە تېيىپجان ئېلىيېۋ تەتقىقاتىغا ئائىت بولغان بىر چوڭ بوشلۇقنى تولـ-دۇرغانلىقىدا. مېنىڭچە، بۇ كىتاب ھەرقايسى ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا مەكتەپ، دا-رىلمۇئەللىمىن ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئوقۇش ۋە ئوقۇتۇش ئىشلىرى ئۈچۈن، شۇنىڭدەك تېيىپجان ئېلىيېۋ تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشىلەر ئۈچۈن ياخشى پايدىلىنىش قوللانمىسى بولالايدۇ. «ئىز ۋە ئۇلگە» ناملىق بۇ كىتابنى مېنىڭچە، تېيىپجان ئېلىيېۋ ئەسەرلىرى تەتقىقاتى ئۈچۈن تىكلەنگەن بىر خاتىرە مۇنار، دېيىشكە بولىدۇ. شۇنىڭغا ئىشىنىمەنكى، ئەدەبىيات تەتقىقاتى سا-ھەسىدىكى كەسپداشلار، ئەدەبىلەر ۋە شىنجاڭدىكى كەڭ جامائەتچىلىك قابىل تەتقىقاتچى قاۋسلقان قامجانىنىڭ «ئىز ۋە ئۇلگە» ناملىق مۇشۇنداق بىر ئېسىل ئەسەرنى يازغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا چىن قەلبىدىن تەشەككۈر بىلدۈرىدۇ ۋە ئۇنى مۇشۇ مۇبارەكلەيدۇ. مەنمۇ ئۇنىڭغا سەممىي تەشەككۈرىمنى بىلدۈرۈپ، ئۇنى مۇشۇ ئاددىيغىنا ماقالەم ئارقىلىق قىزغىن تەبرىكلەيمەن. قازاق قېرىنداشىمىز، قەلەم-دىشىمىز قاۋسلقانغا مۇبارەك بولغاي!

ئەگەر خەلقىمىزنىڭ سۆيۈملۈك شائىرى تېيىپجان ئېلىيېۋ ھېلىمۇ ھايات بولۇپ، «ئىز ۋە ئۇلگە» ناملىق بۇ كىتابنى ئوقۇغان بولسا، نەقەدەر خۇشال بولۇپ كەتكەن بولار ئىدى ـ ھە؟!...

2004 ـ يىل 25 ـ مارت، ئۈرۈمچى

ئاپتور: شىنجاڭ ماارىپ نەشرىياتىنىڭ سابىق باشلىقى، باش مۇھەررىرى، ئالىي مۇھەررىر، پەخرىي دوكتور، ھازىر پېنسىيىدە

تاشتىن گۈل ئۈنۈپ چىقتى

ئىززەت ئابدۇرەھمان

بەزىدە ئوقۇتقۇچىنىڭ ئوقۇغۇچىغا ئېيتقان بىر ـ ئىككى ئېغىز ئىلھاملاندۇرۇش ۋە ماختاش سۆزىمۇ شۇ ئوقۇغۇچىنىڭ كەلگۈسىدىكى تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان قىممەتلىك دەستۇرغا ئايلىنىپ قالىدىكەن.

مەن دەرس بېرىدىغان 5 ـ يىللىقتا روزى ئىسىملىك بىر بالا بولۇپ، ئۆزىنىڭ كەپسىزلىكى، دەرستە ناچارلىقى، ئىنتىزامىنىڭ چېچىلاڭغۇلىقى، تازىلىقىنىڭ ناچارلىقى، ئاتىكاچىلىقى بىلەن مەكتەپتە مەشھۇر بولۇپ، ئۇنىڭدىن زارلانمايدىغان ئوقۇتقۇچى ھەم ئوقۇغۇچى يوق ئىدى.

مەن بۇ بالىغا ئەزەلدىن دىققەت قىلمايتتىم ھەم ئۇنىڭغا ئارتۇقچە زېھنىمنى چېچىپ ئاۋارە بولۇشنىمۇ خالىمايتتىم. مېنىڭ دەرسىمدە دىققىتىمنى ھەر قانچە چېچىشقا ھەمدە مېنى تېرىكتۈرۈشكە شۇنچە ئۇرۇنسىمۇ ئۇنىڭغا ئارتۇق بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلغۇم كەلمەيتتى. مېنىڭ دەرسىمگە قەستەن يېرىم سائەتلەپ كېچىكىپ كىرەتتى، شۇنداقتىمۇ گەپ قىلماي، ئولتۇرۇشقا رۇخسەت قىلاتتىم.

بىر كۈنى 6 ـ سائەتلىك دەرسىمدە يەنە شۇ روزىنىڭ سىنىپىغا دەرسكە كىرىشكە تەمشىلىۋاتاتتىم. مەكتەپ رەھبەرلىكى جىددىي ئۇقتۇرۇش قىلىپ، ئەتە يۇقىرىدىن مەكتىپىمىزنىڭ خىزمەتلىرىنى تەكشۈرۈش ئۆمىكى كېلىدىغانلىقىنى، بۈگۈنكى مۇشۇ 6 ـ سائەتلىك دەرستە شۇ دەرس ئوقۇتقۇچىسىنىڭ باللارغا ئەتىكى تەكشۈرۈش ئۇچۇن قىلىنىدىغان تەييارلىقلارنى جىددىي ئۇقتۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

مەن سىنىپقا كىرىپ دەرسىمنى ئۆتۈشتىن بۇرۇن باللارغا ئەتە مەكتىپىمىزگە تەكشۈرۈش ئۆمىكى كەلگەندە نېمىلەرگە دىققەت قىلىش، قانداق تەييارلىق قىلىپ كېلىش كېرەكلىكىنى جىددىي ئۇقتۇردۇم ھەمدە ئۆزىمىزنىڭ ياخشى ئوبرازى بىلەن تەكشۈرگۈچىلەرگە ئىجابىي تەسىر بېرىشىمىز كېرەكلىكى ھەققىدە قايتا ئەسكەرتىپ ئۆتتۈم. گەپ پىمىنىڭ ئاخىرىغا ئۇلاپلا روزى ئورنىدىن دەس تۇرۇپ: «ئەتە سەھەر چوقۇم چوڭ ـ كىچىك تەرەتنى ئۆيدە ئوبدان قىلىپ، تەكشۈرگۈچىلەر كېلىپ ـ كەتكۈچە بولغان ئارىلىقتا تەرەتخانىغا چىقالماي قىينىلىپ ئولتۇرۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەك» دېدى.

مەن تەئەججۈپلەنگىنىمدىن تۇرۇپلا قالدىم. ئەجەبا، مەن بۇنى ئويلاشماپتىمىنا. ھەر قېتىم مەكتىپىمىزگە تەكشۈرۈش ئۆمىكى كەلگەندە مەكتەپنىڭ تەرتىپى قالايمىقانلىشىدۇ دەپ، ئوقۇغۇچىلار تەرەتخانىغا چىقىش، تەنەپپۇس قىلىش ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىناتتى. گەرچە بۇ قارىماققا بىزنىڭ دىققىتىمىزنى تارتالمايدىغان كىچىك ئىش بولسىمۇ، ماھىيەتتە تەكشۈرگۈچىلەر كېلىپ ـ كەتكىچە تۆت سائەتلەپ سىنىپتا قىينىلىپ ئولتۇرۇش باللارنىڭ سالامەتلىكى ھەمدە كەيپىياتىغا

زور بېسىم پەيدا قىلاتتى. مەن دەرھال ئېسىمنى يىغىپ: «روزى توغرا ئېيتتىدۇ. ئەتە ئىمكان بار سىرتقا ئاز چىقىڭلار، مەن بايا بۇنى دېيىشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. روزى ناھايىتى ئەقىللىق ھەم ئىنكاسى تېز بالىكەن، مۇئەللىم ئويلىيالمىغان ئىنچىكە نۇقتىلارنى ھېس قىلالايدىكەن» دەپ قوشۇپ قويدۇمدە، دەرسمنى باشلاپ كەتتىم. دەرس ئۆتۈش داۋامىدا روزىغا قايتىدىن تەپسىلىي قاراپ چىقتىم. گەرچە ئۇنىڭ ئۇستۇبشى رەتسىز بولسىمۇ، بايانىنى سۆزلىرىمدىن ھاياجانلانغانلىقى نۇرلانغان بىر جۈپ كۆزىدىن چىقىپ تۇراتتى. بۇ ماڭا ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچىلاردىن ئەزەلدىن ئاڭلاپ باقمىغان ماختاش سۆزى بىلەن ئىلھاملاندۇرۇشىنىڭ تەشنالىقىغا قېنىپ باقمىغان سەبىي ھەم سۈنۈق قەلبىنى ئېچىپ بەردى. روزىنىڭ بۇ بىر سائەتلىك كەيپىياتى تولىمۇ ياخشى بولۇپ، ئۆزىمۇ سىنىپتا ئىنتايىن مەغرۇر ئولتۇردى، باللارمۇ ھەيران قالغىنىدىن پات ـ پات ئۇنىڭغا قاراپ قوياتتى (روزىنى بىرەر ئوقۇتقۇچىنىڭ ماختاپ باققىنى مۇشۇ تۇنجى قېتىم بولسا كېرەك).

دەرستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى چېلىنغاندا مەن روزىنىڭ بۈگۈنكى دەرستىكى ئىنتىزامى ۋە ئىپادىسىنىڭ ناھايىتى ياخشى بولغانلىقىنى، ھەممە ساۋاقداشلارنىڭ روزىدىن ئۆگىنىشى كېرەكلىكىنى تەكىتلەپ، روزىنىڭ بېشىنى سىلاپ قويۇپ سىنىپتىن چىقىپ كەتتىم. شۇنىڭدىن كېيىن ھەر قېتىملىق دەرسىمدە ئۇنىڭ مەن بايقىغان ئالاھىدىلىكلىرىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەن ئاساستا بىرەر ئىشقا باھانىلاپ ئۇنى بىرەر قېتىم ماختاپ قويىدىغان بولدۇم. روزىدىكى كۈندىن كۈنگە بولۇۋاتقان ئۆزگىرىشلەر كىشىنى ھەقىقەتەن سۆيۈندۈرەتتى. ئىككىمىز تېخى ئەـ چىلىپ ـ يېيىلىپ پاراڭلىشىدىغان بولدۇق.

بىر كۈنى دەرسىمنىڭ ئاخىرىدا دەرس مەزمۇنىغا بىرلەشتۈرۈپ باللارنىڭ كەلگۈسىدىكى ئارزۇ ـ ئارمانلىرى، غايىسى ھەققىدە قىسقىنە مۇزاكىرە ئېلىپ باردىم. ئوقۇغۇچىلاردىن بىر ـ ئىككىسى ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇ ـ ئارمان، غايىلىرى ھەققىدە سۆزلىگەندىن كېيىن نۆۋەت روزىغا كەلدى. روزى ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۆزىدە ئەزەلدىن گۈزەل ئارزۇ ـ ئارمان ۋە كەلگۈسىگە نىسبەتەن يۈكسەك غايىلەرنىڭ بولۇپ باقمىغانلىقىنى ھەمدە ئۇنداق خىياللارنى قىلشنىمۇ خالىمايدىغانلىقىنى، باشلانغۇچنى پۈتكۈزۈپلا مەكتەپكە چىققاندا، بىر قېتىملىق دەرسىدىكىلەرنى بېقىشنىلا ئويلاپ كەلگەنلىكىنى، مانا ئەمدىلىكتە (ئوقۇتقۇچىنىڭ ماختاش ھەمدە ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشكەندىن كېيىن ھېنىڭ ئىسىمنى ئاتىدى) ئۆزىدە ھەر قانچە قىينالسىمۇ ئوقۇشنى ئاخىرغىچە داۋاملاشتۇرۇپ، كەلگۈسىدە بىر ئوقۇتقۇچى بولۇپ، ھەر جەھەتتە ئۆزىگە ئوخشاش ناچار باللارنى ئىلھاملاندۇرۇپ، رىغبەتلەندۈرۈپ، ئۇلارنىڭ كەمچىلىكلىرىنى ئازراق، ئارتۇقچىلىقلىرىنى كۆپرەك كۆزىتەلەيدىغان بىر ياخشى ئوقۇتقۇچى بولۇش ئارزۇسىنىڭ پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى ئىنتايىن جارانلىق قىلىپ سۆزلىدى. روزىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاۋېتىپ يۈزلىرىم قىزىرىپ كەتتى.

ئاغزىمنى تاتلىق سۆزلەر بىلەن بىر ـ ئىككى قېتىم ئارتۇق مەدىرلىتىپ قويۇشۇمنىڭ كۆڭلى سۈنۈق، قەددىنى كۆتۈرەلمەيدىغان بىر سەبىينىڭ قەلبىدە مۇنداق بىر گۈزەل، يۇمران چېچەكنىڭ بىخلىنىشىغا سەۋەبچى بولۇپ قالىدىغان سۇ بولۇپ قېلىشىمنى چەكسىز ئۆكۈنۈش ئىچىدە ھېس قىلدىم. شۇڭلاشقىمكىن، چەت ئەللەر ماڭارىپىدىن ئۆزۈم تەرجىمە قىلغان تۆۋەندىكى ئىككى پارچىنى كەسپداشلىرىمنىڭ ئوقۇپ تەھلىل قىلىپ، پايدىلىنىپ بېقىشىغا سۇندۇم.

بىر يېزىدا كىچىك بىر بالا بولۇپ، ئۇنىڭ دادىسى ئات كۆندۇرگۈچى ئىكەن. ئۇ كىچىكىدىنلا ئاتىسىغا ئەگىشىپ يېزا ـ قىشلاق، يايلاق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىدا ئاتىسىنىڭ ئات كۆندۇرۈشىنى كۆرۈپ چوڭ بوپتۇ. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندا، بىر قېتىملىق ئەدەبىيات دەرسىدە ئوقۇتقۇچى باللارغا كەلگۈسىدىكى غايىسى ھەققىدە بىر پارچە ماقالە يېزىشنى تاپشۇرۇپتۇ. شۇ ئاخشىمى بۇ بالا چەكسىز ھاياجان ئىچىدە يەتتە بەت ماقالە يېزىپتۇ. ئۇ ماقالىسىدە: ئۆزىنىڭ كەلگۈسىدە ئىنتايىن چوڭ بىر ئات كۆندۇرۈش مەيدانى ھەم بىپايان يايلىقى، يايلاقنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىنتايىن ھەشەمەتلىك بىر داـ چىسى بار ئات كۆندۇرۈش مەيدانىنىڭ خوجايىنى بولىدىغانلىقىنى يېـ زىپ، ماقالىسىنىڭ ئاخىرىسىغا كەلگۈسىدىكى ئات كۆندۇرۈش مەيدانى، يايلاق، يايلاقنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان ھەشەمەتلىك داچىنىڭ خەرىتىسىنى تەپسىلىي سىزىپ چىقىپتۇ. ئۇ ماقالىسىنى ئەتىسى ئوقۇتقۇچىسىغا تاپشۇرۇپتۇ. ئوقۇتقۇچىسى ئۇنىڭ ماقالىسىنى كۆرۈپلا قىزىل قەلەم بىلەن يوغان قىلىپ «لاياقەتسىز» دەپ باھالاپ، «دەرستىن چۈشكەندە ئىشخانامغا كىر» دەپ ماقالىنى بالىنىڭ ئالدىغا تاشلاپ بېرىپتۇ. قەلبى چەكسىز گۈزەل ئىستەكلەرگە تولغان بۇ بالا ھېچ چۈـ شىنەلمەي مۇئەللىمدىن «ماقالەمنى نېمىشقا لاياقەتسىز باھالايسىز؟» دەپ سوراپتۇ.

ئوقۇتقۇچى ئىنتايىن نارازى بولۇپ: «ئۆزۈڭ تېخى شۇنچە كىچىك، ئائىلەڭ شۇنچە نامرات تۇرۇپ ئاشۇنداق خام خىياللارنى قىلمۇاتامسەن؟ بۇنداق ئىسسىل جاينى قانچىلىك پۇل خەجلەپ قۇرغىلى بولىدۇ، بىلەمسەن؟ سەن ئەڭ ياخشىسى ‹ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلايدىغان› ئەخمەقلىقنى قىلماي، تۆزۈكرەك، ئەقىلگە سىغىدىغان خىيالنى قىل. ئەگەر مەن دېگەندەك تاپتىن چىقمىغان ئارزۇلىرىڭنى قايتىدىن ماقالە قىلىپ يازساڭ نومۇرۇڭنى يوقىرى كۆتۈرىمەن» دەپتۇ. بۇ بالا ئۆيگە قايتىپ قايتا ـ قايتا ئويلىنىپ ئاخىر ئاتىسىنىڭ پىكرىنى ئالماقچى بوپتۇ. ئاتىسى ئۇنىڭغا:«بالام، بۇ ئىنـ تايىن مۇھىم مەسىلە، بۇنىڭغا ئۆزۈڭ قارار قىل» دەپتۇ. ئۇ ئەمدى ئويلىنىپ ئولتۇرمايلا ئەسلىي ماقالىسىنى قىلچە ئۆزگەرتمەي مۇئەللىمگە تاپشۇرۇپ بېرىۋېتىپ ئوقۇتقۇچىسىغا: «ماقالەمنى لاياقەتسىز قىلىۋەتسىڭىزمۇ مەن ئۆز غايەمدىن ھەرگىز ۋاز كەچمەيمەن» دەپتۇ ھەمدە شۇ كۈندىن باشلاپ ئۆز غايىسىگە يەتمەي قويمايدىغانلىقىغا ئۆز ـ ئۆزىگە ۋەدە بېرىپ توختىماي ئىزدىنىپتۇ.

ئاردىدىن 20 يىل ئۆتۈپتۇ. چاچلىرى ئاقارغان بىر ئوقۇتقۇچى بىر توپ يېڭى ئوقۇغۇچىنى باشلاپ ھەشەمەتلىك داچىسى بار، نەچچە مىڭلىغان خىلانغان ئىسسىل ئات يايلاپ يۈرگەن چەكسىز بىر يايلاقتا ئىنتايىن كۆڭۈللۈك بىر ھەپتىلىك يازلىق لاگېر پائالىيىتى ئېلىپ بېـ رىپتۇ.

شۇ چاغدا يايلاق خوجايىنى بىلەن بۇ چاچلىرى ئاقارغان ئوقۇت-تۇچى ئۇچرىشىپ قاپتۇ ھەمدە بۇ ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى «خام خىيالى» نى مازاق قىلغانلىقى ۋە كەمستكەنلىكىدىن ئىنتايىن ئوكۇيۇ-سىزلىنىپتۇ ھەمدە بۇ ئوقۇغۇچىسىغا: «باشقىلارنىڭ ئۆزىگە غايىلە-رىڭگە چاچقان سوغۇق سۆيىگە پىسەنت قىلماي ئاخىر ئۆز غايەڭگە يېتىپسەن، مەن ساڭا ئىنتايىن قايىل بولدۇم» دەپتۇ.

دېمەك ھەرقانداق ۋاقىت، ھەرقانداق شارائىتتا ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسىنى يوقاتماسلىق شۇ كىشىنى ئاخىرقى مەقسىتىگە يەت-كۈزمەي قويمايدۇ. بەزىلەر باشقىلارنىڭ كەمىستىشى ۋە تەنقىدىنى ئۆزىگە ئېتىلغان رەھىمسىز تاش دەپ قاراپ، بۇ تاشنىڭ زەربە-سىدە يېقىلىپ كەتسە ھەرگىز ئورنىدىن تۇرالمايدىكەن. ئەمما يەنە بەزىلەر مۇشۇنداق ئۆزىگە قارىتىپ ئېتىلغان رەھىمسىز تاشلارنى تاپىنى ئاستىدا دەسسەپ تۇرۇپ يۇقىرى ئۆرلەيدىغان پەشتاق قىلدىكەن.

كېنت كوئىن ئەنگلىيە ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مەشھۇر پسى-خولوگىيە ئالىمى. ئۇنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرى نۇرغۇن قېتىم خەلقئا-رالىق چوڭ مۇكاپاتلارغا ئېرىشكەن.

ئۇ 2001 ـ يىلى سېنتەبىردە تەكلىپ بىلەن دۆلتىمىزدىكى مەلۇم بىر ئۆسمۇر جىنايەتچىلەرنى تەربىيىلەش مەركىزىدە مۇنداق بىر تە-سىرلىك نۇتۇقنى سۆزلىگەن:

مەن كىچىكمىدە ئىنتايىن جېدەلخور، ئۆگىنىشنى خالىمايدىغان، باشقىلارغا ئاۋارىچىلىق تېپىپلا يۈرىدىغان، ئۆچ ئېلىش ئىستىكى ئىنـ-تايىن كۈچلۈك، ھەممە ئادەمنى بىزار قىلىدىغان بالا ئىدىم. شۇڭلا قەلبىمدە باشقىلارنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى ھەم كۆيۈنۈشىگە بولغان تەشـ-نالىق خۇددى كىشىلەرنىڭ پەرۋەردىگاردىن كۆتىدىغان ئىلتىپاتلىرىغا بولغان تەشنالىقىدەكلا ئىنتايىن كۈچلۈك ئىدى. ئۆزۈم يالغۇز قالغان چاغلىرىمدا دائىم: «ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىم، ماڭا ئاق كۆڭۈللۈك، سە-مىمىيلىك ۋە ياخشىلىقنى ئاتا قىلغىن. مەنمۇ سىنىپتىكى ئىلغار ئوقۇ-غۇچىلاردەك ھەممە ئادەمنىڭ ئامراقلىقىنى قوزغايدىغان، مۇئەللىمنىڭ تەنقىدىنى ئەمەس، ماختاشلىرىنى ئاڭلىيالايدىغان بالا بولالىغان بول-سام» دەپ تىلەيتتىم. ئەمما پەرۋەردىگار مېنىڭ ئىلتىجالىرىمغا قۇلاق سالمايتتى.

مەن يەنىلا چوڭ ـ كىچىك ھەممىسىنىڭ ئۆچلىكى، بىزارلىقىنى قوزغايدىغان بالا پېتى قېلىۋەردىم. ھەتتا، مېنىڭ پاراكەندىچىلىكىمدىن بىزىنىڭ سىنىپنى تۇتىدىغان مۇئەللىم چىقماي قالدى.

4 ـ يىللىققا چىققان چېغىمدا ساۋىيە ئىسمىلىك بىر ياش مۇئەللىمە كىرىپ كەلدى بۇ يېڭى مۇئەللىمە مۇنبەرگە چىقىشى بىلەنلا سىنىپنىڭ ئىچى خۇددى دولقۇندەك داۋالغۇپ كەتتى. ئۇ بەكلا چىرايلىقكەن ئەمەسمۇ؟! بالىلار ماڭا ئەگىشىپ ئىسقىرتىپ، چىرقىرىشىپ، كىتابلارنى ئېتىشىپ تورۇسنى كۆتۈرۈۋېتىيلا دەپ قالدۇق. بۇ ئوقۇتقۇچى باشقا ئوقۇتقۇچىلاردەك ۋارقىراپ ـ جارقى-راپ، كانايلىرى يىرتىلغۇدەك كارکىرىماستىن، ئەكسىچە، «تىنچلە-نىڭلار» دەپ بىزگە قاراپ كۈلۈمسىرەپلا تۇراتتى. قىزىق ئىش، بۇ مۇئەللىمە بۇنداق چېچىلمىغانسېرى مەن شۇنچە زېرىكىشلىك، مە-نىسىزلىك ھېس قىلىشقا باشلىدىم. مېنىڭ بىرلا قول ئىشارىتىم بىلەن بالىلار شۇ ھامان قاينىۋاتقان قازانغا سۇ قۇيغاندەك جىمىقتى. ما-ۋىيە مۇئەللىم ئۆزىنى تونۇشتۇرۇشقا باشلىدى. ئۇ ئۆرۈلۈپ ئىس-مىنى دوسكىغا يازماقچى بولۇۋېدى، ئۇستەلدە بور يوقلۇقىنى بىلىپ خۇددى بىزنىڭ بورنى قەستەن يوشۇرۇپ قويغان ئويۇنمىزنى بە-لىپ قالغاندەك كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ: «قايسى ساۋاقداش ئوقۇتقۇ-چىسىغا بور ئەپكېلىپ بېرىشنى خالايدۇ؟» دېدى. ماۋىيە مۇئەل-لىمنىڭ گېپى تۈگىشىگىلا سىنىپتا يەنە ئىسقىرتقان، چىرقىرىغان قا-لايمىقانچىلىق كۆتۈرۈلدى. نۇرغۇن ئوغۇل ئوقۇغۇچى مۇئەللىمگە بور ئەپكېلىپ بېرىشنى تالىشىۋاتاتتى. ماۋىيە مۇئەللىم بالىلارغا قا-راپ:«تالاشماڭلار، مەن ئەڭ مۇۋاپىق بىر ئوقۇغۇچىنى ماڭا بور ئەپكېلىپ بېرىشكە كۆرسىتىمەن» دەپ ھەممىمىزگە تەكشى قاراپ چىققاندىن كېيىن:«كېنت كوئىن، ماڭا بورنى سەن ئەپكېلىپ بەر» دېدى.

مەن:«نېمە ئۈچۈن مېنى تاللىدىڭىز؟» دەپ سورىدىم. ئۇ ماڭا ئىنتايىن سەمىمىيلىك بىلەن تىكىلىپ تۇرۇپ: «چۈنكى مەن سېنىڭ ئىنتايىن قىزغىن، تەشكىللەش ئىقتىدارىغا ئىگە، باشقىلارغا ياردەم بې-رىشنى خالايدىغان ياخشى ئوقۇغۇچى ئىكەنلىكىڭنى بايقاپ قالدىم» دېدى.

ئاھ! پەرۋەردىگارىم، مەن چۈش كۆرۈۋاتمايدىغاندىمەن. مەن قىزغىن، تەشكىللەش ئىقتىدارى بار، باشقىلارغا ياردەم بېرىشنى ياخشى كۆرىدىغان ئوقۇغۇچىكەنمەن. ئەجەبا، بۇنداق ئىلگىرى ھېچكىم مېنى بۇنداق دەپ ماختاپ باقمىغانىدىغۇ؟! ھەتتا ئەڭ كىچىك، ئەڭ كىچىك ئارتۇقچىلىقىمنىمۇ بىرەرسى ئاغزىغا ئېلىپمۇ قويمىغانتىغۇ؟!

شۇڭا مەن ئۆزۈمنى پەرۋەردىگارنى بىزار قىلغان، پەرۋەردىگار تەرىپىدىن تاشلىنىپ، ئۇنتۇلۇپ كەتكەن بىچارە بالىدەك ھېس قىلاتـ-تىم.

مەن ئېسىمنى يىغىپ، چاقماق تېزلىكىدە سىنىپتىن چىقىپ، سىنـ-پىمىزنىڭ كەينىدىكى چۆپلۈككە كۆمۈپ قويغان بور قېپىنى ئەپكىرىپ مۇئەللىمنىڭ قولىغا بەرگەن چېغىمدا، قوللىرىم لاي، يۇز ـ كۆزلىرىم قاسماق، ئىشتانلىرىم يىرتىلغان، قۇلاقلىرى سالپايغان بەتنىكەمـنىڭ تۆشۈكلىرىدىن ماراپ قالغان بارماقلىرىم مېنى تولىمۇ ئوسال قىلـ-ۋەتكەندى. ئەمما ماۋىيە مۇئەللىم بۇلارغا دىققەتمۇ قىلماستىن، چې-چىمغا چاپلىشىپ قالغان لاينى ئېلىۋەتكەچ «رەھمەت ساڭا» دېدى تاتلىقنە كۈلۈمسىرەپ.

شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئۆزۈمنى دۇنيادىكى ئەڭ بەختلىك بالا ھېسابلايدىغان بولدۇم.

ماۋىيە مۇئەللىم پەرۋەردىگار ماڭا ئەۋەتكەن پەرىشتـە ئىـدى. ئەمدى مەن ئۆزۈمنى تۆپتىن ئۆزگەرتىپ ياخشى ئوقۇشقا ئىنتىلىدىـ-غان، ھەر جەھەتتىن باشقىلارنىڭ ھەۋىسىنى قوزغايدىغان بالا بولۇشقا بەل باغلىدىم. چۈنكى بۇ پەرىشتە ھەر كۈنى ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى.

ئاپتور: ئۇرۇمچى شەھىرى 19 ـ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ مۇئەللىمىسى

نازۇك روھتىن پاراۋانلار روھىغا مەدھىيە

بوكس شاھى ئابدۇشۇكۇر مىجەت

نۇربىيە ياسىن

ھەقىقىي ئەركەكلەر مۇھەببەت ئۇچۇنلا ئەمەس، دۇنيانى ئۆزگەرتىش ئۇچۇن يارالغان. ئەر ـ ئاياللىق مۇھەببەت سۇ-ۋنىدا ياكى بۇ يولدا قۇل بولۇپ كەتكەن ئەرلەرنى ھەقىقىي ،ركەكلىك كاتېگورىسىدىن قوغلاپ چىقىرىش كېرەك.

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى «تەپەككۇر كۆزى» سەھىپىسىدىن.

بىز ئۇيغۇرلاردا ئوغۇل بالىلىرىنى بوۋاق ۋاقتىدىن تارتىپ «ئەركەك بالام!»، «ھۇ ئەركىكىم!» دەپ ئەركەلىتىدىغان ئادەت بار. ئوغۇللار ئاتا ـ ئانىسىنىڭ، چوڭلارنىڭ كۆڭلىگە ياققۇدەك ئىش قىلسا «ئەركەكتە ـ مانا!»، «ئەركەكتەك ئىش قىلدىڭ، ئوغلۇم!» دەپ ماختىلىدۇ. دېمەككى ئەركەكلىك ئۇقۇمى يېگىتلىرىمىزنىڭ قۇلىقى ۋە دىلىغا كىچىكىدىن تارتىپ سىڭىپ كەتكەن بولىدۇ. 14 ياشلىق ئىنىمنىڭ ئېيتىپ بېرىشچە، مەھەللىدىكى ئوغۇللاردىن بەرى ئۇرۇشۇپ قېلىپ يىغلىسا ياكى ئاتا ـ ئانىسىغا چېقىپ كىرسە شۇ بالىنى بالىلار ھەرگىز ئارىغا ئالمايدىكەن.

يەنە دىققەت قىلسام، «نوچى بولساڭ ...» دېگەن ئىبارە يېگىتلىرىمىزنىڭ ئاغزىدا ئەڭ كۆپ تىلغا ئېلىنىدىكەن. دېمەك نوچى بولۇش، يېگىتلىك روھى بولۇش يەنى ئەركەك بولۇپ ياشاش بارلىق يېگىتلىرىمىزنىڭ ئارزۇسى، ئارمىنى، نىشانى ئىكەن.

«ھەقىقىي ئەركەك» دېگەن بۇ سۆزگە ھەركىم ئۆزى خالىغانچە تەبىر بېرىشلىرى تامامەن مۇمكىن. لېكىن مېنىڭ نەزىرىمدىكى ــ ھېسسىياتچان، نازۇك تەبىئەتلىك بىر ئۇيغۇر قىزىنىڭ نەزىرىدىكى ئەركەك ئەڭ ئالدى بىلەن زىممىسىدىكى تولىمۇ ئېغىر مەسئۇلىيەتنى تونۇپ يېتەلەيدىغان، سۆيۈملۈك ئانىسىغا، ھەمشىرىلىرىگە بىخەتەرلىك، سۆيۈ-نۇش تۇيغۇسى ئاتا قىلالايدىغان، ئۇلۇغ ئاتىغا كۇچلۇك يۆلەك، مۇڭداش بولالايدىغان، ئۆزىگە ساھىبجامالىلارنى ھەمراھ قىلالايدىغان بولۇشى كېرەك. ھەقىقىي ئەركەك يەنە ئۆزى قۇرغان ئائىلىنى ئۆزىنىڭ كۆيۈمچانلىقى، مەسئۇلىيەتچانلىقى بىلەن جەننەت كەبىي تارتىملىق قىلالىشى، مېھرىبان ئايالىغا، سەبىي ئەۋلادىغا مېھرىنى بېغىشلىيالىشى كېرەك. ھەقىقىي ئەركەك يەنە ئۆزى ياشاۋاتقان دۇنيانى ئۆزئەجرى ـ مېھنىتى بىلەن تېخىمۇ گۈزەللەشتۇرۇشى كېرەك. شۇنداق! بۇ دەل سۆيۈملۈك دادامنى تېپ قىلغان ھالدا سىزنىڭ چىقىلغان ھەقىقىي ئەركەك سۈرىتى. بەلكىم مەن سۈرەتلەپ چىققان بۇ ئەركەك باشقىلار ئۈچۇن نۇرغۇن كەمچىلىكلىرى بولۇپ تۇيۇلۇشى مۇمكىن. لېكىن مەن ئۇ-چۇن بۇلار يېتەرلىك.

ئېسىمنى بىلگەندىن بولغاندىن تارتىپ دادام ئۆيدە تې-لىۋىزورنى ئاچسا پەقەت كۇندىلىك خەۋەرلەرنىلا كۆرىدە-كەن. كېيىن سىملىق تېلېۋىزىيە ئومۇملىشىپ قانالالار كۆ-پەيگەن بولسىمۇ ئۆيىمىزدىكى تېلېۋىزورنىڭ ئېكرانىدا ھەربىر قانالدىكى خەۋەرلەر پروگراممىسى بىلەن پۇتبول، ۋاسكېتبول، بوكس مۇسابىقىلىرىلا كۆرۈنەتتى. بىز كۆرۈشكە مۇۋاپىق بولالايدىغان كۆپ قىسىملىق فىلىملەر «سۇ بو-يىدا»، «ئەڭ ئاخىرقى كۆل»قاتارلىق سانائىلىق بىر نەچە-چىلا فىلىم ئىدى. مانا مۇشۇنداق مۇھىتتا ھەتتا ئاپامۇ تەنھەرىكەت تۈرلىرىنىڭ نومۇر بېرىش قائىدىلىرىدىن تار-تىپ ئۇستا بوپكەتتى. بىز پەرزەنتلەرگىمۇ ئۇزاقتىن ئۇزاق

كىنولارنى كۆرۈش ۋاقىت گىسرايچىلىقىدەك بىلىنىدىغان بولۇپ، 45 قانالدىكى خەۋەرلەرنى، تۈرلۈك تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرىنى گىزدەپ كۆرىدىغان بولدۇق.

تولۇقسىز گوتتۇرىدىكى چاغلىرىم بولسا كېرەك. بىر كۈنى كەچتە دادام «بۈگۈن كەچتە بىر ئۇيغۇر بوكسچىنىڭ مۇسابىقىسى بار ئىكەن» دەپ خېلى كەچكىچە تېلېۋىزور ئالدىدا ئولتۇردى. ئەتىسى ئەتىگەندە گىمتىهان بولغانلىقى ئۈچۈن مېنىڭ تېلېۋىزور كۆرۈشۈمگە رۇخسەت قىلىنمايتتى. دادام ھەتتا تېلېۋىزورنىڭ ئاۋازىنىمۇ پۈتۈنلەي ئۆچۈرۈۋەتكەنىدى. ئامالسىز بىر ھىيلە ئويلاپ تاپتىم. يەنى ھۇجرامنىڭ ئىشىكىنى چاندۇرماي قىيا ئېچىپ قويۇپ مۇسابىقىنى كۆردۈم. تېلېۋىزوردىكى ـ مەن ئىشىك قىسلچىقى ئارقىلىق كۆرۈۋاتقان ـ بازغاندەك مۇشتلىرى بىلەن رەقىبنى باش ئەگدۈرگەن ئۇ ئۇيغۇر يىگىت ئابدۇشۇكۇر مەجبۇر ئىدى. مۇسابىقە تۈگىگەندە دادامنىڭ «ئەركەككەنغۇ مانا!»دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. مەن بۇ ئەھۋالدا بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلالمايتتىم. لېكىن ھاياجىنىم دادامنىڭكىدىن، توغرىسى شۇ ۋاقىتتىكى ھەربىر تاماشىبىنىنىڭكىدىن كەم ئەمەس ئىدى. ئاشۇ كۈننى ئويلىسام دادامنىلا ئۈلگە قىلىپ سىزنىپ چىقىلىشى كېرەك بولغان ئەركەك سۈرىتىگە يەنە بىر خىسلەت قوشۇلۇپ قالغانىكەن. يەنى ئەركەك دېگەن پالۋان بولۇشى، ۋىجدان تۈيغۇلىرى بىلەن باتۇرلۇق شەجەرىسىنى يېزىشى كېرەك ئىكەن.

نەچچە يىللار ئۆتۈپ قەلبىمگە پالۋان ئۇقۇمىنى ئورناتقان شۇ ئاكىمزنىڭ «جۇڭگو بوكس پادىشاھى»بولۇپ، يەنى پالۋانلىق تاجىسى كىيىپ بوكس سەھنىسىدىن چېكىنگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم. ياق! ئەسلى ئۇ چېكىنمىگەنىكەن. قارالڭ! ئۇ ھازىرمۇ بوكس سەھنىسىدە تۇرمامدۇ؟ توغرا! ئۇ گەرچە چېلىش مەيدانىنىڭ ئۆزىدە بولمىسىمۇ، ئۆزىنىڭ مول تەجرىبىلىرى بىلەن يارىملىق مەشقاۋۇلغا ئايلىنىپ بىر توپ ئەركەكنى ئۆزىدەك پالۋانغا ئايلاندۇرۇش يولىدا يەنە تەر ئاققۇزۇۋېتىپتۇ.

ئەنە! ئۇ ئاتاقلىق بوكس تىرېنېرىمىز ئابلىكىم ئابدۇرېشىت ئاكىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئابدۇرەھمان ئابلىكىمنى خەلقئارا بوكس سەھنىسىگە چىقاردى. ئۇنىڭ غەلبىسى ئۇ چۈن تەڭ خۇشاللاندى.

ئەنە! ئۇ ئەكرەم ئىسھاقنى مەيدانغا چىقاردى. ئەكرەمنىڭ تاغاق سۆڭىكى چىقىپ كېتىپ مۇسابىقىنى داۋاملاشتۇرالمىغاندا ئۇ ئەكرەم بىلەن تەڭ يىغلىدى. ئەنە! ئاشۇ كېلىشكەن باتۇرىمىز ئۆزىدەكلا سۇباتلىق يەنە بىر يىگىتنى — تۆلەۋقاننى غەلبىسى ئۈچۈن چىڭ قۇچاقلاپ پېشانىسىدىن سۆيدى. ئابدۇشۇكۇر ئاكا يەنە 17 ياشلىق شاگىرتى ئابدۇرېشىتنى ياش پەرقىمۇ، بەدەن ساپاسى پەرقىمۇ چوڭ بولغان رەقىبىدىن مەجبۇرىي ياندۇرۇۋالدى ۋە قۇلىقىغا: «پۇرسەت ساڭا تېخى جىق، مەيدان كۆرسەڭلا بولىدۇ» دېدى. ئۆز ۋاقتىدا بوكس مەيدانىنىڭ ئۆزىدە شانلىق نەتىجىلەرنى يارىتىپ خەلق قەلبىنى ھاياجانغا سالغان بۇ پالۋان ئەمدىلىكتە شۇ مەيدانىنى ئايرىپ تۇرىدىغان تۆت تال ئارغامچىنىڭ ئۇ تەرىپىدە يەنە تەر تۆكۈۋاتىدۇ. ئەمدى خەلقىگە ئۆزىدەك بوكس پالۋانلىرىنى تەقدىم ئېتىۋاتىدۇ.

ياشا! خەلقىنىڭ ئوغلانى، ھەقىقىي ئەركىكى!

«شنجالڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 2002 ـ يىل 1 ـ سانىدىن ئابدۇلئەھەد ئابدۇرەشىد بەرقىي ئاكىمزنىڭ «ئاسىيا بوكس چېمپىيونى»، «ئولىمپىك ئوغلانى» ئابدۇرەھمان ئابلىكىم 2001 ـ يىلى ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەت بويىچە 9 ـ نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ بوكس تۇرىدە ئالتۇن مېدال ئېلىپ خەلقىمىزگە شان ـ شەرەپ كەلتۈرگەنلىكىگە ئاتاپ يازغان «مۇشت ئىلھامى تۇغقان خىياللار» دېگەن ئەسىرىنى ئوقۇپ خۇددى شۇ مەيداندا ئۆزۈم باردەك ھاياجانلىنىپ كۆزۈمگە ئىسسىق ياشلار ئالغىنىم، شۇ ماقالىنى قايتا ـ قايتىلاپ ئوقۇغىنىم ھېلىمۇ ئېسىمدە. چۈنكى جۇغۇمنىڭ كىچىك، تېنىمنىڭ ئانچە بەك ساغلام ئەمەسلىكىگە قارىماي مەن سېپى ئۆزىدىن بىر تەڭ تەربىيە ھەۋەسكارى بولۇپ چىققانىدىم. بولۇپمۇ پۇتبول بىلەن بوكس مېنىڭ مەستانىلارچە كۆردىغان تۇرۇم ئىدى. مېنىڭ بوكسقا قىزىقىدىغىنىمنى ئاڭلىغان بىر يۇرتلۇقۇمنىڭ دېگەن گېپىنى ھازىرغىچە ئېچىنىش، مەسخىرە ھېسسىياتىدا ئەسلەپ قالىمەن: «توۋا! كىچىككىنە بىر قىز بالا تۇرۇپ بوكسقا قىزىققىنىڭىز نېمىسى؟ قىزلار دېگەن مېھرىبان، تارتىنچاق بولىدىغان. ئىككى ئىنسانىنى مۇشتلاشتۇرۇپ قويۇپ قاراپ ئولتۇرۇپ ھۇزۇرلىنالىسىڭىز سىزمۇ ‹ئېسىل قىز ئىكەنسىز!» شۇ چاغدا ئۇنىڭغا لايىقىدا جاۋاب قايتۇرالمىغانلىقىم ئۈچۈن ھازىرمۇ ئۆكۈنىمەن. بەلكىم ئۇنىڭدەك ئازراقمۇ تەنتەربىيە ھەۋىسى بولمىغان، توغرىقى پالۋانلىق ئۇقۇمى قەلبىدە بولمىغان، جاپالىق ھەم ھاياجانلىق بۇ تۇرنى، ئەركەكلىكنىڭ رەمزى بولغان بوكسنى چۈشەنمىگەن ئۇ كىشىگە جاۋاب قايتۇرۇشمۇ ئارتۇقچە بولغىيتتى!

ئابدۇشۇكۇر ئاكىدىن، «ئاسىيا بوكس چېمپىيونى»، «ئولىمپىك ئوغلانى» ئابدۇرەھمانىنىڭ چىرايلىق — «پاكىز» مۇشتلىرىدىن، ئەكرەمنىڭ ئەپچىل قېچىپ تۇرۇپ قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈپ رەقىبنى ھالسىزلاندۇرۇشىدىن، «ئاسىيا بوكس چېمپىيونى»، «ئولىمپىك ئوغلانى» قانات ئىسلامنىڭ ئوماقلىق ئارىلاشقان، لېكىن تولىمۇ تورلۇق مۇشتلىرىدىن، ئابدۇروسۇلنىڭ ئالداپ تۇرۇپ مۇشت ئېتىپ رەقىبنى 2 ـ ياكى 3 ـ مەيداندىلا چېكىنىشكە مەجبۇر قىلغىنىدىن ھۇزۇرلىنىش مېنىڭچە پالۋانلىققا چوقۇنىدىغان، بالۋانلارنى قەدىرلەيدىغان ئادەملەرنىڭلا قولىدىن كەلسە كېرەك! بۇ خۇددى ئابدۇرېھىم دۆلەت ئاكىنىڭ «شنجالڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 2001 ـ يىل 1 ـ سانىدا ئېلان قىلىنغان «نېمىشقا ئويلانمايمىز؟!»ناملىق ماقالىسىدە بايان

قىلغان تام قوپۇرۇۋاتقان ئۇچ ئادەم توغرىسىدىكى ھېكا-
يەتكە ئوخشاش ئىش ئىكەن. گەرچە ھېكايەتتىكى ئۇچلا
كىشى تام قوپۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، «نېمە ئىش قىلۋاتىسە-
لەر؟»دېگەن سوئالغا بىرى «تام قوپۇرۇۋاتىمەن»، يەنە
بىرى «پۇل تېپىۋاتىمەن» دېسە، ئۇچىنچى بىرى «ئۆزگە-
چە ئۇسلۇبتا بىر ئۆي سالماقچىمەن»دەپ جاۋاب بېرىدۇ.
شۇنىڭدەك بوكسىنىڭمۇ ھەركىمگە بېرىدىغان لەززىتى،
سېھرىي كۈچىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ.

2004 ـ يىلى 26 ـ سېنتەبىردىن 30 ـ سېنتەبىرگىچە
«قىزىلتاغ» تەنتەربىيە سارىيىنىڭ بوكس زالىدا ئۆتكۈزۈل-
گەن خەلقئارالىق بوكس تەكلىپ مۇسابىقىسىنى كۆرگەن
ھەربىر يۇرتىكى ئويغاق ئىنسان خۇددى ماڭا ئوخشاشلا با-
تۇرلۇق ـ ھەقىقىي ئەركەكلىكنىڭ مەنىسىنى يەنە بىر قېتىم
چوڭقۇر تونۇپ يەتكەن بولسا كېرەك. شىنجاڭ بوكس ئە-
زىمەتلىرى 14 دۆلەت، بەش ئۆلكىدىن كەلگەن سەرخىل
بوكسچىلار ئارىسىدا تالانتنى نامايان قىلىپ تۆت ئالتۇن
مېدال، بىر كۈمۈش مېدال، ئىككى مىس مېدالنى قولغا
كەلتۈرۈپ يەنە بىر قېتىم باتۇرلۇق مارشىنى ياڭراتتى. زال-
دىكى «يارايسەن يىگىت!» «ياشاپ كەت، ئەركەك!»،
«ئابدۇرەھمان، بوشاشما!»، «غەيرەت قىل! ئابدۇرۇ-
سۇل!»، «پالۋاندەك مۇشت ئاتە، نەبى!»دېگەن توۋلاش-
لاردىن خەلقىمىزنىڭ ئۆز پالۋانلىرىنى ھۆرمەتلەيدىغان،
بېشىدا كۆتۈرىدىغان روھى نامايان بولدى. شىنجاڭ بوكس-
چىلىرى تاكى ئىسمى ئېلان قىلىنغاندىن تارتىپ مۇسابىقە-
سىنى تۈگىتىپ مەيدانىدىن چۈشكىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇ-
زۇلمەي داۋاملاشقان چاۋاك، مەدەتلەردىن ئۆزىنىڭ زىممە-
سىدىكى يۈكنىڭ قانچىلىك ئېغىرلىقىنى تولۇق ھېس قىلدى.
گەرچە بوكس سەھنىسىدە ئەزىمەتلىرىمىز يەكمۇيەك ئې-
لىشسىمۇ لېكىن ئۇلارنىڭ قەلبىگە خەلق قەلبى ھەمراھ ئە-
دى. ئۇلارنىڭ چېمپىيون بولۇش ئارزۇسىغا خەلقنىڭ چېم-
پىيون ئوغلانلىرىنى كۆرۈش ئارزۇسى ھەمدەم ئىدى. ئۇ-
لارنىڭ ئېتىۋاتقان ھەربىر مۇشتى خەلقنىڭ تالاي ئارزۇ ـ
ئارمىنى يوغۇرۇلغان خاسىيەتلىك مۇشت ئىدى. شۇڭىمۇ
ئۇلار رەقىبلىرىنى ئۇرۇپ يىقتتى، 2 ـ ، 3 ـ مەيدان ئېلە-
شىشتىلا ئاق بايراق چىقارغۇزدى. خەلق بۇ زەبەردەس يە-
گىتلىرىنى ـ ئەجرىدىن ئۆزلىرىگە خۇشپۇراق گۈللەرنى
سۇنغان ئەزىمەتلەرنى قىپقىزىل گۈلدەستىلەرگە كۆمۈۋەتتى،
پېشانىسىدىن سۆيدى، بېشىدىن ئېگىز كۆتۈردى.

بۇ يەردە شۇ نەرسە تولىمۇ ئېنىقكى، بۇگۈنكى كۈندە
پالۋانلىق ـ ھەقىقىي ئەركەكلىك پەقەت مۇشت ئېتىشتىلا
ئىپادىلەنمەيدۇ، ئۇ يۈكسەك ئىرادىدە، غايەت زور چىداە-
چانلىقتا، سۈنىماس روھتا، ئۆزىگە تېگىشلىك ئىشنى ۋايىغا
يەتكۈزۈپ قېلىشتا ئىپادىلىنىدۇ.

ئابدۇرەھمان ئابلىكىمنىڭ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا
ئوقۇغۇچىلار سورىغان «نېمىشقا بوكس كەسپىنى تاللىغان
ئىدىڭىز؟!»دېگەن سوئالغا «پالۋان بولاي دېگەن»دەپ
جاۋاب بەرگىنىنى ئاڭلىغانىدىم. بۇ جاسارەتلىك يىگىت شۇ
ئىرادىسىدە چىڭ تۇرغانىدى. بۇگۈنكى كۈندە چەبدەس
مۇشتلىرى بىلەن جۇڭگو بوكس سەھنىسىدىن ھالقىپ ئاسىيا
بوكس سەھنىسىدىكى نۇرلۇق چولپانغا يەنى ئۆز ئارمىنە-
دىكى پالۋانغا ئايلاندى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۇيغۇر ئاتلىرد-
نىڭ سۆيۈملۈك پەرزەنتىگە ئايلىنىپ، تالاي ئۇيغۇر قىزلە-
رىنىڭ قەلبىدە باتۇرلۇق ئابىدىسىنى تىكلىدى.

ئەكرەم بارات ئۆزىنىڭ ئابدۇشۇكۇر ئاكىنىڭكىگە ئوخ-
شايدىغان «پاكىز» مۇشتلىرى بىلەن «يەككە مۇشت باتۇ-
رى» دېگەن نامنى ئېلىپ، باتۇرلۇق كۆكىدە يەنە بىر
چولپانغا ئايلاندى.

ئابدۇروسۇل ئاجايىپ تەمكىن ھەرىكەتلىرى بىلەن
بوكس خۇمارلىرىنىڭ قەلبىدىكى قىزغىنلىقنى، بوكسقا بول-
غان تەلپۈنۈشنى تېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈردى. ئۇ
رەقىبىنى يېڭىپ قوللىرىنى مەيدىسىگە قويۇپ خەلقە سالام
بەرگەندە جۇپ ـ جۇپ كۆزلەر ھاياجاندىن نەمدەلدى.
«بوكس مېنىڭ ھاياتىم، چېمپىيونلۇق ئاشۇ ھاياتىمنىڭ
بىردىنبىر قوغلىشىش نىشانى، لەززىتى، بارلىقىم بوكس ئۇ-
چۈن» دەپ ياشايدىغان ئەزىمەت قانات ئىسلام رەقىبىنى
يۇقىرى ئۇستۈنلۈك بىلەن يەڭگەندە ساھىبخانلىق ئورنىدا
ئولتۇرغان ئۇستاز تېرىنېر ئابلىكىم ئابدۇرېشىت ئاكىمۇ
ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كەتتى.

ئابدۇنەبى قازاقستانلىق ماھىر بىلەن ئاخىرقى مىنۇت-
قىچە ئېلىشىپ كىچىككىنە نومۇر پەرقى بىلەن يېڭىلىپ قال-
غاندا تاماشىبىنلار: «ياخشى ئوينىدىلا نەبى، ھېچقىسى
يوق، سەن يەنىلا بىزنىڭ باتۇرىمىز»دەپ ۋارقىرىدى.
بوكستا پەقەت چېمپىيونلۇقلا ئېتىراپ قىلىنسىمۇ لېكىن ئۆز
پالۋانلىرىمىزنىڭ يۇقىرى تېخنىكا بىلەن چىرايلىق مۇشت
ئېتىشلىرىمۇ بىر خىل چېمپىيونلۇق.

خەلق پالۋانلىرىنى ئەنە شۇنداق قەدىرلەيدۇ، ئۇلارغا
مەدەت بېرىدۇ. چۈنكى بۇ پالۋانلار، بۇ ئەركەكلەر خەلقنىڭ
ئىسسىق قېنىنى ئۇرغۇتىدۇ، غەيرىتىگە غەيرەت قوشىدۇ،
قەلبىگە پەخىرلىنىش ھېسسىياتى ئاتا قىلىدۇ.

خۇلاسە شۇكى، بوكسچى پالۋانلىرىمىز بوكس سەھنە-
سىدە بارغانىدەك مۇشتلىرى بىلەن ھەقىقىي ئەركەكلىكنى
نامايان قىلىۋاتقان مىنۇتلاردا ھەر بىر ۋىجدانى ئويغاق
ئوقۇرمەنمۇ ھايات سەھنىسىدە ھەقىقىي ئەركەكلىكنى نامە-
يان قىلغۇسى!

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئاخبارات ئىنستىتۇتى
رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئاخباراتچىلىقى كەسپى 2001 ـ يىللىق
سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تۇلار بۇلمىسا بۇلمايدۇ

مۇھەممەد باغراش

كىچىكمىدە ئانام مېنى ئاسانلىقچە كىنوغا بارغىلى قويماي-
تتى. يەتتە ـ سەككىز ياشلىق بالىنىڭ يېرىم كېچىلەرگىچە
كوچىلاردا لاغايلاپ يۈرۈشىدىن ۋاھىم يەيتتى. شۇڭا مېنى
قاتتىق تەقىپ قىلاتتى. مەن شۇنچە قاتتىق «تەقىپ» ئە-
چىدىنمۇ بىر ئامال قىلىپ قۇتۇلۇپ چىقىپ يەنە كىنوخانىغا
قاچاتتىم. كىنودىن تارقاپ قايتقاندا ئاتام جازالايتتى.
«ئەمدى ھەرگىز كىنوغا قاچمايمەن» دېگەن ۋەدىنى ئال-
مىغىچە قويۇۋەتمەيتتى. ئەتىسى كەچتە، ئالدىنقى كۈندىكى
جازانى يادىمدىن چىقىرىپ ئوخشاش ۋاقىتتا يەنە قاچاتتىم
ۋە يەنە ئوخشاشلا جازالىناتتىم.

شۇ كۈنلەردە چوڭلاردىن: «ئامېرىكىدا خەقلەر ئۆيىدە
ئولتۇرۇپ كىنو كۆرىدىكەن» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ قالاتـ
تىم ـ دە، «پاھ، ئامېرىكىلىق جاھانگىر بەتبەختلەر نېمانچە
بەختلىكتۇر ـ ھە؟ بىزمۇ ئۇلاردەك تەرەققىي قىلساق، ئۆيـ
دە ئىسسىق يوتقاندا يېتىپ كىنو كۆرەلىگەن بولسام قانداق
ياخشى بولاتتى، ئۇ چاغدا ئاتامنىڭ ‹كۆك چۈتقى›دىنمۇ
قۇتۇلۇپ قالاتتىم»دەپ ئويلايتتىم. شۇنىڭدىن 20 يىل
ئۆتكەندە ياپونىيىنىڭ 14 دېۋىملىق رەڭسىز تېلېۋىزورىنى
سېتىۋالدىم. مەن پەقەت شۇ چاغدىلا كىچىكمىدە ئاڭلاپ
ئارزۇ قىلغان «ئۆيدە ئولتۇرۇپ كىنو كۆرۈش»نىڭ پەيـ
زىنى سۈردۈم. يەنە شۇنىڭدىن 20 يىل ئۆتكەن بۈگۈنكى
كۈندە قارايدىغان بولساق، تېلېۋىزور بىزنىڭ تۇرمۇشـ
مىزنىڭ ئىنتايىن مۇھىم بىر قىسمىغا ئايلىنىپ كەتتى. مۇشۇ
كۈنلەردە ھەر قانداق بىر كىشى تېلېۋىزور بولمىغان كۈننىڭ
ئۆزى ئۈچۈن نەقەدەر كۆڭۈلسىز ۋە مەنسىز كۈن بولۇپ
قېلىشىنى، تېلېۋىزورسىز دۇنيانىڭ قانچىلىك غەلىتە، كۆز-
قۇلاقنى ئېتىۋالغاندەك تىمتاس ۋە تىلسىم دۇنيا بولۇپ قا-
لىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلالايدۇ.

«غەربىي رايونلارنى كەڭ كۆلەمدە ئېچىش» ئىسترا-
تېگىيىسى يۈرگۈزۈلۈشكە باشلىغاندىن بۇيان رايونىمىزنىڭ
تېلېۋىزىيە ئىشلىرى كىشىنىڭ قىياسىدىن ھالقىغان دەرىجىدە
تەرەققىياتقا ئېرىشتى. مەركەز ۋە ئاپتونوم رايون شىنجاڭـ
نىڭ تېلېۋىزىيە ئىشلىرى ئۈچۈن غايەت زور مەبلەغ ئاج-
رىتىپ، تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى كۈچلۈك

كاپالەتكە ئىگە قىلدى. نەتىجىدە شىنجاڭ تېلېۋىزىيىسىنىڭ ئۇيغۇر، قىرغىز تىللىرىدىكى پروگراممىلىرى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى دۆلەتلەرگە تارقىتىلىشقا باشلىدى. قۇدرەتلىك ئۇنىۋېرسال كۆچى بولمىغان ۋە بىر قەدەر يۇكسەك تەرەققىيات پەللىسى يارىتالمىغان ھەر قانداق بىر دۆلەت تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرىنىڭ قولىدىن بۇنداق ئىش كېلىۋەرمەيدۇ.

تېلېۋىزىيە مەدەنىيىتى ھازىرقى زامان مەدەنىيىتىنىڭ بىر گۈلتاجسى بولۇش سۈپىتى بىلەن جەمئىيەت تەرەققىياتىدا، بولۇپمۇ دەۋر ۋە جەمئىيەت ئۆزگىرىشىنىڭ ئاساسىي قاتناشچىسى بولغان جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ «ئۆزگىرىش»نى ئىشقا ئاشۇرۇشتا تولىمۇ مۇھىم رول ئويناپدۇ. تېلېۋىزىيە سىياسىي، ئىقتىساد، بازار، پەن، مائارىپ، تېخنىكا، مەدەنىيەت، تارىخ، سەنئەت، ئېكولوگىيە، مېدىتسىنا ... قاتارلىق ساھەلەرنىڭ ئەڭ يېڭى، ئەڭ زۆرۈر ئۇچۇرلىرىنى كۆرۈرمەنلەرگە يەتكۈزۈش ئارقىلىق جەمئىيەت ئىدىئولوگىيىسى، مەۋجۇت قىممەت ئۆلچىمى ۋە قارىشى، مەۋجۇت ئۇقۇق ئېڭى، تەپەككۇر يولى، شەكلى ۋە ئۇسۇلى، تۇرمۇش شەكلى ۋە ئادىتى، ئىجاد ـ يارىتىش قىياسىنى ئەڭ ئىلغار ۋە ئەڭ ئەلانىشانغا قاراپ يېتەكلەيدۇ. جەمئىيەت ئەزالىرىنى ياخشىلىق، گۈزەللىك، تەرەققىيات، دوستلۇق ۋە گۈللىنىش روھىدا تەربىيىلەيدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئالغاندا، تېلېۋىزىيە مەدەنىيىتى خۇددى ھاۋا بىلەن كۈن نۇرىغا ئوخشاش جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ مەۋجۇتلۇقىدا ئەڭ ئېھتىياجلىق، بولمىسا زادىلا بولمايدىغان بىر خىل ئەمەلىي ئىشلىتىلىشچان مەدەنىيەت شەكلىدۇر. شۇنداق ئېيتىش مۇمكىنكى، كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا ھېچقانداق ئۇچۇر ۋاستىسى ۋە مەدەنىيەت شەكلى تېلېۋىزىيە ـــ تېلېۋىزىيە مەدەنىيىتىنىڭ ئورنىغا دەسسىيەلمەيدۇ. تېلېۋىزىيە مەدەنىيىتى تاللاش ـ پىششىقلاپ ئىشلەش، يەتكۈزۈش (تارقىتىش) قاتارلىق ئامىللارنى ۋاستە قىلغان بولۇپ، تارقىتىش ـ تېلېۋىزورىدىن ئىبارەت ئىنسانىيەت ئەقىل ـ پاراسىتىنىڭ بۇ كاتتا نامايەندىسىنىڭ تېخنىلوگىيە ـ مېخانىكىلىق تەبىئىي ئىقتىدارى. ئۇ پەن ـ تېخنىكىنىڭ ئۆسۈپ يېتىشى، ئۇچۇر ۋاستىلىرىنىڭ مۇكەممەللىشىشىگە ئەگىشىپ كۈنسېرى مۇكەممەللىشىپ بارىدۇ. باشقا ئامىللار بولسا توغرىدىن توغرا ئادەم ئارقىلىق ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ. تېلېۋىزىيە خادىملىرىنىڭ خەلقىمىزگە 20 نەچچە يىلدىن بۇيانقى قىلغان مىننەتسىز ئەمگەكلىرى، خەلقىمىزنىڭ ئۇيغار ھاياتىنى بېيىتىش ئۈچۈن تۆلىگەن بەدەللىرى، ئاققۇزغان تەرلىرى ھەربىر كۆرۈرمەننى ئىچ ـ ئىچىدىن تەسىرلەندۈرۈپ، ھەر بىر كۆرۈرمەننى مەيلى تونۇسۇن ـ تونۇمىسۇن، ئۇلارنى ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى، دىلكەش مۇڭدىشى، ئۇستازى، يول كۆرسەتكۈچىسى دەپ تونۇيدىغان، چەكسىز ھۆرمەت قىلىدىغان، ھەتتا چوقۇنۇ-

ىدىغان دەرىجىگە يەتكۈزدى. بۇ ھەم ئىش يۈزىدە كۆرۈرمەنلەرنىڭ ئاشۇ تېلېۋىزىيە خىزمەتچىلىرىگە، ئاشۇ سۆيۈملۈك كىشىلىرىگە بەرگەن ئەڭ ئالىي مۇكاپاتىدۇر. شۇ تۈپەيلى، ئاشۇ ناملىق ۋە نامسىز قەھرىمانلار ئۆزلىرىنىڭ خەلقىمىزگە قىلىپ بەرگەن خىزمەتلىرى، تۆككەن تەرلىرى ۋە ئۈيقۇسىز ئۆتكۈزگەن تالاي ـ تالاي كۈنلىرى ئۈچۈن پەخىرلىنىشكە ئاساسەن ھەقلىق!

1980 ـ يىللارنىڭ بېشىدىلا ئۇيغۇر تىلىدىكى قانالدا ئۆزلىرىنى كۆرسىتىشكە باشلاپ تا ھازىرغىچە تەمكىن، جىددىي، ئەستايىدىل دىكتورلۇق ئىستىلى، ئۆلچەملىك سالاپەتلىك دىكتورلۇق ئوبرازى بىلەن كۆرۈرمەنلەرنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئېلىۋاتقان پېشقەدەم دىكتور ـ رېياسەتچە-لەردىن غالىب نىياز، مېھرىگۈل مۆمىن، مۇھەممەتئىلى ئابـ-لىز، گۈلشەن ئابدۇرېھىم قاتارلىقلار، 1990 ـ يىللارنىڭ بېـ-شىدا خۇددى ئاسمان گۈمبىزىدە ئۇشتۇمتۇت بالقىپ پارلـ-غان زۆھرە يۇلتۇزىدەك بىردىنلا ئېكران ۋە سەھنىدە پەيدا بولۇپ ئۆزىنىڭ ئالماستەك ئۆتكۈر ئەقىل ـ پاراسىتى، چاقماقتەك تېز تەپەككۇرى، خاراكتېرىدىكى چاپقان قىلىچـ-تەك كەسكىنلىكى، ئېلېكتر زەرىتىدەك سەزگۈر ئىنكاسى، گۈزەل تىل ئۇستكارلىقى ھەمدە مۇكەممەل بىلىم قۇرۇلـ-مىسى بىلەن بىردىنلا كۆرۈرمەنلەرنى جەلپ قىلىپ تا ھا-زىرغىچە ئۆزىنىڭ جازىبەسىنى يوقاتمايۋاتقان مۇنىرە غو-پۇر، چېھرى ۋە ئاھاڭى يېقىملىق پاتىگۈل سەئىدى، ئىشچان ۋە تىنىمسىز فىلىم ئىشلىگۈچى سانىيە ئەسقەر، «ھايۋاناتلار دۇنياسى» پروگراممىسىدا ئىپادىلەنگەن پاساھەتلىك سۆز سەنئىتى، يېقىملىق ۋە نەپىس ئىنتۇناتسىيىسى ئارقىلىق كـ-شىلەرنىڭ قەلبىدە سالاپەتلىك، چوڭ سۈپەت، ئىنسانىي تۇيغۇغا باي، باغرى يۇمشاق، يىراقنى كۆرەر بىر دانىشمەن بوۋايدەك ھۆرمەت تۇيغۇسى ئويغۇتىدىغان مەھمۇد مەقـ-سۇد، كىشىگە خۇددى ھېلىلا ئېتىزدىن يانغان ۋە ياكى ئۆز بېغىدا گۈل ئۈزۈپ يۈرگەن دېھقان قىزىدەك ئاددىي ـ ساددا، ئاق كۆڭۈل، مېھرى ئىسسىق كۆرۈنىدىغان نەشپەت ئۆمەر، كەسپىتە پىشقان رېياسەتچىلەر ماھىرە ئابدۇكېرىم، مەھمۇد ئىسرائىل، رىزۋانگۈل ئابدۇرەھمان، شۇنداقلا، تەپەككۇرى چوڭقۇر، ئىپادىلەش قۇۋۋىتى كۈچلۈك، سوئالـ-لىرىدىن ئۆزىنىڭ چوڭقۇر بىلىملىكلىكى بىلىنىپ تۇرىدىغان، مەدەنىيەت تارىخىمىزنى چوڭقۇر تەتقىق قىلغان رېياسەتچى ئابلەت ئابدۇرېھىم، خىياللىرى تولا، ئىجتىمائىي ھاياتنىڭ ھەممە ساھەسىنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ، ھەممە ساھەگە تەڭ كۆڭۈل بۆلىدىغان، ئېزگۈلۈكلىرىمىزدىن شادلىنىپ، ئىللەتـ-لىرىمىزدىن غەش بولۇشنى بىلىدىغان ماھىر رېياسەتچى ئۇمىدغەنى، تەلەپپۇزى يېقىملىق، ئۆزى باشقۇرۇۋاتقان پروگراممىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ كېتىشنى بىلمىدىغان

رىياسەتچى مۇھەممەتئىلى قاسىم، ئاۋازى جاراڭلىق، ئاھاڭى مۇزىكىدەك يېقىملىق، ئاۋاز تەمبىرى جەلپكار، مۇلايىم ۋە يېقىملىق ئېكران ئوبرازى ئارقىلىق كۆرۈرمەنلەرگە بىغۇبار، مەسئۇم، سەبىي ۋە پاك گۈزەللىك تۇيغۇسى ئاتا قىلىپ، كۆرۈرمەنلەرنىڭ تەسەۋۋۇر، تۇيغۇ ـ سېزىملىرىنى مۇھەببەت ۋە گۈزەللىككە تولغان، پاكلىق، ياخشىلىق ۋە ئېزگۈلۈك جۇلالاپ تۇرىدىغان بىر خىيالىي دۇنيانى يېتەكلىيەلەيدىغان تەبىئىي ئىقتىدارغا ئىگە سۈيۈملۈك دىكتور ـ رىياسەتچىمىز ماھنۇر توختى، تېلېۋىزىيە ساھەسىدىكى قابىل تەشكىلاتچى دىلشاد ئەزىز، ئىسلاھات روھىغا باي رېژىسسور ۋە قابىل تەشكىلاتچى مۇراد ئابدۇللا، رىياسەتچىلىك، مۇخبىرلىق ۋە تەشكىلاتچىلىق ئىقتىدارى تەڭ يېتىلگەن ئەسقەر ھېسامىدىن، شائىر، يازغۇچى، ئوبزورچى، چاقچاقچى، پىشقان تېلېۋىزىيە مۇھەررىرى ئەخمەتجان قۇربان، «شادلىق سەيناسى» پروگراممىسىنىڭ سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش يولىدا كېچە ـ كۈندۈز ئىزدىنىۋاتقان پائالىيەتچان، ئىسلاھات روھى جۇشقۇنلاپ تۇرغان مەلىكىلىك مۇھەررىر ياسىن ئەھمەد، تېلېۋىزىيە تەرجىمە ئەدەبىياتىغا ئاجايىپ تۆھپىلەرنى قوشقان ھۆرمەتكە سازاۋەر تالانتلىق ئۇستازلار، ئانا تىل پاساھەتىدە كامالەتكە يەتكەن، خەنزۇ تىلى سەۋدىسى ئىنتايىن يۇقىرى، ئەدەبىي تەرجىمە قانۇنىيىتىنى مۇپەسسەل ئىگىلىگەن، جۇڭگو كلاسسىك ئەدەبىياتى ھەمدە دۇنيانىڭ ئەڭ نەمۇنىلىك مۇدىرنىزم ئەدەبىياتىنى ئوبدان بىلىدىغان، بۇگۈنكى زامان ئەدەبىي تەرجىمە ساھەسىدە ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان كاتتا تىل ئۇستىلىرى مۇساجان ئەزىزىي بىلەن ماھنۇر ھاجى ياقۇپ ۋە يەنە ئاۋاز بېرىش سەنئىتىدە ئاجايىپ قابىلىيىتى ۋە ئىجادچانلىقىنى جارى قىلىپ كىشىلەردە ئۇنتۇلماس تەسىرات قالدۇرۇپ، كۆرۈرمەنلەرنىڭ رايىنى ئۆزلىرىگە مايىل قىلىۋالغان تالانتلىق ئاۋاز ئارتىسلىرى ۋە رېژىسسورلاردىن پەرھات تالىپ، تۇرغۇن ئىبراھىم، ئەكبەر لېتىپ، ئابدۇقەييۇم ئىمىن، غەيرەت ئوسمان، ھاۋاخان ھېيىت، پاتىمە ھوشۇر، يالقۇن سەپەر، رىزۋان ئابدۇقادىر، رىزۋان ياسىن، مۇنەۋۋەر ئابلەت، گۈلزار ئابدۇقادىر، گۈلزار نۇردۇن ... قاتارلىقلار، رايونىمىزنىڭ تاغ ـ دالا، چۆل ـ بایاۋان، يېزا ـ قىشلاق، كەنت ـ شەھەرلىرىنى ئارىلاپ دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ساتما كەپىلىرىدە يېتىپ ـ قوپۇپ، تەرەپ ـ تەرەپتىن ئۇچۇر «شىرنىلىرى»نى يىغىپ كۆرۈرمەنلەرگە تەقدىم قىلىۋاتقان، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ يۈرەك سۆزلىرى، پىكىر ـ تەلەپلىرى، قايغۇ ـ خۇشاللىقلىرى، ئارزۇ ـ تىلەكلىرىنى ئەلگە ئاڭلىتىپ پارتىيە ـ ھۆكۈمەت ۋە كۆرۈرمەنلەرنىڭ كۆز ـ قۇلىقى بولۇپ بىجانىدىل خىزمەت قىلىۋاتقان ئەنۋەر روزى، سۈرئەت ياسىن، سۈبھى ئەھمەد، ئەسقەر ئەركىن، مۇزەپپەر مۇلۇكھاجى، جۇرئەت ھەبىبۇللا ... قاتارلىق مۇخبىرلار، مەن نامىنى بىلمەيدىغان كۆپلىگەن ئوپېراتور ۋە سەھنە ـ ئېكران خىزمەتچىلىرى، ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ يارام پەكىر ـ تەپەككۇر ۋە تىل دۇردانىلىرى، ئەڭ گۈزەل ۋاقىت ـ سائەتلىرىنى باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرىگە سەرپ قىلىپ، تېلېۋىزىيە ئىستېمالى ئۈچۈن ئەڭ ياخشى «تاۋار»لارنى تەقدىم قىلىۋاتقان، ئېكران ئارقىسىدا ئۆن ـ تۇنسىز تەر تۆكۈۋاتقان كۆپلىگەن فىلىم ئىشلىگۈچى، تەرجىمان، مۇھەررىر ۋە تېخنىك خادىملار كۆرۈرمەنلەرنىڭ ئەڭ سۆيۈملۈك كىشىلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئەنە شۇنداق ئۆزىنى بېغىشلاش روھى ۋە شەخسىيەتسىز ئەجىر ـ ئەمگەكلىرىسىز ئۇيغۇر تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنىڭ بۈگۈننى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس! ئۇلارغا مىليون يۈرەكلەرنىڭ رەشتى باغلانغان، كۆرۈرمەنلەرنىڭ ماختىشى، ئالقىشى ۋە مۇھەببىتى ئۇلارغا مەنسۇپ. تۇرمۇشمىزدا ئۇلار بولمىسا بولمايدۇ!

كېرەك نەرسىنىڭ يوقىدىن بېرى ياخشى، بار بولغاندا ناچىرىدىن «سېقى» ياخشى. خەلقىمىزنىڭ مادداي ۋە مەنىۋى تۇرمۇشىدا 20 يىلدىن بۇيان ناھايىتى زور ئۆزگىرىش بولدى. شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسى، كىشىلىك تۇرمۇش ۋە قىممەت قاراشلىرى، ھايات شەكلى ۋە تۇرمۇش ئۇسۇلىدا كەسكىن يېڭىلىنىش بولۇپ، ئۇلارنىڭ مەنىۋى تەلىپى، نىشان قىلغان روھىي پەللىسى، مەنىۋى ئىستېمال ئۆلچىمى بىردىنلا ئۆسۈپ كەتتى. ئۇلار ئىجتىمائىي ھاياتتىن يېمەك ـ ئىچمەكتىن باشقا يەنە ئاجايىپ كۆپ نەرسىنى تەلەپ قىلىدىغان بولدى ۋە بۇ تەلەپلەرنىڭ قىممىتى، سۈپىتى ـ دەرىجە ئۆلچىمى سائەتسېرى يېڭىلىنىپ، ئەلالىشىپ بارماقتا. كۆرۈرمەنلەر ئەڭ «ئۆيدە ئولتۇرۇپ كىنو كۆرۈش»كىلا قانائەت قىلمايدىغان، تېلېۋىزىيىدە نېمىنى بەرسە شۇنى كۆرىدىغان چاغلار كەلمەسكە كەتتى. كۆرۈرمەنلەرنىڭ ساپاسى ئۆستى. ئۇلار تالالاپ، شاللاپ، باھالاپ، سېلىشتۇرۇپ كۆرۈشنى بىلىدىغان بولدى. ئۇلار ئۆچۈن ۋاقىت قىممەت جەھەتتە ھەممىدىن ئۇستۈن، ھەممىدىن مۇھىم ئۇقۇمغا ئايلاندى. كۆرۈرمەنلەرنىڭ يېڭى دەۋرىدە ياسىغان يۇقىرىقىدەك قىممەتلىك سۈپەت ئۆزگىرىشى ئالدىدا ئۇيغۇر تىلىدىكى تېلېۋىزىيە قانالىلىرىنىڭ ئومۇمىچە ئاجىزلىقلىرى ئاشكارىلىنىپ، تېلېۋىزىيىنىڭ كۆرۈرمەنلەر توپىنىڭ كۆڭلىدىكى ئوبرازىغا تەسىر يەتمەكتە. شۇڭا شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى كۆرۈرمەنلەرنىڭ كۆڭۈل سۆزلىرىگە قۇلاق سېلىپ، كۆرۈلۈۋاتقان مەسىلىلەرگە ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىشلىرى زۆرۈر.

بۇ مەسىلىلەرنى تۆۋەندىكىدەك ئىخچاملاش مۇمكىن:

تېلېۋىزىيە تىلى مەسىلىسى. ئۇيغۇر تىلىدىكى تېلېۋىزىيە ئاڭلىتىشىدا ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى قوللىنىلىدۇ ۋە

تېلېۋىزىيە تەبىئىي رەۋىشتە ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنى تار-
قىتىش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش رولىنى ئوتەيدۇ. شۇنداق ئە-
كەن، مۇھەررىر، تەرجىمان، دىكتور، مۇخبىر ۋە رىياسەت-
چىلەر ئوزلىرى ئىشلىتىۋاتقان ئانا تىلغا يۇكسەك دەرىجىدە
جاۋابكار بولۇشلىرى شەرت. بۇ بىر ئەقەللىي ساۋات ۋە
تەلەپ. ئەپسۇسكى بەزى چاغلاردا بىزنىڭ خېلى پىشقان
ۋە داڭلىق دىكتور ـ رىياسەتچىلىرىمىزمۇ بۇ جەھەتتە
كەتكۈزۈپ قويۇشتىن ساقلىنالمايۋاتىدۇ. بىزنىڭ چولپان
رىياسەتچىمىز مۇنىرە غوپۇر بىر قېتىملىق نەق مەيدان
زىيارىتىدە («تەڭرىتاغ گۈلزارى»دا) «چاقادى»، «ۋا-
قادى» دېگەن سۆزنى بىرقانچە قېتىم ئىشلىتىپ ئىختە-
يارسىز هالدا كىشىنىڭ كۆلكىسىنى قىستاپ قويدى. بۇ
سۆزنىڭ توغرىسى «ۋاقىرىدى» (ياكى جانلىق تىلدا
«ۋاقىردى»)، «چاقىردى» ئىدى. هازىر ياشلاردىن
خېلى بىر قىسمى ئاشۇنداق خاتاسىنى ئىشلىتىۋاتىدۇ. يەنە
قانداقتۇر «بوپ قويىدۇ»، «بوپ قالدۇ»، «مۇخا-
بەت»، «مۇقەددەس»، «ئەكۆال»، «شەكىرى»، «ئا-
دى ـ سادا»، «مىنەۋەر»، «يايرىم»، «قۇۋەت»،
«ئا ـ مېركا» (بىرىنچى فونىمانى بولۇشغا سوزۇپ)،
«يا ـ پون»، «رە ـ سىم» (بۇلارنىڭ توغرىسى: «بولـ-
دۇ»، «بولىدىكەن»، «مۇھەببەت»، «مۇقەددەس»،
«ئاددىي ـ ساددا»، «مۇنەۋۋەر»، «يارىم»، «قۇۋ-
ۋەت»، «ئامېرىكا»، «ياپون»، «رەسىم» (سوزماي
كەسكىن) «شەھەر»، «ئەھۋال» بولۇشى كېرەك) قاتار-
لىق بۇزۇلغان سۆزلەر دىكتور ـ رىياسەتچىلەر دائىم ئىش-
لىتىدىغان سۆز بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. هازىر جەمئىيەتتىكى
تىل ئىستېمالىدا ئانا تىلىمىزنىڭ بۇلغىنىشى ـ بۇزۇلۇش
هادىسىسى بىر قەدەر ئېغىر. تېلېۋىزىيە خادىملىرى ناها-
يىتى پاساھەتلىك تىل ئۇستىلىرى بولۇشقا تېگىشلىك بول-
غىنى ئۇچۇن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئانا تىل ئالدىدىكى جا-
ۋابكارلىقى، مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنى هەر مىنۇت ئېسىدىن
چىقارماسلىقى، جەمئىيەتتىكى بۇلغانغان، بۇزۇلغان تىللارنى
ئېكرانغا سۆرەپ كىرمەسلىكى، ئەكسىچە، ئانا تىلنىڭ ئىز-
زىتى ۋە ساپلىقىنى قوغداشقا ئاڭلىق تۆھپە قوشۇشلىرى،
ئۆز ئاغزىدىن چىقىۋاتقان تىلنىڭ توغرىلىق ۋە ئېنىقلىق
دەرىجىسىگە يۇكسەك دەرىجىدە ئەھمىيەت بېرىشلىرى
كېرەك. تېلېۋىزىيىدە تېلېۋىزىيە تەرجىمە تىلى كىشىنى
چۆچۈتكىدەك دەرىجىدە بۇزۇلۇۋاتىدۇ. بۇ هادىسە تاقەت
قىلغىلى بولماس دەرىجىگە يەتتى. بەزى تېلېۋىزىيە تەر-
جىمە فىلىملىرىدە شۇ قەدەر بىمەنە، خاتا، تېتىقسىز تىللار
ئىشلىتىلىدۇكى، بۇ هال گاهىدا كىشىنىڭ غەزىپىنى قوزغە-
سا، گاهىدا كىشىنىڭ قۇسقىسىنى كەلتۈرىدۇ. يېقىندا بىر
تېلېۋىزىيە تەرجىمە فىلىمى كۆرۈۋېتىپ قانداقتۇر «ئادەم
ئۆلتۈرسە، ئۆمرى ئۇزۇن بولىدۇ» دېگەن بىر جۆيلۈشنى
ئاڭلاپ قالدىم. ئەدناسى، ئوقۇۋاتقان ئوغلۇم بۇ گەپنى
ئاڭلاپ: «قانداق قاپاقباش تەرجىمانلىك تەرجىمىسىدۇ
بۇ؟!» دېگىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. بۇ ئەسلىدە
خەنزۇچىدىكى « 杀人要偿命 » دېگەن گەپ بولۇپ،
ئۇنىڭ مەنىسى «ئادەم ئۆلتۈرسەڭ خۇن تۆلەيسەن» دې-
گەن گەپ ئىدى. لېكىن جانابىي «تەرجىمان» بۇ سۆزنى
« 杀人要长命 »دېگەن مەنىدە «تەرجىمە» قىلغان!
ئەلۋەتتە ئەقەللىيسى، خەنزۇچىدىكى « 偿 » خېتى بىلەن
(مەنىسى «تۆلەش») « 长 » (مەنىسى «ئۇزۇن») دې-
گەن خەتنى پەرق قىلالمايدىغان، ئېنىقراق ئېيتقاندا خەز-
زۇچىدىن باشلانغۇچ ساۋاتقىمۇ ئىگە ئەمەس، باشقا بىر-
سىگە ئوقۇتۇپ، ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ قارىسىغىلا ماك چاي-
ناپ «تەرجىمە» قىلىدىغان مۇشۇنداق ساۋاتسىزلىق ئا-
تالمىش «تەرجىمە»سى ئېكراندا خىرامان هالدا (بىر
قانچە «تەرجىمە» فىلمىدە) كۆرسىتىلمەكتە! بۇنى نېمە
دەپ چۈشىنىش كېرەك؟ تەرجىمە مۇھەررىرلىرى نېمە
ئىش قىلىدۇ؟ نازارەتچىلەر نېمە ئىش قىلىدۇ؟ مۇناسە-
ۋەتلىك رەھبەرلەرچۇ؟ كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، ئۇلار هەتتا
بۇنداق فىلىملەرنىڭ تىلىنى تەكشۈرۈش ئۈياقتا تۇرسۇن،
هەتتا بۇ فىلىملەرنى كۆرۈپمۇ قويمىغان. بولمىسا بۇنداق
باشباشتاقلىق، بىمەنىلىك ۋە مەسئۇلىيەتسىزلىك دەررۇ
چەكلىنىپ، بۇنىڭ مەسئۇلىيىتى دەرهال سۈرۈشتۈرۈلگەن،
هېلىقىدەك « 偿 » بىلەن « 长 »نى ئايرىيالمايدىغان
هالىغا فىلىم «تەرجىمە» قىلىپ يۈرگەن «تەرجىمان»نىڭ
«تەرجىمە»سى دەرهال ئەخلەت چېلىكىگە تاشلانغان بو-
لاتتى! لېكىن بۇنداق فىلىملەر كۈندىلا كۆرسىتىلمەكتە.
«ئاتام ئۇ قايتىپ كەلدى»، «ئات بەيگىسى مۇسابىقىسى
ئۆتكۈزۈلدى»، «ئالتە نەپەر روسىيە قوشۇنى قازا قىل-
دى»، «داۋالاش ئېلىپ بېرىلدى»، «100 نەپەر ئادەم-
لەر» دېگەندەك خاتا تەرجىمە، خۇددى قېلىپتا كېسەك
تۆككەندەك خەتمۇخەت ئۆرۈلگەن ئۆلۈك تەرجىمە، تەر-
جىمە قانۇنىيىتى ۋە مىللىتىمىزنىڭ تىل ئىستېمالى ئادىتىگە
تامامەن خىلاپ تەرجىملەر تېلېۋىزىيە ئاڭلىتىشلىرى ۋە
تەرجىمە فىلىملەردە كۈنىگە ئۇزۇلمەي ئۇچراپ تۇرماقتا.

بايا ئېيتقىنىمىزدەك، تېلېۋىزىيە ئەسلىي ئىقتىدارى
نۇقتىسىدىن يەنە تىل تارقاتقۇچى ۋە قېلىپلاشقان ئورتاق
ئەدەبىي تىلنى ئومۇملاشتۇرغۇچى بىر ۋاستە تۇرۇقلۇق
ئەنە شۇنداق بىمەنە، خاتا، ئۆلۈك، پەلىپەتىش، بىر ـ بە-
رىگە هېچ يېپىشماي قوناق شېخدەك شاراقلاپ تۇرىدە-
غان قۇرغاق، شىرىسىز سۆز ـ جۈملىلەرنى تارقاتسا، ئانا
تىلىمىزنىڭ تەبىئىي گۈزەللىكى، ئىپادىلەش قۇدرىتى، پا-
ساھىتى، ئېنىقلىق دەرىجىسىگە نۇقسان يەتكۈزسە بۇنىڭ

ئاقۇتتى قانداق نەتىجە بەرىدۇ؟ «ئانا تىل ـــ مىللەتنىڭ مەنىۋى ۋەتىنى». ئانا تىلىمىزنى بۇزۇش ۋە بۇلغاشقا ھېچكىمگە ھوقۇق بېرىلگەن ئەمەس! يەنە كېلىپ شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ ئۇيغۇر تىلىدىكى كۆرسىتىشى يېقىندا ئۆزبېكستانغا ئۇلاندى. خەقلەر بىزنىڭ تېلېۋىزىيە تىلىمىزدىكى مۇشۇنداق پەلىتەتىش، قوپال، خاتا، ئېغىر، قولاشمىغان سۆز ـ جۈملىلەرنى ئاڭلىسا، ئۇلار قانداق چۈشىنىدۇ؟ تىل ئۆگىنىش باسقۇچىدىكى ئەۋلادلارغا بىز نېمە ئۆگەتكەن بولىمىز؟ شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدىكى مۇناسىۋەتلىك ئاپپارات ۋە باشقۇرغۇچىلار تېلېۋىزىيە تىلىدا ساقلىنىۋاتقان بۇ مەسىلىلەرگە دۆلەت ۋە مىللەتنىڭ ئابرۇيى، مەدەنىيلىك دەرىجىسى يۈكسەكلىكىدە تۇرۇپ جىددىي ۋە ئەستايىدىل قارىشى كېرەك.

سەنئەت نومۇرلىرىنى تاللاش مەسىلىسى. ھېيت ـ بايراملاردا تېلېۋىزىيە قانالىلىرى سەنئەت نومۇرلىرى بىلەن توشۇپ كېتىدۇ. كۆرۈرمەنلەرنىڭ پىسخىك ۋە ئېستېتىك تەلىپىدىن ئالغاندا بۇ بىر ياخشى ئىش. كۆرۈرمەنلەرنىڭ ئارام كۈنلىرىنى بىر خىل كەيپى چاغلىق ئىچىدە ئۆتكۈزۈشىدە كەم بولسا ئەلۋەتتە بولمايدۇ. لېكىن ئاشۇ «توشۇپ» كېتىشلەر ئارىسىدا بەزى ناچار، سەۋىيىسى ئىنتا-يىن تۆۋەن، سەنئەت ۋە بەدىئىي تەپەككۇردىن تولىمۇ يىراق، سۆز ـ تېكىستلىرى تاققا ـ تۇققا، كىشىگە ھېچقاندا-داق سەنئەت زوقى بېرەلمەيدىغان ئاتالمىش «سەنئەت نومۇرلىرى»تۆكمە قىلىنىپ كۆرۈرمەنلەرنى بىزار قىلماقتا! «ئىنتوت»قالپىقى بىلەن بازارغا سېلىنغان ئاتالمىش «كۈلكىنىڭ تۈرلىرى»، «سەنئەت چولپانلىرىنىڭ غەيۋەتنى قىلىش»، «ساتىراشخانىدىكى پاراڭلار»، «چايخانىدىكى پاراڭلار»، «ئۆسمىچى خوتۇن بىلەن تۇخۇمچى ئەر»، «قېتىقچى بىلەن قاقچى»، «ئارتىس بولماقچى بولغان قىز» (بۇ نومۇر يەكەن سەنئەت ئۆمىكىدىكى ئەتوتچىلار تەرىپىدىن ئورۇندالغان)، «قوناقلىقتا ئوت ئېلىش»... قاتارلىق ھېچقانداق بەدىئىي ۋە ئىدىيىۋى قىممىتى يوق «ئىنتوت» لاردا ئەقلى ئاجىزلار قەھرىمان قىلىنغان، ئەرلىك خوتۇنلارنىڭ يوشۇرۇن ئىشقىۋازلىقى، كىشىلەر ئەخلاقسىزلارچە كۈلكە دەستىكى قىلىنغان، ئىلىم ئىگىلىرى ۋە شائىر ـ يازغۇچىلارنىڭ ئوبرازى خۇنۇك-لەشتۈرۈلگەن! ئوخشاپ كەتكەن چۈچۈرە ـ لەتىمەن مەد-ھىيىلەنگەن، قىلچىمۇ سەنئەت پۇرىقى يوق، يالىڭاچ ۋە تولىمۇ ئاددىي ئۇقۇملار بازارغا سېلىنغان، قولاشمىغان، چەك باسمايدىغان، كىشىنى زورلاپ كۈلدۈرۈشكە ئۇرۇ-نۇپ زورۇقۇپ، كىشىلەر كۈلمىسە سارايدەك ۋارقىراش، كېكەچلەش، جارقىراش، كۈلۈشلەر بىلەن ئۆزىنىڭ بېشىغا ئۆزى «توپا چاچىدىغان»، ھەتتا سەھنىدە ئاشكارىدىن ئاشكارا ئايالىنىڭ ئافزىدىن «تەرتىم قىستاپ، سۆيدۈكۈم كۆزۈمدىن چىقىپ كەتتى» دەپ لاۋزىلىشىدىغان تېتىقسىز ۋە بىمەنە نەرسىلەر قانداقتۇر «ئىنتوت»، «لەپەر»، «سۆز ئويۇنى»، «راۋاب قوشقى»، «كوللېكتىپ چاق-چاق» قاتارلىق ناملار بىلەن ئېكرانىنى قاپلاپ، كۆرۈر-مەنلەرنى ئىچ ـ ئىچىدىن بىزار قىلماقتا! بەزى ئىنتوتلار خەنزۇچىدىن تەرجىمە قىلىنىپلا «پالانچى ئاپتور»نىڭ بولۇپ قالماقتا!

مۇنەۋۋەر سەنئەت نومۇرلىرىنى تاللاش ـ سەنئەتكە ۋە كۆرۈرمەنلەرگە قىلىنغان بىر خىل ھۆرمەت ۋە جاۋابكارلىق. شۇنداق ئىكەن، تاللىغۇچىلار چوقۇم يۈكسەك مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى بىلەن گۈزەللىك، چىنلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، كىشىگە شېرىن زوق، ئۇنتۇلماس خاتىرە ۋە جۇشقۇن روھ ئاتا قىلىدىغان، كىشىلەرنى مۇھەببەت، ياخشىلىق، ئىجتىمائىي جاۋابكارلىق، دوستلۇق، ئىناقلىق، گۈللىنىش، ھاياتنى سۆيۈش، ئەۋلادلارنى گۈزەل پەزىلەت ۋە خۇلق، ئىلغارلىققا ئۇندەيدىغان نومۇرلارنى تاللىشى، كىشىلەرگە ياشاش زوقى ۋە ياشاش ئىلھامى ئاتا قىلالايدىغان ئەسقەر رېقىپ بىلەن دىلنار ئابدۇللا، ئەسقەر رېقىپ بىلەن ئامانگۈل سىدىق ئورۇندىغان لەپەرلەردەك، ئابلىز شاكىر، ئوسمان ئەمەت، ئىمىنجان يۈسۈپ، رىسالەت ھاپىز، ئايتىللا ئەلا، گۈلباھار ھامۇت، رەشىدە داۋۇت، ئەختەرنىسا ئابدۇكېرىم، ئايتۇرسۇن نىياز، ئايىشگۈل مۇ-ھەممەد، سەنۇبەر تۇرسۇن، ئەخمەتجان ئەختەم، دىلشاد رايىدىن قاتارلىقلار ئورۇندىغان ناخشىلاردەك، «داۋانچىلىق قىزى» «كۆچا قىزى» قاتارلىق ئۇسسۇللاردەك، ئۇيغۇر 12 مۇقامى ۋە دولان مەشرەپ مۇقامى، تۇرپان، قۇمۇل، قەشقەر، كۆچا، كورلا، ئىلى سەنەملىرىدەك، «ئاققۇ كۆ-لى» «پۇت چەكمە» («تىتا») ئۇسسۇللىرىدەك سەنئەت يۈكسەكلىكى، مىللى ئالاھىدىلىك، دەۋر ئالاھىدىلىكى بىرلەشتۈرۈلگەن، كۆرۈرمەنلەرنىڭ گۈزەللىك ئىنتىلىشىگە ماسلاشقان مۇنەۋۋەر نومۇرلار ئارقىلىق كۆرۈرمەرنلەرنىڭ سەنئەت تەشنالىقىنى قاندۇرۇشنى بىلىشى كېرەك. «ئاز بولسىمۇ ساز بولسۇن ـــ ھاياتىي كۆچكە ئىگە بولسۇن». كۆرۈرمەنلەرنىڭ گۈزەللىك قارىشى ۋە ئۆلچىمى، زوقلا-نىش سەۋىيىسى بەك تۆۋەن مۆلچەرلىنىپ قالمىسۇن. زورلاپ كۈلدۈرمەن دېگەنگە چاۋاك چالىدىغان كۆرۈر-مەن يەنىلا ئاز ساندا ئىكەنلىكىنى ئۇنۇتمايلى.

ئىلگىرىكى شىنجاڭ سىملىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ «ئۇنىۋېرسال سەنئەت قانىلى» (5 ـ قانال) قىلىپ ئۆز-گەرتىلگەندىن كېيىن يېيىقى بىر قىياپەت بىلەن مەيدانغا

چىقىپ كۆرۈرمەنلەرنىڭ قىزىقىپ كۆرىدىغان قانىلى بولۇپ قالدى. بولۇپمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن تەسىس قىلىنغان بىر قانچە پروگراممىا ۋە سەھنە ئۆزىنىڭ رەڭدارلىقى، مەزمۇنىنىڭ موللىقى، شەكلىنىڭ ھەر خىللىقى بىلەن كۆرۈرمەنلەرنى جەلپ قىلىپ، ئۇلارغا شۇ قەدەر مەنىلىك ۋە كۆڭۈللۈك سائەتلەرنى ئاتا قىلماقتا. «شادلىق سەيناسى» پروگراممىسى نەچچە يىلدىن بۇيان كۆرۈرمەنلەرگە نۇر-غۇن بىلىم بەردى. كۆرۈرمەنلەرنىڭ ئىلىم ـ مەرىپەتكە بولغان قىزىقىشىنى ئاشۇردى. ئۆز ئەتراپىغا قىزغىن كۆ-ڭۈللۈك كۆرۈرمەن توپىنى ئۇيۇشتۇردى. لېكىن بۇ پروگراممىنىڭ باشقۇرۇلۇشىدا بەزى مەسىلىلەرمۇ ساقلاند-ماقتا. ئەمما بۇ مەسىلىلەر تەرەققىيات يولىدىكى مۇقەررەر يولۇقىدىغان مەسىلىلەر بولۇپ، بۇنىڭغا بىلەن «شادلىق سەيناسى» پروگراممىسىنىڭ تۇھپىسىگە كۆز يۇمۇشقا بولمايدۇ. بۇ پروگراممىنى داۋاملىق مۇكەممەللەشتۈرۈپ، تېخىمۇ ياخشىلاش كېرەك ۋە بۇ تامامەن مۇمكىن. بىلىم بىز ئۈچۈن ئەڭ چوڭ زۆرۈرىيەت ۋە ئېھتىياجغا ئايلىنىد-ۇاتقان بۈگۈنكى كۈندە بىلىم تارقىتىدىغان بۇنداق بىر سورۇننىڭ بولمىقى ئىنتايىن خەيرلىك ئىش ـ ئەلۋەتتە!

بۇ پروگراممىا بىلىم تارقىتىدىغان، پەن ـ تېخنىكا ۋە ھەر تۈرلۈك بىلىم يېڭىلىقلىرىدىن ئۈچۈر بېرىدىغان، كە-شىلەر بىلىم ۋە ئەقىل ـ پاراسەتتە بەھىسلىشىش ئارقىلىق كۆرۈرمەنلەرنى بىلىمگە، بىلىم ئىگىلىرىگە ھۆرمەت قىلە-دىغان، بىلىم ئېلىشقا ئىنتىلىدىغان بىر روھتا تەربىيىلەشنى مەقسەت قىلىدىغان پروگراممىا بولۇپ، ئاساسىي مەۋقەسى پەقەت بىلىم، كۆڭۈل ئېچىش قوشۇمچە. شۇڭا كۆڭۈل ئېچىش پۈرىقى كۈچلۈك «شادلىق سەيناسى» دېگەن نامنى «پاراسەت ۋە تەلەي» دەپ ئۆزگەرتسە. يەنە كۆ-رۈرمەنلەرنى بۇ پروگراممىنى ئورتاق باشقۇرۇشقا رىغبەتـ-لەندۈرۈپ، ئۇلارنى مۇشۇ پروگراممىا توغرىسىدا مەخ-سۇس پىكىر ـ تەكلىپ بېرىشكە ئۇيۇشتۇرسا. كۆپىنلىك ئەقلى كۆپ، كۈتۈلمىگەن ياخشى تەكلىپ، پىلان، لايىھە ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، كۆپىنلىك قوللىشى ۋە ئارزۇسى بىلەن بۇ پروگراممىا تېخىمۇ ياخشى بىر پروگراممىا بولۇپ قالسا ئەجەپ ئەمەس. بۇ پروگراممىنىڭ ھازىرقى مەزمۇنىدىن قارىغاندا كىتابىي بىلىملەرنىڭ سالمىقى بىر قەدەر ئېغىر ۋە كۆپ. كىتابىي بىلىم ئەلۋەتتە ئىنتايىن زۆرۈر. ئۇنىڭسىز بىلىمنىڭ سىستېمىا، سەۋىيە، سۈپەت، يېڭىلىق، تارىخىيلىق، كۆپ تەرەپلىك، نەزەريىۋىلىك... قاتارلىق تەرەپلەردىكى خۇسۇسىيەت ۋە ئالاھىدىلىكلىرىدىن تولۇق بەھرىمەن بولغىلى بولمايدۇ. لېكىن 40 مىنۇتلۇق ۋاقىت ئىچىدە باشتىن ئاخىر كىتابىي بىلىم ۋە نەزەريە سۆزلەنسە، سورۇننىڭ كەيپىياتى تۆۋەنلەپ كۆرۈرمەنلەرنى زېرىكـ-تۈرۈپ قويىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ۋاقتىنى ئۈچ باسقۇچقا بۆلۈپ، بىر قىسمىنى كىتابىي بىلىملەرگە، بىر قىسمىنى رېئال ئىجتىمائىي، ئۇنىۋېرسال بىلىملەرگە، يەنە بىر قىسمىنى بولسا تۈرمۇش بىلىملىرىگە ئاجراتسا. بىرىنچى ۋە ئىككىنچى تۈردىكى سوئاللارغا سەھنىگە تەكلىپ قى-لىنغان مېھمانلار جاۋاب بېرىشنى ئاساس قىلسا، تۈرمۇش بىلىملىرىگە تۆۋەندە ئولتۇرغان مېھمانلار جاۋاب بەرسە. پەستە ئولتۇرغان مېھمانلار سەھنىدىكى مېھمانلاردىن، سەھنىدىكى مېھمانلارمۇ ئۆزئارا سوئال سوراشنا. تۈر-مۇش بىلىملىرىنىڭ مەزمۇنى بىر قەدەر كەڭ ۋە كونكرېت «تۈرمۇش مەسلىھەتچىسى» خاراكتېرىنى ئالغان بولسا. شۇ ئارقىلىق سەھنە بىلەن تۆۋەن، «ئەزىز مېھمان»لار بىلەن ئادەتتىكى مېھمان، رىياسەتچى ۋە تېلېۋىزور ئال-دىدىكى كۆرۈرمەنلەر بىر ـ بىرى بىلەن بىر گەۋدىلىشىش ئىشقا ئاشۇرۇلسا، ئاندىن تېلېۋىزىيىنى «تۈرمۇشقا، ئەمە-لىيەتكە، ئاممىغا يېقىنلاشتۇرۇش»دىن ئىبارەت «ئۇچكە يېقىنلاشتۇرۇش» مەقسىتىگە يېتىش، ھەمدە پروگراممىنى تېخىمۇ جانلىق، جۇشقۇن، ئەمەلىيەتچىل ۋە كىشىلەر سۆ-يۈپ كۆرىدىغان پروگراممىغا ئايلاندۇرۇش مۇمكىن. بۇ-نىڭدا دەققەت قىلىدىغان يەنە بىر مەسىلە ـ تەكلىپ قىلـ-ىدىغان مېھمانلارنىڭ ئىلگىرىكى 16 ياشتىن 40 ياشقىچە ئارىلىقتىكى زىيالىي (ساۋاتلىقلار) بولۇش دېگەن قائىدە چەكلىمىسى بۇزۇپ تاشلىنىپ، ياش، ئوتتۇرا ياش ۋە پېشقەدەم زىيالىي بىلىمدارلار، ياش ـ ئۆسمۈرلەر ۋە يەنە ئىرىم ـ ئۇدۇم، ئۆرپ ـ ئادەت، تۈرمۇش ـ تىرىكچىلىك تەجرىبىسىگە باي ياشانغان ئەر ـ ئايال مۇنەججىم كىشـ-لەر، تۈرمۇش ساۋاتىغا پىششىق، تۈرمۇش تەجرىبىسى مول ئائىلە ئايالىرى، ھەتتا ھۈنەرۋەن ـ كاسىپلارمۇ تەكلىپ قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ مول تۈرمۇش تەجرىبىسى، تەجرىبە ـ ساۋاقلىرى، پەم ـ پاراسەتلىرى، ئەپچىل تە-رىكچىلىك يوللىرى تېلېۋىزىيىدە نامايان قىلىنىپ ھەر قانداق كىشىنى ئۆزىگە تۇشلۇق ۋە ئۆزىگە زۆرۈر بولغان تۈرمۇش بىلىملىرىدىن نەپ ئېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلسا.

ئۇنىڭدىن باشقا، خەلقىمىزنىڭ مەنىۋى تۈرمۇش تە-لىپى ئۇزلۇكسىز ئېشىۋاتقان ھازىرقى شارائىتتا كۆرۈرمەن-لەرنى ئالىي دەرىجىلىك سەنئەت ئەسەرلىرىدىن بەھرى ئال-غۇزۇش، بولۇپمۇ ئېلىمىز ۋە دۇنيانىڭ شۇدەت بىلەن كېتىۋاتقان مەدەنىيەت تەرەققىياتى قەدىمگە ماسلىشىش، كۆرۈرمەنلەرنىڭ زوقلىنىش سەۋىيىسى ۋە سەنئەت جە-ھەتتىكى تەربىيىلىنىشىنى يۈكسەلدۈرۈش ئۈچۈن مەخسۇس ئېلىمىز، رايونىمىز ۋە دۇنيانىڭ ئالىي سەنئىتى (ئاساسلىقى مەشھۇر كلاسسىك ئەسەرلەر)نى تونۇشتۇرىدىغان

«كلاسسكلاردىن بىلدۇرگۈ» ناملىق بىر پروگراممۇ كەل-
سىس قىلىنسا. بۇنىڭدا كلاسسىك ناخشا، مۇزىكا، سىمفو-
نىيە، مۇزىكىلىق داستان، داڭلىق رەسسامدر، شېئىرلار ـ -
نەسرلەر، ھېكمەتلەر تونۇشتۇرۇلسا.

سەنئەت ھېسسىياتىنىڭ سىرتلىششى بولۇپ، سەنئەت-
كار ھېسسىياتىنىڭ مۇزىكا، رەسىم، ھەيكەل، بىنا، بو-
يۇك(ئۇسسۇل)، شېئىر ئارقىلىق كۆرگىلى، ئوقۇغىلى، تىڭ-
شىغىلى بولىدىغان «ماددىي» شەكىلدۇر. سەنئەتكارنىڭ
بەدىئىي ئىپادىلەش قۇۋۋىتى قانچە كۈچلۈك بولغانسېرى
ھېسسىياتنىڭ «ماددىلىششى» شۇنچە مەۋھۇم، شۇنچە
ئابستراكت، شۇنچە يوشۇرۇن ۋە چوڭقۇر بولىدۇ. دۇنياۋى
كلاسسىكلاردىن بېتخوۋېن، موزات، شوبېرت جون ستراۋس
ۋە چايكوۋسكىيلارنىڭ سىمفونىيىلىرى، دۇنياۋى مەشھۇر
مۇزىكىلىرى، پكاسسو، ۋانگوك، بوتكىللىي، دۇرېر، رەم-
برلاند، مىللىت، دىكلارويكى قاتارلىق مەشھۇر رەسسام-
لارنىڭ رەسىملىرى، ئۇيغۇر 12 مۇقامى ئاھاڭلىرى، ئۇي-
غۇرمۇ تەپەككۇر شائىرلىرىمىزدىن يۈسۈپ خاس ھاجىپ،
ئەلشىر نەۋائىي، ئاتائىي، سەككاكىي، لۇتفىي، ئەھمەد يۈك-
نەكىي... لەرنىڭ شېئىرىي ئەسەرلىرى دۇنيا ئەدەبىيات ـ
سەنئىتىنىڭ بۈيۈك نامايەندىلىرىدۇر.

بۇ ئەسەرلەر ناھايىتى چوڭقۇر پەلسەپىۋىلىك ھەم تو-
لىمۇ بۈيۈك سەنئەت ۋە پىكىر يۈكسەكلىكىگە ئىگە ئالىي
دەرىجىلىك سەنئەتتۇر. بۇ ئەسەرلەرنى چۈشىنىش ۋە ئۇ-
نىڭدىن ھۇزۇرلىنىش ئۈچۈن مۇئەييەن، ھەتتا خېلىلا مۇ-
كەممەل بىلىم ۋە ساپا كېرەك بولىدۇ. مەلۇم نسبەتتىكى
(قانچە كۆپ بولسا شۇنچە ياخشى!) جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ
مۇشۇنداق ئالىي دەرىجىلىك سەنئەت ئەسەرلىرىدىن زوق
ئالالايدىغان ۋە ئۇ ئەسەرلەردىكى گىنئال پىكىرلەرنى
چۈشىنەلەيدىغان بولۇشى، شۇ جەمئىيەت، شۇ مىللەت ۋە شۇ
دۆلەتنىڭ مەدەنىيەت قۇرۇلمىسىنىڭ خېلىلا مۇكەممەل، مە-
دەنىيلىك دەرىجىسىنىڭ خېلىلا يۇقىرى، ئاھالە ساپاسىنىڭ
خېلىلا ئەلا ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ. بۇنداق سەۋىيىگە
يەتمىگەن جەمئىيەت، مىللەت ۋە دۆلەتنى چىن مەنىدىكى
مەدەنىي جەمئىيەت، مەدەنىي مىللەت ۋە مەدەنىي دۆلەت
دېگىلى بولمايدۇ. ھازىرقى دەۋىر ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئېستېتىك
زوقى دەرىجىسى ۋە سەنئەتتىن ھۇزۇرلىنىش پىسخىكىسىدىن
قارىغاندا، بىز ھازىرچە چىن مەنىدىكى مەدەنىي مىللەت
پەللىسىدىن خېلىلا، ھەتتا بەكلا يىراق تۇرىمىز. بەزىلىرىمىز
نەدىكى بىر يىغلاڭغۇ، چۈشكۈن، زەيىپانە، ئىنجىق، غىلجىلىق
«ناخشىچىلار»نىڭ تەۋەلىكىنى بىلگىلى بولمايدىغان
«ناخشىلىرى»دىن «مەست» بولۇپ خۇددىمىزنى يوقتە-
مىزۇ، دۇنياۋى شۆھرەتلىك ناخشا چولپىنىمىز دىلبەر يۈ-
نۈسىنىڭ ناخشىسىغا بولسا تۆزۈك چاۋاك چالغىمىزمۇ كەل-
مەيدۇ. مۇشۇكىچىككىنە سىلىشتۇرمىدىنلا بىزنىڭ ئېستېتىك
زوقىمىزنىڭ سەنئەت مۇنارىنىڭ قانچىنچى پەشتىقىدا مۇگ-
دەپ ياتقانلىقىنى ئېچىنىش ئىچىدە بايقىيالايمىز. ئىشنە-
مەنكى، مۇبادا مۇزات، بېتخوۋېنلار بىر كارامەت بىلەن تە-
رىلىپ ئۇرۇمچىدە مۇزىكا كېچىلىكى ئۆتكۈزۈپ قالسا، زالغا
كىرگەن ئۇيغۇرلارنىڭ كۆپ قىسمى ئۇخلاپ قېلىشىمىز
مۇمكىن. بۇلا ئەمەس، ئاتا كۈيىمىز مۇقام سەھنىدە ئورۇن-
دىلىۋاتسا ئارقامدا ئولتۇرغان ئىككى نەپەر ئالىي مەكتەپ
ئوقۇغۇچىسى (بۇ كەچلىك شنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئۆت-
كۈزىلىۋاتاتتى) قىز ـ يىگىتنىڭ يۈزىنى داپتەك قىلىپ:
«ئۇيغۇرلارنىڭ بۇنداق چاڭچىلىسىغا ۋاقتىنى زايە قىلغىچە
تالاغا چىقىپ ئۆزىمىزنىڭ «ئىشى»نى قىلايلى» دېيىشىپ
چىقىپ كەتكىنىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەنمەن!

سەنئەتتىن زوقلىنىش ۋە ھۇزۇرلىنىش پسىخىكىسى،
چۈشىنىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۇرۇش تەربىيىلەش ۋە يېتەك-
لەشكە موھتاج. بۇ ئەسلىدە مائارىپنىڭ باش تارتىپ بولماس
ۋەزىپىسى ئىدى. ئەپسۇسكى كىشىلەرنى ئەقلىي ۋە ئەخلاقىي
جەھەتتىن ئەلالاشتۇرىدىغان، خۇي ـ خۇلقىنى تاۋلاپ گۈ-
زەللەشتۇرىدىغان، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، بىلىم زاپە-
سىنى موللاشتۇرىدىغان بۇنداق خەيرلىك مۇھىم ئىش ئا-
دەتتىكى مائارىپىمىزنىڭ يادىغا تېخى تۇزۇك يەتكىنى يوق!
تېلېۋىزىيە بۇ جەھەتتىكى تەخىرسىزلىكنى تونۇپ، بۇ شە-
رەپلىك ۋەزىپىنى مەردانىلەرچە ئۆز زىممىسىگە ئېلىشى لازىم.
كاتتا ئەسەرلەردىن تاللاپ، داڭلىق نوپۇز ئىگىلىرىنى ئېك-
رانغا چىقىرىپ، شۇ ئەسەرلەر ئىپادىلىمەكچى بولغان ئىچكى
يوشۇرۇن مەنە ۋە پىكىرلەرنى ھەمدە ئىپادىلەش جەھەتتىكى
ئالاھىدىلىكلىرىنى چۈشەندۈرۈشكە، سىمۋول بىلەن سىمۋول
قىلىنغۇچىنىڭ ئىچكى باغلىنىشىنى ئېچىپ بېرىشكە، ئاھالە،
رەڭ، ھەرىكەت ۋە قۇرۇلما تىلى ئارقىلىق سۆزلىنىۋاتقان
ۋەقەلەرنى بايان قىلىشقا، شۇ ئارقىلىق كۆرۈرمەنلەرنىڭ ئا-
لىي سەنئەتنى چۈشىنىش، ھۇزۇرلىنىش ئىقتىدارىنى پەيدىن-
پەي يېتىلدۈرۈپ، پەرۋىش قىلىپ يېتەكلەشكە تەكلىپ قىلىشى
لازىم. تېلېۋىزىيە مەدەنىيىتى تېلېۋىزىيە بىلەن كۆرۈرمەن-
لەرنىڭ ئىستەك ۋە خاھىشلىرىنىڭ ئورگانىك بىرىكىشىدىن
ھاسىل بولىدۇ ۋە تەرەققىي قىلىدۇ. ھەممىمىز تېلېۋىزىيە
بىلەن مەھكەم قول تۇتۇشۇپ، تېلېۋىزىيە مەدەنىيىتىمىزنىڭ
تەرەققىياتى ئۈچۈن ئورتاق كۈچ قوشايلى.

ئادىل ئىسمائىل فوتوسى

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى يازغۇچىلار
جەمئىيىتىنىڭ كەسپىي يازغۇچىسى

ئۇيغۇر خەلق سەنئىتىنىڭ مەكتىپى «مەشرەپ» يېڭى ھاياتىي كۆچكە تولسۇن

ـــشىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ «مەشرەپ»پروگراممىسىنى كۆرۈپ...

ئاتىكە زەمرىي

مەشرەپ ئۇيغۇرخەلقنىڭ ئەنئەنىۋى سەنئەت مىراسلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ خەلق سەنئەتچىلىرىنى تەربىيىلەيدىغان مەكتەپ، ئەنئەنىۋى سەنئەت شەكىللىرىنى ئەۋلادتىن ئەۋلادقا مىراس قالدۇرىدىغان بىباھا سورۇن. يەنى مەشرەپتە ئەل ئىچىدىكى ناخشا ـ مۇزىكا، ئۇسسۇل، كومېدىيە، ئەلنەغمە قاتارلىق خەلق سەنئەت ژانىرلىرى بېيىتىپ ئو-رۇندىلىنىپ ۋە ئويناپ، شۇ ئارقىلىق چوڭلاردىن كىچىكلەر ئۆگـ-نىپ، ئۇلار يەنە كېينكىلەرگە ئۆگىتىپ، ئۆگىتىش ۋە ئـۆگـنـىش جەريانىدا تېخىمۇ بېيىتىلىپ ھەم مۇكەممەللىشىپ، دەۋردىن دەۋرگە گويا كى تەنھەركەتچىلەر كۈچ ئۇلاپ يۈگۈرگەنگە ئوخشاش ئۇلىنىپ، خەلق سەنئىتى دەۋرىمىزگىچە يەتكۈزۈلگەن.

يېقىندىن بۇيان تېلېۋىزوردا ھەر شەنبە كۈنى كەچتە بىر سائەت «مەشرەپ» پروگراممىسىنى كۆرۈپ كېلىۋاتىمەن. بۇ مەشرەپ سو-رۇنلىرى ھەر بىر يۇرتنىڭ ئۆز ئالاھىدىلىكى بويىچە ئۆتكۈزۈلۈپ، ئۇيغۇر خەلقنىڭ كلاسسىك سەنئىتىنى نامايان قىلىدىغان، شۇنداقلا خەلق سەنئەتچىلىرىنى تەربىيىلەيدىغان مەكتەپ ۋە يـاكى بـۆشـۈك بولغان بۇ سورۇن ئۆز ئالاھىدىلىكى، ئويۇن تۈرلىرىنىڭ خىلمۇخىلـ-لىقى، قىزىقارلىقلىقى ۋە رەڭدارلىقى بىلەن ھەممىمىزگە بەدىئىي زوق ئاتا قىلماقتا.

مەن سابىق شىنجاڭ ئىنستىتۇتى ئۇسسۇل سىنىپىدا ئوقۇۋاتقىنىمدا 1957 ـ يىلى ئىيۇلدا ـ يازلىق تەتىل مەزگىلى ئۇستازلىرىم قەمبەر

خانىم، زەينەپ سابىت خانىم، رەنا مەخسۇت خانىملارنىڭ يېتەكلىشى بىلەن خەلق سەنئەتچىلىرى بىلەن يۇز كۆرۈشۈپ خەلق سەنئىتى ۋە تۇرمۇشىنى ئۆگىنىش، تەتقىق قىلىش مەقسىتىدە مەكىت ناھىيىسىگە بارغانىدۇق. ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى رەھبەرلىرى بۇ ئىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ بىزنى مەكىت ناھىيىسىنىڭ يانتاق يېزىسىغا ئەلچىلىرىنى كەچتە مەشرەپ ئۇيۇشتۇرۇپ بەردى. ئۇ چاغلاردا جاھان بۇگۈنكىدەك تەرەققىي قىلمىغان، تېخى ئۇ يۇرتلاردا ئېلېكتر چىراغلىرى يوق يىللار ئىدى. مەشرەپ سورۇنىغا گۈلخانلار يېقىلغان، گازۇاي چىراغلار ئەتراپىنى يورۇتۇپ تۇراتتى. مەيدان ئۇنچە چوڭ ئەمەس، پەقەت يېزىدىكى مەكتەپنىڭ توپ مەيدانى بولۇپ، تەرەپ ـ تەرەپتىن كەلگەن دېھقانلار بىردەمدىلا سورۇننى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ، مەشرەپنىڭ باشلىنىشىنى كۈتمەكتە. بۇ سورۇنغا ھېچقانداق تەرتىپ باشقۇرغۇچى كەتمىدى. ھەر بىر ئادەم سورۇنغا كېلىپ ئۆزىگە قايسى ئورۇن تەگسە شۇ ئورۇندا ئولتۇراتتى. يىگىتبېشى: ئاپتونوم رايوندىن كەلگەن قەمبەر خانىم باشلىق مېھمانلار شەنىگە ئۇيۇشتۇرۇلغان مەشرەپنى ھازىر باشلايمىز، دېگەندە مەيدانىنى گۈلدۇراس چاۋاك قاپلىدى. چاۋاك چېپىدە توختىشى بىلەن قاتار تىزىلغان داپچى، راۋابچى (دولان راۋىبى)، غىجەكچى، قالۇنچىلار چالغۇلارنى بىر خىل ئاھاڭغا چېلىشقا باشلىدى. چاچ ـ ساقاللىرىغا ئاق سانجىلغان ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئادەم يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ داپنى ئالدى ـ ئارقىسىغا ئوينىتىپ تۇرۇپ ناخشا باشلىدى:

جاھاندا ياخشىلىق قىلغان كىشىنىڭ ئاتى ئۆچكەيمۇ،
يامانلىق قىلغان كىشىنى قايان باردىڭ دېمەس ھېچكىم.

ناخشىچى پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن ناخشا ئېيتماقتا، ئۇنىڭ گۆرەن تومۇرلىرى كۆپۈپ كەتكەن، ئۆزىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇغاندى. بۇ دولان ئۇسسۇلىنىڭ مۇقەددىمىسى بولۇپ، مۇقەددىمە تۈگىگەندىن كېيىن مۇزىكا ئۆزگەردى. ئىككىنچى مۇزىكا «چېكتىمە» دەپ ئاتىلاتتى. مۇقەددىمە ئاخىرلىشىپ «چېكتىمە» باشلىناي دېگەندە تەرەپ ـ تەرەپتىن كىشىلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، جۇپ ـ جۇپ بولۇپ تۇرۇشتى. «چېكتىمە» باشلىنىش بىلەن گويا كى بىر ئادەم تەشكىللەپ قويغاندەك بىر خىل پۇت قەدەم، بىر خىل قول ھەرىكىتى بىلەن ئۇسسۇلغا چۈشتى:

باردى دەيدۇ، ۋاي ياندى دەيدۇ، مەيلىم ئۆزۈمنىڭ،
سەكسەن قامچا ۋاي ئۇرغان بىلەن ياردىم ئۆزۈمنىڭ...

100 ـ 200 ئادەم ئۇسسۇل ئوينىۋاتاتتى. ئۇسسۇل ئوينىغۇچىلار-نىڭ پۇت ـ قول ھەرىكەتلىرى بىر خىل رىتىمغا شۇنداق ياخشى چۈشەتتى. ئۇسسۇل تۆت كۈپلېت «چېكتىمە» ئاھاڭغا ئوينىلىپ بولغاندىن كېيىن مۇزىكا ئۆزگىرىپ «سەنەم» ئاھاڭى باشلاندى. ئۇسسۇلچىلار گويا كى مەخسۇس تەربىيىلەنگەندەك بىر خىل پۇت قەدەم، بىر خىل قول ھەرىكەت بىرلەشكەن سەنەم تارتىشتى:

كۆرگىلى كەلدىڭلىمۇ، كۆيدۈرگىلى كەلدىڭلىمۇ؟
كۆيۈپ ئۆچكەن ئوتلارنى ياندۇرغىلى كەلدىڭلىمۇ؟...

دېگەندەك تۆت كۈپلېت شېئىر سەنەم ئاھاڭىدا ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن مۇزىكا ئۆزگىرىپ «سەنقەس» (سەلقە دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ئاھاڭىغا يۆتكەلدى:

ۋاي سەھرامۇ سەھرا ئۆرگىلەي ۋاي كۆرگىلى كەلدىم،
ياخشى ياردىمنى ئۆرگىلەي ۋاي سۆيگىلى كەلدىم...

قاتارلىق تۆت كۈپلېت شېئىر «سەنقەس» ئاھاڭىدا ئوقۇلدى، ئۇسسۇلچىلارمۇ نەغمە رىتمىغا ماسلاشتۇرۇپ ئۇسسۇل ئوينىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن نەغمە «سرىلما» ئاھاڭىغا ئۆزگەردى:

ۋاي سېنىڭ جېنىڭ، ۋاي مېنىڭ جېنىم ئاللا يارەي،
بىرجان ئەمەسمۇ ۋاي باغ بىلەن بوستان.
ۋاي سېنىڭ ئۈچۈن ۋاي مېنىڭ جېنىم ئاللا يارەي،
قۇربان ئەمەسمۇ ۋاي يار بىلەن چوكان.
ۋاي ئاتلىق بېرىپتۇق، ۋاي ياندۇق پىيادە،
ۋاي قانداق قىلارمىز ئۆرگىلەي ۋاي تەقدىر ـ ئىرادە...

دېگەن ناخشىنىڭ تەكرار ئېيتىلىشىغا ئەگىشىپ «سرىلما» ئۇسسۇلىنىڭ سېھرىي كۈچىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇپ، بۇ ناخشا ئاخىرىدىكى «ھوي، ھوي، ھوي...»غا زىج ماسلىشىپ «دولان چۆرگىلىمىسى» ئارقىلىق ئۇسسۇلنىڭ تېخىمۇ قىزغىنلىققا كۆتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسەتتى. مەن تېخى ئۇ چاغلاردا 13 ـ 14 ياشلاردىكى كىچىك قىز ئىدىم. بۇنداق كاتتا مەشرەپ سورۇنىنى، بۇنداق نەچچە يۈز ئادەم بىر ئادەمدەك ئۇسسۇل ئوينايدىغان بۇنداق چىرايلىق ئۇسسۇلنى تېخى تۇنجى كۆرۈشۈم ئىدى.

ئۇسسۇلنى كىچىكمىدىن ناھايىتى ياخشى كۆرگەنلىكىم ئۈچۈن ئىنتايىن ھاياجانلىنىپ يىغلاپ كەتكەندىم. ئاپئاق ساقال بوۋايلار ئاپئاق چاچلىق مومايلار، نەۋقىران قىز ـ يىگىتلەر ھەتتا ياش. ئۆسمۈرلەرمۇ بۇ سورۇندا ئۇسسۇل ئويناپ يۈرەكلەرنى لەرزىگە سالغاندى.

بىز مەشرەپ سورۇنلىرىغا قاتنىشىپ خەلقتىن بۇ ئۇسسۇلنى ئۆگىنىشتىن كېيىن شۇنى بىلدۇقكى، دولان ئۇسۇلى دولان ئۇيغۇرلىرى مەشرەپ سورۇنلىرىدا ئويناش ئارقىلىق دەۋرىمىزگىچە مۇشۇنداق مۇكەممەل شەكىل، قۇرۇلما، رىتىمغا ئىگە بىر ئۇسسۇل بولۇپ ساقلىنىپ، داۋاملىشىپ كەلگەن. دېمەك، دولان ئۇسسۇلى ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ، ئۇ دولان مەشرەپ مۇقاملىرى بىلەن زىچ بىرىككەن، قويۇق يەرلىك ئالاھىدىلىكى بىلەن قەدىمكى ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان مۇكەممەل شەكىل ئالاھىدىلىكىگە ئىگە ئۇسسۇل ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەنىدۇق.

دېمەك، دولان ئۇسسۇلىنىڭ ئۆزىگە خاس قۇرۇلمىسى بار بولۇپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ «ساما ئۇسسۇلى»، «سەنەم ئۇسسۇلى»، «شادىيانە ئۇسسۇلى»، «نازىركۇم ئۇسسۇلى»غا قارىغاندا شەكىل، قۇرۇلما جەھەتتىن ئالاھىدە تۇرىدۇ. مۇشۇ مەندىن ئېلىپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، بۇ ئۇسسۇل 1. چېكتىمە، 2. سەنەم، 3. سەنقەس، 4. سرىلما ۋە خاتىمە قاتارلىق تۆت ھەرىكەت ـــ شەكىل بىرىكمىسىدىن تەركىب تاپقان. دولانلار بۇ ئۇسسۇلنى مەشرەپ سورۇنلىرىدا ئويناش ئارقىلىق

ئەۋلادتىن ئەۋلادقا مىراس قالدۇرغان.

1984 ـ يىلى مەن قەشقەر ۋىلايىتى ئاممىۋى سەنئەت يۇرتىدا ئىشلەۋاتقىنىمدا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى ۋە دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى، مەملىكەتلىك سەنئەت تەتقىقات ئورنىنىڭ ئۇقتۇرۇشىغا ئاساسەن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى چۈشۈرگەن «جۇڭگو خەلق مىللىي ئۇسسۇللىرى توپلىمى ـ شىنجاڭ تومى ـ قەشقەر خەلق ئۇسسۇللىرى»نى يېزىش ئۇچۇن قەشقەردىكى ئاتاقلىق ئۇسسۇل پېشۋالىرىدىن خەيرىنىسا تۆلەندى، رابىيەم ئۆمەر، تونۇلغان كومپوزىتور ئابلەت ئابدۇللا، رەسسام، ھەيكەلتىراش ئەبەيدۇللا مۇھەممەتلەر بىلەن خەلق ئۇسسۇللىرىنى قېزىش، توپلاش، رەتلەش، قەلەمگە ئېلىش ئۈچۈن قەشقەر ۋىلايىتىدىكى 12 ناھىيە (شەھەر)نىڭ 29 يېزا ـ كەنتىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدۇق. بۇ جەريانىدا قاتناشنىڭ قۇلايسىزلىقى، راسخوتنىڭ كەمچىل بولۇشىدەك قىينىچىلىقلارنى يېڭىپ مېڭىدىن ئارتۇق خەلق ئۇسسۇلچىسى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇيغۇر خەلق ئۇسسۇللىرىدىن «ساما ئۇسسۇلى»، «شادىيانە ئۇسسۇلى»، «دولان ئۇسسۇلى»، «سەنەم ئۇسسۇلى»، «نازىركۆم ئۇسسۇلى» قاتارلىق بەش چوڭ ئۇسسۇل ۋە نازىركۆم تىپىغا كىرىدىغان نەقابلىق ئۇسسۇللاردىن «تۆگە ئۇسسۇلى»، «كەپتەر ئۇسسۇلى»، «شىر ئۇسسۇلى» قاتارلىق 62 خىل ئۇسسۇلنىڭ، تاجىك خەلق ئۇسسۇللىرىدىن «چاپسۇز ئۇسسۇلى»، «مەيلىس ئۇسسۇلى» قاتارلىق ئىككى چوڭ ئۇسسۇلنىڭ، يەنە ئۇنىڭ تەركىبىگە كىرىدىغان «ئارغىماق ئۇسسۇلى»، «بۇركۈت ئۇسسۇلى» قاتارلىق 20 خىل ئۇسسۇلنىڭ بارلىقىنى ئېنىقلاپ چىقتۇق. ئۇيغۇر خەلق ئۇسسۇللىرىنى ئوينىغان 200 كىشى ئورۇندىغان ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرىدىن 910 پارچە سۈرەت تارتىپ، ئۇسسۇللارنىڭ ھەرىكەتلىك كۆرۈنۈشلىرىنى ئاساسىي جەھەتتىن ساقلاپ قالدۇق. بۇ ئۇسسۇلچىلار ھازىر ئاساسەن ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇسسۇلچىلاردىن ئۇلار ئوينىغان ئۇسسۇلارنى قەيەردە، كىمدىن ئۆگەنگەن دەپ سورىساق، ھەممىسى بىر دەكلا مەشرەپ ۋە بەزمە ـ باراۋەت، توي ـ تۆكۈن، ھېيت ـ ئايەم، سەيلە ـ سایاھەت، تاۋاب سورۇنلىرىدا ئۆگەنگەنلىكىنى ئېيتىشتى.

ھەممە يەردە ئۇيغۇرلار ئەزەلدىن ئىش ـ ئەمگەكنىڭ ئارىسىدا ۋاقىتلىرى ـ قىش، كەچ كۈز، باش ئەتىياز پەسىللىرىدە، كۈزلۈك ئورۇمدىن كېيىنكى مول ھوسۇل تەنتەنىلىرىدە مەشرەپ ئۆتكۈزۈپ ئۆزىنىڭ شاد ـ خۇراملىقىنى ئىپادىلەپ، ئەمگەك جىددىيچىلىكىدىن كېيىنكى ھارغىنلىقلىرىنى چىقىرىپ روھىي ھالىتىنى تەڭشەپ، يەنە قىزغىن ئەمگەك قاينىمىغا چۆمۈپ كېتىدىغانلىقىنى ئېنىقلىدۇق. مەشرەپ ئەسلىدە كۆڭۈل ئېچىش خاراكتېرىنى ئالغان سورۇن بولسىمۇ، ئۇ ئەزەلدىن ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيەت ـ سەنئەت مىراسلىرىنى ئەۋلادتىن ئەۋلادقا قالدۇرىدىغان، خەلق سەنئەتچىلىرىنى تەربىيىلەيدىغان سەنئەت مەكتىپى، شۇنداقلا خەلقنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، ئەخلاقىي پەزىلەت، ئىنسانىي غۇرۇر بىلەن تەربىيىلەپ، ئادەمگە ئىنسان، دىيانەت، شۇنداقلا ئىنسانىي ياشاش قىممىتىنى ئۆگىتىدىغان، يامان ئادەت، ئىللەتلەرنى قامچىلاپ، ياخشى پەزىلەتلەرنى مەدھىيىلەيدىغان مۇھىم پائالىيەت سورۇنى بولۇپ كەلمەكتە.

مانا بۇگۈنكى كۈندە تېلېۋىزىيە ئېكرانىدا مەشرەپ سورۇنلىرىنى كۆرۈپ ھۇزۇرلىنىۋاتىمىز.

«مەشرەپ» پروگراممىسى يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ، كىچىكلىكىدىن زورىيىپ بارماقتا. مېنىڭچە، بۇ ناھايىتى ياخشى باشلىنىش. بۇنى داۋاملاشتۇرۇپ، مەزمۇنى تېخىمۇ بېيىتىلسا، ئىجادىي ئەسەرلەرمۇ ئوينالسا، ئوقۇلسا، خەلق سەنئەت شەكىللىرىمۇ كۆپرەك نامايان قىلىنسا. مەشرەپنى خەلق سەنئىتىنىڭ مەكتىپى دېگەنىكەنمىز، خەلق ناخشا ـ مۇزىكىلىرى، خەلق ئۇسسۇللىرى، خەلقنىڭ قىزىقچىلىق ـ كومېدىيىلىرى، ئەلنەغمىلىرى ئوقۇلۇپ، ئوينالسا، مىللىي ئالاھىدىلىك ۋە يەرلىك ئالاھىدىلىك تېخىمۇ روشەن ئىپادىلەنسە تېخىمۇ ياخشى ئۇنۇم ھاسىل بولارمىكىن دەيمەن. چۈنكى «مەشرەپ» خەلقنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، تەربىيىلەپ، خەلقنىڭ مەدەنىيەت ـ سەنئەت مىراسلىرىنى ئەۋلادتىن ئەۋلادقا مىراس قالدۇرىدىغان ئەڭ ياخشى سورۇن بولغانلىقى ئۈچۈن «خەلقنىڭ سەنئەت مەكتىپى»، «سەنئەت بۆشۈكى» دەپ شۆھرەتلەنگەن. شۇڭا «مەشرەپ» مەزمۇنىنى تېخىمۇ بېيىتىپ، رەڭدارلىقىنى ئاشۇرۇپ خەلقىمىزنىڭ مەنىۋى تەشنالىقىنى قاندۇرۇپ، مەنىۋىيىتىنى يۇكسەلدۈرۈپ، يېڭى ئەسىردە خەلقىمىزگە يېڭىچە روھ ئاتا قىلىپ، سەنئەت بېغىمىزنى تېخىمۇ خۇشپۇراق گۈللەرگە تولدۇرسا «ئالتۇن ئۇزۇككە ياقۇت كۆز» قويغاندەك تولىمۇ خاسىيەتلىك ئىش بولغان بولار ئىدى. مانا بۇ بىزنىڭ «مەشرەپ» پروگراممىسىدىن كۈتىدىغان ئۇمىدىمىز.

★ ئىزاھات: ھەر بىر ئۆزگىرىشلىك ئاھاڭ تۆت كۈپلېت دېگەندەك ھەر ئىككى مىسرا شېئىر بىر كۈپلېت ھېسابلىنىدۇ، تۆت كۈپلېت سەككىز مىسرا شېئىر دۇر.

ئاپتور: (تاجىك)، قەشقەر ۋىلايىتى ئاممىۋى سەنئەت يۇرتىنىڭ كاندىدات تەتقىقاتچىسى، ئەدىبە، ئۇسسۇل مۇتەخەسسىسى، ھازىر پېنسىيىدە

بۇ ساندىكى ئەسەرلەرنى تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچى: زۇنۇن باقى

شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمى

جەمئىيەتنىڭ 1- قۇرۇلتىيىدىن كۆرۈنۈشلەر

بەختى ياقۇپ فوتوسى

《新疆文化》（维吾尔文）
综合性文学双月刊
2005年 第1期（总第17期）

主管：新疆维吾尔自治区文化厅
主办：新疆维吾尔自治区艺术研究所
编辑出版：《新疆文化》杂志编辑部
国际标准刊号：ISSN1008-6498
国内统一刊号：CN65-1073/I
邮发代号：58-22 定价：5元

发行：乌鲁木齐市邮局
订阅：全国各地邮局
印刷：《新疆日报》印务中心
地址：乌鲁木齐市团结路72号
邮编：830001 电话：（0991）2856942

发行范围：国内外发行
开本：787×1092 1/16 印张：5
版次：2005年第1期 印数：1-1000册
ISSN1008-6498：统一书号：CN65-1073/I
定价：5元 邮发代号：58-22